శ్రీః

శ్రీరస్తు.

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైర్వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

వైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయవిరచితమ్

దశనిర్ణయో నామ

ధర్మశాస్త్రమ్

కోంబూరు, వఙ్గిపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్య

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యసహాయేన

మణ్డయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

పరిశోధ్య

మద్రాస్ తిరువల్లిక్కేణి శ్రీ సరస్వతీభణ్డారాధ్యక్షైః

స్థాపితాయామ్

మైసూరు సద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితస్సర్వవిజయతేతరామ్

౧౮౭౪ - ౧౧ - ౨౪

ప్రకటనా

యద్యభిలషితాని గృహ్యరత్నాదిపుస్తకాని, మైసూరు హిందూ లైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యఙ్గార్యాయఽతోఽధిగన్తవ్యాని, తేహి ప్రదానే ప్రేషణే చ సముద్యుక్తాః.

పుస్తకనామాని.	మూల్యమ్	టపాల్
గృహ్యరత్నకణ్ఠభూషణమ్	౧ - ౧౨ - ౦	౦ - ౩ - ౦
స్మృతిరత్నాకరః	౩ - ౮ - ౦	౦ - ౫ - ౦
ఆశౌచశతకవ్యాఖ్యానమ్	౧ - ౩ - ౩	౦ - ౨ - ౦
దశనిర్ణయః	౧ - ౬ - ౦	౦ - ౨ - ౦
సుధీవిలోచనమ్	౩ - ౪ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయశ్రాద్ధకాణ్డః	౪ - ౦ - ౦	౦ - ౫ - ౦
వైద్యనాథీయాశౌచకాణ్డః	౧ - ౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ప్రయోగచన్ద్రికా	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ప్రయోగదర్పణః	౦ - ౮ - ౦	౦ - ౧ - ౦
చణ్డకౌశికనాటకమ్	౦ - ౯ - ౦	౦ - ౧ - ౬
ప్రపన్నపారిజాతమ్	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
ధనఞ్జయవిజయవ్యాయోగః	౦ - ౨ - ౦	౦ - ౦ - ౬
దివ్యసూరిచరితమ్	౦ - ౧౨ - ౦	౦ - ౨ - ౦
ఆర్తిప్రబన్ధః	౦ - ౭ - ౦	౦ - ౧ - ౦
ఉన్మత్తరాఘవమ్	౦ - ౨ - ౬	౦ - ౦ - ౬

గృహ్యరత్నాదిపుస్తకగళు అపేక్షితగళాదరే అవుగళన్ను, మైసూళ్లిరువ హిన్దూలైఫ్ ఇన్‌ష్యూరెన్స్ కంపెని మ్యానేజర్ ఆజీ, ఐయ్యఙ్గార్యరింద పడెయబహుదు. అవరు కొడువదక్కాగలి కళుహిసువదక్కాగలి ఉద్యుక్తరాగిరుత్తారే.

మూల్యవన్ను లేబిల్ రూపదిందకళుహిసువవరు రూపాయి౧కె౧ఆణే ప్రకార అధికవాగి కొడబేకు.

దశనిర్ణయాష్ట విషయానుక్రమణికా.

దశనిర్ణయాస్థ శుద్ధాశుద్ధపత్రికా.

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧	౨౧	పర్యహారీ	పర్యహారి
౪	౫	విద్వామ్సో	విద్వాంసో
,,	౨౨	తతోఽపివా	తతోఽపి వా
౭	౧	పూరణిష్యతి	పూరయిష్యతి
౯	౧౬	క్రకీర్తితా	ప్రకీర్తితా
౧౩	౫	వ్యతపిదతే	నవ్యఃవిదతే
౧౬	౧౧	స్తత్రజాజో	స్తత్రజాతో
౧౯	౨౩	యుపిక్తా	యుక్తాపి
౨౭	౨౦	రోహిణ్యాంమ్య	రోహిణ్యామ్య
౨౯	౧౭	ఇత్యాదిన్యా	ఇతిన్యా
౩౧	౧౨	వివర్ధయే	వివృద్ధయే
౩౨	౧౧	ప్రరోప	ప్రరోప
౩౩	౧౭	రోగశ్చ	రోగశ్చ
౩౬	౬	ప్రథమోక్కృతి	ప్రథమోపాకృతి
౪౪	౧౨	సమానప్రవరాదిని	ప్రవరని
౫౧	౨౬	పునరేకో	పునరేకో
,,	౨౭	ఇత్యుక్త్వా	ఇత్యుక్త్వా వై
౫౨	౬	పఞ్చసప్తపు	పఞ్చమసప్తమపు
౫౪	౭	పతనమ్య	పతనమ్య
,,	౧౩	త్వప్రసక్తేః	త్వప్రసక్తేః
౫౮	౨౪	వ్యతివిద్రవతే	నవ్యతివిదతే
౫౯	౧౧	వ్యతిదేశేమ	వ్యతిదేశేన
౬౦	౨౫	పూర్వేణగపూ	పూర్వేణగపూ
౭౧	౬	ర్నిర్వృత్తి	ర్నివృత్తి
౭౭	౨౧	తత్రవర్త్తేక	తత్రవర్తేరణ
౮౮	౨౪	పతుప్రతం	పతుప్రతం

పుట	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౯౧	౨	ఊష్ణా	ఊష్మా
౯౩	౨౧	స్నహాది	స్నహాని
౯౬	౧౫	సాన్తవనాఖ్యే	సాన్తావనాఖ్యే
,,	౧౬	వింశతిఃస్సైన్యవ	వింశతిస్సైన్నవ
౯౭	౬	జన్మజ్యైష్ఠే	జన్మ జ్యేష్ఠే
,,	౨౨	స్నానంచపుసః	స్నానంచపుంసః
౯౯	౪	నకురీత	నకుర్వీత
,,	,,	సాన్మాషో	సాన్మాఘో
౧౧౪	౨౪	పఞ్చమేగ్రజ	పఞ్చమేఽబ్దేఽగ్రజ
౧౧౬	౭	యస్యైతే	యస్సైతే
,,	౧౫	అశౌవా	అరౌవా
౧౧౯	౮	సఞ్చన్తిసుచి	సఞ్చన్త్యసుచి
౧౨౪	౪	ఏకాశీ	ఏకాదశీ
౧౨౯	౧	శితిహాయనః	శీతిహాయనః
౧౩౪	౧౦	యుత్క్యయా	యుక్త్యయా
౧౩౫	౨౬	యజ్ఞాదికం	యజ్ఞాధికం
౧౩౯	౨౭	యజ్ఞాదికం	యజ్ఞాధికం
౧౪౩	౫	విజ్ఞేయవిష్ణుస్వపితి	విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి
,,	౧౬	శ్రిధరీయే	శ్రీధరీయే
౧౪౪	౮	సంబభ్రమీవ	సంబభ్రమీషివ
౧౪౫	౫	యేన్ననరః	యేన్నరః
,,	౧౨	త్రయోశశ్యాం	త్రయోదశ్యాం
,,	౨౭	పరాంతీధిం	పరాంతిధిం

శ్రీ దశావతారదినాని వక్ష్యన్తే

॥ శ్లో ॥ చైత్రేతుశుక్లపఞ్చమ్యాం భగవాన్మీనరూపధృత్ । జ్యేష్ఠేతు శుక్లద్వాదశ్యాం కూర్మరూపధరోహరిః ॥ చైత్రకృష్ణనవమ్యాంతుహరిర్వారాహ రూపధృత్ । నరసింహశ్చతుర్దశ్యాం వైశాఖే శుక్లపక్షకే ॥ మాసిభాద్రపదేశుక్ల ద్వాదశ్యాం వామనోహరిః । రాధాశుద్ధ తృతీయాయాం రామోభార్గవరూపధృత్ ॥ చైత్రశుక్లనవమ్యాంతు రామోదశరథాత్మజః । నభస్యేతు ద్వితీయాయాం బలభద్రోభవద్ధరిః ॥ శ్రావణేబహుళాష్టమ్యాం కృష్ణోభూల్లోకరక్షకః । జ్యేష్ఠశుక్ల ద్వితీయాయాం బుద్ధఃకల్కీర్భవిష్యతి ॥ * ॥ తదత్రసమూలత్వనిర్ణయే సతికల్పభేదేన వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా । ఏతాశ్చ తత్తదుపాసకానాం నిత్యాః, అన్యేషాంతు కామ్యాః । చైత్రశుద్ధనవమీ శ్రీరామనవమీ , తదుక్తమగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చైత్రేనవమ్యాం ప్రాక్పక్షే దివాపుణ్యేపునర్వసౌ । ఉదయేగురుచన్ద్రాంశే స్వోచ్చస్థే గ్రహపఞ్చకే ॥ మేషం పూషణి సమ్ప్రాప్తే లగ్నేకర్కటకాహ్వయే । ఆవిరాసీత్సకలయా కౌసల్యాయాం పరఃపుమాన్ ॥ తస్మిన్దినేతుకర్తవ్యముపవాసవ్రతంసదా । తత్రజాగరణంకుర్యాద్వ్రతపూర్త్యైసదానరః ॥ * ॥ ఇయంచ మధ్యాహ్నయోగినీగ్రాహ్యా, “ ॥ శ్లో ॥ చైత్రశుద్ధేతునవమీ పునర్వసుయుతాయది । సైవమధ్యాహ్నయోగేనమహాపుణ్యతమాభవేత్ ॥ ” ఇతి తత్రైవోక్తేః ॥ శ్లో ॥ చైత్రమాస నవమ్యాంతు జాతోరామస్స్వయంహరిః । పునర్వస్వృక్షసంయుక్తా సాతిథిస్సర్వకామదా ॥ శ్రీరామనవమీప్రోక్తా సాతుకోటిగ్రహాధికా । కేవలాపి సదోపోష్యా నవమీశబ్దసంగ్రహాత్ ॥ తస్మాత్సర్వాత్మనాసర్వైఃకార్యంతన్నవమీవ్రతమ్ ॥ * ॥ దినద్వయేమధ్యాహ్నవ్యాప్తౌ తదభావేవా పూర్వదినే పునర్వస్వృక్షసంయుక్తామపిత్యక్త్వాపరైవకార్యా, తదుక్తమగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ నవమీచాష్టమీవిద్ధాత్యాజ్యావిష్ణుపరాయణైః । ఉపోషణంతుకుర్వీతదశమ్యాంచైవపారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । “ అష్టమీసత్త్వేఽపినోపోష్యా ” ఇతిమాధవః । రామార్చనచన్ద్రికాయామపి ॥ శ్లో ॥ విద్ధాచేదృక్షసంయుక్తా వ్రతంతత్రకథంభవేత్ । విద్ధానిషేధశ్రవణాన్నవమీచేతివాక్యతః ॥ వైష్ణవానాం విశేషా

త్తు తత్రవిష్ణుపరైరపి । దశమ్యాదిషువృద్ధిశ్చేద్విద్ధాత్యాజ్యైవవైష్ణవైః ॥ త దన్యేషాంతు సర్వేషాం వ్రతంతత్రైవనిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతివదన్ యదాప్రాతస్త్రిముహూర్తానవమీదశమీచ క్షయవశాత్సూర్యోదయాత్ప్రాగేవ స మాప్యతే తదాష్టార్తానాం తత్రైవైకాదశీనవమీనిమిత్తోపవాసాన్నవమీవ్రతాఙ్గపారణలోపస్స్యాత్, అతోఽష్టమీవిద్ధైవస్మార్తైఃకార్యా, వైష్ణవానా మరుణోదయవిద్ధైకాదశ్యాహేయత్వాన్నపారణాలోపప్రసఙ్గఇతి ద్వితీయైవ కార్యేతి సూచయతి । దశమీవృద్ధ్యభావేఅష్టమీవిద్ధాయాఃక్షయేచ వైష్ణవైరపివిద్ధైవోపోష్యేత్యర్థసిద్ధమ్ । ఇదంవ్రతం సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన కామ్యంనిత్యంచ । తదుక్తం హేమాద్రావగస్త్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉపోషణం జాగరణం పితౄనుద్దిశ్యతర్పణమ్ । తస్మిన్దినేతుకర్తవ్యం బ్రహ్మప్రాప్తిమభీప్సుభిః ॥ సర్వేషామప్యయంధర్మోభుక్తిముక్త్యైకసాధకః । అశుచిర్వాపిపాపిష్ఠఃకృత్వేదం వ్రతముత్తమమ్ ॥ పూజ్యస్స్యాత్సర్వభూతానాం యథారామస్తథైవసః । యస్తురామనవమ్యాంతు భుఙ్క్తే మోహాద్విమూఢధీః ॥ కుంభీపాకేషు ఘోరేషు పచ్యతేనాత్రసంశయః । అకృత్వా రామనవమీవ్రతం సర్వోత్తమోత్తమమ్ । వ్రతాన్యన్యానికురుతేన తేషాంఫలభాగ్భవేత్ ॥ ప్రాప్తేశ్రీరామనవమీ దినేమర్త్యోవిమూఢధీః । ఉపోషణం నకురుతే కుంభీపాకేషుపచ్యతే ॥ * ॥ కేచిత్తూపాసకానామేవేదం వ్రతం నిత్యం నత్వన్యేషామిత్యాహుః, అన్యేత్వకరణే దోషశ్రవణాత్సర్వాత్మనాకార్యం సర్వైర్నవమీవ్రతమితి పూర్వోక్తవచనాచ్చ జన్మాష్టమ్యాదివదిదమపి సర్వేషాంనిత్యమ్, అన్యథా జన్మాష్టమ్యాదావపి తదుపాసకానామేవ నిత్యతాంవక్తుఙ్కేవారయన్తీత్యాహుః । అత్రవిశేషో హేమాద్రావగస్త్యసంహితాయాముక్తః ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యంచైవసంపూజ్యవృణుయాత్ప్రార్థయన్నితి । శ్రీరామప్రతిమాదానం కరిష్యేఽహంద్విజోత్తమ ॥ భక్త్యాచార్యోభవప్రీతశ్శ్రీరామోపిత్వమేవనః ॥ తథా ॥ స్వగృహేచోత్తరేదేశే ధాన్యస్యోపరిమణ్డపమ్ । శఙ్ఖచక్రహనూమద్భిఃప్రాగ్ద్వారేసమలంకృతమ్ ॥ గరుత్మచ్ఛార్ఙ్గబాణైశ్చ దక్షిణేసమలంకృతమ్ । గదాఖడ్గాంగదైశ్చైవ పశ్చిమేసువి

భూషితమ్ ॥ పద్మస్వస్తికనీరైశ్చ కాచేరేసమలంకృతమ్ । మధ్యేహస్తచ
తుష్కోణ్యవేదికాయుక్తమాయతమ్ ॥ తతస్సఙ్కల్పయేదేవం రామమేవ
స్మరన్ద్విజః ॥ అసౌరామనవమ్యాంచ రామారాధనతత్పరః । ఉపోష్యా
ష్టమయామేషు పూజయిత్వా యథావిధి ॥ ఇమాంస్వర్ణమయీంరామప్రతి
మాంచప్రయత్నతః । శ్రీరామప్రీతయేదాస్యే రామభక్తాయ ధీమతే ॥ ప్రీ
తోరామోహరత్వాశు పాపానిసుబహూని మే । అనేకజన్మసంసిద్ధాన్యభ్య
స్తానిమహాంతిచ ॥ తతస్స్వర్ణమయీంరామప్రతిమాం పలమాత్రతః । నిర్మి
తాం ద్విభుజాందివ్యాం వామాఙ్కస్థితజానకీమ్ ॥ బిభ్రతీం దక్షిణకరేజ్ఞా
నముద్రాం మహామునే । వామేనాథకరేణారాద్దేవీమాలిఙ్గ్యసంస్థితామ్ ॥
సింహాసనేరాజతేఽత్ర పలద్వయవినిర్మితే ॥ తథా ॥ అశక్తోయోమహాభాగ
భక్త్యావిత్తానుసారతః । పలేనార్ధపలేనాథతదర్ధార్ధేనవాపునః ॥ సౌవర్ణం
రాజతంవాపి కారయేద్రఘునన్దనమ్ । పార్శ్వే భరతశత్రుఘ్నౌ ధృతఛత్ర
కరావుభౌ ॥ చాపద్వయసమాయుక్తం లక్ష్మణంచాపికారయేత్ । దక్షిణా
ఙ్గేదశరథం పుత్రావేక్షణతత్పరమ్ ॥ మాతురఙ్కగతంరామమిన్ద్రనీలసమ
ప్రభమ్ । పఞ్చామృతస్నానపూర్వం సమ్పూజ్యపదైస్తతః ॥ * ॥ కౌసల్యా
మన్త్రస్తు ॥ శ్లో ॥ రామస్యజననీచాసి శరరూపమిదంజగత్ । అతస్త్వాం
పూజయిష్యామి లోకమాతర్నమోఽస్తుతే ॥ నమోదశరథాయేతి పూజ
యేత్పితరంతతః ॥ * ॥ అత్ర దశావరణపఞ్చావరణపూజావిజ్ఞేయా ॥ శ్లో ॥
అశోకకుసుమైర్యుక్తమర్ఘ్యందద్యాద్విచక్షణః । దశానన వధార్థాయ ధర్మ
సంస్థాపనాయచ ॥ రాక్షసానాంవినాశాయ దైత్యానాం నిధనాయచ । ప
రిత్రాణాయసాధూనాం జాతోరామస్స్వయంహరిః ॥ గృహాణార్ఘ్యం మ
యాదత్తం భ్రాతృభిస్సహితోనఘ । పుష్పాఞ్జలిం పునర్దత్వా యామేయా
మేప్రపూజయేత్ । దివైవవిధివత్కృత్వా రాత్రౌ జాగరణంతతః ॥ తతః
ప్రాతస్సముత్థాయ స్నానసన్ధ్యాదికాఃక్రియాః । సమాప్యవిధివద్రామంపూ
జయేద్విధివన్మునే ॥ తతోహోమంప్రకుర్వీత మూలమన్త్రేణ మన్త్రవి
త్ । పూర్వోక్తపద్మకుణ్డేవా స్థణ్డిలేవావిధానతః ॥ లౌకికాగ్నివిధానేన శ

తముష్టోత్తరంతతః । సాజ్యేనపాయసేనైవ స్మరన్ రామమనన్యధీః । తతో భక్త్యాసుసంతుష్ట ఆచార్యం పూజయేన్మునే ॥ తతోరామంస్మరన్దద్యా ద్దేవం మన్త్రిముదీరయన్ । ఇమాంస్వర్ణమయీం రామప్రతిమాం సమల ఙ్కృతామ్ ॥ చిత్రవస్త్రయుగచ్ఛన్నాం రామోఽహం రాఘవాయతే । శ్రీ రామప్రీతయేదాస్యే తుష్టోభవతురాఘవః ॥ ఇతిదత్వావిధానేనదద్యాద్వై దక్షిణాంభువమ్ । బ్రహ్మహత్యాదిపాపేభ్యోముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥ * ॥ ఇతి । ఇయంమలమాసేనకర్తవ్యా ॥ శ్లో ॥ నకుర్యాన్మలమాసేతు మహా దానవ్రతానిచ ॥ * ॥ ఇతిమాధవీయసంగ్రహవచనాత్ । నను రామనవమీ వ్రతస్య నిత్యత్వాదేకాదశీవన్మలమాసేపికర్తవ్యతాస్యాదితిచేదత్రబ్రూ మః — నైకాదశ్యుపవాసస్య వ్రతత్వేనప్రాప్తిః, కిన్తు “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాద శ్యాం నభుఞ్జీత పక్షయో రుభయోరపి ॥ ” ఇత్యాది నిషేధస్య మలమాసే పి పాలనీయత్వాత్ । నత్వీహ తథేతి, వ్రతత్వేన ప్రాప్తేః । ఏవం జన్మాష్ట మ్యాదావపిబోధ్యమ్.

పాణ్డిత్యవిఖ్యాపనతత్పరాణాం గ్రన్థైర్విరుద్ధైరలమప్యవస్థైః ।
నిర్మత్సరాఃపశ్యతతంప్రబన్ధంబ్రవీతియం వైదికసార్వభౌమః ॥

శ్రీ

దశనిర్ణయప్రారమ్భః.

నమస్తే రమాధీశ పుంసే పరస్మై నమస్తే విధీశాదిదేవార్చితాఙ్ఘ్రే। నమస్తే ముకున్దారవిన్దాక్ష విష్ణో నమస్తే సమస్తేశ మహ్యం ప్రసీద ॥ ౧ ॥ దశార్థినీ శ్రీదశనిర్ణయాఖ్యా తానూబద్ధస్మృతిసన్నిబద్ధమ్। సవైదికైర్వైదికసార్వభౌమస్సద్గృహ్యతాం సద్గ్రిహ సార్వభౌమాః ॥ ౨ ॥ నిర్మత్సరోఽస్తీతి కృతిఘ్నకృతా మే సోఽయం న చేత్స్వార్థమిహాస్తు వా మే। భుఙ్క్తే స్వయం హి స్వకృతం తతస్తాం సిద్ధాన్తనిష్ఠా భజన్తు వాన్యే ॥ ఫల్గూని వల్గూని బుధో విభజ్య యద్వైవ పాథాంసి పయాంసి హంసః। కృతింబుధాస్సంపశ్యత మేకిమన్యైః కిం వేత్త్యహో కాచమణిర్మణీన్ద్రమ్ ॥ ౩ ॥

ఇహ తావజ్జయన్తీనిర్ణయః క్రియతే। సర్వత్ర నిర్ణయే శాస్త్రమేవ ప్రమాణమ్, న యుక్తయః। తథైవ భగవద్గీతాయాముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ తస్మాచ్ఛాస్త్రం ప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ। జ్ఞాత్వా శాస్త్రవిధానోక్తం కర్మ కర్తుమిహార్హసి ॥ * ॥ ఇతి। నను శ్రీధరీయ జ్యోతిషార్ణవ కాలనిర్ణయేషూక్తా జయన్తీ నిర్ణీయతే కిమర్థమితి చేన్మైవమ్, తేషు సాకల్యేనానుక్తేః। ఉక్తం హి కాలనిర్ణయే సాకల్యేనేతి చేత్తదపి న చతురశ్రమివ దృశ్యతే। తథా హి — ॥ శ్లో ॥ రోహిణీసహితా కృష్ణా మాసి భాద్రపదేఽష్టమీ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర శుక్లపక్షాదిమాసవివక్షయా యా శ్రావణీ భవతి సైవ కృష్ణపక్షాదిమాసవివక్షయా భాద్రపదీ భవతీతి "శ్రావణే మాసి" ఇత్యాదివచనవిరోధపరిహారః। హన్త! సర్వోఽపి వచనార్థం వ్యతివచతే। అహో సమ్పశ్యధ్వం మధ్యస్థాః, ఏవం వ్యాఖ్యానే కర్కటకాదౌ దర్శే సతి తదన్తః కృష్ణాష్టమీ శ్రావణీ భాద్రపదీ చేతి తత్రైవ జన్మాష్టమీ జయన్తీ చ ప్రసజ్యేత, ప్రసజ్యతాం నామ కో దోషః, అయం తర్హి దోషః, సింహార్కేతర త్వేతద్వ్యవిధాయిభిశ్శ్రీధరీయజ్యోతిషార్ణవబృహస్పతినారదవరాహ

బ్రహ్మసంహితాదివచనైర్విరోధో వేధోముఖైరపి దుర్నిరోధో భవేత్, తానివచనాన్యవసరే స్పష్టముదాహరిష్యామః । “॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం సితచతుర్దశ్యాః ప్రతిపత్తో ధరాతిథిః । § ఋతుసన్ధిస్సవిజ్ఞేయో వపనం కారయేద్యతిః ॥” ఇతి పౌర్ణమాస్యన్తమాసస్య యతివిషయత్వావగమాచ్చ శ్రావణ్యాఏవభాద్రపదీత్వేన, కించ “శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా” ఇతి వికల్పో దుర్వచస్స్యాత్, “నతు భాద్రపదాష్టమీ” ఇతి నిషేధశ్చస్యాత్, కించ ఆషాఢ్యాఃపౌర్ణమాస్యాశ్చ సఙ్గమవ్యాపన్యాశ్శ్రావణీత్వేన తస్యాంమిథునస్థాయామేవోపాకర్మవృషభ పౌర్ణమాస్యా ఆషాఢీత్వేన తత్రైవ చాతుర్మాస్యవ్రతంచ ప్రసజేత్, అస్మాకమేవం లోకే శిష్టానుష్ఠానం దృష్టమిష్టం శ్రుతంవా, వయంతు బ్రూమః — సింహోదౌ తదన్తైవా కృష్ణాష్టమీసమ్భవే చాన్ద్రే పూర్వా శ్రావణీ పరా భాద్రపదీతి తదభిప్రాయేణ తయోః ప్రవృత్తిరిత్యవిరోధః, శ్రావణయోగాభావే “॥ శ్లో ॥ శ్రావణేనభవేద్యోగో నభస్యేతు భవేద్ధ్రువమ్” ఇతి భాద్రపద్యాం యోగసమ్భవే తద్గ్రహణస్మరణాత్తస్యాశ్చ సింహమాసస్థత్వాచ్చ । “నతు భాద్రపదాష్టమీ” ఇతి నిషేధః కన్యాభాద్రపదాభిప్రాయః, “నతుకర్కటకన్యయోః” ఇతివచనాత్ । కించ ॥ శ్లో ॥ కేవలేనోపవాసేన తస్మిఞ్జన్మదినేమమ ॥ * ॥ ఇతి కేవలశబ్దో దానాదివ్యాసకః । అతో జన్మాష్టమీ వ్రతస్యోపవాస మాత్రమేవ స్వరూపం ఫలాశ్రవణాన్నిత్యంచేతివివక్షితమిమంపక్షం సూక్ష్మవీక్షకయావీక్షణ ¶మత్యవక్షుదదత్ । అత్రదానాదిభ్య ఉపవాసస్య ప్రాధాన్యమాత్ర పరః కేవల శబ్దార్థాయుక్తః పాపక్షయే దానాదినైరపేక్ష్యపరోవా నదానాదివ్యుదాసకః ॥ శ్లో ॥ మాసిభాద్రపదేఽష్టమ్యాం నిశీథే కృష్ణపక్షకే । శశాఙ్కేవృషరాశిస్థే ఋక్షే రోహిణి సంజ్ఞికే ॥ యోగేస్మిన్వసుదేవాద్ధి దేవకీమామజీజనత్ । తస్మాన్మాం పూజయేద్భక్త్యా శుచిస్సమ్యగుపోషితః ॥ బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్భక్త్యా తతోదద్యాచ్చ దక్షిణామ్ । హిరణ్యధాన్యభూగావో వాసాంసి కుసుమానిచ ॥ యద్యదిష్టతమం తత్తద్విష్ణుర్మే ప్రయతామితి ॥ * ॥ ఇతిభవిష్యోత్తరవచనే అష్టమీ రోహిణీయుక్త నిశీథకాలీన కృష్ణజన్మనిబన్ధ

§ క్రతుసన్ధిరితిపాఠాన్తరమ్. ¶ మత్యచక్షురదత్. ఇతిపాఠాన్తరమ్.

నేనైవ దానాది విధానాజ్జన్మనిమిత్తోభయ వ్రతవిషయమేవ దానాదికం న హ్యత్ర కేవలాఽధిగన్తృత్వంవా నిమిత్తమ్, కాలాన్తరేపి తత్ప్రసక్తేః। ప్రతిమాసం జన్మాష్టమ్యాం దానోపవాసాది శక్తైఃక్రియతఇతి చేత్సత్యమ్, తర్హిదానాది తదఙ్గమితి యోగనిమిత్తత్వేపి యోగనిబన్ధనత్వాజ్జయన్తీ నిర్ణయఏవ జన్మాష్టమీవ్రతేపి తుల్యఇతివదతాం సన్నియోగశిష్టత్వాత్తదుభయ వ్రతవిషయమేవేతి సువ్యక్తమ్। కిఞ్చజన్మనిమిత్తంవా యోగనిమిత్తం వా దానాదివిశిష్టవిధిపరమేవేదం వచనమప్రాప్తార్థత్వాదాగ్నేయాది వాక్యవత్। తచ్చజన్మనిమిత్తత్వే జన్మాష్టమీ జయన్త్యోస్సమానమ్, తథాపి నపృథక్కార్యమ్, యథాప్రయాజాదిఃపశ్వర్థం సకృదనుష్ఠితఃపశుతన్త్రపాతినఃపశుపురోడాశస్యాప్యుపకారకస్తథాప్రసఙ్గేనవా యథావాసకృత్కృతఃప్రయాజాదిర్దర్శపూర్ణమాస యాగానాంషణ్ణామఙ్గం తథాఽతన్త్రిపితన్త్రేణవాసకృదేవకృతం దానాదిజయన్త్యన్తర్భూతజన్మాష్టమీవ్రతార్థమపిభవిష్యతీతి నకశ్చిచ్చోద్యావకాశః। అస్తిచఫలశ్రవణం తస్మిన్నేవోత్తరార్ధే ॥శ్లో॥ సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతేనాత్రసంశయః ॥*॥ ఇతి। వహ్నిపురాణేచ జన్మాష్టమీజయన్త్యోఃపార్థక్యేన ఫలంస్మర్యతే ॥ శ్లో ॥ సప్తజన్మకృతంపాపం రాజన్యత్త్రివిధంనృణామ్। తత్క్షాళయతిగోవిన్దస్తిథౌతస్యాంస్వభావతః ॥ ఉపవాసశ్చ సంప్రోక్తో మహాపాతకనాశనః। జయన్త్యాం జగతీపాల విధినానాత్రసంశయః ॥ * ॥ నారదీయసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యజన్మచిహ్నాని కుర్యాజ్జాగరణంతుయః। అర్ధరాత్రయుతాష్టమ్యాం సోఽశ్వమేధఫలంలభేత్ ॥ * ॥ విష్ణుధర్మోత్తరే ॥ శ్లో ॥ యద్బాల్యేయచ్చకౌమారే యౌవనేవార్ధకేతథా। బహుజన్మకృతంపాపం హన్తిసోపోషితాతిథిః ॥ * ॥ వ్రతమాత్రేచ ॥ శ్లో ॥ పారణాన్తం వ్రతంజ్ఞేయం వ్రతాన్తేద్విజభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి। నేదంసర్వఫలశ్రవణం జయన్తీవిషయమితివాచ్యం తిథిగ్రహణాత్, పాపక్షయఫలశ్రవణమాత్రేణ నకామ్యత్వమ్, సన్ధ్యావన్దనస్యాపి తథాప్రసక్తేరితిపరిహారఃప్రతిబన్దీవా। తదకరణే సర్వకర్మానర్హత్వప్రసక్త్యా తస్యకేవలనిత్యత్వం ఫలశ్రుతేరర్థవాదత్వంచ, నైవంజన్మాష్టమీజయన్త్యోర్వ్రతస్యాసంస్కారకర్మత్వాత్, కించ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతయోనిగతానాంతు ప్రేతత్వంనాశితంహితైః। యైఃక

కృతా శ్రావణేమాసి అష్టమీరోహిణీయుతా ॥ కింపునర్బుధవారేణ సోమే నాపివిశేషతః । కిం పునర్నవమీయుక్తా కులకోట్యాస్తుముక్తిదా ॥ * ॥ ఇతి పద్మపురాణాదివచనేషుఫలశ్రవణమ్ । బుధవారాదివద్రోహిణీతద్యోగయో రుపలక్షణత్వేన జన్మాష్టమ్యాః ప్రాధాన్యే నాదినాం తే తస్యా ఏవం స్యాది తి జన్మాష్టమీ కామ్యైవ స్యాత్ । తదిదం విద్వాంసో విదాంకుర్వన్తు కిమన్యే సాధ్వసాధునీ వ్యతివిద్రవతే । అతో జయన్తీవ జన్మాష్టమీచ నిత్యా కామ్యా చ, ఫలప్రత్యవాయయోశ్శ్రుతేస్సన్నియోగశిష్టత్వాచ్చ । అత ఏవ హి రక్తా విరక్తావాశక్తాదిశన్యాశయన్త్యుపవసన్తి । కించ యోగేత్వభేదఃప్రాధాన్యం దుర్భణమ్, రోహిణీయుక్తాష్టమీవదష్టమీయుక్తారోహిణీతి చ స్మృతేః । తథా నారదీయాదౌ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీ చాష్టమీయుక్తా కృష్ణపక్షేఽష్టమీయుతా ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా ॥ * ॥ ఇతి ద్రష్టవ్యమ్, జన్మాష్టమీరోహిణీ చేతి సమప్రాధాన్యస్మృతేః । అత ఏవ హి ప్రాభేదః । కించ ॥ శ్లో ॥ సింహాస్థేఽర్కేఽసితే పక్షే రోహిణ్యాగష్టమీయుతే । చన్ద్రోదయే జయన్తీ స్యాత్కేశవారాధనం పరమ్ ॥ రోహిణ్యామర్ధరాత్రే తు యదా కృష్ణాష్టమీ భవేత్ । తస్యామభ్యర్చనం శౌరేర్హన్తి పాపం త్రిజన్మజమ్ ॥ రోహిణీసహితా కృష్ణామాసి భాద్రపదేఽష్టమీ ॥ అష్టమీ కృష్ణపక్షస్య రోహిణ్యృక్షేణ సంయుతా ॥ రోహిణీ చ యదాష్టమ్యాం కృష్ణాయాం శ్రావణే భవేత్ ॥ * ॥ త్యాదిషు రోహిణీయోగస్మరణాత్ప్రకృతిశావ్యగాసః । అష్టమీయోగస్మరణాత్సప్తమీనిషేధః । ఏవం వేధనిషేధోఽష్టమీరోహిణీయోగాదన్యత్ర । తథా నారదీయసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ విద్ధాష్టమీ ద్విజగ్రాహ్యా సప్తమ్యాం రోహిణీ యది । నచేత్పరస్మిన్దివసే నిశావాధోదయే ద్విజ ॥ * ॥ వహ్నిపురాణే ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసహితాష్టమ్యాం నిశీథే రోహిణీ యది । తత్రోపవాసం కుర్వీత తిథిభాన్తే చ పారణమ్ ॥ * ॥ పాద్మే చ ॥ శ్లో ॥ కార్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసహితాష్టమీ ॥ * ॥ వరాహసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ సింహార్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీ యది । రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా జయన్తీ కలయాపి చ ॥ * ॥ ఇతి । రాత్ర్యోరర్ధే రాత్ర్యర్ధే, అత్రార్ధశబ్దో నిశీథపరః, తయోః పూర్వాపరే గచ్ఛతి వ్యాప్నోతీతి రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా । నిశీథాత్పూర్వం పూర్వదినే వ్యాప్తా రోహిణీయుక్తాష్టమీ గ్రాహ్యా, పరదినే

నిశీథాదూర్ధ్వం వా ప్రాగ్వేత్యర్థః । “ అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా ” “ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమ్ ” ఇత్యాదీనామపి స ఏవార్థః । పూర్వదినే నిశీథవేధశఙ్కానిరాసాయ పరదినే నిశీథవ్యాప్త్యభావసన్దేహవ్యుదాసాయ చ పూర్వోత్తరదినగ్రహణనియమపరం రాత్ర్యర్ధేత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ । అతో రోహిణ్యయోగే దివసవిద్ధా త్యాజ్యైవ । తథా పాద్మే ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసంయుతా నహి ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మవైవర్తే చ ॥ శ్లో ॥ న సప్తమ్యా యుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఇతి । జయోత్తరసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ సప్తమీయుక్తా రోహిణీకృత్తికాన్వితా । తద్దినం వర్జయేద్ధీమాంస్తదన్యేవాసరే చరేత్ ॥*॥ సారసముచ్చయే చ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యేకాదశీ త్యాజ్యా సప్తమ్యా సంయుతాష్టమీ । కృత్తికారోహిణీ త్యాజ్యా త్యాజ్యా పర్వచతుర్దశీ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ నాష్టమీ సప్తమీయుక్తా సప్తమీ నాష్టమీయుతా । నవమ్యా సహ కార్యా స్యాదష్టమీ నాత్ర సంశయః ॥ కృష్ణజన్మాష్టమీ లోకే ప్రసిద్ధా పాపనాశినీ । వర్జనీయా ప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్ । ఏతద్వచనజాతం దినద్వయే నిశీథయోగే పూర్వదినత్యాగపరం నిశీథవేధత్యాగపరం వేతి చేన్న, అప్రతీతార్థకల్పనస్యాతిప్రసఙ్గాత్ । “ పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా - జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయామ్ ” ఇత్యాదీనామపి తథాత్వప్రసక్తేః , నిశీథవేధత్యాగపర నిశీథాధో వేధగ్రహణపర వచనాన్తరబలాన్న తత్ప్రసఙ్గ ఇతి చేత్తర్హి వచనాన్తరబలాదేవ రోహిణ్యయోగే దివసవేధశ్చ త్యాజ్య ఇతి ద్రష్టవ్యమ్ । అత్ర నారదీయే ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా దివా వాపి చ సప్తమీ । న త్యాజ్యా రోహిణీయుక్తా అష్టమీ నాన్యథా శుభా ॥ * ॥ జయోత్తరసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ దివసే కృత్తికాయుక్తా రాత్ర్యర్ధే రోహిణీ యది । అష్టమీ పూర్వయా విద్ధా వర్జయేత్తాం ప్రయత్నతః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ సప్తమీవిద్ధా రోహిణీకృత్తికాయుతా । దశమ్యేకాదశీయుక్తా హన్తి పుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధా తథాష్టమీ ॥ సప్తమీపరయా విద్ధా నోపోష్యా ॥ * ॥ ఇతి । జయోత్తరసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ కలయా కృత్తికాయుక్తా సంపూర్ణా రోహిణీ యది । తాం తిథిం వర్జయేద్విద్వాన్ మోహాత్పాపమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అతస్తిథ్యృక్షయోర్ద్వియుక్తయోర్వేధస్య వర్జనీయత్వమవర్జనీ

యమ్ ॥ శ్లో ॥ అష్టమీశివరాత్రిశ్చ అర్ధరాత్రాదధో యది । దృశ్యతే ఘటికాయాంసా పూర్వవిద్ధాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ ఇతివచనాన్న దివావేధ ఇతిచేన్న, ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికాయది ॥ * ॥ ఇత్యాదివత్పూర్వవిద్ధోక్తిముఖేన కర్మకాలే యత్నాన్నియమపరత్వాత్తస్య । అతో నేదం విద్ధాగ్రహణపరమ్, నాపిదివావేధనిషేధపరంవా, అప్రతీతేః । "జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయామ్" "పూర్వవిద్ధాజయన్తీవా" ఇత్యాదీనామస్యవచనస్యచ కాపూర్వవిద్ధా సాకింత్యాజ్యా గ్రాహ్యావేతిప్రశ్నే నష్టాశ్వదగ్ధరథన్యాయేనాన్యోన్యసాపేక్షతయామిథస్సంబన్ధాత్పూర్వవిద్ధాయాజయన్త్యాస్సామానాధికరణ్యదర్శనాత్ "అష్టమ్యామసితేతిథౌ జయన్తీనామ" ఇత్యష్టమ్యాంజయన్తీశబ్దప్రయోగాచ్చ, పూర్వవిద్ధాష్టమీజయన్త్యేవేతి నిశ్చీయతే । అతోజయన్త్యాఃకర్మకాలవ్యాప్తిపరమేవతత్ ॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీరోహిణీచ శివరాత్రిస్తథైవచ । పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా ॥ * ॥ ఇతిపృథగభిధానాద్విద్ధాష్టమీగ్రాహ్యేతిచేన్న; చశబ్దేనేతరేతరయోగపరేణ రోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయత్వావగమాత్, ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా దివావాపచసప్తమీ । నత్యాజ్యారోహిణీయుక్తా అష్టమీనాన్యథాశుభా ॥ విద్ధాష్టమీద్విజగ్రాహ్యా సప్తమ్యారోహిణీయది । నచేత్పరస్మిన్దివసే నిశానాథోదయే ద్విజ ॥ * ॥ ఇతిరోహిణ్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యామేవ గ్రహణాగ్రహణనిర్ధారణాత్, ॥ శ్లో ॥ కార్యావిద్ధాపసప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ । తత్రోపవాసంకుర్వీత తిథిభాన్తేచపారణమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం నిశీథేరోహిణీయది । తత్రోపవాసం కుర్వీత తిథిభాన్తేచపారణమ్ ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ కార్యావిద్ధాపిసప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ । జయన్తీశివరాత్రిశ్చ కార్యాభద్రాజయాన్వితా ॥ * ॥ ఇత్యాది పాద్మవహ్న్యాదిత్యపురాణ విష్ణుధర్మాదివచనైకార్థ్యాచ్చ రోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయమేవతత్ । నహిప్రాతీతికోర్థః, కిన్తువచనాన్తరావిరుద్ధో న్యాయశ్చ ॥ శ్లో ॥ యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేః, "యజేత" "నిధిధ్యాసితవ్యః" ఇత్యాదేరాకాఙ్క్షాత్రయపూర్వకవాక్యాన్తరేణార్థనిశ్చయవత్తాదృశేన వచనాన్తరేణార్థనిర్ణయస్యాస్యకర్తుంయుక్తత్వాత్ । ఏవంహి న్యాయవిదుద్ఘోషః ॥ శ్లో ॥ ధర్మేప్రమీయమాణేతు వేదేనకరణాత్మనా । ఇతి

కర్తవ్యతాభాగంమీమాంసాపూరఇష్యతి ॥ మీమాంసకాహి వాక్యార్థవిచారే
ప్రస్తుతేసతి । లోకదృష్టింప్రతిఘ్నన్తివచనవ్యక్తిపాంసుభిః ॥ * ॥ ఇతిచస్మృ
తిష్వష్టమీ రోహిణీయోగస్యైవ జయన్తీత్వోక్తేః పూర్వవిద్ధా గ్రహణస్య
"పూర్వవిద్ధాజయన్తీవా" "జయన్త్యాంపూర్వవిద్ధాయామ్" ఇత్యాదిభి
ర్జయన్తీవిషయతావగమాజ్జయన్త్యన్తర్గతాయా అపి జన్మాష్టమ్యాగ్రహణప
క్షేజయన్తీయోగనిర్ణయస్సమానఇతి జ్ఞాపనాయ వ్రతభేదసూచనాయచ జ
న్మాష్టమీరోహిణీచేతియోగాన్తర్గతయోస్తయోరేవ యుక్తానువాదః ద్వా
దశకపాలాన్తర్గతాష్టకపాలాదివత్ । యద్వా మిథోవిరహిణీరోహిణీవాష్ట
మీ యదా పృథక్పృథగ్గృహ్యతే తదాయోగాన్తర్భూతయోస్తయోరపృథ
గ్గ్రహణార్థఃపృథఙ్నిర్దేశః । అతో నిశీథేఽన్యతరయుక్తయోరేవ విద్ధయో
ర్గ్రహణం నవియుక్తయోః, ప్రమాణాభావాత్ । నను నిశాయా అర్వా
క్సప్తమ్యైకియత్యాపియుక్తావిద్ధా, సాత్రివిధా పూర్వేద్యురపరేద్యురుభ
యేద్యుశ్చ నిశీథవ్యాపినీతి, సూర్యోదయమారభ్యప్రవర్తమానాశుద్ధా, సా
నిశీథవ్యాప్త్యవ్యాప్తిభ్యాం ద్వివిధా, ఏవంభూతరోహిణీరహితావిద్ధా । శు
ద్ధాష్టమీగ్రహణే ॥ శ్లో ॥ దివావాయదివారాత్రౌ నాస్తిచేద్రోహిణీకలా ।
రాత్రియుక్తాంప్రకుర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ ఇతివచనమేవత
త్రప్రమాణమితిచేన్న, ప్రళయే "నబ్రహ్మా నేశానః" ఇత్యర్థలోపశ్రుతేః,
"హిరణ్యగర్భస్సమవర్తతాగ్రే" "శివఏవకేవలః" ఇతివాక్యస్యైవత
స్యవచనస్య తత్పరత్వానుపపత్తేః ॥ శ్లో ॥ జయన్తీద్వివిధాజ్ఞేయా విద్ధా
శుద్ధేతితద్ద్విధా । విద్ధాతు సప్తమీయుక్తా శుద్ధాతునవమీయుతా ॥ రోహి
ణీకృత్తికాయుక్తా విద్ధాశుద్ధాపరాన్వితా ॥ * ॥ ఇతినారదీయోక్తవత్త్ర
ప్య వేధపక్షపాతేనయుక్త్యాఽనల్పవికల్పనేపి తస్యవిద్ధాదిభేదకల్పనస్యా
నుపపత్తేశ్చ । ఇయంశుద్ధాసూర్యోదయమారభ్యైవ ప్రవృత్తావా, యద్వా
నిశాయాఅర్వాక్, కింవానిశీథాదూర్ధ్వమ్, ఉతనిశీథాదర్వాక్ప్రవృత్తా
వా? నాద్యః నిశీథావ్యాప్తేర్దుర్వచనత్వాత్, నహికిఞ్చిదధికాచత్వా
రింశద్ఘటికా తిథిరస్తి । నద్వితీయః, అసమ్భవాత్, నహిపూర్వదినేని
శాయా అర్వాక్ప్రవృత్తావిద్ధా వా శుద్ధావా పరదినే నిశీథవ్యాపినీ భ
వతి, నహి పఞ్చసప్తతినాడికాతిథిరస్తి । నతృతీయః, అనుక్తేః । తథా

వివక్షితమితి చేన్న, "శుద్ధాతునవమీయుతా" ఇతి స్మృతివిరోధాత్, వి
ద్ధాశుద్ధయోస్సాఙ్కర్యేణ శుద్ధేతి దుర్భణత్వాచ్చ, సూర్యోదయమా
రభ్యేత్యుక్తేర్నిరర్థకత్వాద్గౌరవాచ్చ। నచతుర్థః, తథానుక్తేః। ఉక్తావాత
త్రకింనిశీథవ్యాప్తిస్సంభవతీతిచేత్తతోపికిం రాత్రియుక్తామితివచనాత్తద్గ్ర
హణమితి చేన్న, "విశేషేణేన్దుసంయుతామ్" ఇతి వచనాద్విద్ధాగ్రహణ
ప్రసక్తేః। తచ్చవిరుద్ధమ్ "సప్తమ్యాసంయుతానహి" ఇతిస్మృతేః। శు
ద్ధావిషయం తదితి చేత్సిద్ధమ్। తర్హి విద్ధావర్జనం విద్ధావిషయంచతదితిచేన్న,
ఇన్దుసంయుతాం రాత్రియుక్తామితి విధిద్వయబలాత్, పూర్వోత్తరదినవ
ర్తినోర్విద్ధాశుద్ధయోర్ద్వయోరప్యష్టమ్యోర్గ్రహణప్రసక్తేః, పూర్వే
ద్యురేవ నిశీథవ్యాపినీగ్రాహ్యేత్యుక్తేః, నిశీథవ్యాప్తిరహితాపి రాత్రియు
క్తాశుద్ధాగ్రాహ్యేత్యుక్తేశ్చ। అతోద్వావిధీమిథస్సన్నద్ధౌ యుధ్యేతామ్।
"విశేషేణేన్దుసంయుతామ్" ఇతివచనాద్విద్ధైవగ్రాహ్యేతిచేదహో వే
ధాపన్నావనైపుణీ, మైవమ్, శుద్ధాగ్రహణోక్తేః। తచ్చాప్యనుపపన్నమ్, పూ
ర్వేద్యుర్నిశాయా అర్వాక్ప్రవృత్తాయా విద్ధాయా శుద్ధాయా వా శ్వోని
శీథవ్యాప్త్యయోగేన తద్విచ్ఛేదస్యాసమ్భవేన తద్వచనవిషయత్వానుపపత్తేః।
తర్హి కథంవిద్ధాగ్రహణమితి చేన్న, అప్రతీతేః, నహితస్మిన్వచనే కార్యా
విద్ధాపీతివద్విద్ధాగ్రాహ్యేతిప్రతీయతే, విద్ధాత్యాగపరవచనానిచ యా-
చ ఙూ యోగాచ్చ। అతోఽత్ర ప్రకారభేదగ్రహణసాక్షిత్వేన హారాత్పరి
తం శరోక్తివదర్థంనప్రత్యాయయతితద్వచనమ్। అతో నారదీయలక్షితమే
వలక్షణంవిలక్షణంవిచక్షణానామ్। ప్రకరణావిరుద్ధోవచనాన్తరాన్నగుణో-
హ్యర్థస్సమర్థస్సమర్థైః। వరాహసంహితావచనంహీదమ్। తత్ర ॥ శ్లో ॥
సింహార్కేరోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది ॥ * ॥ ఇతి ప్రక్రాన్తత్వా
దిదంరోహిణీయుక్తాష్టమీవిషయమిత్యవగమ్యతే। అతోఽస్యాయమర్థః—
యదాపూర్వదినేదివారోహిణీనాస్తి పరదినేరాత్రౌచ సానాస్తి తదాసం
కల్పకాలీనత్వాదిగుణయోగాత్పరాగ్రాహ్యా ఉతపూర్వేద్యుః పూర్వోక్త
గుణాభావేపి ఇన్దూదయయోగస్యబలీయస్త్వేనపూర్వావాగ్రాహ్యేతిసన్దే
హే ఇదంవచనముపస్థితంవ్యవస్థాపయతీన్దుసంయుతైవగ్రాహ్యేతి। యు
క్తంచైతత్, శ్వోనిశీథయోగాభావాత్ "ఇన్దుకలాన్వితా" "యతశ్చ

న్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా" "సప్తమ్యామర్ధరాత్రాదధఃకలయాపి" ఇత్యా
దివచనైకకణ్ఠ్యాత్ప్రకరణానుగుణ్యాచ్చ । కించ "విద్ధాష్టమీద్విజగ్రా
హ్యా" "కార్యావిద్ధాపి" "విద్ధావిద్ధాపివాగ్రాహ్యా" ఇతివద్రోహి
ణీరహితాపివిద్ధాష్టమీగ్రాహ్యేతి నకిఞ్చిద్వచనముదాహృతం నదృ
ష్టంవా క్వచిద్గ్రన్థే. రోహిణీయోగ ఏవవిద్ధాగ్రాహ్యేత్యేవహి పురాణే
చ స్పష్టముక్తమ్, ॥ శ్లో ॥ విద్ధాఽప్యష్టమీగ్రాహ్యా రోహిణీసహితానృ
ప । రోహిణ్యాసహితాచైవ సర్వాఘౌఘవినాశినీ ॥ - ॥ ఇతి । అతో రోహి
ణీరహితవిద్ధాష్టమీగ్రహణే ప్రమాణం మృగ్యమేవ । కించాయంచాక్షి
ప్తోనిరపేక్షః ప్రకరణనిరపేక్షపక్షః, దివాచరాత్రౌచరోహిణ్యభావేపి
సూర్యోదయసఙ్కల్పకాలే సాయాహ్నరాత్రిచన్ద్రోదయకాలవ్యాప్తి
రూపగుణాధిక్యాత్తిథిప్రాధాన్యాచ్చ । అహోరాత్రవ్యాపినీ శుద్ధాష్ట
మ్యేవగ్రాహ్యేతి । తథానారదీయసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయే
ష్టమీపూర్ణా రోహిణీనభవేద్యది । తదాజన్మాష్టమీజ్ఞేయా నజయన్తీతి కథ్య
తే ॥ * ॥ చన్ద్రోదయే రోహిణీనభవేద్యదీత్యన్వయః । బ్రహ్మసంహితా
యామ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాంకృష్ణపక్షస్య ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ । తదాజ
న్మాష్టమీప్రోక్తా సాసంపూర్ణాప్రకీర్తితా ॥ * ॥ విద్ధాధికాష్టమీపరైవగ్రా
హ్యేత్యుక్తంతత్రైవ ॥శ్లో॥ త్రిముహూర్తంతిథేర్వృద్ధౌ సునిరీక్ష్యపరీక్ష
యేత్ । సాతుజన్మాష్టమీజ్ఞేయా భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ * ॥ సారసముచ్చయేచ
॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యామమాయాంచ ద్వాదశ్యాంకృష్ణజన్మని । పశ్చాద్భాగకలా
మాత్రంకర్మాద్యన్తావసానికమ్ ॥*॥ అమాయామితిమహాశాన్తివిషయమ్।
పాద్మేచ॥శ్లో॥పూర్వవిద్ధాష్టమీయాతుఉదయేనవమీదినే।ముహూర్తమపిసం
యుక్తాసంపూర్ణా సాష్టమీభవేత్ ॥కలాకాష్ఠాముహూర్తాపియదాజన్మాష్టమీ
తిథిః । నవమ్యాంసైవగ్రాహ్యాస్యాత్సప్తమ్యాసంయుతానహి ॥*॥ ఇత్యాది, ప
రదినగ్రహణముఖేన రోహిణీరహితవిద్ధాష్టమీత్యాగపరమ్ । ఏతత్సర్వంరోహి
ణీయుక్తవిద్ధాధికాష్టమీవిషయం కిన్నస్యాదితిచేన్న, తేషురోహిణీయోగా
ప్రతీతేః । హన్తకిమిదం వచనజాతం వేధత్యాగచిహ్నమహ్నాయనిహ్నూ
యతే, ప్రాగేవవచనార్థాపహ్నవచాతురీకృతా, అతస్తేషాం తద్విష
యత్వకల్పనం నకల్పతే వికల్పాసహత్వాత్ , ఏవంవదన్తం భవన్తం పృ

చాభ్రమః, కిమిదం నిశీథవేధే పరదినగ్రహణపరమ్? ఆహోస్విదర్వాగ్వే ధే? కింవాదివసవేధే? యద్వా నిశీథాదూర్ధ్వవేధేవా। నాద్యః, అవివా దాత్। నద్వితియః, "అర్ధరాత్రాదధస్తాద్వా" ఇతి విద్ధాగ్రహణవిధా నాత్, నహ్యేవం కేవలాష్టమీగ్రహణే ప్రమాణమస్తి రోహిణీరహితా వి ద్ధాపి జన్మాష్టమీగ్రాహ్యేతి। నతృతీయః, కృష్ణావతారకాలయోగత్యాగే ప్రత్యవాయస్మృతేః। నచతుర్థః, విరోధాదసమ్భవాచ్చ। నిశీథాదర్వా క్ప్రవృత్తాపరేద్యురప వర్తమానావిద్ధాధికేత్యుక్తౌ యానిశీథాదూర్ధ్వప్ర వృత్త్యనుపపత్తేస్తయోరన్యతరోక్తావన్యతరస్యవ్యాప్త్యాతిరవర్జనీయా, నిశీ థాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తస్యతిథేశ్శ్వనిశీథావధివా దినాన్తంవా వ్యాప్తేః, ఉ దయే నవమీదినే కలాకాష్ఠాముహూర్తాది శబ్దస్యావరస్యాభావాచ్చ। పూ ర్వేద్యురుదయానన్తరం కియత్యపివేధేహి పరదినే కలాకాష్ఠాది సమ్భవతి నహి నిశీథాదూర్ధ్వప్రవృత్తయోస్తథాత్వమితిచేన్న, తేషాం త్వయా ని శీథాదూర్ధ్వప్రవృత్త తిథినక్షత్ర విషయిత్వకథనాత్త్వదుక్తివైయర్థ్యాప త్తేః, విద్ధకేవలాష్టమీవిషయత్వాచ్చ। తేషాం నిశీథాత్ప్రాగ్వాదివావా ప్రవృత్తాష్టమీవిషయత్వోక్తౌ నిశీథయోగాత్తిథిప్రాధాన్యాచ్చ పూర్వదిన స్యైవ గ్రాహ్యత్వప్రసంగేనాప్యక్షికార్యమ్। తచ్చ తవనశక్యమ్, శ్వో ముహూర్తమాత్రయోగే తద్గ్రహణ పర విష్ణురహస్యవచన విరోధాత్। న విరోధశ్శ్వపవ రోహిణీయోగాత్తద్గ్రహణమితిచేన్న, తిథ్యృక్షయోరుభ యోర్నిశీథాదూర్ధ్వప్రవృత్త్యుక్తివిరోధాత్। పూర్వేద్యుః ప్రవృత్తాన్య తరముహూర్తయుక్తాన్యతరగ్రహణపరంహి తద్వచనమ్, తథాపి తద్విషయ త్వకథనే ముఖాన్తరేణ విద్ధాష్టమీత్యాగపవ నిశ్చితస్స్యాత్, బాఢమ్, శ్వో రోహిణీయోగప్రాబల్యాదితిచేత్, హన్తకిం తిథిప్రాధాన్యమ్, తదా భగ్నముతలగ్నసగ్నౌ సగ్నసద్భావా। ఏవంచ త్వదుక్త్యైవ రోహిణ్య యోగే సర్వథా విద్ధాష్టమీత్యాగసిద్ధేస్తద్గ్రహణే వచనాభావాచ్చ రోహి ణీరహితాపి నిశీథవ్యాపినీ విద్ధాష్టమీగ్రాహ్యేతి కిం విప్రలపితమ్। తత్ర పూ ర్వదినగ్రహణోక్తిః పూర్వపరదినయోః రోహిణీరహితాష్టమీవిషయా, పర దినగ్రహణోక్తిస్తు తదుక్తాష్టమీవిషయేతి నవిరోధోక్తిరితిచేన్న, రాత్రియు క్తామిత్యస్య రోహిణీరహితవిద్ధాష్టమీగ్రహణపరత్వానుపపత్తేరుక్తత్వాత్।

తర్హి నవిరోధ ఇతిచేత్సత్యం కేవలవిద్ధాష్టమీత్యాగపక్షే, తద్గ్రహణపక్షే తు విరోధోఽస్త్యేవా నవేతి స్వయమేవ పరామృశ్యతాం । రోహిణీయుక్త పరదిన గ్రహణేఽపి విద్ధాం జన్మాష్టమీం పరిత్యజ్య యుక్తైవ పరిగృహీతా స్యాత్ । తతశ్చ విద్ధాత్యాగపరవచనజాతం విష్ణురహస్యవచనసమ్యయం చ చిరంజీవేత్ । శుద్ధరోహిణ్యయోగే విద్ధాగ్రాహ్యేతిచేన్న, వచనాభావాత్, విద్ధాత్యాగస్య వచనశతసిద్ధత్వాచ్చ । "పూర్వవిద్ధాష్టమీ" ఇతి పాద్మే । శుద్ధముహూర్తమపి విద్ధకేవలాష్టమీయోగేఽపి తద్గ్రహణవిధానాచ్చేత్యలమలం వన్ధ్యాసుతవర్ణనకల్పైర్విద్ధకేవలాష్టమీగ్రహణానులాపైః । కిఞ్చ, కేయం విద్ధాధికానామ, రోహిణీయుక్తా శుద్ధవిద్యమానాష్టమీ, సా నిశీథాదర్వాక్ప్రవృత్తా వా తత్పరం వా ? నాద్యః, పరదినగ్రహణానుపపత్తేః, నిశీథయోగస్యైవ గ్రాహ్యత్వస్మృతేః । నద్వితీయః నిశీథాదథస్సప్తమీయుక్తాష్టమ్యా అపవిద్ధాత్వోక్తేః, శుద్ధవర్తిన్యాస్తు ॥ శ్లో ॥ విద్ధా తు సప్తమీయుక్తా శుద్ధా తు నవమీయుతా ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేశ్శుద్ధాత్వాచ్చ । నిశీథాదూర్ధ్వం వర్తిన్యా అనుభయత్వేన విద్ధాత్వోక్తా, "అర్ధరాత్రాదధోయది" "అర్ధరాత్రాదధస్సాపి" ఇత్యాదిస్మృతిషు స్మర్యతే । కిఞ్చ, నిశీథే రోహిణ్యభావస్య శుద్ధాఽష్టమీరోహిణీయోగస్య తిథిప్రాధాన్యస్య చ తుల్యత్వేప్యేకస్య పూర్వత్రగ్రహణమన్యస్య పరత్రగ్రహణముక్తం తదవిమృశ్యైవోక్తమ్, విష్ణురహస్యవచనైః పరదినమేవ హ్యుభయత్ర గ్రాహ్యమ్, తచ్చ తవ నశక్యమ్, "విశేషేణేన్దుసంయుతామ్" ఇత్యస్య త్వయా పూర్వదినగ్రహణపరత్వోక్తేః । తస్మాదస్మాకమేవ నవిరోధగన్ధః । "నచేత్పరస్మిన్దివసే నిశానాథోదయే ద్విజ" "రాత్ర్యామిన్దూదయే శుభే" "సాయన్తనీ త్రిముహూర్తగా" ఇత్యాదివద్విశిష్టైకవిధ్యఙ్గీకారాత్తవమతే దినద్వయే కదాచిన్నిశీథేన్దుయోగే ద్వౌవిధీ విధపస్సన్నద్ధావద్ధాయుధ్యేతామిత్యథప్రాదభ్యుదాయి । అతోఽన్యతరబాధోఽవశ్యకార్యః । తతోఽపరం విశిష్టవిధ్యాశ్రయణమిత్యాస్తాం తావత్ । వ్యత్యస్తమిదం సమస్తం వ్యర్థస్తమ్, నాపిశ్వస్తిత్యర్థ్యయోగస్సువచః, శేషప్రతీతేః । "కలాకాష్ఠాదివాపి" ఇత్యాదివచనేషు పూర్వవిద్ధతిథిమాత్రాతిరేకోఽభిధాతి, భేదేనైవ తేషాం కాతిరేకస్స్ఫుటః । కిఞ్చ ॥ శ్లో ॥ సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం

భూత్వాబుక్షుం ద్విజోత్తమ । ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేఽహ్ని ముహూర్తా
ర్ధంభవేద్యది ॥ తదష్టయామికం జ్ఞేయం ప్రోక్తంవ్యాసాదిభిఃపురా ॥*॥ ఇతి
స్కాన్దవచనమ్ । "ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేఽహ్ని" ఇత్యాది "ప్రోక్తం
భగవతాస్వయమ్" ఇతిజయోత్తరసంహితావచనంచ శ్వోరోహిణీమా
త్రాతిరేకం వ్యనక్తి నతిథ్యతిరేకమపి । అతశ్శ్వస్తిథ్యృక్షయోగస్య దుర్ఘ
ణత్వాత్త్వదుక్తవిద్ధాధికావిషయత్వం నోపపద్యత ఇత్యలమలమనల్పకల్పవి
కల్పనయా అల్పజనమోహనాయ । తస్మాచ్ఛ్వఃకలాకాష్ఠాముహూర్తాది
యోగే విద్ధాయాః కేవలాష్టమ్యాఃపరదినగ్రహణపరాణి పద్మపురాణాదివ
చనాని, విష్ణురహస్యవచనద్వయంతువిద్ధయోర్వాశుద్ధయోర్వాశ్వోఽన్యతరే
ణాన్యతరస్యాల్పయోగేపి పరదినగ్రహణపరమితి నకశ్చిద్విరోధః । అతో
"దివావాయదివారాత్రౌ" ఇత్యస్యరోహిణీరహిత విద్ధాష్టమీవిషయత్వా
నుపపత్తేః, "అష్టమీశివరాత్రిశ్చ" ఇత్యస్యపూర్వవిద్ధాగ్రహణపరత్వాప
మ్భవాచ్చ, ప్రత్యుత కేవలవిద్ధాత్యాగస్య వచనశతసిద్ధత్వాచ్చ, రోహి
ణీరహితవిద్ధాగ్రహణం ప్రమాణికానాం నయుక్తమితిసిద్ధమ్ । విద్ధాత్యాగో.
వైష్ణవవిషయఇతిచేత్కిం పిష్టపేషణేన, మైవమ్, నిశీథవేధత్యాగస్యాపివై
ష్ణవవిషయత్వప్రసక్తేః । తత్త్యాగవచనేషు విషయభేదోనప్రతీయతఇతిచేత్తు
ల్యమత్రాపి, సామాన్యేన సప్తమీవిద్ధాత్యాగపరవచనేషు విషయభేదాప్ర
తీతేః । అష్టమ్యయోగే జయన్తీస్వరూపేణ నస్యాదితిచేన్న, తిథ్యన్తర
యోగేచ జయన్తీత్వస్మృతేః । తథా నారదీయసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥
అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాం యత్రరోహిణీ । సాజయన్తీతి వి
ఖ్యాతా ప్రశస్తాభుక్తిముక్తిదా ॥*॥ బ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శశి
నాసహరోహిణీ । జయన్తీనామపుణ్యాస్యాదష్టమ్యాసహితానవా ॥ * ॥
తర్హ్యష్టమీరోహిణీయోగస్య జయన్తీత్వస్మరణవిరోధఇతిచేన్న, విషయ
భేదేనావిరోధాత్ । ప్రత్యుతరోహిణ్యయోగే సప్తమీవేధేచ ॥ శ్లో ॥
సంపూర్ణారోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది । రోహిణ్యామేవకుర్వీత కృ
ష్ణజన్మాష్టమీవ్రతమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ విశేషాద్రోహిణీచన్ద్రే గృహస్థోవ్రతమా
చరేత్ ॥*॥ ఇతినారదీయాదివచనైః రోహిణ్యాం జన్మాష్టమీవ్రతవిధానే
పి రోహిణ్యావేధే జన్మాష్టమ్యేవ స్వరూపేణలోలుప్యేత సప్తమీవిద్ధత్వా

దష్టమ్యాః, శ్వోరోహిణ్యాశ్చ వహ్నివిద్ధత్వాత్ । అతః పూర్వవిద్ధాత్యా
గపరమేవ కళాకాష్ఠాదిగ్రహణపరం తద్వచనజాతం నతురోహిణీయుక్తవి
ద్ధాధికాష్టమీవిషయమితి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్, నాత్ర
పక్షపాతో యుక్తయో వా ప్రగల్భంతే, తమిమం నిశ్చయం విపశ్చిదపశ్చిమా
విమృశంతు, తే హి యుక్తాయుక్తే వ్యతివిదతే । ఏవం శ్వస్తిథినక్షత్రయోరర
ల్పీయసాన్యతరేణాన్యతరయోగే తద్దినమేవ గ్రాహ్యమితి విష్ణురహస్యో
క్తమ్ । తథా ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా కృష్ణానభసి యాష్టమీ ।
ముహూర్తమపి సంయుక్తా సోపోష్యా సుమహాఫలా ॥ ముహూర్తమప్య
హోరాత్రే యస్మిన్యుక్తం హి లభ్యతే । అష్టమ్యాం రోహిణీఋక్షం తాం
సుపుణ్యాముపావసేత్ ॥ రోహిణీసహితాం హిత్వా యోऽన్యస్యామాచరేత్క్వ
చిత్ । స సర్వైస్సుకృతైర్హీనస్తిర్యగ్యోనిషు జాయతే ॥ * ॥ సారసముచ్చ
యే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా ముహూర్తమపి లభ్యతే । నవ
మ్యామష్టమీయుక్తా ప్యగ్రేణదశమీయుతా ॥ * ॥ జయోత్తరసంహితాయాం
చ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీకలయాయుక్తా కృత్తికాభిర్వినా భవేత్ । అష్టమీకల
యాయుక్తా మహాప్రీతికరీ భవేత్ ॥ అష్టమీకలయాయుక్తా సమ్పూర్ణా రో
హిణీయుతా । సైవోపోష్యా మహాపుణ్యా మహాపాతకనాశినీ ॥ * ॥ ఏవ
మాదీని విద్ధాష్టమీత్యాగపరాణి ద్రష్టవ్యాని । వైష్ణవైర్నిశీథయోగోऽపి న
గ్రాహ్య ఇతి వక్ష్యతే, ॥ శ్లో ॥ రోహిణీ చాష్టమీయుక్తా కలయా సప్తమీయు
తా । సా తిథిర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా ఉపవాసాది వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచ
నైః । ఏవమత్ర వ్యవస్థా నాస్థా విస్మరణాద్వచనాదర్శనాద్వా స్మార్తవక్త్రో
క్తేస్తత్ర తదనాదర ఇతి చేన్న, "జన్మకాలాన్వితా యతః" "వాసరే వా"
"శ్రావణే వా నభస్యే వా" "రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత" "రాత్ర్యర్ధ
పూర్వాపరగా" "ఉపోష్య జన్మచిహ్నాని" ఇత్యాదిభిర్వ్యసిష్ఠ వరాహ స
నత్కుమార నారదాదిసంహితావచనైశ్చ నిశ్చయకరణాదవిద్ధాంశస్య స
ర్వత్రగ్రాహ్యత్వాద్విషయభేదేనావిరోధాచ్చేత్యలమలమనులాపేన.

అత్రాయం వివేకః — "జయన్తీ ద్వివిధా ప్రోక్తా" ఇతి నారదీయవచ
నాద్విద్ధా శుద్ధా చేతి ద్వివిధైవ । అష్టమీ రోహిణీ చ అహోరాత్రవ్యాపి
నీ శుద్ధా, "ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ" ఇతి స్మృతేః । శుద్ధాధికా విద్ధాధికా చ

శుద్ధైవ, పరాన్వితత్వాత్ । రోహిణ్యష్టమీసాహిత్యంయోగః । పూర్వాతిథ్యృక్షయోరన్యతరస్యైకోఽ వేధః । నిశీథేయోగే సత్యేవ విద్ధా గ్రాహ్యా నాన్యథా । దినద్వయే నిశీథయోగే తదయోగే చ పరైవ గ్రాహ్యా। అహోరాత్రవ్యాపినీ విద్ధా చ శ్వోఽన్యతరేణ ముహూర్తమాత్రయోగేఽపి పరైవ గ్రాహ్యా । నిశీథవేధే విద్ధా విద్ధోపరుద్ధా శుద్ధాప్యుభయా పరైవ గ్రాహ్యా। తథా వియుక్తాపి విద్ధా చ పరైవ గ్రాహ్యా । శుద్ధా వా విద్ధా వా బుధవారయోగే బుధయుక్తైవ గ్రాహ్యా । నిశీథయోగే శ్వోఽన్యతరాతిరేకేపి పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా వైష్ణవేతరైః । నిశీథయోగో వైష్ణవేతరవిషయః । శ్వో ముహూర్తయోగస్సర్వవిషయ ఇతి సఙ్క్షేపః । శిష్టముపరిష్టాత్స్పష్టయిష్యామః । అతో పశంసాం ఖపాం పుంసయన్తీ జయన్తీనిర్ణీయతే.

జయన్తీనామ అష్టమీరోహిణీయోగః । తథా శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ రోహిణీసహితా కృష్ణా మాసి భాద్రపదేఽష్టమీ । అర్ధరాత్రాదధస్సాహి కలయాపి యదా భవేత్ ॥ తత్ర జాతో జగన్నాథః కౌస్తుభీ హరిరచ్యుతః । తమేవోపవసేత్కాలం కుర్యాత్తత్రైవ జాగరమ్ ॥ అర్ధరాత్రే తు యోగోఽయం తారాపత్యుదయే సతి । నియతాత్మా శుచిస్స్నాత్వా పూజాం తత్ర ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ కృష్ణపక్షస్య రోహిణ్యృక్షసంయుతా । భవేత్ప్రోష్ఠపదే మాసి జయన్తీ నామ సా స్మృతా ॥ * ॥ రమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణే బహులే పక్షే కృష్ణాష్టమ్యాం విధూదయే । ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా జయన్తీ సా తు కథ్యతే ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణస్య చ మాసస్య కృష్ణాష్టమ్యాం నరాధిప । రోహిణీ యది లభ్యేత సా జయన్తీతిథిః స్మృతా ॥ * ॥ అత్ర శ్రావణభాద్రపదనభస్యశబ్దాస్సింహశ్రావణభాద్రపదపరాః, సింహమాసస్యైవ కృష్ణావతారకాలత్వస్మృతేః । తథా శ్రీవారాహే శ్రీధరీయే బార్హస్పత్యే చ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీ తు యదాష్టమ్యాం కృష్ణాయాం శ్రావణే భవేత్ । జయన్తీ నామ సా ప్రోక్తా న తు భాద్రపదాష్టమీ ॥ * ॥ అత్రాపి శ్రావణశబ్దస్సింహశ్రావణపరః, న తు భాద్రపద ఇతి నిషేధస్సకన్యాభాద్రపదపరః । తథా బ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ అథాతస్సంప్రవక్ష్యామి జయన్తీనిర్ణయం పరమ్ । సింహరాశిగతే సూర్యే గగనే జలదాకులే ॥ మాసి ప్రోష్ఠపదేఽష్టమ్యామర్ధ-

గాత్రైవిధూవయే । బుధవారేవృషేలగ్నే రోహిణ్యాశ్చరమాంశకే ॥ శుభేహర్షణయోగేచ కౌలవేనయుతే తథా । వసుదేవేన దేవక్యాం సహ జాతోఽస్మిపద్మజ ॥ * ॥ ఇతి । అతస్సింహమాసస్యైవ కృష్ణజన్మ కాలత్వాజ్జన్మాష్టమీచ సింహశ్రావణఏవ గ్రాహ్యా । తథానారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ సింహరాశిగతేసూర్యే శ్రావణేమాసినారద । కృష్ణపక్షేతథాష్టమ్యాం బుధవారేనిశార్ధకే ॥ వసుదేవేన దేవక్యాం జజ్ఞేకృష్ణశ్చతుర్భుజః ॥ * ॥ అతశ్చ సింహమాసఏవ జన్మాష్టమీచగ్రాహ్యా । జ్యోతిషార్ణవేచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా యదాసింహగతోరవిః । జయన్త్యారాధనంకుర్యాన్నతు కర్కటకన్యయోః ॥ * ॥ ఇత్యాది । అత్ర జయన్తీశబ్దేన జన్మాష్టమీచోచ్యతే ॥ శ్లో ॥ సింహంగతేదినానాథే అష్టమ్యామసితేఽథవా । జయన్తీనామ లోకేఽస్మిన్నవతారదినం హరేః ॥ * ॥ ఇత్యష్టమ్యాం జయన్తీశబ్దప్రయోగాత్ , జయన్తీనిర్ణయస్యైవ జన్మాష్టమీనిర్ణయత్వాచ్చ । అతోజయన్త్యారాధనంజన్మాష్టమ్యారాధనంచేతిసిద్ధమ్ । ఏవం కర్కటశ్రావణే కన్యాభాద్రపదేచ జన్మాష్టమీ జయన్తీచ విద్వద్భిర్నగ్రాహ్యా, అవిహితకాలత్వాదితిసిద్ధమ్ । అయమేవయోగో జన్మాష్టమ్యాః, తథావారాహే ॥ శ్లో ॥ సింహేఽర్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది । తత్రజాతోజగన్నాథః కౌస్తుభీహరిరవ్యయః ॥ తమేవోపవసేత్కాలంకుర్యాత్తత్రైవజాగరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతశ్చ సింహశ్రావణఏవకృష్ణజన్మ విజ్ఞాయతే, తత్రైవ జన్మాష్టమీజయన్తీచగ్రాహ్యా ॥ శ్లో ॥ సింహార్కే రోహిణీయుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీయది ॥ * ॥ ఇతిజన్మాష్టమ్యాఃప్రాధాన్యం సింహార్కఏవ తథాగ్రాహ్యత్వంచ సుస్పష్టమ్ । కించ । "అహంజాతోఽస్మి" "జజ్ఞేకృష్ణః" "తత్రజాతోజగన్నాథః" "సింహార్కే రోహిణీయుక్తానభఃకృష్ణాష్టమీయది" ఇతిసింహమాసఏవ కృష్ణజన్మస్మరణాజ్జన్మనిబన్ధనత్వాత్కృష్ణాష్టమీచ సింహశ్రావణఏవగ్రాహ్యేతి ప్రామాణికానాంపన్థాః । తద్వ్యతిరిక్తకాలతయైవ తథోస్వరూపముక్తం నారదీయే ॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీజయన్తీతి ద్వివిధాపరికీర్తితా । కృష్ణపక్షేఽష్టమీపూర్ణాశ్రావణె రోహిణీయుతా ॥ జన్మాష్టమీసావిజ్ఞేయా ఉపోష్యాకృష్ణతుష్టిదా । శ్రావణేమాసిసమ్ప్రాప్తే కృష్ణపక్షేఽష్టమీయుతా ॥ పమూర్ణాద్రోహిణీయుక్తా సాజయన్తీతి కీర్త్యతే ॥ * ॥ ఏ

వంజన్మాష్టమ్యాం తిథి ప్రాధాన్యం జయన్త్యాం నక్షత్ర ప్రాధాన్యంచావగమ్యతే, "సహాయుక్తేఽప్రధానే" ఇతిస్మృతేః। కిఞ్చ ॥ శ్లో ॥ సింహంగతే దివానాథే అష్టమ్యామపి తేతిథౌ। జయన్తీనామసాలోకేస్మిన్నవతారదినంహరేః ॥ * ॥ ఇత్యాదిజ్యోతిషార్ణవవచనేషు ఉద్ధృతక్షయోరన్యతరస్యామన్యతరాన్వితాయామన్యతరస్యాంచ జయన్తీశబ్దప్రయోగో జయన్త్యనుష్ఠానేనైవ ఉభయసిద్ధిరితిజ్ఞాపనార్థః। అతో జయన్తీకాలఏవ జన్మాష్టమీ కాలః, అత్రేదమన్తరమ్—అష్టమీరోహిణ్యోరహోరాత్రయోగో ముఖ్యోనమః, చన్ద్రోదయేతయోర్యోగో ముఖ్యతరః, బుధవారేముహూర్తమాత్రయోగో ముఖ్యః, ఏవంయోగాభావేపి సింహార్కే శుద్ధా కేవలాష్టమీ కేవలారోహిణీచ గ్రాహ్యేతి। అత్ర నారదః ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ రోహిణీయోగో ముహూర్తంవా దివానిశమ్। ముఖ్యకాలఇతిఖ్యాత స్తత్రజాతోహరిస్స్వయమ్ ॥ * ॥ వరమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేమాసిలగ్నస్థా శశినాసహరోహిణీ। జయన్తీనామపుణ్యాస్యాదష్టమ్యాసహితానవా ॥ * ॥ నారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయేచాష్టమీకించిన్నవమీసకలాయది। ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా బుధవారేణసంయుతా ॥ తస్యాందత్తంహుతంజప్తం పూజితంకోటిసమ్మితమ్। ఉపవాసశ్చకర్తవ్యో మహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా మృగేణసహితశ్శశీ। భవేచ్చబుధసంయుక్తా జయన్తీసాపిశస్యతే ॥ * ॥ ఏవం సింహశ్రావణయోగాభావేతు సింహభాద్రపదేగ్రాహ్యా। తథావసిష్ఠసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేవానభస్యేవా రోహిణీసహితాష్టమీ। యదాకృష్ణానరైర్లబ్ధా సాజయన్తీతికీర్తితా ॥ శ్రావణేనభవేద్యోగో నభస్యేతుభవేద్ధ్రువమ్। తయోరభావేయోగస్య తస్మిన్వర్షేనసంపదః ॥ * ॥ అయమనయోరత్రవివేకః — రవేరాశ్యన్తరసంక్రమావలంబనో మేషాదిస్సౌరః, మేషాదిషుదర్శాన్తైశ్చైత్రాదిశ్చాన్ద్రః, ఏతదుభయనిబన్ధనో మధుమాధవాదిః, అతస్సింహేదర్శాత్పూర్వం నభాశ్రావణశ్చ, దర్శాత్పరోనభస్యోభాద్రపదశ్చ, అతస్సింహశ్రావణే యోగాభావే సింహనభస్యేప్రాయేణయోగోభవతి, తతశ్చ సింహశ్రావణేయోగే తత్రైవకుర్యాత్తత్రాయోగే సింహభాద్రపదేకుర్యాత్, నరశబ్దస్సర్వాధికారజ్ఞాపనార్థః। ననమ్వదః - నమ్వధ్యతఇతినమ్వత్ నని

పాఠః, సమ్ప్రదాదిత్వాత్క్విప్, జన్మాష్టమీజయన్త్యోరనుష్ఠానయౌగపద్యసా
ష్ఠవం నాస్తీత్యర్థః । యద్వా నభోనభస్యయోస్తిథ్యృక్షయోగాభావేము
ఖ్యోజయన్తీయోగో నాస్తి, శుద్ధా మహాఫలేత్యాహ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥
ప్రాజాపత్యేన సంయుక్తా కృష్ణా నభసి యాష్టమీ । జయన్తీనామ సాప్రో
క్తా సాహ్యుపోష్యా మహాఫలా ॥ * ॥ పద్మసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥
శ్రావణేమాసికృష్ణేచ పక్షేఽష్టమ్యాం తిథౌహరేః । అర్ధరాత్రేతతస్తస్మి
న్సర్వకల్యాణమాచరేత్ ॥ తిథ్యయోగేఽపి నక్షత్రే కేవలేర్చనమిష్యతే ॥*॥
నక్షత్రే సప్తమీవేధస్య త్యాజ్యత్వాన్నవమ్యాం రోహిణీయోగేఽపి హరే
రర్చనం కుర్యాన్న సప్తమీయుక్తే నక్షత్రే, చన్ద్రోదయే సప్తమీయోగే జయ
న్త్యాః పుణ్యనాశకత్వస్మృతేః । అతశ్చన్ద్రోదయే సప్తమీయుక్తా రోహిణీ
త్యాజ్యైవ । శుద్ధాభావేఽపి చన్ద్రోదయయోగో వైష్ణవేతరైర్గ్రాహ్యః ।
తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధా జయన్తీ వా పరవిద్ధాథవా భవేత్ । చ
న్ద్రోదయేఽష్టమీయుక్తా రోహిణీసహితా యది ॥ * ॥ శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥
దివావా యది వారాత్రౌ నాస్తి చేద్రోహిణీకలా । రాత్రియుక్తాం ప్రకు
ర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ విద్ధాష్టమీయుక్తాం చన్ద్రోదయవ్యా
ప్తాం రోహిణీం కుర్యాన్న పరదినే దివామాత్రయుక్తామిత్యర్థః । రాత్రియో
గే స్కాన్దోక్తా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయాదధస్తాద్వా పరస్తాద్వా కలా
న్వితా । రోహిణీ సాష్టమీయుక్తా గ్రాహ్యా సర్వైరుపోషణే ॥ * ॥ అయ
మర్థః — ॥ శ్లో ॥ జయన్తీ ద్వివిధా జ్ఞేయా శుద్ధా విద్ధేతి తద్విధా । విద్ధా తు
సప్తమీయుక్తా శుద్ధా తు నవమీయుతా ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తా విద్ధా శు
ద్ధా పరాన్వితా ॥ * ॥ తద్విధా - శుద్ధావిద్ధయోః ప్రకారః, తత్పరం పద్య
ముత్తరమితి ద్వివిధోక్తా, తత్ర యా కృత్తికావిద్ధా రోహిణీ వా సప్తవిద్ధాఽష్ట
మీ వా చన్ద్రోదయాదర్వాగేవ ప్రవృత్తా చన్ద్రోదయవ్యాప్తా సైవ గ్రాహ్యా,
ఏవం పరదినే చన్ద్రోదయాదూర్ధ్వం కలామాత్రాప్యస్తి చేత్తదా శుద్ధా సైవ
గ్రాహ్యేతి । తథా శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ మధ్యరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం కలా
మాత్రా తు యాష్టమీ । సా జయన్తీతి విఖ్యాతా పుణ్యా వా ముత్తమోత్తమా ॥*॥
రోహిణీయుక్తేతి శేషః । తథా శ్రీవారాహే ॥ శ్లో ॥ సింహార్కే రోహిణీ
యుక్తా నభఃకృష్ణాష్టమీ యది । రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా జయన్తీకలయాపి

వా ॥ * ॥ కలయాపి రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగేత్యన్వయః । తథా ॥ శ్లో ॥
అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికా యది । రోహిణీ సాష్టమీ గ్రాహ్యా
ఉపవాసవ్రతాదిషు ॥ * ॥ ఏతేషామపి స ఏవార్థః । ఏకేత - పూర్వదినే చ
న్ద్రోదయాత్పూర్వమేకాఘటికావిద్ధాయామ్, శుద్ధాయాం పరదినే త
దూర్ధ్వమర్ధఘటికేతి వ్యవస్థేతి కేచిత్, ఉభయత్రాప్యేకార్ధఘటికేత్యన్యే.
కలాస్మరణం కైముత్యనీత్యా ఘటికామేవ ప్రతిపాదయతి, అపరే తు చన్ద్రో
దయవేధశఙ్కాకళఙ్కగన్ధవిధూననే తాత్పర్యం కలాస్మరణస్యేతి సఙ్గిరన్తే,
అతశ్చన్ద్రోదయవేధస్త్యాజ్య ఏవ । తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయే
యదా విద్ధా సప్తమ్యా సాష్టమీ తిథిః । సప్తమీసంయుతా త్యాజ్యా తదా పుణ్యవి
నాశినీ ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తా త్యాజ్యా చన్ద్రోదయే యది । సర్వవిద్ధే
తి సా ప్రోక్తా త్యాజ్యా సర్వైరుపోషణే ॥ * ॥ తిథ్యృక్షయోరన్యతరవేధేఽప్య
విద్ధాప్రాధాన్యేనోపవాసే ప్రసక్తే తన్నిషేధార్థం పృథక్పృథగ్వేధత్యా
గవచనమ్, ఏకైకవేధేఽపి యోగస్త్యాజ్య ఇత్యర్థః । చన్ద్రోదయే సప్తమీ
వేధే కృత్తికావేధే వా సతి శ్వశ్చన్ద్రోదయవ్యాప్తావవ్యాప్తౌ వా శుద్ధైవ గ్రా
హ్యేతి భావః । తథా బ్రహ్మసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీ చాష్టమీయు
క్తా సప్తమ్యా కలయా యుతా । సా తిథిర్నిష్ఫలా త్యాజ్యా వర్జయేత్తాం ప్రయ
త్నతః ॥ నవమీ రోహిణీయుక్తా హ్యష్టమ్యా కలయా యుతా । ఉపవాసశ్చ
ర్తవ్యో మహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ న హీదమ్ "చన్ద్రోదయే యదా"
ఇత్యాదినారదీయం వచనద్వయం కేవలాష్టమీరోహిణీవిషయమ్, తయోస్త
వస వేధస్య చ త్యాజ్యత్వేనోదాహరిష్యమాణవచనవిరోధాత్ప్రకరణవిరో
ధాచ్చ । తత్ర హ్యష్టమీయుక్తా రోహిణీ జయన్తీత్యుపక్రమ్య తద్ద్వైవిధ్య
మభిధాయ విద్ధాభిధానే కృత్తికాసప్తమీవేధత్యాగాభిధానాత్, అనన్తరం
చ ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానామాశ్రమాణాం విధూదయే । అష్టమీరో
హిణీయుక్తదినమేతత్ప్రశస్యతే ॥*॥ ఇతి విద్ధాం ప్రశస్య "ఏషా జయన్తీ
విద్ధోక్తా" ఇత్యుపసంహారాదుపక్రమోపసంహారన్యాయేన పూర్వాపరవచ
నయోస్తిథ్యృక్షోభయపరత్వేన సందంశన్యాయేన చ వేధస్యాష్టమీరోహిణీయో
గవిషయత్వావగతేర్నకతమోఽవకాశలేశః । తర్హి జన్మాష్టమ్యాశ్చన్ద్రోదయ
వేధో న స్యాత్, మైవమ్, "రోహిణీసహితా కృష్ణా" "రోహిణీసహితా

ష్టమీ" ఇత్యాదివచనై రోహిణీయుక్తాష్టమ్యా జయన్తీత్వాభిధానాద్రోహి
ణీయుక్తాష్టమీ జన్మాష్టమీతి నారదీయోక్తేశ్చ । జన్మాష్టమ్యా జయన్తీత్వస్మ
రణప్రయోజనం ప్రాగేవాభ్యధస్మహి । కిఞ్చ చన్ద్రోదయాదధో వేధే
పి "విద్ధాష్టమీ ద్విజగ్రాహ్యా సప్తమ్యా రోహిణీయది" ఇతి రోహిణీయు
క్తాయా విద్ధాష్టమ్యా గ్రహణస్మరణాత్ "చన్ద్రోదయాదధస్తాద్వా" ఇ
త్యాది వచనానాంచ అత్యుత్కటయోగవిషయత్వాచ్చ, కేవలాష్టమీరోహి
ణ్యోర్ద్విధా వేధస్త్యాజ్యఏవ । తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయాదధస్తా
ద్వా దివా వాపిచ సప్తమీ । నత్యాజ్యా రోహిణీయుక్తా హ్యష్టమీ నాన్యథా
శుభా ॥ * ॥ అన్యథా - రోహిణీయోగాభావే, సప్తమీవిద్ధాష్టమీ నశుభే
త్యర్థః, విద్ధాగ్రహణేవచనాభావాత్ ॥ శ్లో ॥ విద్ధాచేత్సాతు సప్తమ్యా
శస్తా జన్మాష్టమీతిథిః ॥ * ॥ ఇతివచనం న కేవలాష్టమీవిషయమ్, సేతితచ్ఛ
బ్దేన ॥ శ్లో ॥ జయన్తీ శ్రావణే కృష్ణా రోహిణ్యా సహితాష్టమీ ॥ * ॥ ఇతిపూ
ర్వోక్తరోహిణీయుక్తాష్టమీపరామర్శాత్ । తచ్చ "అర్ధరాత్రాదధ
స్సాహి" "రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా" ఇత్యుదాహృతవచనేషు స్పష్టమ్ ।
తతశ్చ ॥ శ్లో ॥ జయన్త్యాం పూర్వవిద్ధాయాముపవాసం సమాచరేత్ ॥ * ॥
॥ శ్లో ॥ జన్మాష్టమీ జయన్తీ చ శివరాత్రిస్తథైవచ । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా తిథి
భాన్తేచ పారణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది వచనం చైతద్విషయం ద్రష్టవ్యమ్, అన్యథా వే
ధవిధినిషేధవిరోధో వేధవాపిమర్శి రోధస్స్యాత్ । అతః కేవలాయాం దవా వేధ
స్త్యాజ్యఏవ । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణజన్మాష్టమీ లోకే ప్రసిద్ధా పాపనాశి
నీ । వర్జనీయా ప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ ఏతత్సమానార్థమ్, "పూ
ర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా" ఇతి పాఠే తద్వచనం తథోత్తరత్ర కేవలయోర్ద్వివా వేధ
త్యాగే వచననిచయః ప్రదృశ్యతే । కించ నిశీథయోర్యోగే విద్ధా చంద్రోదయ
యుషిక్తా త్యాజ్యా । తథా నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చంద్రోదయేఽష్టమీ బ్రాహ్మీ ప
రస్మిన్దివసే యది । తదాష్టమీం పూర్వవిద్ధాం సర్వాం వాపి పరిత్యజేత్ ॥ నచే
త్పరస్మిన్దివసే పూర్వవిద్ధాముపోషయేత్ ॥ * ॥ అత్ర విశేష ఉక్తస్తత్రైవ
॥ శ్లో ॥ అవిద్ధా బుధవారేచేత్పూర్వవిద్ధాం పరిత్యజేత్ । అన్యథా సపరి
త్యాజ్యా జన్మకాలాన్వితా యతః ॥ * ॥ బ్రాహ్మీ - రోహిణీ, అన్యథా -
బుధవారవ్యతిరిక్తవారేషు । బుధవారేతిత్యుక్త్యా రోహిణ్యా ద్దివాసత్వల్పయోగేపి

పూర్వదినే చన్ద్రోదయయోగోపి త్యాజ్య ఇత్యర్థః । చన్ద్రోదయయోగబలాద్విద్ధాగ్రహణేదోష స్తత్రైవ దర్శితః ॥ శ్లో ॥ అవిద్ధాయాజయన్త్యుక్తా బుధయుక్తాపరాచసా । బుధవారయుతాంత్యక్త్వా జయన్తీం పుణ్యవర్ధనీమ్ ॥ అన్యవారయుతాంవిద్ధాం నగృహ్ణీయాత్కదాచన । సప్తజన్మకృతంపుణ్యం తత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ * ॥ చన్ద్రోదయయోగాదపి బుధవారయోగస్య విశిష్టత్వాదిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తావృగేణసహితశ్శశీ । భవేచ్చబుధసంయుక్తా జయన్తీ సా విశిష్యతే ॥ * ॥ జయన్తీకల్పేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయేచాష్టమీకిఞ్చిన్నవమీ సకలాయది । ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా బుధవారేణసంయుతా ॥ సైవోపోష్యామహాపుణ్యా వర్షకోటిసుదుర్లభా । జయన్తీనామ సాప్రోక్తా విష్ణోఃప్రీతికరీతిథిః ॥ పాదత్రయబుధాష్టమ్యాం నవమీ పాదసంయుతా । త్రిపాదరోహిణీయుక్తా పుణ్యా సాచతిథిర్భవేత్ ॥ ఏకపాదాష్టమీయుక్తా నవమీబుధసంయుతా । రోహిణీపాదమాత్రా సా జయన్తీచోత్తమోత్తమా ॥ * ॥ అత్రత్రిపాదపాదాదిగ్రహణం సర్వథా బుధవారయోగోతిప్రశస్తఇతి జ్ఞాపనార్థమ్ । అతఏవనారదీయే "ఉదయేచాష్టమీకిఞ్చిత్" ఇత్యుక్తమ్ । తథాఽత్రాపి "పుణ్యాసా చతిథిర్భవేత్" "జయన్తీనామసా" ఇతిచభేదేనస్మరణాజ్జన్మాష్టమీ జయన్తీచ పూర్వత్రపరత్రవాదినేబుధయుక్తా ప్రశస్తేతిగమ్యతే । ఏవంసోమవారేచేత్యుక్తం నారదీయే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీరోహిణీకిఞ్చిన్నవమీసోమవారగా । సమ్పూర్ణాసౌమ్యవారేచేత్సాజయన్తీశుభాస్మృతా ॥ అష్టమీరోహిణీవా స్యాన్నవమ్యాంసౌమ్యవారగా । బుధవారేజయన్తీస్యాత్తస్యామేవార్చయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ కించ యదాపూర్వేద్యుర్దివోత్తరేద్యూరాత్రౌచ రోహిణీనాస్తిపూర్వవిద్ధాచాష్టమీ తదా రాత్రియుక్తారోహిణ్యేవగ్రాహ్యా। తథావారాహే ॥ శ్లో ॥ దివావాయదివారాత్రౌ నాస్తిచేద్రోహిణీకలా। రాత్రియుక్తాంప్రకుర్వీత విశేషేణేన్దుసంయుతామ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ వినాఋక్షం నకర్తవ్యా సప్తమీసంయుతాష్టమీ । కార్యావిద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసంయుతాష్టమీ ॥ * ॥ శ్వశ్చన్ద్రోదయే నవమీయుక్త కేవలాష్టమీయోగేపి పూర్వేద్యుర్నిశీథే రోహిణీయుక్తావిద్ధాష్టమ్యేవ గ్రాహ్యా, రోహిణీవిరహే నగ్రాహ్యేత్యర్థః । ఏవం సాంయోగికవేధోనిరూ

పిగః । ఏవం యోగాభావే తిథ్యర్క్షయోరేకైకస్య వేధనిరూపణపూర్వకం తయోస్సంపృక్తగ్రహణే ప్రమాణం ప్రదర్శ్యతే । అత్ర స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం కృష్ణపక్షేతు ఘటీషష్టిర్యదాష్టమీ । తదా కృష్ణాష్టమీ ప్రోక్తా సమ్పూర్ణా సా ప్రకీర్తితా ॥ త్రిముహూర్తం తిథేర్వృద్ధౌ సునిరీక్ష్య పరీక్షయేత్ । సాతుజన్మాష్టమీఖ్యాతా భుక్తిముక్తిఫలప్రదా ॥ * ॥ దివా సప్తమీశేషే శ్వో నవమ్యాం త్రిముహూర్తాష్టమీయోగో గ్రాహ్య ఇత్యర్థః । పాద్మే చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేమాసికృష్ణేచ ॥ * ॥ ఇతి । పరమసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణేమాసిలగ్నస్థా ॥ * ॥ ఇతి । నారదీయే ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయేఽష్టమీపూర్ణారోహిణీనభవేద్యది । తదాజన్మాష్టమీజ్ఞేయానజయన్తీతికథ్యతే ॥ సంపూర్ణారోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది । రోహిణ్యామేవ కుర్వీత కృష్ణజన్మార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ చంద్రోదయే రోహిణీనభవేద్యదీత్యన్వయః । పూర్ణా - అహోరాత్రవ్యాపినీ, నజయన్తీతి - రోహిణ్యయోగాదిత్యర్థః । శ్వోఽష్టమ్యభావేపి సంపూర్ణారోహిణీయత్ర యస్మిన్ దినే సైవగ్రాహ్యేత్యర్థః । అనేనజన్మాష్టమ్యా జయన్తీముఖ్యేతి ప్రతీయతే । అతఏవలోకే ప్రాయశో జయన్త్యేవానుష్ఠీయతే । నారదీయే ॥ శ్లో ॥ తిథిరేకగుణాప్రోక్తా నక్షత్రంతుచతుర్గుణమ్ । కుర్యాత్సర్వాణి కర్మాణి జన్మనక్షత్రగవిధౌ ॥ రోహిణీజన్మనక్షత్రం కృష్ణస్యశుభదంభవేత్ । విశేషాద్రోహిణీచన్ద్రే గృహస్థో వ్రతమాచరేత్ ॥ రోహిణీసహితశ్చన్ద్రో గృహస్థానాం సమృద్ధిదః ॥ * ॥ అత్రవిధూదయప్రశస్త్యోత్కృత్తికావేధానదోషఇతి నభ్రమితవ్యమ్, శ్వశ్చన్ద్రోదయయోగవిషయత్వాదేషామ్, సప్తమీకృత్తికావేధస్య త్యాజ్యత్వాచ్చ । తథావసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాం వా నవమ్యాం వా దశమ్యాం వాఽథవాపునః । రోహిణీతు యదాకృష్ణపక్షే గ్రాహ్యాగ్నివర్జితా ॥ అగ్నివేధోహిరోహిణ్యాం హన్తిపుణ్యం పురాతనమ్ । తస్మాత్పఞ్చాననస్థార్కే ఘటికైకాపిశస్యతే ॥ * ॥ నాత్రాధికారిభేదేన సఙ్కోచో విషయవిశేషానుక్తేః, సామాన్యేనాగ్నివేధత్యాగపరత్వాత్ । బ్రహ్మవైవర్తేచ ॥ శ్లో ॥ సప్తమీనాష్టమీయుక్తా నసప్తమ్యాయుతాష్టమీ । సర్వేషువ్రతకల్పేషు అష్టమీపరతశ్శుభా ॥ * ॥ పురాణాన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంజయన్త్యాంచ వ్రతేచానన్తసంజ్ఞికే । పూర్వవిద్ధా

తిథిర్వర్జ్యా పూర్వపుణ్యవినాశినీ ॥ * ॥ స్కాన్దేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యం ద్వితీయేహ్ని ముహూర్తార్ధంభవేద్యది । తదష్టయామికంజ్ఞేయం ప్రోక్తం వ్యాసాదిభిఃపురా ॥ అష్టమ్యాంవా నవమ్యాంవా దశమ్యాంయదిరోహిణీ । ముహూర్తమపిలభ్యేత సాజయన్తీతికథ్యతే ॥ కలాకాష్ఠాముహూర్తాపియదాజన్మాష్టమీతిథిః । నవమ్యాంసైవగ్రాహ్యాస్యాత్సప్తమ్యాసంయుతానహి ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిఃపూర్వవిద్ధానిషేధముఖేన పరదినోపవాసపరైఃపరదినవిధిముఖేన పూర్వదిననిషేధపరైరేతైర్వచనైఃకేవలయోస్తిథినక్షత్రయోర్దివాకిఞ్చిన్మాత్రవేధేఽపి జన్మాష్టమీజయన్తీచ నగ్రాహ్యేసర్వైరితిసిద్ధంవిషయభేదానుక్తేః । నను ॥ శ్లో ॥ వాసరేవానిశాయాంవా యత్ర కిఞ్చాప రోహిణీ । విశేషేణనభోమాసే సైవోపోష్యామనీషిభిః ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్కథం విద్ధాత్యాజ్యేతి చేదహోతవసామర్థ్యమ్ , కోఽర్థః ? వచనార్థోజ్ఞాతఇత్యర్థః , తర్హి తదర్థస్సఙ్గ్రహణీయః , పూర్వేద్యుర్నిశావేధే శ్వోరాత్రౌ రోహిణీస్యాద్దివావేధేతు పరేద్యురపి దివాసాస్యాత్తస్మాదుభయత్ర దివారాత్రౌ వాసతి రోహిణీగ్రాహ్యేనవిద్ధేత్యర్థః , అన్యథా పూర్వోదాహృతవచననిచయవైయర్థ్యాపత్తం స్యాలమ్ । నను పూర్వవిద్ధాత్యాగపరంపరదినగ్రహణ పరంచేదం వచనజాతం బుధవారవిషయమితి చేదహోతవప్రాగల్భ్యమాకాశమపి నిజరీగరీషి , ఉపాలమ్భోఽయం నవిభ్రమత్వాత్ , తవవిజృమ్భణప్రాయలం సమ్భావనయా , అర్థస్సఙ్గృహ్యతామ్, తిథ్యర్క్షోభయయోగే సత్యేవ బుధవారగ్రహణస్యవచనేషు సుస్పష్టత్వేనాన్యతరకలాది యుక్తపరదినగ్రహణ పరవచనానాం బుధవార విషయత్వానుపపత్తేః , తస్మాత్తేషాంవిద్ధకేవలాష్టమీకలాదియుక్తపరదినగ్రహణపరత్వముకామేనాప్యఙ్గీకార్యమ్ । " అవిద్ధాబుధవారేచేత్ " ఇతివచనాద్విద్ధాష్టమీగ్రహణమితిచేన్న , కేవలవిద్ధాష్టమీగ్రహణపరత్వాభావాత్తస్య , విద్ధాగ్రహణస్య రోహిణీయోగనిబన్ధనతయైవానేకవచనసిద్ధేః , జన్మకాలాన్వితాయత ఇతి రోహిణీయుక్తాష్టమీపరత్వావగమాచ్చ ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తమపి సంయుక్తాసైవోపోష్యామహాఫలా ॥ * ॥ ఇతివచనమేవ రోహిణ్యయోగేఽపి విద్ధాగ్రహణజ్ఞాపకమితిచేన్న , తస్యయోగప్రాశస్త్యమాత్రపరత్వాత్ , " వినాఋక్షంనకర్తవ్యా " ఇత్యాదివచనశతేన రోహిణీయోగేసత్యేవవిద్ధా

గ్రాహ్యా నాన్యథేతి నిశ్చయాచ్చ। నను కథం విద్ధాత్యాగః శ్లోనిశీథే అ ష్టమ్యభావాదితిచేన్నైవమ్, ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తేనాపిసంయుక్తాసంపూర్ణాష్టమీభవేత్। పశ్చాద్భాగకలామాత్రం కర్మాదవ్యాప్తావసాయికమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుదయకాలీనాష్టమీ క్షణస్యాహోరాత్ర వ్యాప్తత్వావధారణాత్।వృక్షోపరిస్థిత్వా మూలచ్ఛేదే కుత్రనిపతిష్యతీతి కింనవిచార్యమ్, అతఃకేవలవిద్ధాగ్రహణే ప్రమాణాభావో విద్ధావర్జనంచ బహుప్రమాణసిద్ధమితి తూష్ణీముష్ణీషీక్వచిదాస్వేత్యలమ్। నను ॥ శ్లో ॥ కృష్ణావతారకాలేతు వ్యాప్తాం సర్వాఘనాశినీమ్। జయన్తీం యస్త్యజేన్మోహాత్సర్వాభీష్టఫలప్రదామ్। తస్యాయుశ్శ్రీశ్చపుత్రాశ్చ వినశ్యన్తినసంశయః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాద్విద్ధాత్యాగే ప్రత్యవాయస్స్యాదితిచేన్నైవమాయుష్మన్నాద్వదీః. దత్తోత్తరత్వాత్। తవాపి బుధవారయోగగ్రహణే కృష్ణావతారకాలవ్యాప్తవిద్ధాత్యాగే న దోషగన్ధస్స్యాదితిచేన్న, విహితాతిక్రమవిషయోహిప్రత్యవాయః, అతోవిద్ధాత్యాగశుద్ధాగ్రహణవిధి బలాదేవ నతత్ప్రసఙ్గ ఇ ... లవ్యమ్, నహ్యస్మాకంవిహితా, అపితు నిషిద్ధైవ, తస్మాదస్మాకంచ విద్ధాత్యాగే నదోషగన్ధః, క్వచిచ్ఛుద్ధైకాదశీత్యాగవత్సర్వదాసర్వథా విద్ధైకాదశీత్యాగవచ్చ ॥ శ్లో ॥ అన్యేషు శుభవారేషు రాత్ర్యామిన్దూదయేశుభే। కృష్ణావతారకాలెతు ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాద్బుధవ్యతిరిక్తవాసరవిద్ధాత్యాగవిషయఃప్రత్యవాయః। అతోనప్రతిబన్ధీతిచేన్న, అన్యవారేషుచ " వినా ఋక్షం నకర్తవ్యా " " నాస్తిచేద్రోహిణీకలా " " విద్ధాష్టమీద్విజత్యాజ్యా " ఇత్యాదివచనైః రోహిణ్యయోగే కేవలాష్టమీ సప్తమీ విద్ధాత్యాజ్యేతి నిశ్చయాచ్చ। ఏవం యోగే పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తశుద్ధాష్టమీత్యాగే దోషాపత్తెంనివార్యత్వాత్తత్రాపి నిశీథయోగాభావే పరైవగ్రాహ్యా విధిబలాన్నత్యాగదోష ఇతిచేత్తర్హ్యస్మాకమపి " శుద్ధాష్టమీవినావాపి " ఇతి శుద్ధాయా అభావే మృగశీర్షయుక్తతిథ్యన్తరవిధానబలాదేవ నప్రత్యవాయప్రసఙ్గఇతి పశ్యశుభవార్తా। యథాపృథక్కుర్యాదితి విధిబలాత్ " విదిఘ్నస్తైనభవతి " ఇత్యుక్తదోషాభావః। నను విద్ధాయాం బుధవారయుక్తాయాం యుష్మాకంకథముపవాస ఇతిచేత్, అః! చోద్యమనవద్యమిదంకృతమ్, శృ

యతాముత్తరమ్, ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రోదయేష్టమీయుక్తా రోహిణీబుధవారగా।
సిద్ధాశుద్ధాపివాగ్రాహ్యా హ్యుపవాసార్చనాదిషు ॥ * ॥ ఇతివచనాదితి
చేన్న, అత్ర వైష్ణవవిషయత్వాప్రతీతేస్తేషామ్, సర్వప్రకారవేధత్యా
గస్మృతేరర్యద్యపీదం సాధారణమ్, తథాపి "జయన్తీద్విపిథాజ్ఞేయా" ఇ
త్యాదినా విద్ధామభిధాయ "ఏషాజయన్తీ విద్ధోక్తాహ్యవిద్ధాం శృణు నా
రద" ఇత్యుపక్రమ్య బుధవారయోగబహుశఃప్రశస్య ॥ శ్లో ॥ తస్మాజ్జ
యన్తీవిజ్ఞేయా బుధవారయుతాశుభా। ఏషాజయన్తీశుద్ధాఖ్యా భుక్తిముక్తి
ఫలప్రదా ॥ * ॥ ఇతిబుధవారయోగాతిశయేన విద్ధాయా అపిశుద్ధాత్వాభి
ధానాత్ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధాష్టమీం వినావాపి శుద్ధర్క్షస్యాప్యభావతః। శృ్రగే
ణచ దశమ్యాచ యుక్తాగ్రాహ్యాతువైష్ణవైః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మసంహితా
యాం శుద్ధాయా అభావఏవ వైష్ణవైగపరదినగ్రహణస్మరణాచ్చ తస్య వైష్ణ
వవిషయత్వం సుగమమ్। వేధే బుధవారయోగత్యాగ వచనమస్తిచేత్పరది
నే చన్ద్రోదయవ్యాప్తివిషయం వ్యవస్థాపనీయమ్। నను తిథ్యర్క్షయోరన్యో
న్యయోగేన జయన్తీత్వం జన్మాష్టమీత్వంచ స్మృతిసిద్ధం కేవలయోఃకథంతదితి
చేన్న, యోగాభావేఽపి తయోస్తథాత్వస్య వచనసిద్ధత్వాత్। తాని వచ
నాని పూర్వమేవోదాహృతాని। తర్హి కింయోగేన, మైవమ్, ముఖ్యత్వజ్ఞాప
నార్థత్వాత్తస్య। తర్హి తదయోగే కేవలయోర్గౌణత్వమాపతతీతిచేన్న, ॥శ్లో॥
తిథిరేకగుణాప్రోక్తా నక్షత్రంతు చతుర్గుణమ్ ॥ * ॥ ఇతినారదీయసాన్ద్రా
దివచనాత్ "అష్టమ్యాసహితానవా" "రోహిణ్యామేవకుర్వీత కృష్ణజ
న్మార్చనాదికమ్" ఇతపరమసంహితా నారదీయవచనాచ్చ రోహిణ్యాము
ఖ్యత్వావగతేః। ఏవమేవహి భృగోశ్చమతమ్ ॥ శ్లో ॥ జననేజన్మనక్షత్రం
మరణేఽథిరుచ్యతే। తస్మాత్సుబుధ్యమేకంస్యాత్కృష్ణజన్మదినేభృగోః ॥ * ॥
ఏవమేవహి నారదీయేచ తద్వైశిష్ట్యముక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాత్సర్వాణికర్మా
ణిజన్మనక్షత్రగేవిశౌ। రోహిణీజన్మనక్షత్రం కృష్ణస్యశుభదంభవేత్ ॥ * ॥
అతఏవహి లోకే ప్రాయశో జయన్త్యైవానుష్ఠీయతే। కించ ॥ శ్లో ॥ సం
ప్రాప్తారోహిణీయత్ర అష్టమీనభవేద్యది। రోహిణ్యామేవకుర్వీత కృష్ణజ
న్మార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ ఇత్యష్టమ్యాస్సప్తమీవిద్ధత్వేన త్యాజ్యత్వాత్, నవ
మ్యాం తదభావేన తస్మిన్పక్షే జన్మాష్టమ్యనుష్ఠానాభావే ప్రాప్తే రోహి

ణ్యమేవ తదనుష్ఠానవిధానాచ్చ జయన్తీశ్లాఘ్యతరా। తర్హి జన్మాష్టమ్యాః
గౌణత్వమితిచేన్న, పిష్టశృఙ్ఖలాఖ్యయోగాభావేప్యేకాదశ్యా ఇవ మై
త్రాద్యయోగే ప్యహోరద్వాదశ్యా ఇవ ముఖ్యత్వాత్। యోగకథనంతు
ప్రాయికాభిప్రాయం సమ్భవదభిప్రాయంవా వారయోగకరణాంశల
గ్నోక్తివత్, అన్యథా అతిప్రసఙ్గాత్। నహీదానీం తదానీన్తనయుగదే
శాదిసమ్భవః, తథాపి నగౌణత్వమ్, వచనాదుభయోరనుష్ఠానం, తత్ర
యథా విద్ధాధికైకాదశీయుక్తాయా ద్వాదశ్యాః శ్రవణయోగేపి దశమీ
వేధనిషేధపరవచనానాం నతత్పరత్వం యోగస్యానియతత్వాద్బహువచ
నసఙ్కోచాపత్తేశ్చ। తథాఽత్రాపి విద్ధానిషేధవచనానాం బుధవారయో
గపరత్వం నోపపద్యతే సామాన్యేన వేధనిషేధాత్। తదేవమత్రాపి వేధని
షేధగ్రహణపరవచనానామవిరోధాయాధికారిభేదేన వ్యవస్థా కల్పనమేవ
న్యాయ్యమ్, తచ్చవచనసిద్ధమ్, నహి వాచనికేఽర్థే యుక్తయః క్రమన్తే।
నహివచనవిరోధే న్యాయః ప్రభవతీతి న్యాయవిదః। అత్రాయం సఙ్గ్రహః—
కేవలయోర్జన్మాష్టమీజయన్త్యోర్దినేవ వేధస్సర్వైస్త్యాజ్యః, విశిష్టయోస్తత
యోర్నిశీథాదధో వేధో వైష్ణవేతరైర్గ్రాహ్యః, తైశ్చన్ద్రోదయవేధస్త్యా
జ్యః, వైష్ణవైః పునస్సర్వప్రకారవేధస్త్యాజ్య ఇతి। ఏవం కేవలయోర్వేధ
త్యాగస్య సర్వవిషయత్వనిశ్చయాత్తిథ్యృక్షయోర్యోగే చన్ద్రోదయాద
ధో వేధో గ్రాహ్యస్సర్వైరుపోషణ ఇతి విద్ధోపవాసే ప్రాప్తే వైష్ణవవిషయే
తదపవాద ఉచ్యతే। అత్ర ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాష్టమీనభస్యేవా పూర్వవిద్ధాఽరు
ణోదయే। సరోహిణీజయన్తీతిప్రోక్తా చన్ద్రోదయే యది ॥ * ॥ ఇత్యనిరు
ద్ధసంహితోక్త అరుణోదయే సప్తమ్యా వా కృత్తికాభిర్వా విద్ధోరవేరుదయా
ద్దివారాత్రం వ్యాప్తో నిశీథేఽష్టమీరోహిణీయోగో ముఖ్యతమః, సింహశ్రా
వణే సింహభాద్రపదే వా తదలాభే ద్వినైకదేశయుక్తోఽష్టమీరోహిణీయోగో
ముఖ్యతరః, కేవలా చ రోహిణీ ముఖ్యా, తత్రపూర్వేద్యుర్వేధశ్చేద్రోహి
ణీనవమీయోగో గ్రాహ్యః। తథా వారాహే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీరోహిణీయో
గో ముహూర్తం వా దివానిశమ్। ముఖ్యకాల ఇతి ఖ్యాతస్తత్ర జాతో హరిస్స్వ
యమ్ ॥ మాసద్వయే యదా లబ్ధో యోగస్తస్మిన్ దివానిశమ్। నవమీరోహిణీ
యోగః కర్తవ్యో వైష్ణవైర్నరైః ॥*॥ తథా అనిరుద్ధసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ అ

ష్టమీనవమీయోగేరోహిణ్యాంచ విధూదయే । మహానిశినభస్యేవా కృష్ణపక్షేఽచ్యుతోఽజని ॥ * ॥ ఏవమష్టమీనవమీయోగస్యైవజన్మకాలత్వస్మృతేస్సప్తమీవిద్ధాష్టమీ నజన్మకాలఇతిసిద్ధమ్ । అతోదివావానిశివాశుద్ధాష్టమీరోహిణీయోగఃప్రశస్తః, వేధేతుసుదూరంత్యాజ్యః । తథాబ్రహ్మకైవర్తే ॥ శ్లో ॥ జయన్తీయాప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ । సాసర్క్షాపినకర్తవ్యా సప్తమీసంయుతాష్టమీ ॥ అవిద్ధాయాం హిసర్క్షాయాం జాతోదేవకినన్దనః ॥ * ॥ "సప్తమీసంయుతాష్టమీ" ఇతి పునర్వచనం త్యాజ్యతాతిశయజ్ఞాపనార్థమ్ । స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ పూర్వవిద్ధాయథానన్దా వర్జితాశ్రవణాన్వితా । తథాష్టమీంపూర్వవిద్ధాంసర్క్షాంవాపిపరిత్యజేత్ ॥ * ॥ "అవిద్ధాయాంహిసర్క్షాయాం జాతోదేవకిదన్దనః" "ఇత్యత్ర "అర్ధరాత్రాదధస్సాహి" ఇత్యాదివచనావిరోధాయ బ్రహ్మకైవర్తాదివచనం వైష్ణవవిషయంసమర్థనీయమ్ । నను ॥ శ్లో ॥ అవిద్ధాబుధవారేచేత్పూర్వవిద్ధాం పరిత్యజేత్ । అన్యథా నపరిత్యాజ్యా జన్మకాలాన్వితాయతః ॥ * ॥ ఇతివచనాత్బుధంవిద్ధాత్యాగ ఇతి చేత్కింతత్తేన, అధికారిభేదేన వ్యవస్థితత్వాత్ । అన్యథా విరోధోదుర్నిరోధః । అతోవిషయభేదాదవిరోధస్సువచః । నపరిత్యాజ్యారోహిణీయుక్తేతి శేషః । బ్రహ్మసంహితాయాంచ ॥ శ్లో ॥ రోహిణీచాష్టమీయుక్తా సప్తమ్యాకలయాయుతా । సాతిథిర్నిష్ఫలాత్యాజ్యా తస్యాంనోపవసేద్బుధః ॥ నవమీ రోహిణీయుక్తా అష్టమ్యాకలయాయుతా । ఉపవాసశ్చకర్తవ్యోమహాపాపప్రణాశనః ॥ * ॥ అతశ్చదివాసప్తమివేధస్త్యాజ్యః । యదారోహిణీకృత్తికావిద్ధా తదోపోష్యదిసమాహ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణాయాం శ్రావణేఽష్టమ్యాం స్యాత్స్వల్పారోహిణీ యది । తదాతాం కారయేద్విద్వాన్మృగేణనవమీయుతామ్ ॥ * ॥ "వాసరేవానిశాయాంవా" ఇతి దివాకృత్తికావేధే నిశీథే అష్టమీరోహిణీయోగేఽపరదినమేవగ్రాహ్యమ్ । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ దివసేకృత్తికాయుక్తా రోహిణీచాష్టమీయుతా । సాతిథిర్నిష్ఫలాత్యాజ్యా వర్జయేత్తాం ప్రయత్నతః ॥ * ॥ యదాపూర్వేద్యుఃకృత్తికావేధః శ్వోదివైవరోహిణీ తదాజన్మకాలేరోహిణ్యభావేపి సాదివాగతైవ గ్రాహ్యా । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ వాసరేరోహిణీయుక్తా నిశాయాంరోహిణీంవినా । దివాసఙ్గతరోహిణ్యాముపవాసం

సమాచరేత్ ॥ * ॥ తదేవం కృత్తికాసప్తమ్యన్యతరవేధే శ్వశ్చేన్నోదయే తిథివత్తత్రయోగాభావేపి పరదినమేవ గ్రాహ్యమితి సిద్ధమ్, తద్యోగయుక్తి వేపి పూర్వదినం త్యాజ్యమేవేతి చ సిద్ధమ్ । తథా జయోత్తరసంహితాయాం చ ॥ శ్లో ॥ వర్జనీయా ప్రయత్నేన కృత్తికాసంయుతాష్టమీ । సప్తమ్యా సంయుతాష్టమ్యాం త్యజేద్వృక్షం చ పద్మజ ॥ * ॥ ఇతి । కించ, యదాఽష్టమ్యాం సప్తమీవేధశ్శ్వః కృత్తికావేధస్తదా నవమ్యాం రాత్రౌ మృగశీర్షదశమీయోగో గ్రాహ్యః । తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ నవమీ చ దివా యుక్తా మృగేణ దశమీయుతా । పూర్వేద్యుర్దోషసంయుక్తే తస్యామేవోపవాసయేత్ ॥*॥ అతో విద్ధాత్యాగపరవచనానాం నిశీథవేధపరత్వకథనం వచనాన్తరాజ్ఞానపి జృమ్భితమాగ్రహకృతం వా । నిశీథాదర్వాగ్విద్ధాగ్రహణే "విశేషాద్రోహిణీచన్ద్రే గృహస్థో వ్రతమాచరేత్" "రోహిణీసహితశ్చన్ద్రో గృహస్థానాం సమృద్ధిదః" ఇతి ధనధాన్యాయురాది సమృద్ధిహేతుత్వోక్తేరేకాదశీవత్సకామైర్విద్ధా గ్రాహ్యా, నిష్కామైశ్శుద్ధేతి నిర్ణయః । కించ, విద్ధానుష్ఠాతృబాహుళ్యదర్శనాద్వా లజ్జయా వా భీత్యా వా మోహాద్వా స్వయం వా సప్తమీకృత్తికాన్యతరవేధగస్థే తద్దినే జయన్తీనానుష్ఠేయా పరదినమేవ గ్రాహ్యేతి నిగమయతి ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సప్తమీం కృత్తికామపి । కలామాత్రమపి త్యక్త్వా పరతో వ్రతమాచరేత్ ॥ * ॥ పూర్వేద్యుర్దివా నిశం శ్వో ముహూర్తమాత్రం వా వ్యాప్తాష్టమీ రోహిణీ చ శుద్ధా । ఏతదలాభేపి ద్ధాం వహ్నియుక్తాం వా అష్టమీం విద్ధాం సప్తమీయుక్తాం వా రోహిణీం చ పరిత్యజ్య రోహిణ్యాం మృగేణ వా యుక్తాం నవమీం దశమీం వా గృహ్ణీయాదిత్యుక్తార్థం వైష్ణవవిషయత్వేన వ్యవస్థాపయతి ॥ శ్లో ॥ శుద్ధాష్టమీం వినా వాపి శుద్ధర్క్షస్యాప్యభావతః । మృగేణ చ దశమ్యా చ యుక్తా గ్రాహ్యేతి వైష్ణవైః ॥ * ॥ ఇతి । సర్వప్రకారవేధో వైష్ణవైస్త్యాజ్య ఇతి తత్త్వార్థః । నన్వయం సంహితోక్తః పక్ష ఇతి చేత్కిం తేన కృష్ణో జయన్తీనిర్ణయః, స ఏవ కథమితి చేత్ ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్తు వేదో విజ్ఞేయో ధర్మశాస్త్రం తు వై స్మృతిః । తే సర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాం ధర్మో హి నిర్బభౌ ॥ * ॥ ఇతి మనుస్మరణాత్ । తథాపి పురాణోక్తః కథం గ్రాహ్య ఇతి చేన్నైవమ్, "ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం స్మృతేశ్చ స్మరన్తి చ" ఇత్యాది సూత్రేషు స్మృతిప్రసక్తే

స్మృతిత్వేన శ్రీవిష్ణుపురాణాది వచనోదాహరణాత్ , ॥ శ్లో ॥ ఇతిహాసపురాణాభ్యాం వేదం సముపబృంహయేత్ ॥ * ॥ ఇతి వేదోపబృంహణత్వేనోక్తపురాణస్థానే ॥ శ్లో ॥ బహుధా వైదికాశ్శబ్దాః ప్రకీర్ణత్వాచ్చ యే ఖిలాః । తజ్జ్ఞైస్త ఏవ శాస్త్రార్థాః స్మృతితన్త్రైః ప్రతిష్ఠితాః ॥ * ॥ ఇతి స్మృతిశబ్దప్రయోగాచ్చ పురాణస్యచ స్మృతిత్వావగమాత్ , " పురాణన్యాయమీమాంసాః " ఇతి ధర్మస్థానత్వస్మృతేశ్చ తదుక్తం ప్రమాణమ్ । తర్హి తదుక్తార్థస్యోదాహృతవారాహాదిపురాణవచనసిద్ధత్వాత్పఞ్చరాత్రస్యచ వేదవద్ధర్మశాస్త్రమూలత్వాచ్చ సంహితోక్తం ప్రమాణమితి తుల్యమ్ । తథా మహాభారతే ॥ శ్లో ॥ సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతస్సఙ్కర్షణేన యః । ఇదం మహోపనిషదం చతుర్వేదసమన్వితమ్ ॥ సాఙ్ఖ్యయోగకృతాం తేన పఞ్చరాత్రానుశబ్దితమ్ । నారాయణముఖోద్గీతం నారదోఽశ్రావయన్ మునీన్ ॥ బ్రహ్మణస్సదనే తాత యథాదృష్టం యథాశ్రుతమ్ । ఇదం శ్రేయ ఇదం బ్రహ్మమిదం హితమనుత్తమమ్ ॥ ఋగ్యజుస్సామభిర్జుష్టమథర్వాఙ్గిరసైస్తథా । భవిష్యతి ప్రమాణం వై ఏతదేవానుశాసనమ్ ॥ ఏతద్ధి సర్వశాస్త్రాణాం శాస్త్రముత్తమసంజ్ఞితమ్ ॥ పఞ్చరాత్రమితి ఖ్యాతం నారాయణముఖోద్గతమ్ । తస్మాత్ప్రవక్ష్యతే ధర్మాన్మనుస్స్వాయమ్భువస్స్వయమ్ ॥ అన్యేషాం ధర్మశాస్త్రాణామేతద్యోనిర్భవిష్యతి ॥*॥ ఇతి । కించ " పత్యురసామఞ్జస్యాత్ " ఇతి సూత్రే పశుపతిమతం త్యాజ్యమితి ప్రతిపాద్య " విజ్ఞానాదిభావే వా తదప్రతిషేధః " ఇతి వ్యాసేన పఞ్చరాత్రప్రామాణ్యసమర్థనాచ్చ తదుక్తమేవ ప్రబలమ్ । తతశ్చ తత్తత్సంహితోక్తం తత్తద్దేవస్థానేషు గ్రాహ్యమ్, సంహితాసు వా ధర్మశాస్త్రే వా విషయానధికృత్యోక్తం తైరేవగ్రాహ్యమ్, సామాన్యేనోక్తమవిరుద్ధం సర్వైర్గ్రాహ్యమితి నిష్కర్షః । నన్వియం నిత్యా కామ్యా వా ? నాద్యః ఫలశ్రవణాత్ , న ద్వితీయః ప్రత్యవాయశ్రుతేః , మైవమ్ , జన్మాష్టమీజయన్తీచోభయం నిత్యం కామ్యం చ । నిత్యస్య కామ్యత్వం విరుద్ధమితి చేన్న , సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన జ్యోతిష్టోమాదివదవిరోధాత్ । నాత్రాధికారశ్రవణమితి చేద్రాత్రిసత్రన్యాయేనాధికారసిద్ధేః , ॥ శ్లో ॥ యే న జానన్తి కుర్వన్తి కృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతమ్ । తే భవన్తి నరాః ప్రాజ్ఞాః వ్యాళా వ్యాఘ్రాశ్చ కాననే ॥ కృష్ణాష్టమీదినే ప్రాప్తే యేన భుక్తం

ద్విజోత్తమ। త్రైలోక్యసమ్భవం పాపం తేనభుక్తం ద్విజోత్తమ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాన్నిత్యత్వమ్, ॥ శ్లో ॥ కేవలేనోపవాసేన తస్మిన్ జన్మదినే మమ। సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతే నాత్ర సంశయః ॥ సప్తజన్మకృతం పాపం కృష్ణజన్మవిధాతృణామ్। తత్క్షాలయతి గోవిన్దస్తిథౌ తస్యాం స్వభావతః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాత్కామ్యత్వంచ। తతశ్చ "పాపక్షయకామోఽష్టమీముపవసేత్" ఇతి విధిప్రకారః ॥ శ్లో ॥ జయన్తీవాసరే ప్రాప్తే కరోత్యుదరపోషణమ్। ఛిద్యతేఽలశగకుక్షిర్యమదూతైస్సహ ప్రశః ॥ శూద్రాన్నేన తు యత్పాపం శవహస్తస్థభోజనాత్। తత్పాపం లభతే కున్తీ జయన్త్యాం భోజనే కృతే ॥ క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య పరాన్నం భుఞ్జతస్సదా। కృతఘ్నస్య న లోకోఽస్తి జయన్తీవిముఖస్య చ ॥ * ॥ ఇత్యాదిప్రమాణైర్జయన్త్యాః నిత్యత్వమ్, ॥ శ్లో ॥ పుత్రసన్తానమారోగ్యం సౌభాగ్యమతులం భవేత్। ఇహధర్మరతో భూత్వా మృతో వైకుణ్ఠమాప్నుయాత్ ॥ జయన్తీవిష్ణుసంజ్ఞా సా సర్వసిద్ధిప్రదా నృణామ్। నభఃకృష్ణజయన్తీచ పరమా పాపహారిణీ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః కామ్యత్వంచావగమ్యతే। "సన్తానాదికామో జయన్తీముపవసేత్" ఇతి విధ్యర్థక్రమః, అత్రఫలంచాధికమ్। నను జాతేష్టాపూర్తాదివత్ఫలశ్రవణమర్థవాద ఇతి చేన్న, సంస్కారకర్మత్వాభావాత్ "ద్రవ్యసంస్కారకర్మసు ఫలశ్రుతిరర్థవాదః" ఇత్యాదిన్యాయవిదః। బ్రాహ్మణవిశేషతాదర్థ్యవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే విధౌ ప్రవృత్త్యుత్పాదనరూప కిఞ్చిత్కారిత్వాభావేన తచ్ఛేషత్వానుపపత్తేస్స్వార్థ తాత్పర్యమస్తీతి వేదాన్తినః.

కించాత్ర పారణవిషయే కిఞ్చిదుచ్యతే.

నన్వత్ర దివా వా రాత్రౌ వా పారణమ్ ॥ శ్లో ॥ తిథ్యన్తే వాథభాన్తే వాహ్యుత్సవాన్తే చ పారణమ్। కుర్యాత్కృష్ణార్చనాం తేవా న కుర్యాన్నిశి పారణమ్ ॥ * ॥ ఇతి జయత్సంహితాయాం చతుర్థా పారణావసరముక్త్వా రాత్రిపారణం నిషిద్ధమితి చేన్న, తిథ్యృక్షాన్యతరానవగమవిషయత్వాత్తస్య, ॥ శ్లో ॥ సాంయోగికేప్యుపవాసే యత్రైకోపివియుజ్యతే। తత్రైవ పారణం కుర్యాదితి వేదవిదో విదుః ॥ * ॥ ఇతి నారదస్మృతేః। నను ॥ శ్లో ॥ అత్యుత్క మోఽర్యదా షేపో న తత్రాన్తముధాపి వా। అర్ధరాత్రేఽథవా కుర్యాత్పారణం

తత్పరేఽహని ॥ * ॥ ఇతి పరదినపవ పారణవిధానాన్నరాత్రౌ పారణమితి చేన్నైవమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వేష్వేవోపవాసేషు దివాపారణమిష్యతే । అన్యథా తత్ఫలస్యార్థం ధర్మమేవోపసర్పతి ॥ ధర్మః - యమః, ॥ శ్లో ॥ అష్టమ్యాఞ్చధరోహిణ్యాం నకుర్యాత్పారణం నిశి । హన్యాత్పురాకృతం ధర్మముపవాసార్జితంఫలమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది రాత్రిపారణ నిషేధవచనానాం ఫలహానిశ్రవణేన కామ్యోపవాసవిషయత్వావగతేః । అతఃఫలాభిసన్ధిపిరహే రాత్రావపి పారణమవిరుద్ధమేవ । తథాఽనన్తాఖ్యసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ భక్తానాం వైష్ణవానాంచ శుద్ధానాం నియతాత్మనామ్ । విహితాసాత్వతాఖ్యైరాత్రావేవతు పారణా ॥ * ॥ శుద్ధానామ్ - ప్రయోజనాన్తరగన్ధరహితానామ్, వైష్ణవానామ్ - ॥ శ్లో ॥ అధ్యత్వావిధినాచక్రం బ్రాహ్మణఃప్రాకృతోభవేత్ । విష్ణురేవహియేషాంవై దేవతావైష్ణవాస్తుతే ॥ అనన్య దేవతాభక్తా యేమద్భక్తజనప్రియాః । మామేవశరణంప్రాప్తాస్తేమద్భక్తాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇతి పాద్మాశ్వమేధికాద్యుక్తలక్షణానామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉత్సవాన్తేఽథతిథ్యన్తే వ్రతీకుర్యాత్తుపారణమ్ । ఫలాభిసన్ధిరహితో రాత్రావేవతుపారణమ్ ॥ * ॥ వ్రతీ - కామీ, పరేద్యురుత్సవాన్తే పారణంకుర్యాత్ , నిష్కామస్తు రాత్రావేవ నివేదితం భుఞ్జీతేత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ పఞ్చకాలరతానాంచ దీక్షితైకాన్తినామపి । భక్తైర్భాగవతైస్సార్థం రాత్రావేవతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేవం విద్ధానిషేధగ్రహణపరోభయవచనానాం వచనైరేవకృతాంవ్యవస్థామాస్థాయస్థిరప్రజ్ఞాస్సుస్థాస్థాస్యథేతిసర్వమనవద్యమ్.

ఇతి జయన్తీనిర్ణయస్సమాప్తః.

అధునా కృత్తికాదీపోత్సవోనిర్ణీయతే.

అత్ర భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ మాస్యూర్జేకృత్తికాధిష్ణ్యే సాయంకాలే ప్రరోపయేత్ । దీపాంశ్చైవమహాదీపాననేకాన్సర్వతోగృహే ॥ దేవాలయేనృపగృహే సభాయాం పుణ్యభూమిషు ॥ * ॥ సిద్ధాన్తేచ ॥ శ్లో ॥ వృశ్చికస్థేదివానాథే వృషభస్థేనిశాకరే । వృషభస్యోదయేకుర్యాద్దీపారోపమహోత్సవమ్ ॥ వృశ్చికేర్కేఽవృషేచన్ద్రే పూర్ణాయామగ్నిభేశుభే । దీపం దద్యాద్వృషస్యాంశే తతోధాన్యాదివర్ధతే ॥ * ॥ జయోత్తరసంహి

తాయాంచ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాదీపవిధినా సమారాధనముత్తమమ్ । స్థానస్య రాజరాష్ట్రస్య సంపత్కరమనుత్తమమ్ ॥ విపత్త్రిశమనం బ్రహ్మన్ ప్రీణనం జాతవేదసః । ఏవమేవవిధానేన కృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ * ॥ మాసాదౌ మాసాన్తే చ కృత్తికాసత్త్వాభావే పరత్రైవ దీపోత్సవం కుర్యాత్ , పూర్వత్ర వా పరత్ర వా సఙ్క్రమరహితే కుర్యాత్ , ఉభయత్ర సఙ్క్రమే సమ్పూర్ణపర్వయుక్తే కుర్యాత్ , తథా భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాద్వయసంయుక్తే మాసి తస్మిన్ కథం భవేత్ । తన్మాసాన్తగతాస్వేవ తాసు దీపాన్ప్రరోపయేత్ ॥ కృత్తికాసఙ్క్రమేయుక్తా యది దీపప్రరోపణమ్ । నతాసు కారయేదాదౌ కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ మాసాన్తౌకృత్తికాస్వేవ సఙ్క్రాన్తిప్రాప్తాసు వర్జయేత్ । సఙ్క్రమద్వయసంయుక్తం కృత్తికాద్వయమేవచేత్ ॥ ద్వయోరపి చ నక్షత్రే పూర్ణబిమ్బస్య సంయుతే । ఆగ్నేయం కారయేద్ధీమాన్ రాజరాష్ట్రవివర్ధనే ॥ * ॥ దత్తాత్రేయశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకస్మిన్నపరేఘస్రి యది సఙ్క్రమణం నచ । పూర్వస్మిన్ పౌర్ణమాసీస్యాత్తస్మింస్తాన్ జ్వాలయేద్బుధః ॥ అపౌర్ణమాసం పూర్వర్క్షం సఙ్క్రాన్తిశ్చ దినేఽపి వా ॥ పరస్మిన్ కారయేద్ధీమాన్ మహాదీపప్రరోపణమ్ ॥ ఏతద్యోవిధివత్కుర్యాన్మహాదీపప్రరోపణమ్ । రాజరాష్ట్రవివృద్ధ్యై చ లక్ష్మీలాభాయ కల్పతే ॥ సద్యోవర్షతిపర్జన్యశ్చోరానశ్యన్త్యసంశయమ్ ॥ * ॥ యదా కృత్తికాద్వయం సఙ్క్రాన్తిదుష్టమపర్వకం వా తదాపర్వయుక్తరోహిణ్యేవ గ్రాహ్యా । తథా భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ ద్వయోరన్యతరం పూర్ణమాస్యా నచయుతం కథమ్ । తదానీం రోహిణీయుక్తా పౌర్ణమాసీయది ద్విజ ॥ తస్యాం వా జ్వాలయేద్ధీమానితి శాస్త్రస్య నిశ్చయః । సఙ్క్రమద్వయసంయుక్తం కృత్తికాభద్వయం యది ॥ * ॥ ఏతత్పూర్వరోహిణీయుక్తం మధ్యమమిత్యుక్తం జ్యోతిషార్ణవే ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాపర్వసంయుక్తముత్తమం దీపమాచరేత్ । తత్పార్శ్వపర్వసంయుక్తం మధ్యమం దీపమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏవం రోహిణీయోగాభావేఽపి సఙ్క్రాన్తియుక్తాపి పరా కృత్తికా గ్రాహ్యా । తథా దత్తాత్రేయః ॥ శ్లో ॥ పౌర్ణమాస్యా నచయుతా రోహిణీ కథమత్ర వై । ఏవం చేత్పరసఙ్క్రాన్తా కృత్తికాస్వేవ కారయేత్ ॥ * ॥ గ్రహణే నియమో జ్యోతిశ్శాస్త్రే దర్శితః ॥ శ్లో ॥ అధిమాసప్రభేదేన పర్వద్వయమథో భవేత్ । ఉత్తరత్ర శుభం శస్తం దీపో

త్సవముధాచరేత్ ॥ సంవత్సరేతు సోమస్య గ్రహణం యద్దినేభవేత్ । తద్దినం వర్జయేదేవతద్వత్సూర్యగ్రహం త్యజేత్ ॥ సోమగ్రహో యదిభవేత్తాం నిశాం వర్జయేచ్ఛుభే । సూర్యస్యగ్రహణంచేత్తు అహోరాత్రం శుభం త్యజేత్ ॥ కార్తికేమాసినక్షత్రే కృత్తికాఖ్యేవిధోర్గ్రహే । తన్మాసం వర్జయిత్వైకే తద్దినంవాపరిత్యజేత్ ॥ * ॥ గ్రహణేదీపోత్సవేనిషిద్ధేకర్తవ్యముక్తం జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ పర్వగ్రహణయుక్తం చేన్నాత్ర దీపోత్సవోఽగతః । కుర్యాత్పరేహ్ని కలయాప్యగ్నిభం పర్వవా యది ॥ * ॥ దినద్వయే కృత్తికాధిక్యం యత్రతత్రకుర్యాత్సమే పరత్రైవ ॥ తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ ద్వివారగతనక్షత్రమాగ్నేయం చేత్కథంభవేత్ । అహోరాత్రాధికం యస్మిన్నక్షత్రం కృత్తికాద్వయమ్ ॥ తస్మిన్నారోహయేద్దీపానహోరాత్రద్వయేసమే । అపరేదివసే కార్యం మహాదీపప్రరోపణమ్ ॥ * ॥ ఏవమభిప్రేత్యజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ ద్వయోరహ్నోస్సఙ్కతిస్స్యైకలావాప్యస్తిమెదినే । పూర్వంహిత్వాపరత్రైవ దివసేదీపమఙ్గలమ్ ॥ అపరేద్దైపికంకుర్యాద్దీపోత్సవవిధిం ద్విజ । సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయా సగ్రాహ్యేత్యేవదద్గురుః ॥ * ॥ అన్యత్రచ ॥ శ్లో ॥ ద్వయోర్దివసయోః పర్వ యదిస్యాదాదిమం దినమ్ । హిత్వాపరత్ర దివసే కుర్యాద్దీపోత్సవం బుధః ॥ కృత్తికాభిన్నయోగే వా కేవలాయాం తిథౌభవేత్ । అపవర్ణికృతేదీపే రాజా రాష్ట్రం వినశ్యతి ॥ తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన పర్వయుక్తం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిజ్యోతిషార్ణవోక్తమపి భౌమవారయుక్తం పర్వత్యాజ్యమేవ । తథాసుప్రదీపే ॥ శ్లో ॥ పర్వయుక్తేవివర్జ్యంస్యాద్భౌమవాస్త్రై దినేయది । అపరేదివసేకుర్యాత్కృత్తికాయామహోత్సవమ్ ॥ * ॥ ఏవంచతుర్దశీయుక్తం భరణీయుక్తంవాదినం త్యాజ్యమేవ । జయోత్తర సంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికాభరణీమిశ్రం తద్దినం సచతుర్దశీ । అల్పవృష్టిశ్చరోగశ్చ రాష్ట్రక్షోభోనసంశయః ॥*॥ విష్ణురహస్యేచ ॥శ్లో॥ భరణీకృత్తికాయుక్తా తద్దినేపూర్ణిమాయది । తదన్యేవాసరేత్వేవ కృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ భరణీకలయాయుక్తా కృత్తికాపూర్ణిమాయది । సాతిథిర్నిష్ఫలాత్యాజ్యా దీపదానంనిషిధ్యతే ॥ భరణీకృత్తికాయుక్తా యుక్తపర్వచతుర్దశీ । త్యాజ్యావేత్తాసదాబ్రహ్మన్నుత్సవం నైవకారయేత్ ॥ * ॥ పర

దినే కలామాత్ర యోగేపి తత్రైవకుర్యాత్ । తథావిష్ణు రహస్యే ॥ శ్లో ॥ రోహిణీకృత్తికాయుక్తా పూర్ణిమాకలయాయుతా । నిశ్యాదౌదీపఆరోప్య స్సర్వసస్యాత్సుఖావహః ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రేతద్దినేపూర్ణిమాయది । రాజరాష్ట్రవివృద్ధిస్స్యాత్తత్కాలేదీపముత్తమమ్ ॥ ఉదయేరోహిణీయుక్తా కృత్తికాభిర్నాభవేత్ । కేవలంపౌర్ణమాస్యైవకృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ దివసే కలయావాపి పూర్ణిమాసంభవేస్యది । దివారాత్ర్యన్తరేబ్రహ్మన్ దీపోత్సవమథాచరేత్ ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రం తద్దినంపౌర్ణమాస్యపి । మహావృష్టిశ్చసస్యంచ రాజారాష్ట్రంచ వర్ధతే ॥ * ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ ఊర్జమాసిచతుర్దశ్యాంయుతేచైవాగ్నిదైవతే । నక్షత్రేస్యప్రదోషేతుకృత్తికోత్సవమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి తత్పరదినే కృత్తికాపరాహ్ణన్యతర కలామాత్రాభావేవాముష్టేవాపూర్వదినగ్రాహ్యతాపరమ్, మాసాన్తే శుద్ధపర్వాగ్నిసమ్భవే తత్రైవకుర్యాన్నచతుర్దశీయుక్తే, పూర్వత్ర తత్త్యాగపరానేక వచనవిరోధాత్ । తత్సర్వం ప్రదోషవేధపరమితిచేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణిమాకలయాయుక్తా ఉదయే రోహిణీ యుతా । దివసేకలయావాపి ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధాత్ । ప్రత్యుత ప్రత్యవాయో జ్యోతిశ్శాస్త్రే ప్రదర్శితః ॥ శ్లో ॥ దీపశ్చేద్వాపభరణె సర్వంసంహరతిక్షణాత్ । కృత్తికాభరణీయుక్తం తద్దినం సచతుర్దశీ ॥ అల్పవృష్టిశ్చరోగశ్చ రాష్ట్రక్షోభో నసంశయః ॥ * ॥ అతఃకలామాత్రయోగేఽపి పరదినమేవ గ్రాహ్యమ్ । తచ్చ తత్రైవోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ కృత్తికారోహిణీమిశ్రా కలావా పౌర్ణమాస్యపి । రాజరాష్ట్రసుభిక్షంస్యాత్తత్కాలేదీపమాచరేత్ ॥ * ॥ భగవచ్ఛాస్త్రే చ ॥శ్లో॥ దివసేతు కలామాత్రా పూర్ణిమారోహిణీయుతా । దివారాత్ర్యన్తరేరాష్ట్రరక్షార్థందీపమాచరేత్ ॥ * ॥ నను పర్వదీపారోపణకాలే నాస్తీతిచేన్న, ఉదయకాలీనస్య తస్యనక్షత్రస్యవా జలే తైలబిన్దువదావ్యాప్తత్వేన “ అపర్వణికృతోదీపః ” ఇత్యస్యానవకాశాత్ । తథా భృగుః ॥ శ్లో ॥ సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయా యస్యామభ్యుదితోరవిః । తన్నక్షత్రమహోరాత్రం యస్మిన్నస్తమితోరవిః ॥ * ॥ దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ యాం తిథిం సమనుప్రాప్య ఉదయం యాతిభాస్కరః । సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాదానాధ్యయన కర్మసు ॥ * ॥ భవిష్యత్పురాణేచ ॥శ్లో॥ శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా

యస్యామభ్యుదితోరవిః। కృష్ణపక్షేతిథిగ్రాహ్యా యస్యామస్తమితోరవిః॥*॥ అత్రాపి దీపోత్సవప్రకరణే జ్యోతిశ్శాస్త్రే॥ శ్లో ॥ ద్వయోరహ్నాస్సజ్గతి స్స్యాత్కలా వాప్యన్తి మేదినే। సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయా సాగ్రాహ్యాత్యవదన్గురుః॥*॥ ఏవమభిప్రేత్యహి సూర్యోదయకాలే చతుర్దశీభరణ్యోస్సకలా త్రసద్భావేపి తస్య సాయంకాలవ్యాప్తత్వేన తద్దినవర్జ్యత్వం స్మృతిషూక్ష్యతే। ఇదం వైష్ణవవిషయమితిచేన్న, జయన్త్యేకాదశ్యాదివదివ్ధాత్యాగస్యాత్ర విషయభేదాప్రతీతేరనుక్తేశ్చ। అతశ్చతుర్దశీభరణీకలా యుక్త దివసవర్జనం సర్వవిషయమితిసిద్ధమ్। అత్ర జ్యోతిశ్శాస్త్రే పూర్వదినస్య చతుర్దశీభరణీమత్త్వే ప్రతిపదేవగ్రాహ్యేత్యుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణిమాప్రతిపత్సన్ధౌ చన్ద్రస్సంపూర్యతేయతః। ప్రథమాపూర్ణిమాజ్ఞేయాతత్రాదీపశ్రియావహాః ॥ * ॥ అత్ర కామికే దీపారోపణ కాలనియమ ఉక్తః ॥ శ్లో ॥ రవేరస్తమయాత్పూర్వం యామపాదావసానికః। కాలస్తమూర్ధ్వయామార్ధపర్యన్తః కాలఏవవా ॥ * ॥ జ్యోతిషార్ణవేచ ॥శ్లో॥ రవేరస్తమయాత్పూర్వం యామపాదప్రభృత్యపి। భోగీదీపోత్సవం కుర్యాద్రాజరాష్ట్రవివృద్ధయే ॥ * ॥ మాసాదిదినేష్వస్తమయాదూర్ధ్వం దీపారోపణకాలః, తత్రైవ వృషభలగ్నసద్భావాత్ । మాసమధ్యమాసాన్తదినేష్వస్తమయాదర్వాక్కాలః, అస్తమయాత్ప్రాగేవ వృషభలగ్నప్రవృత్తేః । అతో వృషభాద్యాత్యాజ్యాంశం విహాయ ప్రదోషే కృత్తికాదీపారోపణ కార్యఇతి నిరవద్యమ్। అత్ర షడ్ధర్మసజ్గ్రహశ్లోకః ॥ శ్లో ॥ అర్కే వృశ్చికగే తదస్తసమయే దీపోత్సవస్సపర్వణి స్యాదాద్యం దినయోస్త్యజేద్దినమధోపర్వాస్తకాల...పరమ్। యామార్ధం తదధస్తదర్ధమవధిస్స్యాత్పర్వయుక్తేవిధిర్ద్వ్యహే ఒభౌమదినం త్యజేద్గ్రహణవత్పర్వాస్తేచేదగ్నిభే ॥ * ॥

ఇతిశ్రీదశనిర్ణయగ్రన్థే కృత్తికాదీపోత్సవనిర్ణయస్సమాప్తః.

సామ్ప్రతముపాకర్మ నిర్ణీయతే

ఉపాకర్మ - ఉపక్రమః, వేదాధ్యయనారమ్భఇత్యర్థః। తథా యాజ్ఞవల్క్యః ॥శ్లో॥ అధ్యాయానాముపాకర్మశ్రావణ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి। అధ్యాయాః - వేదాః। ఇదంచోపాకర్మ స్వస్వగృహ్యోక్తకాలఏవకుర్యాత్ ।

తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ స్వగృహ్యోక్తకాలే వస్వర్క్షవిష్ణుభే ॥ * ॥ ఇతి । కార్ష్ణాజినిశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే యథాకాలం సమేత్య చ । ఋషీన్దర్భమయాన్కృత్వా తర్పయేదర్చయేద్బుధః ॥*॥ దర్భైర్నికల్పనం చాస్తోగవిషయమ్ । పద్ధతౌ చ ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాం వా స్వగృహ్యోక్తకాలే పఞ్చమీపఞ్చదశ్యోః ॥ * ॥ ఇతి । అతస్స్వస్వధర్మగృహ్యోక్తకాల ఏవోపాకర్మ కార్యం న గృహ్యాన్తరవిహితకాలే, అన్యథా ॥ శ్లో ॥ స్వధర్మే విద్యమానేఽపి పరధర్మేణ వర్తతే । అప్రమాణమృషింకృత్వా సోఽన్ధతమసి మజ్జతి ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ప్రత్యవాయస్స్యాత్ । స్వస్వగృహ్యోక్తా జ్యోతిశ్శాస్త్రవిహితకాలాన్తరం గ్రాహ్యమ్ । తథా బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్కాలే విరోధోఽస్తి జ్యోతిషాగమయోర్ద్వయోః । జ్యోతిషోక్తవిధానేన శ్రుతిచోదితమాచరేత్ ॥ ప్రయోగశాస్త్రవిహితః కాలో యస్యానకస్యచిత్ । విధత్తే జ్యోతిషం తత్ర విహితేత్వవిరోధితత్ ॥ * ॥ ప్రయోగశాస్త్రమ్ - కల్పసూత్రగృహ్యాది । అత్రాశ్వలాయనః ॥ వా ॥ శ్రవణే శ్రావణస్య పఞ్చమ్యాం హస్తేన వా ॥ * ॥ ఇతి । ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృత్య ॥*॥ ఇతి । ద్రాహ్యాయణశ్చ ॥ వా ॥ ప్రోష్ఠపద్యాం హస్తం గృహీత్వా ॥ * ॥ ఇతి । ప్రోష్ఠపదీ హస్తేనాధ్యాయానువాకస్సకార్యశ్శ్రావణమిత్యేకే । వైఖానససూత్రే చ ॥ వా ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాచయిత్వా సాఽతమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ అధ్యాయానాముపాకర్మ శ్రావణ్యాం శ్రవణేఽపివా । హస్తేనౌషధిభావే వా పఞ్చమ్యాం శ్రవణస్య తు ॥ * ॥ శ్రావణ్యాం తైత్తిరీయాస్సకుర్యుః, బహ్వృచాశ్శ్రావణే శ్రవణనక్షత్రే కుర్యుః, హస్తనక్షత్రయుక్తాయాం పఞ్చమ్యామమావాస్యాయాం వా ప్రోష్ఠపద్యాం సామగాస్సకుర్యుః । తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ బహ్వృచాం శ్రావణేమాసి శ్రోణాశస్తముపాకృతౌ । పూర్ణావిష్ణౌవసౌ విశ్వే యజుషాం స్యాదుపాకృతిః ॥ పూర్ణావిష్ణౌ ప్రోష్ఠపద్యాం సామ్నాం దర్శేఽథహస్తభే । ఋక్సామోపాకృతిర్హస్తే పఞ్చమ్యాం శ్రవణేశుభమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బహ్వృచానీతి ఛాన్దసప్రయోగః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం స్యాద్వేదోపకరణక్రియా । పర్వణ్యౌదయికే కుర్యుశ్శ్రా

వణం తైత్తిరీయకాః ॥ బహ్వృచాశ్శ్రవణేకుర్యుస్సఙ్క్రాన్తిగ్రహణం వి
నా ॥ * ॥ గోభిలోఽపి ॥ శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయికేకుర్యుశ్శ్రావణం తైత్తిరీ
యకాః । బహ్వృచాశ్శ్రవణర్క్షేతు హస్తర్క్షే సామగాయినః ॥ * ॥ గార్గ్య
శ్చ ॥ శ్లో ॥ పర్వణ్యౌదయికేకుర్యుశ్శ్రావణం తైత్తిరీయకాః । బహ్వృ
చాశ్శ్రవణేకుర్యుర్గ్రహసఙ్క్రాన్తివర్జితే ॥ * ॥ గ్రహః - గ్రహణమ్ ।
అత్రగ్రహణసఙ్క్రమణ వర్జనస్మరణం ప్రధమోక్తకృతివిషయమ్, తథావక్ష్య
తే । అత్రవ్యవస్థోక్తాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రాదధస్తాచ్చేత్స
ఙ్క్రాన్తిర్గ్రహణంతు వా । ఉపాకర్మనకుర్వీతపరతశ్చేన్నదోషకృత్ ॥ * ॥
ఔదయికశబ్దార్థఃస్మృత్యన్తరేనిరుక్తః ॥ శ్లో ॥ శ్రావణీపౌర్ణమాసీతు సఙ్గ
వస్పృగ్యదాభవేత్ । తదేవౌదయికంజ్ఞేయం నాన్యదౌదయికంవిదుః ॥ * ॥
ఔదయికం సఙ్గవవ్యాప్తమిత్యర్థః । అన్యచ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణీపౌర్ణమా
సీతుసఙ్గవాత్పరతోయది । తదాత్వౌదయికంజ్ఞేయం నాన్యదౌదయికం వి
దుః ॥ * ॥ ఇతి । నిగమేచ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం ప్రోష్ఠపద్యాంవా ప్ర
తిపత్షణ్ముహూర్తకైః । విద్ధాస్యాచ్ఛన్దసాంకుర్యాత్తత్రోపాకర్మసంజ్ఞిక
మ్ ॥ దినద్వయంసమాశ్రిత్య పౌర్ణమాసీయదిస్థితా । పరేద్యుస్సఙ్గవంప్రా
ప్య స్థితాసాకర్మణోర్హతి ॥ * ॥ విధానేచ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిస్సఙ్గవతఃపశ్చా
దర్వాఙ్మధ్యందినాద్యది । తస్మిన్నుపాకృతింకుర్యాత్సద్యస్సమిధ ఆహు
తిః ॥ * ॥ సమిదాధానమిత్యర్థః ॥ శ్లో ॥ సన్ధిస్సఙ్గవతఃప్రాక్స్యాత్పూ
ర్వస్మిన్పర్వణిక్రియా । శ్వోభూతే సమిదాధానమేషశ్రావణికోవిధిః ॥ * ॥
అత్రసఙ్గవావర్తనాన్తరాళేపర్వప్రతిపత్సంధౌ తత్రోపాకర్మకరణే “ శ్రా
వణ్యాం పౌర్ణమాస్యాంతిలభక్ష ఉపోష్య వా శ్వోభూతే మహానదీముదకము
పస్పృశ్య సావిత్ర్యాసమిత్సహస్రమాదధ్యాజ్జపేద్వా ” ఇత్యాపస్తమ్బేన
రాత్రివ్యాప్తాం పౌర్ణమాసీముపోష్య పరదినే ప్రాతర్గాయత్రీజపవిధా
నాత్ , ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మాపరాహ్ణేస్యాదుత్సర్గఃప్రాతరేవహి ॥ * ॥ ఇ
తిస్మృతేశ్చ ప్రాతఃకాలేగాయత్రీజపంకృత్వా అపరాహ్ణే ఉపాకర్మకార్య
మితిసిద్ధమ్ । ఏవం బహుస్మృతిషు శ్రావణ విధానాద్విశేషతస్స్వస్వగృ
హ్యవిధానాచ్చ శ్రావణ్యేవగ్రాహ్యా । శ్రావణీనామ శ్రవణాదినక్ష
త్రయుక్తా పౌర్ణమాసీ, సాకదాచిత్కర్కటకే దర్శానన్తరం భవతి కదా

చిత్సింహేదర్శాత్ప్రాగ్భవతి । శ్రీధరీయే ॥ వా ॥ శ్రావణీ కర్కటకస్థే
సవితర్యమావాస్యానన్తరం ప్రాప్తా పౌర్ణమాసీ భవతి ॥ * ॥ ఇతి । ఉజ్జ్వ
లాయాంచ ॥ వా ॥ సింహస్థే సవితరి దర్శాత్పూర్వా యా పూర్ణమాసీసా
శ్రావణీ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృతిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సింహదర్శాత్తు యా పూర్వా పూ
ర్ణాసా శ్రావణీభవేత్ । తత్రైవోపాకృతిం కుర్యాత్సింహస్థోఽర్కోఽభ
వేన్నవా ॥ * ॥ నను ॥ శ్లో ॥ వేదోపకరణే ప్రాప్తే కుళీరస్థే దివాకరే । ఉపా
కర్మనకర్తవ్యం కర్తవ్యం సింహయుక్తకే ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్కథం కర్క
టకే తదితిచేన్న, ॥ శ్లో ॥ నర్మదోత్తరతీరేతు కర్తవ్యం సింహయుక్తకే । కు
ళీరేపిచకర్తవ్యం నర్మదాయాస్తుదక్షిణే ॥ * ॥ ఇతిస్మృతేః । అతస్సింహే
ర్క ఇతి విశేషణం నర్మదోత్తరతీరవిషయమేవేతి వ్యవస్థాపనీయమ్ । అస్మి
న్నేవవిషయే కాలప్రకాశికాకారః ॥ శ్లో ॥ కుళీరే రవిసంయుక్తే ఉపాకు
ర్యాత్తుదక్షిణే । నర్మదోత్తరతీరేతు కర్తవ్యం సింహగేరవౌ ॥ శ్రవణేశ్రావ
ణేమాసిపౌర్ణమాసీయదాభవేత్ । ఉపాకర్మ తదాకుర్యాద్బ్రహ్మతేజోఽభి
వృద్ధయే ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు నిత్యత్వాదాపస్తమ్బస్య శాసనాత్ । ముక్త్వా
భాద్రపదాషాఢా శ్రావణ్యామేవకారయేత్ ॥ అసింహేఽర్కే ప్రోష్ఠపద్యాం
శ్రావణేచవ్యవస్థయా । ఉపాకర్మతుకుర్వీతగ్రహణేచన్ద్రసూర్యయోః ॥
ప్రాధాన్యేనవిధానాచ్చ మనునాధ్యాయకర్మణి । ప్రథమోపాకృతిశ్చైచ
వకర్తవ్యేత్యాహగౌతమః ॥ * ॥ యత్తుమనూక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాంవా ఉపాకృత్యయథావిధి । యుక్తశ్ఛన్దాంస్యధీయీత మా
సాన్విప్రోర్ధపఞ్చమాన్ ॥ * ॥ ఇతి తత్ శ్రావణ్యామష్టత్వేప్రోష్ఠప
ద్యాం ప్రథమోపాకృతివిధిపరమ్, కథంచిచ్ఛ్రావణ్యామసమ్భవేనరేవ
షాం ప్రోష్ఠపదీగ్రహణవిధిపరంవా । ఏవమభిప్రేత్యజ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥
సౌరచాన్ద్రనభసోస్తు పూర్ణిమావిశ్వవిష్ణువసుభేషు సఙ్గతా । తస్యతేయ
జురుపాకృతా నచేద్వారుణీత్రికయుతానభస్యయోః ॥ * ॥ అయమర్థః —
రవేరాశ్యన్తరసఙ్క్రమో మేషాదిస్సౌరః, మేషాదిషు దర్శాన్తశ్చైత్రా
దిశ్చాన్ద్రః, ఏతదుభయనిబన్ధనోమధుమాధవాదిః, అతోనభశ్శబ్దఃకర్క
టక సింహశ్రావణపరః, సింహకన్యాభాద్రపదపరోనభస్యశబ్దః, అతఃక
ర్కటకే సింహేవాశ్రావణ్యామేవకార్యమ్, తత్రాసమ్భవే ప్రోష్ఠపద్యాం,

మితి । శ్రావణీచ శ్రవణశ్రవిష్ఠానక్షత్రయోరన్యతరేణయుక్తా । తథాజ్యోతి
శ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ చిత్రాదితారకాద్వన్ద్వైకపౌర్ణమాసీసమన్వితైః । మా
సాశ్చైత్రాదయోజ్ఞేయాస్త్రిభిష్షష్ఠాన్త్యసప్తమైః ॥ * ॥ ఏతత్ప్రోష్ఠ
పదీగ్రహణం శ్రావణ్యామోషధిప్రాదుర్భావాభావవిషయమితి కేచిద్వ్యా
చక్షతే, తచ్చిన్త్యమ్, తదభావేప్యుపాకర్మణో నిత్యత్వేన సన్ధ్యావన్దన
వదవశ్యం కర్తవ్యత్వాత్సింహేసవితర్యస్థిత్యభావవిషయమిత్యన్యే, తదప్య
సత్, దేశాన్తరవిషయత్వాత్సింహార్కోపాకర్మణః । అతశ్శ్రావణ్యామే
వ ఋగ్యజురుపాకర్మకర్తవ్యమితి నిశ్చీయతే । యత్తు స్మృత్యన్తరవచనమ్
॥ శ్లో ॥ ఆషాఢేశ్రావణేవాపి ప్రోష్ఠపద్యామథాపివా । యత్ర నిర్దోషకా
లస్స్యాత్కుర్యాత్తస్మిన్నుపాకృతిమ్ ॥ కాలత్రయేపదోషశ్చేచ్ఛ్రావణ్యా
మారభేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి తదిదం స్వగృహ్యానుక్తకాలవిషయమ్, అర్ధరా
త్రాదధస్సఙ్క్రాన్తిగ్రహణయుక్తపర్వవిషయంవా, మఘాద్యాదిదోషే ప్రథ
మోపాకృతివిషయంవా సమర్థనీయమ్, ద్వితీయాద్యుపాకృతౌ దోషాభా
వేన శ్రావణ్యామేవ కర్తవ్యత్వాత్ । తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ గురుభార్గ
వయోర్మౌఢ్యే బాల్యేవా వార్ధకేఽపివా । తథాధిమాససంసర్ప మలమాసా
దిషుత్రిషు ॥ ప్రథమోపాకృతిర్నస్యాత్కుర్యాద్యదివినశ్యతి । చణ్డాంశో
ర్మణ్డలంప్రాప్తౌ యదాశుక్రబృహస్పతీ । శ్రావణస్యాపి నిత్యత్వాత్కర్తవ్యం
నిత్యకర్మవత్ ॥ * ॥ అతఃప్రథమేతరోపాకరణేన దోషగన్ధః । తథాస్మృత్య
న్తరవచనాని ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోపవీతం కర్తవ్యం శ్రావణే గురుశుక్రయోః ।
బాల్యేమౌఢ్యేఽపివార్ధక్యే కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ॥ శ్రావణీపూర్ణిమా
యత్ర గ్రహసఙ్క్రాన్తిదూషితా । స్వాధ్యాయస్యప్రధానత్వాన్నిత్యత్వా
చ్ఛ్రావణస్యచ ॥ అఞ్జసాశ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం నిత్యకర్మవత్ ।
గ్రహసఙ్క్రాన్తయోశ్శూలం శ్రావణస్యనవిద్యతే ॥ పౌర్ణమాస్యాస్తు ని
త్యత్వాదాపస్తమ్బస్యశాసనాత్ । అఞ్జసాశ్రావణం విప్రైః కర్తవ్యం
నిత్యకర్మవత్ ॥ * ॥ “ శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామధ్యాయముపాకృ
త్య ” ఇత్యాపస్తమ్బేన శ్రావణ్యామేవోపాకర్మవిధానాత్కాలాన్తరానుక్తే
శ్చ విధిప్రాబల్యాత్తిథిప్రాబల్యాన్నిత్యత్వాచ్చ శ్రావణ్యామేవకర్తవ్యం
నాన్యత్రేత్యర్థః । స్మృతిచన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణిచోత్సర్గే

ప్రేతకార్యే తథాఽఽబ్దికే । జాతకే నామకరణే సీమన్తే పుంసికర్మణి ॥ బాల్యే వా వార్ధకే వాపి మౌఢ్యే నా గురుశుక్రయోః । సంసర్పాదిమృచైత్రాది దోషాన్యపి నపశ్యతి ॥ సంసర్పాంహస్పతీమాసా వధిమాసాదయస్తథా । శుక్రే వాస్తంగతే జీవే బాల్యే వా వార్ధకేఽపి వా ॥ నదోషాయ భవేత్తత్కర్మకర్తవ్యం విధిచోదితమ్ ॥ * ॥

ప్రసక్తాదిదం నిరూప్యతే । భృగోః ప్రాగ్బాల్యం త్ర్యహమ్, పశ్చాద్బాల్యం దశాహమ్, ప్రాగ్వృద్ధత్వం పక్షః, పశ్చాద్వృద్ధత్వం పఞ్చాహమ్, గురోర్బాల్యం వార్ధకం చ పక్షః ఇతి సఙ్గ్రహః । అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ పశ్చాదభ్యుదితో బాలో దశాహం ప్రాక్ త్రిదినత్రయమ్ । పక్షం వృద్ధస్తు పూర్వస్యాం పఞ్చాహం పశ్చిమే సితః ॥ * ॥ విధిరత్నే చ ॥ శ్లో ॥ దినత్రయం తు బాలోఽయం ప్రాగ్వస్యాముదితో భృగుః । తస్యామప్యస్తవేళాయాం పక్షం వృద్ధస్తథా బలః ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ పక్షం వృద్ధో భృగుః ప్రాచ్యాం త్ర్యహం బాల్యం తు జీవవత్ । ప్రత్యగ్దశాహం బాల్యం స్యాద్వార్ధం పఞ్చదినం తయోః ॥ * ॥ రత్నమాలాయాం చ ॥ శ్లో ॥ ప్రాగుద్గతశ్శిశురహస్త్రితయం సితస్స్యాత్పశ్చాద్దశాహమథ పఞ్చదినాని వృద్ధః । ప్రాచ్యాం తు పక్షమమరేన్ద్రగురుస్తు పక్షం ప్రాప్యేవ వాగితి వదన్తి వసిష్ఠముఖ్యాః ॥ * ॥ దామోదరీయే ॥ శ్లో ॥ ప్రాగ్బాలో దివసత్రయం దశదినం పశ్చాత్సితో వృద్ధతాం పక్షే వాసరపఞ్చకే చ లభతే పక్షం గురుస్సర్వదా ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ ప్రత్యగభ్యుదితశ్శుక్రో దశాహం బాలభావగః । అపాచ్యాం వృద్ధస్తు పఞ్చాహం [illegible]శ్చైవం ప్రచోదితః ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం జ్యోతిశ్శాస్త్రవచనేషు లఘుకాలస్మరణమాపద్విషయమ్ । తథా వృద్ధమిహిరః ॥ శ్లో ॥ బహవో దర్శితాః కాలా యే బాల్యే వార్ధకేఽపి వా । గ్రాహ్యస్స్వల్పాధికాశ్శేషా దేశభేదముదాహృతాః ॥ * ॥ అతస్సఙ్కటవిషయే లఘుకాలో గ్రాహ్యః । దేశభేదః - విద్యాదిః । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ ప్రాక్పశ్చాదుదితశ్శుక్రః పఞ్చసప్తదినం శిశుః । విపరీతం తయోర్వాస్తే వృద్ధస్తద్వద్గురోరపి ॥ * ॥ ఇతి బృహస్పతివచనోక్తకాలగ్రహణం వ్యవస్థితమితి ల్లక్షః । తథా వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ శుక్రో గురురుః ప్రాక్పరాక్ చ బాలో విన్ధ్యే తథాఽవన్తిమునస్త్రిరాత్రమ్ । వఙ్గేషు హూణేషు చ సప్తషష్ఠ్యౌ శేషేషు దేశేషు దినత్రయం స్యాత్ ॥ * ॥ అత్రో

బృహస్పతివచన వ్యవస్థాపకం గార్గ్యవచనమ్, తేనప్రాయేణాజ్ఞాయి, అన్యథా భృగువిధిరత్నాత్రేయరత్నమాలాశ్రీధరీయదామోదరాది వచనాని దత్తజలాఞ్జలీనిస్యుః, అతో దేశభేదేన ఆపదా వా లఘుకాలపరవచననిచయో వ్యవస్థాపనీయో విద్వద్భిః । గ్రన్థాన్తరే భృగోః ప్రాగ్బాల్యం పఞ్చాహమితివచనం నసాధీయః, సంవాదవచనాభావాత్, బృహస్పతివచనస్య వఙ్గహూణాదిదేశవిషయత్వాత్, భృగోః ప్రాక్త్ర్యహబాల్యస్య భృగ్వాద్యనేకవచనసిద్ధత్వాచ్చ తత్త్ర్యహమేవేతి సిద్ధమ్ । ఏవం జ్యోతిషార్ణవవచనైరేవ భృగోః ప్రాగస్తమయే పక్షవృద్ధత్వనిశ్చయాత్, పశ్చాదస్తమయే దశాహవృద్ధత్వ ప్రతిపాదనాముభయత్ర గురోః పక్షవృద్ధత్వ బాల్యత్వ నిర్ధారణాచ్చాయమేవార్థో గ్రాహ్య ఇతి శాస్త్రీయః పన్థా ఇత్యలమ్। ప్రకృతమనుసరామః.

అత్రాధిమాసవిషయే కాలనిర్ణయే ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ చ హావ్యం చ కవ్యం పర్వోత్సవం తథా । ఉత్తరే నియతం కుర్యాన్మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మ తథోత్సర్గం కామ్యముత్సవఘష్టకాః । మాసవృద్ధౌ పరాః కార్యా వర్జయిత్వాతు పైతృకమ్ ॥ * ॥ దోషాపవాదసఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకో మూర్ధాభవేదస్య స్వోచ్చమిత్రాంశగో యది । అన్యస్యాస్తమయే కాలే కుర్యాచ్ఛ్రవణమఞ్జసా ॥ ప్రథమోపాకృతిం చాపి కుర్యాదేవావిచారయన్ ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ కుర్యాద్వాఽన్యస్య సద్ధర్మే చాలం మౌఞ్జీం వినా శుభమ్ ॥*॥ ఇతి । అత్రాయం వివేకః — " ॥శ్లో॥ ఋగ్యజుస్సామాధర్వేశా జీవశుక్రకుజేన్దుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమ్ ॥ " ఇత్యాత్రేయే దర్శనాచ్ఛుక్రే శక్తియుక్తే గురుమౌఢ్యేపి యజుశ్శాఖోపాకర్మ కర్తవ్యమ్, ఏవం శుక్రమౌఢ్యేపి గురౌ శక్తియుక్తే ఋగ్వేదోపాకర్మ కార్యమ్, ఏవమన్యతరమౌఢ్యేపి భౌమే శక్తియుక్తే సామోపాకర్మ కరణీయమ్, శాఖాధీశే శక్తియుక్త ఇతి హేతూక్తేః । అతో మౌఢ్యాది దోషేష్వుపాకర్మవర్జనస్మరణం స్వశాఖాధీశస్య శక్త్యభావవిషయమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అనుప్తబీజే నృపతౌ వినష్టే సూతే మృతౌ రాష్ట్రసమాకులే చ । ఉత్సర్జనోపాకరణం నకుర్యాద్గ్రస్తేన్దుసూర్యే గురుణాస్తయానే ॥ * ॥ అనుప్తబీజ ఇతి ఓషధిప్రాదుర్భావస్తుతిః, సచసమ్భవా

భిప్రాయః, ఆశౌచం సర్వవిషయమితరత్ప్రథమోపాకర్మవిషయమ్। అత్రోపాకర్మణ్యవశ్యం బ్రహ్మచారిభిర్వపనం కార్యమ్, "శ్రావణ్యాంపౌర్ణమాస్యాం శిష్యం వాపయిత్వా" ఇతి కాత్యాయనస్మృతేః। శ్రీధరీయేచ ॥శ్లో॥ దీక్షాకాలేఽభిషేకే వ్రతనియమవిధౌ ॥*॥ ఇతి। స్మృత్యన్తరేచ ॥శ్లో॥ క్షురకర్మ న కర్తవ్యం చౌలాత్పరమృతుత్రయమ్। అథోపనయనాదూర్ధ్వముపాకర్మవినాక్వచిత్ ॥*॥ కర్మాఙ్గత్వాత్తస్మిన్నేవదినే క్షౌరం కార్యమ్, నపూర్వేద్యుః। చతుర్దశ్యాదుష్టత్వాత్పౌర్ణమాస్యాం విహితత్వాచ్ఛిష్టాచారాచ్చ తస్మిన్నేవదినే వ్రతినా క్షౌరం కార్యమ్, నాత్ర వారాదిచిన్త్యమ్। తథాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥శ్లో॥ తారవారతిథిజా గుణాఽగుణాః నాత్రసూత్రవిధివైభవాదతః। లగ్నమాత్రమనుకూలముజ్జ్వలం యత్తదేవవిమృశేదుపాకృతౌ ॥*॥ వసిష్ఠశ్చ ॥శ్లో॥ వైధేకర్మణితు ప్రాప్తే కాలదోషం న చిన్తయేత్। సద్యఃక్షౌరం ప్రకుర్వీత మాతాపిత్రోర్మృతౌతథా ॥*॥ అతోఽస్యాపి వైధత్వాదుపాకర్మక్షౌరే జన్మనక్షత్ర కుజవారాది నచిన్త్యమ్। కిమిదముపాకర్మ బ్రహ్మచారిణాముత గృహస్థానాముభయేషాంవా, నాద్యః గృహస్థైరప్యనుష్ఠీయమానత్వాత్, నద్వితీయః స్వాధ్యాయాఙ్గత్వాత్, నతృతీయః ప్రమాణాభావాత్? అత్రోచ్యతే ఉభయవిషయం తదితి, "శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యామ్" ఇత్యాపస్తమ్బేన బ్రహ్మచారిణాముపాకర్మవిధానాత్, గృహస్థానాంచ "సమావృత్తో బ్రహ్మచారికల్పేన యథాన్యాయమితరః" ఇతి శౌనకస్మరణాచ్చ। అత్ర కల్పశబ్దప్రయోగాద్వ్రతే బ్రహ్మచారిభ్యో గృహస్థస్య కిఞ్చిన్న్యూనతావగమ్యతే, మేఖలాజిన దణ్డధారణాభావాద్గృహస్థస్య విరుద్ధత్వాచ్చ। అత్రావిరుద్ధముపవీతధారణం తర్పణం హోమాశ్చ। అత్ర భరద్వాజః ॥శ్లో॥ అథయజ్ఞోపవీతస్య ధారణే కథ్యతే విధిః। స్నాత్వాశుద్ధశ్శుచౌదేశే ప్రక్షాలితపదద్వయః ॥ సపవిత్రకరద్వన్ద్వస్సకృతోపస్పర్శనో ద్విజః। ఉపవిశ్యాసనే దార్భే ప్రాణానాయమ్య వాగ్యతః ॥ మన్త్రం సదైవముచ్చార్య బ్రహ్మసూత్రం గళేక్షిపేత్। దక్షిణం బాహుముద్ధృత్య శిరస్యైవ సహద్విజః ॥ గృహస్థస్యైవనష్టస్య సూత్రం ప్రతిపునఃపునః। మన్త్రస్యోచ్చారణాచామ ద్వితయం క్రమశః స్మృతమ్ ॥*॥ తస్మాత్ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వాఽనార్ద్రవస్త్రస్సన్నుపవిశ్య సజలపవి

సఋషిచ్ఛన్దోదైవతం మన్త్రముచ్చార్య యజ్ఞోపవీతంధారయేన్నార్ద్రవస్త్రోనప్రహీణోనతిష్ఠన్వా । అత్ర శాణ్డిల్యః ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవాసా నకుర్వీత కర్మకిఞ్చిత్కదాచన । రాక్షసం తద్ధివిజ్ఞేయం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ * ॥ అత్రస్మృత్యన్తరమ్ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మణిసన్ధార్యముపవీతాదికంనవమ్ । అనవంవా నవంవాపి పురాతనమిహాత్యజేత్ ॥ * ॥ అనేన పూర్వధృతోపవీతస్య త్యాగఏవ నధారణమ్ । స్మృతిభాస్కరే ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీయజ్ఞోపవీతాదీన్నవానేవతు ధారయేత్ । కటిసూత్రం నవంచైవ నవంవస్త్రముపాకృతౌ ॥ * ॥ ఏవమేవ ప్రాజాపత్యాదివ్రతచతుష్టయేచ ॥ శ్లో ॥ మేఖలామజినం దణ్డం వస్త్రం యజ్ఞోపవీతకమ్ । పూర్వోప్తయుక్తాన్యుత్సృజ్య ధారయేయుర్వ్రతేవ్రతే ॥ * ॥ కపర్దీ ॥ శ్లో ॥ ప్రజాపతిముఖాన్దేవానేకైకం త్రిస్త్రిరోదకమ్ । ఉద్ధృత్యతర్పణం కుర్యాచ్ఛ్రవణం తైత్తిరీయకాః ॥ * ॥ తస్మాదిదమధీతవేదానాం గృహిణాంచావశ్యం కర్తవ్యమ్ । తథాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ అధీతవేదవిద్యానాం కర్తవ్యంహి ద్విజన్మనామ్ । అధ్యాయాఙ్గమిదంప్రోక్తమితిహోవాచభార్గవః ॥ * ॥ గోభిలః ॥శ్లో॥ అధ్యాయానాముపాకర్మ కుర్యాత్కాలేఽపరాహ్ణకే । పూర్వాహ్ణకేవిసర్గస్స్యాదితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ ఏవముత్సర్గస్య ప్రాగ్గకాలీనత్వేన తదకరణే ప్రాయశ్చిత్తార్థతయా "ఏవమన్యేష్వపతనీయేష్వదోషవత్సు" ఇత్యనుక్తప్రాయశ్చిత్తేషు కర్మసు పాపాల్పీయస్త్వభూయస్త్వాభిప్రాయేణ "సంవత్సరమాచార్యహితః" ఇత్యాదిభిర్విహితప్రాయశ్చిత్తపక్షే "కామమన్యుభ్యాంవాజుహుయాత్, కామోకార్షీన్మన్యురకార్షీదితివాజపేద్వా" ఇతి విహితజపఃప్రాతరేవ కర్తవ్యః నత్వపరాహ్ణే, ఉత్సర్గకాలత్వాభావాత్ । తదకరణనిమిత్తోఽయంహిజపః । యత్త్విదం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రవణేనతుయత్కర్మ ఉత్తరాషాఢసంయుతమ్ । సంవత్సరకృతోఽధ్యాయస్తత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ * ॥ ఇతి తద్బహ్వృచవిషయమ్, తదుపాకర్మణశ్శ్రవణప్రధానత్వాత్ । శ్రవణాసమ్భవే శ్రవిష్ఠాసుకుర్యాత్ । తథాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ శ్రవిష్ఠాసుచతుర్కార్యాచ్ఛ్రవణకర్మయదృభవేత్ । తత్కర్మసఫలంవిద్యాదుపాకరణసంజ్ఞితమ్ ॥ * ॥ యచ్చాపరంవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ పాత్యతూర్వాషాఢనక్షత్రంసఙ్గవాత్పరతోయది । తత్స

రాధ్యాయనకృతంపుణ్యం సద్యోవినశ్యతి ॥ * ॥ ఇతితదపి ॥ శ్లో ॥ హస్వరౌ-
విష్ణువిశ్వేషు ఉపాకృతిరథర్వణామ్ ॥ * ॥ ఇతి వస్వాద్యన్యతహస్తే అథ
ర్వోపాకర్మస్మరణాత్తద్విషయమ్ । యజుశ్శాఖినాంతు “ విశ్వేవిష్ణువసుబే
షు ” ఇత్యుక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । నృసింహశ్చ ॥ శ్లో ॥ శ్రావణ్యాం శ్రవణ
ర్క్షేవా కర్తవ్యా వాసవేఽపివా । వారుణేప్రోష్ఠపన్మాసి పౌర్ణమాస్యాము
పాకృతిః ॥ ఉభయోర్వాసిహస్తేవా పఞ్చమ్యాంవాద్వయోర్బుధః ॥ * ॥
జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥ సఙ్గవాత్ప్రాక్ఛ్రవణభం తదూర్ధ్వం వసుభం
యది । అన్వాతం యోగఇత్యుక్తం గ్రహణంస్యాన్నదోషకృత్ ॥ మన్దవా
రం భౌమవారం ప్రోష్ఠపద్యామథాపివా । పౌర్ణమాసీసంయుతంచేదుపా
కర్మనకారయేత్ ॥ * ॥ అత్ర శ్రావణ్యాం మన్దభౌమవారయోగే నదో
షః, ప్రోష్ఠపద్యామితి విశేషితత్వాత్, “ తారవారతిథిజాః ” ఇతిస్మృతే
శ్చ ॥ శ్లో ॥ వారుణం భౌమవారేణ యుక్తం కారణదం భవేత్ । తస్మాత్తం
వర్జయేద్ధీమాన్మృత్యుయోగఇతీరితః ॥ శ్రావణ్యాం వారుణం శస్తం పౌర్ణ
మాస్యాం విశేషతః । వర్జయేత్ప్రోష్ఠపద్యాంతచ్ఛ్రావణ్యాంతు నదోష
కృత్ ॥ తస్మాత్కాలేతు సంప్రాప్తే నత్యజన్తిబుధాఃపథమ్ ॥ * ॥

ఉత్సర్జనవిషయేమనుః ॥ శ్లో ॥ పుష్యేతుఛన్దసాం కుర్యాద్బహిరు
త్సర్జనంద్విజః । మాఘశుద్ధస్యవాప్రాప్తే పూర్వాహ్ణేప్రథమేహని ॥ * ॥
యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పౌష్యమాసేచరోహిణ్యామష్టకాయామథాపి
వా । జలాన్తేఛన్దసాంకుర్యాదుత్సర్గం విధివద్బహిః ॥ * ॥ అత్ర ఛన్దోగా
నాం విశేషమాహగోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఛన్దోగాభిహితాంకుర్యాత్ప్రాతరౌత్స
ర్గికక్రియామ్ । అపరాహ్ణేప్యుపాకర్మ పుష్యహస్తర్క్షయోర్ద్విజః ॥ * ॥
ఇతి । తదేవముత్సర్గాకరణప్రాయశ్చిత్తార్థమ్ “ కామోఽకార్షీన్మన్యురకా
ర్షీన్నమోనమః ” ఇతిమన్త్రమష్టోత్తరసహస్రం యథాశక్తివాప్రాతః
కాలేజపిత్వా అపరాహ్ణేస్నాత్వా ధౌతంపరిధాయమాధ్యాహ్నికీంక్రియాం
కృత్వా ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖోవోపవిశ్య పవిత్రపాణిస్త్రిఃప్రాణానా
యమ్య సఙ్కల్ప్య యజ్ఞోపవీతంధృత్వా గృహస్థఃప్రతి యజ్ఞోపవీతమాచ
మ్య మన్త్రముచ్చారయేత్ । బ్రహ్మచారీతూపవిశ్యానన్తరం మేఖలాజినద
ణ్డాన్ “ ఇయందురుక్తాత్ ” “ మిత్రస్యచక్షుః ” “ సుశ్రవః ” ఇతిమన్త్రైః

క్రమేణధృత్వాఽఽచామేత్ । అథాచార్యశ్శిష్యైస్సహస్నాత్వా ఉదఙ్ము
ఖ ఉపవిశ్య జలె నివీతీ ఋషితీర్థేన తిలాఞ్జలిభిః " ప్రజాపతింకాణ్డఋషిం
తర్పయామి " ఇత్యాదిభిర్మన్త్రైర్నవభిఃకాణ్డఋషీనేకైకం త్రిస్తర్పయి
త్వాఽఽచమ్య వస్త్రంపరిధాయ గృహమాగత్యాగ్నేరుపసమాధానాద్యగ్ని
ముఖాన్తంకృత్వా శిష్యైరన్వారబ్ధఃప్రజాపతిముఖాన్ ఋషీన్నవాహుతిభి
ర్హుత్వా ఆద్యాననువాకానిషేత్వేత్యాదీంశ్చతురోఽధ్యాయస్య జయాదీన్హు
త్వా తన్త్రశేషంసమాప్యాభ్యుదయశ్రాద్ధంకృత్వా పుణ్యాహం వాచ
యీత । ఏవంప్రత్యబ్దం శ్రావణ్యామేవోపాకర్మ కార్యమ్ । అత్రకాత్యా
యనః ॥ శ్లో ॥ అకాలేచేత్కృతంకర్మ కాలంప్రాప్యపునఃక్రియా । కా
లాతీతంతుయత్కార్యదకృతం తద్వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఇత్యుపాకర్మనిర్ణయస్సమాప్తః .

సమానప్రవరాదినిర్ణయః.

॥ శ్లో ॥ ఏకాద్యృష్యన్వయాచ్చైకాన్యన్నిషిద్ధాయేకరగ్రహే । వ
క్ష్యేతాన్ సఙ్కలయ్యాహం సమానప్రవరాన్స్ఫుటమ్ ॥ బ్రువీత్యగ్రేసమా
నార్షానాపస్తమ్బర్షిసమ్మతాన్ । తత్రతత్సూత్రపరీహార్యం మతభేదం భణా
మ్యహం ॥ జమదగ్నిశ్చవత్సశ్చ సావర్ణిశ్చాతిశాయనః ॥ * ॥ ¶ చిరజీవిచ
జాబాలి § మణ్డుప్రాచీనయోగ్యకాః । వైరోహిత్యోభార్గవశ్చ చవనశ్చా
ప్నువానకః ॥ ఔర్వాఽఽర్ష్టిషేణాశ్చ మిథష్షోడశనాన్వయుః । వీత
హవ్యశ్చవాధూలోయాస్కోమానశ్చ భార్గవః । మూకస్సవేదసస్సపనో
ద్వాహేయుఃపరస్పరమ్ ॥ గృత్సమదశ్శునకోభార్గవోనాన్వయుర్మిథః ।
వ్యధ్యశ్వోమిత్రయుశ్చైవ భార్గవోనాన్వయుర్మిథః ॥ వైనశ్చభార్గ
వఃపార్థో నోద్వహేయుస్త్రయోమిథః । జామదగ్న్యాదయోహ్యష్టావిం
శతిస్తుభృగోర్గణః ॥ తేషాంభార్గవగోత్రేణ నాన్యోన్యం పాణిపీడనమ్ ।
గౌతమోయాస్య ఔచథ్య ఔశిజోవామదేవకః । బృహదుక్థోఙ్గిరాఃకుక్షీ
వానష్టౌనాన్వయుర్మిథః ॥ భరద్వాజస్త్వగ్నివేశ్యోజాయనాశైన్యశైశిరీ ।
పర్వస్తమ్బఃకుశశ్శుఙ్గోగార్గ్యాఙ్గిరసవాన్దనాః ॥ ఆత్కలోమాతవచసో బా

¶ ఖిదజీవన్తి - చిదజీవన్తి ఇతిపాఠాన్తరమ్. § మణ్డు ఇతిపాఠాన్తరమ్.

ర్హాసప్రత్యస్తథాకరః । § కౌత్సిస్సప్తదశానాన్యోన్యం నకుర్యుః పాణిపీడనమ్ ॥ కపిశ్చోరుక్షయాహ్వౌరాఙ్గిరసా నాన్వయుర్మిథః । హరితాఙ్గిరసా కుత్సయాఽవనాశ్వామ్బరీషకాః । మాన్ధాతా చ షడన్యోన్యం నకుర్యుః పాణిపీడనమ్ ॥ కణ్వాజమీఢాఙ్గిరసో నైతరేతరమన్వయుః । విరూపాఙ్గిరసావష్టాదంష్ట్రిశ్చాపిరథీతరః ॥ బృహదశ్వశ్చ పఞ్చైతే నోద్వహేయుః పరస్పరమ్ ॥ ముద్గలస్తార్క్ష్యభార్మ్యశ్వాఙ్గిరసో నాన్వయుర్మిథః ॥ విష్ణువృద్ధస్త్రసదస్యుః పురుకుత్సశ్చ భద్రణః । మద్రణశ్చరణ వర్ణశ్చ సాత్యకిర్బాదరాయణః ॥ సాత్యకామత్యావమితౌప్యగవ్యాఙ్గిరసతుణ్డినః । ఆరుణశ్చ మిథశ్చైతే నోద్వహేయుశ్చతుర్దశ ॥ చతుఃపఞ్చాశదృషయో గౌతమాద్యఙ్గిరోగణః । గోత్రైణాఙ్గిసాఖ్యేన వివహేయుర్నతే మిథః ॥ అత్రయశ్చ నానసౌ బీజావాపాతిథిగవిష్ఠిరాః । సుమఙ్గలో వామరథ్యశ్శ్యావాశ్వో నాన్వయుర్మిథః ॥ విశ్వామిత్రో దేవరాతో మనస్తంచౌల్బకీబవః । చకితో వారకో లూక యాజ్ఞవల్క్యధనంజయాః ॥ శాలాలిర్బృహదగ్నిశ్చ బభ్రుశ్శాలావతౌదలాః । శాలఙ్కాయనపారాణశ్శ్యోకతాః కామజాయనః ॥ దేవశ్రవో మధుచ్ఛన్దో లోహితాజాస్త్వష్టకాస్తథా ॥ పరిధాపవనాతీర్ణలకతసైశిరికౌశికాః । కుశశ్చదైవతరస కాలశుఙ్గాఘమర్షణాః ॥ వైశ్వామిత్రాశ్చతుస్త్రింశదేతే నాన్యోన్యమన్వయుః । కాశ్యపో నైధ్రువో రేభో దేవలశ్శాణ్డిలో సితః ॥ వాత్సరశ్చ ఇసప్తైతే నోద్వహేయుఃపరస్పరమ్ । వసిష్ఠేన్ద్రప్రమాదౌ చ భరద్వసుపరాశరౌ ॥ శక్తిశ్చపూతిమాషశ్చ మైత్రావరుణసంకృతీ । కుణ్డినో గౌరవీతశ్చ దశైతే నాన్వయుర్మిథః ॥ అగస్త్యదార్ఢ్యచ్యుతేధ్మవాహాస్త్రైనాన్వయుర్మిథః । ఇత్యాపస్తమ్బసూత్రోక్తసమానార్షేయనిర్ణయః ॥ * ॥

అత్ర బోధాయనః ॥శ్లో॥ గోత్రాణాం తు సహస్రాణి ప్రయుతాన్యర్బుదాని చ । ఊనపఞ్చాశదేతేషాం ప్రవరా ఋషిదర్శనాత్ ॥ అపదో ఽత్ర గణాశ్శస్తే హ్యష్టాదశగణాన్స్మరేత్ । వినానువృత్తం తేష్వేతే వివహేయుర్గణా మిథః ॥ ఉపమన్యువసిష్ఠాస్తు తథా వాహుతగోత్రిభిః । సోమవాహో యజ్ఞవాహశ్శాన్తవాహశ్చ సామ్భవః ॥ అగస్తిభిర్దైవ్యతమసో శనకకారేణ పాలకః । శరద్వత్సకుమణ్డశ్చ గౌతమైర్నాన్వయుర్మిథః ॥ విశేషోఽత్ర

§ కౌత్సిః ఇతి పాఠాన్తరమ్.

ష్వకీయానామితి బోధాయనోదితః । గౌతమైర్దీర్ఘతమసస్సోమరక్ష్యైరుభాంగణాః । హారీతైస్సపిఙ్గల్యౌదర్భస్తథా హైమగదాహ్వయః ॥ వసిష్ఠైరఙ్గిరాస్తణ్డిశ్శఙ్ఖశ్చైవగవాస్తథా । విశ్వామిత్రైర్గాలవశ్చ రేణుగాధినరౌతథా ॥ వీతహవ్యాశ్చార్ష్టిషేణాక్షిగ్రీవస్త్ర్యాయనసాష్టణాయః । శాలంకాయనకాశ్చైతేనోద్వహేయుఃపరస్పరమ్ ॥ శ్యైనో వైన్యైర్దివోదాసో వాధ్యశ్వైశ్శునకోత్రయః । తథాభాత్సమద్భిర్ఘోరకాశ్యపైర్నోద్వహేన్మిథః ॥ ఇత్యాహాశ్వలాయనో ధూమ్రో జకరస్త్వైకహవ్యకః । జాబాలో బన్ధకిస్సూనుర్వనజో బాదరాయణః ॥ ఏతేఽష్టౌనోద్వహేయుస్తె విశ్వామిత్రైరితీతరే । విశ్వామిత్రవసిష్ఠాభ్యాం లోకాంక్షిర్నైవ లూద్వహేత్ ॥ విశ్వామిత్రభరద్వాజగోత్రాభ్యాం నోద్వహేత్కపిః । భరద్వాజకిరాభ్యాంతు నోద్వహేచ్ఛుఙ్గశైశిరిః ॥ ద్వ్యాముష్యాయణకాహ్యేతే తస్మాత్క్షేత్రజదత్తకా । పుత్రికాపుత్రాఇత్యేతైర్వర్జ్యం గోత్రద్వయం త్రిభిః ॥ గోత్రాజ్జానేభవేద్గోత్రముపనేతు రితిస్థితిః । నడుద్వాహేపరిహరేత్తద్గోత్రప్రవరౌతతః ॥ సమానార్షాం సగోత్రాంవా సపిణ్డాం వోద్వహేద్యది । మోహాత్కృచ్ఛ్రం ధియాచాన్ద్రం మాతృవత్తాంతు పాలయేత్ ॥ మోహాద్గర్భోభవేచ్చేత్ప్రాజకృచ్ఛ్రంగర్భస్తుకాశ్యపః । జ్ఞాత్వాముద్వాహ్యగర్భశ్చేద్గురుతల్పవ్రతం చరేత్ ॥ సహాన్త్యైర్వాపనయేద్గర్భమాగర్భభృత్యసనేపతేత్ । మాతృతస్సపఞ్చమ్యాత్పుంసః ప్రాక్స్త్రీం సప్తమ్యాత్పితుః ॥ సమానార్షాం సగోత్రాంవా నోద్వహేదుద్వహన్పతేత్ ॥ * ॥.

సమానప్రవరశ్వభ్రం తరీతుం గృహ్యతాం స్మృతీః ।
విమృశ్యబహుధాబహ్వీః కృతః ప్రవరనిర్ణయః ॥

ఇతి ప్రవరనిర్ణయస్సమాప్తః.

సమానప్రవరనిర్ణయః.

అథాతస్సమానప్రవరం నిర్ణేష్యామో వంశపరమ్పరాప్రసిద్ధం గోత్రమ్, తే జమదగ్న్యాదయస్సహస్రానాః ప్రవరాస్తె భార్గవచ్యవనాదయ ఏకద్విత్రిపఞ్చార్షేయాస్తేపునరేకోనపఞ్చాశత్తేషాం గోత్రభేదేపి మిథస్సమ్బన్ధావిశేషాత్తేసర్వే సమానప్రవరాస్తేషుచ భృగ్వఙ్గిరోగణయోస్సపఞ్చార్షేయేషు ఋషిత్రయానువృత్త్యా త్ర్యార్షేయేషు ఋషిద్వయానువృత్త్యా

న్యత్రప్రవరేష్వేకర్ష్యనువృత్త్యా చ తే సర్వే సమానప్రవరాః “॥ శ్లో ॥ పఞ్చానాం త్రిషు సామాన్యాదవివాహస్త్రిషు ద్వయోః । భృగ్వఙ్గిరోగణేష్వేవ శేషేష్వేకం నివారయేత్ ॥” ఇతి హేమాచుః । అత్ర బౌధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఏక ఏవ ఋషిర్యావత్ప్రవరేష్వనువర్తతే । తావత్సమానగోత్రత్వమన్యత్ర భృగ్వఙ్గిరోగణాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాదస్మాభిర్విస్పష్టం సమానప్రవరాణాం సఙ్గ్రహః క్రియతే । తథా వా అష్టాదశగణా భవన్తి “॥ శ్లో ॥ ఆరూఢపతితాపత్యం బ్రాహ్మణ్యాం శూద్రజశ్చ యః । తావుభౌ విద్ధి చణ్డాలౌ సగోత్రాద్యశ్చ జాయతే ॥” ఇతి బౌధాయనస్మరణాత్సపిణ్డాం సగోత్రాం సమానప్రవరాం చ కన్యాం నోద్వహేయుః, స్వం స్వం గణం హిత్వా పరస్పరం గణాన్తరపరిణయేయుః, అత్రానువృత్తమృషిం వర్జయేయుః, తేషు ఋషిభేదః తద్భేదానుసారతో వ్యవహరిష్యామః । అత్రాపస్తమ్బోక్తా యే సమానార్షేయాస్తాననుక్రమిష్యామః ॥ వా ॥ జామదగ్న్యవత్స,సావర్ణిక,జీవన్తి,జాబాల,ఐత్యశాయన,వైరోహిత్య, జడమద్ధ,ప్రాచీనయోగ్య,భార్గవ,చ్యవనాప్నువానౌర్వార్ష్టిషేణానూపా, షోడశ మునయో జమదగ్నిగణాస్తే మిథో నోద్వహేయుః । ఏవమాద్యార్షేయస్య ఋషేర్గణం విద్యాత్ ॥ వీతహవ్యయాస్క,వాధూలమౌనమౌక,భార్గవసావేదసాస్తే మిథో నోద్వహేయుః । గృత్సమదశునకభార్గవాస్త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । వాధ్ర్యశ్వమిత్రయుర్భార్గవాస్త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । వైన్యపార్థభార్గవాస్త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । ఏతేఽష్టాశ మునయో భృగుగణాస్తే భార్గవేణ మిథో నోద్వహేయుః । గౌతమాయాస్యౌ,చథ్యౌశిజ,వామదేవాఙ్గిరసకాక్షీవతబృహదుక్థా అష్టౌ మిథో నోద్వహేయుః । భరద్వాజశుతాగ్నివేశ్యా జాయన్యసర్వస్తమ్భకుశ్మశుఙ్గశైశిరికత్రైవన్యగర్గ్యాఙ్గిరసబార్హస్పత్యకీలరౌక్ష మనవమాతవచసాస్సప్తదశ మిథో నోద్వహేయుః । కప్యఙ్గిరోభృగ్యయా,రుక్షీయశ్చ త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । హారీతాఙ్గిరసామ్బరీష,యౌవనాశ్వ,మాన్ధాతృకుత్సాస్సప్త మిథో నోద్వహేయుః । కణ్వాజామీఢాఙ్గిరసాస్త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । విరూపరథీతరాఙ్గిరస,పార్షదశ్వాస్త్రిదంష్ట్రాస్త్రిషణ్ణా మిథో నోద్వహేయుః । ముద్గలాఙ్గిరస,భార్మ్యశ్వ,తార్క్ష్యాశ్చ త్రయో మిథో నోద్వహేయుః । విష్ణువృద్ధశఠమర్షణభద్రణమర్కత్రి,బాదరాయణ[illegible]

శునస్థ్యాఙ్గిరస పౌరకుత్సత్రసదస్యాశ్చతుర్దశ మిథో నోద్వహేయుః । గౌత
మాద్యష్టగణాశ్చతుః పఞ్చాశన్మనయో౽ఙ్గిరోగణాః సే౽ఙ్గిరసా మిథో నోద్వ
హేయుః । అత్ర్యర్చిష్నానసశ్యావాశ్వగవిష్ఠిరాతిథివావ గత్యసుమఙ్గలబీ
జావాపినో౽ష్టౌ మిథో నోద్వహేయుః । విశ్వామిత్ర దేవరాత చకితమనస్త
న్త్వాల్వకీవారక ... జ్జవలోహ్యలూకబృహదగ్నిబభ్రుశాలాలిశాలాతశాలం
కాయన కాలబవత్వాఖలపశౌరి మత కామకాయన దైవశ్రవ సదైవతరసాజ్యమ
ఘ ఛన్దస ధనఞ్జయాష్టక లోహితపౌరాణ పరిధాపయాసికల శుఙ్గకిత శైశి
రికుశాఘుమర్షణ కౌశికాశ్చతుస్త్రింశన్మిథో నోద్వహేయుః । కాశ్యపవ
త్సారనైధ్రువ రేభ శణ్డిల దేవలాసితాస్సప్త మిథో నోద్వహేయుః । వసిష్ఠేన్ద్ర
ప్రమదభరద్వసు పారాశరశక్తిసఙ్కృతిన మైత్రావరుణ పుంమాషసఙ్కృతిగౌర
వీతా దశ మిథో నోద్వహేయుః । అగస్త్యదాల్భ్యచ్యుతేధ్మవాహాస్త్ర
యో మిథో నోద్వహేయుః । ఇత్యాపస్తమ్బో బాహుతోత్రిభిరుపమన్యుర్వసి
ష్ఠైస్సాఙ్ఖ్యశాన్తవాహ యజ్ఞవాహ సోమవాహాగస్త్రిభిశ్చాగద్వన్త కౌమణ్డ
వైర్షుస్సామసి కారేణుపాలౌ ససాగౌతమైర్నోద్వహేయుః ॥ * ॥ ఇతి ।
బౌధాయనః ॥ వా ॥ ఋతుగణసోమరాజ దైర్ఘతమసాగౌతమైః పిఙ్గళదర్భ
హైమ గావాహోరీతైః స్వణ్డిశంబ శైవగవాఙ్గిరసాం వసిష్ఠైః గాలవరేణుగాధినరావి
శ్వామిత్రైః శాలంకాయ శారదరాక్షి సౌప్తి జీవన్తాయనా వీతహవ్యై
ర్నోద్వహేయుః । కాశ్యపైస్సౌరోవనైధ్రువశ్యైర్నోవార్ధకైదైవో దాసో గా
త్సనా...వైన్య హేయాత్రైర్నోద్వహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఆశ్వలాయనో జాలకి
బాధకి ...దగాయణసూను పతజధూమ్రజరశైకహవ్య విశ్వామిత్రైర్నోద్వ
హేయురిత్యేకే । భరద్వాజవిశ్వామిత్రాభ్యాం కపిర్వసిష్ఠవిశ్వామిత్రాభ్యాం
లోకాక్షిర్భరద్వాజకరాభ్యాం శృఙ్గశైరిరోనోద్వహేదితి సర్వేషాం ద్వ్యాము
ష్యాయణపుత్రికాపుత్రదత్తక్షేత్రజాః గోత్రద్వయం పరిహరేయుః । అజ్ఞా
తగోత్రా ఉపనేతృగోత్రప్రవరౌ పరిహరేయుః । మోహాత్సపిణ్డాం సగోత్రాం
సమానప్రవరాం వివాహే ప్రాజాపత్యం కుర్యాన్మిన్ద్యాహొమంచ, తాం మాతృ
వత్పరిపాలయేత్, జ్ఞానాచ్చాన్ద్రాయణమ్, తస్యాం కామతో గర్భోత్పాద
నే అబ్దకృచ్ఛ్రం కుర్యాత్ । సగర్భః కాశ్యపో భరద్వాజో వాజ్ఞానతః ప్ర
జోత్పాదే గర్భమన్త్యైస్సహవాసయేత్, జనకస్తు గురుతల్పవ్రతంచరేదితి.

ఇదమిదానీం నిరూప్యతే కా నామ కన్యా వివాహ్యా కీదృశీ వా త్యాజ్యేతి। అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డా చ యా మాతురసగోత్రా చ యా పితుః । సా ప్రశస్తా ద్విజాతీనాం దారకర్మణి మైథునే ॥ * ॥ మాతృసన్తానే పునరసగోత్రత్వే న వివాహే ప్రాప్తే తన్నిషేధార్థమసపిణ్డేతి, తతశ్చ మాతుః ప్రపితామహస్య కూటస్థత్వాత్తత్సన్తానేషు పఞ్చమావధి సాపిణ్డ్యస్మరణాద్వరస్య చతుర్థీ పఞ్చమీ వా కన్యా న వివాహ్యేత్యుక్తం భవతి చకారాత్ । పితుశ్చాసపిణ్డా ప్రశస్తా । అయమర్థః — పితృసన్తానే సప్తమావధి సపిణ్డత్వస్మరణాత్పిత్రాదిభ్యః షడ్భిః పుత్రాదిభ్యః షడ్భిః సహ మధ్యస్థస్య కూటస్థస్య సప్తమత్వాత్తేషు యతః సన్తానభేదస్తమాదాయ సఙ్ఖ్యాయ సప్తమీమతీత్య వరస్యాష్టమీ వివాహ్యేతి । ఏభ్యోఽన్యత్రాసపిణ్డత్వేన వివాహప్రసక్తౌ సమాభూదిత్యసగోత్రేత్యుక్తమ్, చకారాత్సమానప్రవరా చ, తతశ్చ పఞ్చమావధి మాతృసపిణ్డా సప్తమావధి పితృసపిణ్డా సమానప్రవరా పితృగోత్రా చ నోద్వాహ్యేతి సిద్ధమ్ । పితృగ్రహణాన్మాతృసగోత్రా పరిణేయా । నను "సగోత్రాం మాతురప్యేకే నేచ్ఛన్త్యుద్వాహకర్మణి" ఇతి వ్యాసస్మరణాత్కథం సా వివాహ్యేతి చేన్న, పుత్రికాకరణే తస్యాస్త్యాగాభావేన గోత్రనివృత్త్యభావాద్దౌహిత్రస్య ద్వ్యాముష్యాయణత్వేన మాతృసగోత్రానిషేధపరత్వాత్తస్య, తచ్చ సూచితమేక ఇతి వదతా । ఏవమ్ "మాతృగోత్రాం తథైవ చ" ఇత్యాదికం ద్రష్టవ్యమ్ । అనీదృశీ మాతృసగోత్రా వివాహ్యైవ, మనునా మాతురసగోత్రేత్యనుక్త్వా అసపిణ్డేత్యుక్తేః । సాపిణ్డ్యావధిమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో లక్షణ్యాం స్త్రియముద్వహేత్ । అనన్యపూర్వికాం కాన్తామసపిణ్డాం యవీయసీమ్ ॥ అరోగిణీం భ్రాతృమతీమసమానార్షగోత్రజామ్ । పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యః - ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచర్యం తపో భైక్ష్యం సన్ధ్యయోరగ్నికర్మ చ । స్వాధ్యాయో గురువృత్తిశ్చ చర్యేయం బ్రహ్మచారిణః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తబ్రహ్మచర్యవిప్లవే ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వా నోద్వహేదిత్యర్థః । అనన్యపూర్వికామ్ - దానేన భోగేన వాఽన్యేనాపరిగృహీతామ్, అసపిణ్డామ్ - మాతృతః పితృతశ్చ ఏకశరీరావయవాన్వయరహితామ్, యవీయసీమ్ - అత్ర విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ ఏషైరేకగుణాం భార్యా

ముద్వహేత్త్రిగుణోవరః । ద్వ్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాంవా వయోమాత్రా
వరాచయా ॥ * ॥ వయోమాత్రావరేత్యుక్తైర్ద్విత్రైఃకతిభిర్వామాసైరూ
నానోద్వాహ్యా । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ హీనాఙ్గామధికాఙ్గాంచ వరాద్దీర్ఘాం
వయోఽధికామ్ । నోపేయాద్గర్భిణీంనారీం దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ * ॥ అ
రోగిణీమ్ - ॥ శ్లో ॥ వాతవ్యాధ్యశ్మరీకుష్ఠమహోదరభగన్దరాః । అర్శాం
సిగ్రహిణీత్యష్టౌ మహారోగాఃప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమహారోగరహితా
మ్ । భ్రాతృమతీమ్, పుత్రికాకరణశఙ్కయా । అసమానార్షగోత్రజా
మ్ - గోత్రం ప్రసిద్ధమ్, ఋషేరిదమార్షమ్, ప్రవరఇత్యర్థః । సమానతా
మాతృతో వేదితవ్యా । గోత్రప్రవరౌ పృథక్పృథక్పర్యుదాసే నిమిత్తమ్ ।
అసమానగోత్రజా అసమానప్రవరాచ వివాహ్యేత్యర్థః "అసమానప్రవ
రామసగోత్రాం భార్యాం విన్దేత" "పరిణీయసగోత్రాంతు సమాన ప్రవ
రాం తథా" ఇతిచ భేదేనస్మరణాత్ । పఞ్చమాదితి, మాతృతః మాతృ
సన్తానే పఞ్చమాదూర్ధ్వమ్, పితృతఃపితృసన్తానె సప్తమాదూర్ధ్వం సాపి
ణ్డ్యం నివర్తతఇతి శేషః, అతఃకన్యాయాఃపఞ్చమసప్తమాతిక్రమే సాపి
ణ్డ్యాభావాద్వివాహోనిర్వివాదః । కించ "పిత్రాదయష్షట్సపిణ్డాఃపుత్రా
దయష్షట్ ఆత్మస్సప్తమః, సన్తానభేదేఽపి యతస్సన్తానభేదస్తమాదాయ
గణయేద్యావత్సప్తమఇతి సర్వత్రయోజనీయమ్" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణవ్యా
ఖ్యాతమ్ । ఏతచ్చ సాపిణ్డ్యమేకశరీరావయవాన్వయేన వేదితవ్యమ్ "అ
ఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవసి" "ప్రజామనుప్రజాయసే" "ఏతత్షాట్కౌశికం
శరీరం త్రీణిమాతృతస్త్రీణి పితృతస్త్వఙ్మాంసరుధిరాణిమాతృతస్స్నాయ్వ
స్థిమజ్జానఃపితృతః" ఇతితత్రతత్రావయవాన్వయప్రతిపాదనాత్ । నిర్వా
ప్య పిణ్డాన్వయేన సాపిణ్డ్యవర్ణనె మాతృసన్తానె భ్రాతృపితృవ్యాదిషుచసా
పిణ్డ్యం నస్యాత్, సముదాయశక్త్యఙ్గీకారేణ రూఢిపరిగ్రహే తత్రతత్రావ
గమ్యమానావయవశక్తిఃపరిత్యక్తాస్యాత్, తతశ్చాయమవయవశక్త్యావర్త
మానస్సపిణ్డశబ్దో నిర్మన్థ్య పఙ్కజాదిశబ్దవన్నియతవిషయఏవేతిచవ్యాఖ్యా
తమ్ । చన్ద్రికాయాం పునరేకోద్దేశ్యావచ్ఛేదేన ఏకక్రియాన్వయినస్స
పిణ్డాఇత్యుక్త్వా భ్రాతృపితృవ్యాది సాపిణ్డ్యసిద్ధావపి స్వస్రృదుహితృమాతృ
ష్వస్రృమాతులతద్దుహితౄణామపి పిణ్డదాతృత్వేన సాపిణ్డ్యభాక్త్వేనవా

లేపభాక్త్వేనవా ప్రత్యేకక్రియాన్వయిత్వాభావేన సాపిణ్డ్యం నస్యాత్, తత
శ్చ పఞ్చమాత్సప్తమాదిత్యాదివచననిచయవైయర్థ్యం స్యాత్, ఏవఞ్చస
తి మాతులసుతాదీనామేకపిణ్డక్రియానుప్రవేశాభావేనా సపిణ్డత్వాత్తద్వి
వాహస్సిద్ధ్యతీతి గూఢాభిసన్ధీనాం నిర్వాప్య పిణ్డాపేక్షయా సాపిణ్డ్యకథన
మాగ్రహకృతమితిసువ్యక్తమ్। నిర్వాప్య పిణ్డాపేక్షయా సాపిణ్డ్యవర్ణనము
యుక్తమ్ "॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చసు పిత్రాదిష్వధఃపుత్రాదిపఞ్చసు। స్మృ
తం సజాతిసాపిణ్డ్యమేతత్సప్తతిజేష్వపి॥" ఇతివచనవిరోధాపత్తేః। అతః
"॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః। సప్తమః పిణ్డద
స్తేషాం సాపిణ్డ్యం సప్తపూరుషమ్॥" ఇతి బ్రాహ్మోక్తసాపిణ్డ్యమ్,
"॥ శ్లో ॥ అనన్తరస్సపిణ్డోయస్తస్యతస్యధనంభవేత్।" "పుత్రాభావే
సపిణ్డమాతృసపిణ్డాశ్శిష్యాశ్చదద్యుః" ఇతి మనుగౌతమాద్యుక్తదాయ
భాక్త్వమార్థ్వదైహిక కర్తృవిషయమ్, "అప్రత్తానాంతుస్త్రీణాం సాప
ణ్డ్యం త్రిపూరుషంవిజ్ఞాయతే" ఇతివసిష్ఠవచనమాశౌచవిషయత్వేన తత్ప్ర
కరణే విజ్ఞానేశ్వరాదిభిరుదాహృతమ్, అతోవివాహవిషయ బహుస్మృతిసి
ద్ధత్వాన్మాతృతఃపఞ్చమావధికం సాపిణ్డ్యమితినిరవద్యమ్। ఏవంచ సపిణ్డా
సమానగోత్రాసమానప్రవరాసు భార్యాత్వమేవ నోపపద్యతఇతి విజ్ఞానే
శ్వరః, పాతిత్యాదిదోషప్రసక్తేరితిభావః। అతఃప్రామాణికానాం పఞ్చ
మాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవవివాహోపర్యనుయోజ్యః। తథామనుః ॥ శ్లో ॥
అసపిణ్డాచయామాతుః ॥ * ॥ ఇతి। యాజ్ఞవల్క్యశ్చ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమా
త్సప్తమాదూర్ధ్వమ్ ॥ * ॥ ఇతి। గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ అసమానప్రవరైర్వివా
హఊర్ధ్వంసప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చ మాతృబన్ధుభ్యఃపఞ్చమాత్।॥*॥
ఇతి। శఙ్ఖశ్చ ॥ వా ॥ దారానాహరేత్సదృశానసమానార్షేయానసమ్బ
న్ధానాసప్తమ పఞ్చమాత్పితృమాతృబన్ధుభ్యః ॥ * ॥ అత్రాఽభిపిధా। పి
తృమాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమపఞ్చమపూరుషైరసమ్బద్ధాంకన్యాముద్వహే
దిత్యర్థః। వసిష్ఠశ్చ ॥ వా ॥ అసమానార్షేయామస్పృష్టమైథునాం యవీ
యసీం భార్యాం విన్దేత ॥ * ॥ పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమీం పితృ
బన్ధుభ్యఅతీత్యేతి శేషఇతివ్యాఖ్యాతమ్। హారీతశ్చ ॥ వా ॥ శ్విత్రకుష్ఠ్య
దరియక్ష్మామయావ్యలాపియురనార్షేయమబ్రహ్మ సమానార్షేయమిత్యేతా

న్యపతితాన్యపి కులానివర్జనీయానిభవన్తి , కులానురూపాఃప్రజాభవన్తీత్యాదితష్షడయజ్ఞత్వాదనార్షేయమవేదత్వాదబ్రహ్మైకకులత్వాత్సమానార్షేయమితి, తస్మాత్సప్తపితృతఃపరీక్ష్య పఞ్చమాతృతోఽసపిణ్డామసగోత్రామసమానార్షేయాం భార్యాంవిన్దేత ॥ * ॥ ఇతి । ఇయంపఞ్చసప్తపూరుషాన్తర్భూతావాపరా వేతి మాతృతఃపఞ్చపురుషాన్ పితృతస్సప్తపురుషాన్ పరీక్ష్య తదర్వాక్తనీం సపిణ్డాంపరిత్యజ్య పఞ్చసప్త పురుషాదూర్ధ్వవర్తినీమసపిణ్డాముద్వహేదిత్యర్థః । పైఠీనసిః ॥ వా ॥ అసమానార్షేయాం కన్యాంపఞ్చమాతృతఃపరిహరేత్సప్తపితృతః ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ ॥ వా ॥ అసగోత్రామసమానప్రవరాం భార్యాం విన్దేతమాతృతఃపఞ్చమాదూర్ధ్వం పితృతస్సప్తమాత్ ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆసప్తమాత్పఞ్చమాచ్చ బన్ధుభ్యఃపితృ మాతృతః । అవివాహ్యాసగోత్రా చ సమానప్రవరా తథా ॥ * ॥ ఏతానివచనాని “ సగోత్రాయదుహితరం నప్రయచ్ఛేన్మాతుశ్చ యోనిగోత్రసమ్బన్ధేభ్యః ” ఇతిసూత్రవ్యాఖ్యానేలిఖితాని । ఏతాని మన్వాదివచనాని పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం వివాహవిధిముఖేన తదర్వాగ్నిషేధపరాణి । అతఏవచన్ద్రికాయాం తదర్వాగ్వివాహేప్రత్యవాయపరాణి మన్వాది వచనాన్యుదాహృతాని । తత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ పైతృష్వసేయీం భగినీం స్వస్రీయాం మాతురేవచ । పితుశ్చ భ్రాతు రాప్తస్య గత్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఏతాస్తిస్రస్తుభార్యార్థేనోపయచ్ఛేత బుద్ధిమాన్ । జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాఃపతత్యుపయన్నధః ॥ * ॥ తత్రైవనారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ సప్తమాత్పఞ్చమాదర్వాగ్బన్ధుభ్యఃపితృమాతృతః । అవివాహ్యాసగోత్రా చ సమానప్రవరాతథా ॥ * ॥ తత్రైవవిష్ణుశ్చ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమాత్సప్తమాద్ధీనాం యఃకన్యాముద్వహేద్ద్విజః । గురుతల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవముద్వహన్ ॥ * ॥ గురుతల్పీ - గురుతల్పవ్రతార్హ ఇత్యర్థః । అత్రైవమరీచిశ్చ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమేసప్తమేచైవ యేషాంవైవాహికీక్రియా । క్రియాపరాఅపిహి తే పతితాశ్శూద్రతాంగతాః ॥*॥ ఇతీదంవచనం సాయణీయేచన్ద్రికాయాంచోదాహృతమ్ । ఆపస్తమ్బశ్చ ॥ వా ॥ అథఃపతనీయాని స్తేయమాభిశస్త్యం పురుషవధోబ్రహ్మోజ్ఝంగర్భశాతనం మాతుఃపితురితియోనిసమ్బన్ధేసహాపత్యేస్త్రీగమనమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

యోనిసమ్బన్ధాః - పఞ్చమ సప్తమ పురుషాన్తర్వర్తిన్యః , తాసాం గమనం పతనీయమతస్తా నోద్వహేదిత్యర్థః । గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ బ్రహ్మహాసురాపి గురుతల్పగమాతాపితృయోనిసమ్బన్ధాగస్తేన నాస్తిక నిన్దిత కర్మాభ్యాసి పతితాత్యాజ్య పతితత్యాగినః పతితాః పాతక సంయోజకాశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । మాతృపితృయోనిసమ్బన్ధాః - “ ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యో బీజినశ్చమాతృబన్ధుభ్యః పఞ్చమాత్ ” ఇతి తేనైవోక్తేస్తదన్తర్వర్తిన్య ఇత్యర్థః । తా మాతృతః పితృతః పఞ్చమ సప్తమపురుషాన్తర్వర్తినీర్గచ్ఛతీతి మాతృపితృయోనిసమ్బన్ధాగః , సచ బ్రహ్మహాదిసహపాఠాత్పతిత ఇత్యర్థః । అతస్తా న వివాహ్యాః । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీసన్తతిస్తథా పుంసామవివాహ్య ఉభే మతే । స్త్రీపుంసోఽస్తు వివాహ్యస్యాత్పఞ్చమాత్సప్తమాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అతో వివాహే పఞ్చమాన్తం కన్యాసాపిణ్డ్యం మాతృపక్షే సప్తమాన్తం పితృపక్ష ఇతి సిద్ధమ్ । ఏవం పఞ్చమసప్తమాన్తం కన్యాసాపిణ్డ్యస్మరణం సజాతీయవిషయమేవ । తథా విజ్ఞానేశ్వరీయే ॥ వా ॥ “ పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా ” ఇతి పఞ్చమ సప్తమావధికం సాపిణ్డ్యం వ్యాఖ్యాయ, ఏతచ్చ సమానజాతీయవిషయే ద్రష్టవ్యమ్, విజాతీయవిషయే తు విశేషః, తథా శఙ్ఖః “ ॥ శ్లో ॥ యద్యేకజాతా బహవః పృథక్క్షేత్రాః పృథగ్జనాః । ఏకపిణ్డాః పృథక్శౌచాః పిణ్డస్త్వావర్తతే త్రిషు ॥ ” ఏకజాతాః - ఏకస్మాద్బ్రాహ్మణాదేర్జాతాః , పృథక్క్షేత్రాః - భిన్నజాతీయాసు స్త్రీషు జాతాః , పృథగ్జనాః - సమానజాతీయాసు భిన్నాసు స్త్రీషు జాతాః , ఏకపిణ్డాః - సపిణ్డాః , పిణ్డస్త్వావర్తతే త్రిషు - త్రిపూరుషమేవ సాపిణ్డ్యమిత్యర్థః ॥ * ॥ ఇతి ప్రతిపాదితమ్ । పృథగ్జనా ఇతి బీజిపితృవిషయమ్ , “ ఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యో బీజినశ్చ ” ఇతి నియోగవిషయమ్ , తదేవమ్ “ చతుర్థీముద్వహేత్కన్యామ్ ” ఇతి వచనమదృష్టమూలం మానుషం వా ఆర్షం వా విజాతీయవిషయమేవేతి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమ్ । విజాతీయస్య సాపిణ్డ్యాభావేన చతుర్థీవివాహస్యావ్యాహతత్వాత్సజాతీయానాం తు సపిణ్డత్వేన నిషిద్ధత్వాత్ “ గురుతల్పీ స విజ్ఞేయః ” ఇతి గురుతల్పవ్రతాతిదేశాచ్చ పఞ్చమసప్తమాధోవర్తినీ వివాహస్య వర్జనీయత్వమవర్జనీయమ్ , అతో నిష్ప్రామాణికోఽయం తదర్వాగ్వివా-

హః। ఆచారదర్శనాత్తన్మూలం ప్రమాణం కల్ప్యమితిచేన్న, అకృత్యానా మపి తత్కల్పనప్రసక్తేః। ప్రత్యక్షప్రబలప్రమాణవిరోధాన్న తత్కల్పనమి తితుల్యమ్, తదర్వాగ్వివాహనిషేధపరవచనానాం భూయస్త్వాద్బలీయస్త్వా చ్చ। హన్తైవంతర్హి లోకాచారోవిహన్యతఇతిచేత్కిమువక్తవ్యమ్, ని షిద్ధకరణవిహితాకరణాభ్యాం స్వతోవిహతత్వాత్। యథాహ యాజ్ఞవ ల్క్యః ॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిన్దితస్య నిషేవణాత్। అనిగ్రహా చ్చేన్ద్రియాణాం నరఃపతనమృచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి పఞ్చమాత్సప్తమాదూ ర్ధ్వమేవ విహితోవివాహః, తదర్వాఙ్నిషిద్ధశ్చ। తర్హి లోకోభృశంకుప్య తీతి చేత్కుప్యతుకామమ్, కింకుర్మోవయమ్, మహర్షయో హ్యేవమస్మార్షుః, అహహ! నిషేద్ధౄణాం మహర్షీణాం కింతదానీమేవం నావోచః, నిషే ధేలోకఃకుప్యతీతిజల్పన్తుమునయః, తదుక్తం కేనకర్తుంశక్యతే లోకాచా రఃప్రమాణమితిచేన్నైవమ్, విహితకరణస్యైవాచారత్వాత్, అన్యథా అకృ త్యకరణస్యాప్యాచారత్వప్రసక్తేః। తస్యైవ లోకేబాహుల్యాదకృత్యమాచా రోనభవతీతిచేత్సత్యమ్, కింకిమకృత్యమ్? నిషిద్ధకరణమితిచేత్తర్హి పఞ్చ మాదర్వాగ్వివాహస్య నిషిద్ధత్వేనాకృత్యం త్వయైవోపపాదితమ్, నైతద కృత్యం వ్యభిచారాదివల్లోకే గర్హావిరహాత్, మైవమ్, వృథాపాకగ్రా మయాజకభృతకాధ్యాపకవేదవిక్రాపకమాహిషికవార్ధుషికాదివృత్తస్యా పి ప్రామాణ్యప్రసక్తేః, నహి తేషు లోకగర్హాస్తి ప్రత్యుతప్రశంసైవ, అ తస్తాదృశాచారభూయస్త్వనిబన్ధనోగర్హావిరహస్తస్యాపితథాత్వాచ్చ। న హితావతాతస్యాచారత్వం శాస్త్రస్యాన్యథాత్వంవా, తర్హి శిష్టాచారఃప్ర మాణమితిచేత్సత్యమ్, కోనామశిష్టః? "॥ శ్లో ॥ ధర్మేణాధిగతోయైస్తు వేద స్సపరిబృంహణః। తేశిష్టాబ్రాహ్మణాజ్ఞేయాశ్శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవః॥" ఇతిబోధాయనోక్తలక్షణవిశిష్టఇతిచేత్తర్హి, "శ్రుతిప్రత్యక్షోధర్మాధిగమే హేతుర్యేషాం తే శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవశ్శిష్టాః" ఇతిచన్ద్రికాయాం వ్యా ఖ్యాతత్వాద్వేదవిదోవిహితానుష్ఠాయినఏవశిష్టాః। తతశ్చ పఞ్చమాదర్వాఙ్ని షిద్ధోవివాహస్తతఊర్ధ్వంశాస్త్రైర్విహితస్తత్ర కిమాచరన్ శిష్టఇతి న్యాయ మేవపరామర్శతుభవాన్। తతశ్శాస్త్రముల్లఙ్ఘ్య యుక్తిచ్ఛలేనధర్మబాధే "పాషణ్డిహైతుకపాషణ్డిబకవృత్తీంశ్చవర్జయేత్" ఇత్యుక్తార్థోఽవశిష్యతే।

తథామనుః ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్తు వేదో విఖ్యాతో ధర్మశాస్త్రంతు వై స్మృతిః । తే
సర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాం ధర్మోహి నిర్బభౌ ॥ యోఽవమన్యేత తే
మూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాద్ద్విజః । ససాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో
వేదనిన్దకః ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ ॥ శ్లో ॥ అమీమాంసా బహిశ్శాస్త్రా యేచా
న్యే వేదనిన్దకాః । యద్బ్రూయుర్న చ తత్కుర్యుర్యేర్వాదాద్ధర్మోహి నిర్బ
బౌ ॥ * ॥ అమీమాంసాః - " ॥ శ్లో ॥ ఆర్షంధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రా
విరోధినా । యస్తర్కేణానుసన్ధత్తే సధర్మంవేద నేతరః ॥ " ఇత్యుక్తావా
పోద్వాపరహితా ఆపాతప్రతీతార్థమాత్రగ్రాహిణః । బహిశ్శాస్త్రాః -
" యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య " " ॥ శ్లో ॥ స్వాభిప్రాయకృతంకర్మ య
త్కిఞ్చిద్విధివర్జితమ్ । క్రీడాకర్మేవ బాలానాం తత్సర్వంస్యాన్నిరర్థకమ్ ॥ "
ఇత్యుక్తాకారాః । అహో మూర్ఖవాదోఽయమ్, లోకే చతుర్థీవివాహస్య
వ్యాహతత్వాత్కిం విరుద్ధాసే కిమనేన శవముష్టిన్యాయేన గృహీతగ్రాహణే
న " ॥ శ్లో ॥ శఠాః పిహితచారిత్రా యస్స్వాభిప్రాయమాశ్రితః । శా
స్త్రాతిగః స్మృతో మూర్ఖో ధర్మతన్త్రవిరోధనాత్ ॥ " ఇతి బోధాయనోక్త
లక్షణో మూర్ఖః కో నామేతి విమృశ్యతాం శాస్త్రాతిగో వా శాస్త్రార్థాను
ష్ఠాయీ వేతి । కుబ్రాహ్మణస్యాయం స్వభావః యదాత్మానం మహన్నిన్ద
యా మహాబ్రాహ్మణంకరోతి । నను " చతుర్థీముద్వహేత్ " ఇతి కేనచిద్వచ
నేనాపి చతుర్థీవివాహోఽపి విహితఇతి చేన్న, పదాహవనీయన్యాయేన త
స్య విధినిషేధపరవచనశతబాధితత్వాత్ । నచ వైపరీత్యప్రసఙ్గః, భూయ
సాం వచనానాం బలీయస్త్వాదర్వాగ్వివాహే పాతిత్యస్మరణాచ్చ । అత
ఏవ వచనవికల్పఃకల్పతే విజాతీయవిషయత్వేనాన్య చరితార్థత్వాచ్చ ।
నచాస్య విషయభేదకల్పనం యథాశ్రుతార్థస్య స్వతఃప్రాప్తత్వాద్వచ
నాన్తరనైరపేక్ష్యేణ స్వార్థసమర్థనస్య యుక్తత్వాత్, హన్త తే మీమాంసా
వైదగ్ధ్యం దగ్ధం సన్దిగ్ధంవా న్యాయవిశేషవచనాపర్యాలోచనయా కస్యచి
చ్ఛబ్దస్యార్థసమర్థనానుపపత్తేః । కింసర్వశాఖాప్రత్యయన్యాయో విస్మృ
తః । నహి తత్కారణం లోకే ఇతి కర్తవ్యతాభాగమితి హి న్యాయవిదో విదుః ।
కిఞ్చ బహుస్మృతివిరోధేన తస్యైవ చతుర్థీవివాహవచనస్య త్యాజ్యత్వమ్ ।
తథా వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ధర్మంయోబాధతే ధర్మో న సధర్మః ప్రకీర్తితః । అవిరోధీ

తుయోర్ధర్మస్సధర్మస్సద్భిరుచ్యతే ॥ తస్మాద్ధర్మవిరోధేతు నిశ్చిత్యగురులాఘవమ్ । యతోభూయాస్తతోవిద్వాన్కుర్యాద్ధర్మవినిర్ణయమ్ ॥ * ॥ అతో “ యద్యేకజాతాః ” ఇతివచనాత్ “ చతుర్థీముద్వహేత్ ” ఇత్యస్యవిజాతీయవిషయత్వమేవావగమ్యతే । వాక్యాన్తరేణ పశుజుహూకుశాదేరివ విశేషసిద్ధేర్నకతమోఽవకాశలేశః । ఏవంచ యద్యత్పఞ్చమాదర్వాగ్వివాహపరం తత్తద్వచనం విజాతీయవిషయమేవేతి వ్యవస్థాపనీయం ప్రాజ్ఞైః । తత్రైవ చతుర్థీవివాహః క్షత్రియవిషయఇతి వ్యక్తముక్తవాన్సఙ్గ్రహకారః। “ త్రీన్మాతృతఃపితృతఃపఞ్చాతీత్యవివాహః ” ఇతివచనం క్షత్రియవివాహవిషయమితి వ్యాఖ్యేయమిత్యఖిలాదర్శకారః । యదపి వసిష్ఠోక్తమ్ “ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమీం సప్తమీం వాపి మాతృతఃపితృతస్తథా । ” ఇతి, యచ్చోక్తమ్ “ త్రీనతీత్య మాతృతఃపఞ్చాతీత్యపితృతః ” ఇతి పైఠీనసివచనం తదర్వాఙ్నిషేధపరమేవ నపునస్తత్ప్రాప్త్యర్థమితి సర్వస్మృతీనామవిరోధ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరః । చన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమీం మాతృతఃపక్షాత్పితృపక్షాచ్చ సప్తమీమ్ । గృహస్థఉద్వహేత్కన్యాం న్యాయేన విధినానృప ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుపురాణవచనం పఞ్చమీమతీత్యేతివివృతమ్, “ ॥ శ్లో ॥ తృతీయాం క్షత్రియోమాతుఃపఞ్చమాత్పితృతఃపరామ్ । ఉద్వహేన్నసజాతీయాం పఞ్చమాత్సప్తమాత్పరమ్ ॥ ” ఏతత్కణ్వవచనబలాన్మాతృతస్తృతీయాం పితృతఃపఞ్చమీమితి పైఠీనసివచనం క్షత్రియాది విషయం ద్రష్టవ్యమితి స్మృతివరదరాజీయే । తతశ్చ “ అవరవయసీం భార్యాం విన్దేత పఞ్చమీం మాతృబన్ధుభ్యస్సప్తమీం పితృబన్ధుభ్యః ” ఇత్యాదికమప్యేవమేవ సమర్థనీయమ్, “ పఞ్చమాతృతఃపరిహరేత్సప్తపితృతః, త్రీన్మాతృతఃపఞ్చపితృతోవా ” ఇతి పైఠీనసినోక్తో వికల్పోఽప్యనువచనానుసారేణ । “ పఞ్చమాతృతస్సప్తపితృతఃపరిహరేత్ ” ఇతి సజాతీయవిషయమ్, “ త్రీన్మాతృతఃపఞ్చపితృతఃపరిహరేత్ ” ఇతి విజాతీయవిషయం వ్యవస్థాప్యమ్। నవికల్పఃకల్ప్యః, నిషేధాద్దోషస్మరణాదతుల్యబలత్వాచ్చ । అతస్తతోఽర్వాఙ్నిషేధపరత్వేనవా విజాతీయవిషయత్వేనవా పఞ్చసప్తమాదర్వాచీనోద్వాహపరవచనానాం వ్యవస్థేతి సర్వస్మృతీనామవిరోధోద్రష్టవ్యః । అతఃపక్షద్వయేపఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహఇతి ప్రామాణికానాం నిష్కర్షకోఽయం

ఘంటాపథః। ఏవమేవాశ్వలాయనదర్శకారస్స్పష్టం వ్యాచష్ట — కూటస్థమన్తరా ళేఽస్థాప్య తమాదాయాన్యోన్యగణనేసతి పితృపక్షే సప్తపురుషానతీత్య యాకన్యావివాహేచ్ఛోఽపురుషస్యాష్టమీభవతి సావివాహ్యా, తథామాతృ పక్షేఽప్యేవ కూటస్థమారభ్యాన్యోన్య గణనేసతి పఞ్చపురుషానతీత్య యాకన్యా వివాహేచ్ఛోఽపురుషస్య షష్ఠీభవతి సైవవివాహ్యేతి। ఏవం పఞ్చమస ప్తమాన్తం పరిహారో జన్మనామ్నోఽపరిజ్ఞానే, నాన్యథా। యథాఽఽహ నారదః॥ శ్లో॥ జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానేతూద్వహేదవిశంకితః। మాతుస్స పిణ్డాయత్నేన వర్జనీయాద్విజాతిభిః॥ * ॥ ఇతి। తర్హిలోకాచారస్య కిం మూలమితిచేద్భ్రాన్తిః, విజాతీయవిషయస్య చతుర్థీముద్వహేదిత్యస్య స జాతీయవిషయతావగమాదన్ధపరమ్పరావా। ప్రతీతికార్థమాత్ర తృప్తా నాంపామరాణాంతుగతానుగతికత్వమేవనహ్యన్యత్కిఞ్చిన్మూలంపశ్యామః। యదికథంచిత్కిఞ్చిత్క్వచిద్వచనం కృచ్ఛ్రలబ్ధమ్, తథాపి “॥శ్లో॥ మ న్వర్థవిపరీతాతు యాస్మృతిస్సానశస్యతే। ఏకతస్సర్వమునయో యాజ్ఞవల్క్య స్తథైకతః॥ యదుక్తవాన్ధర్మశాస్త్రం తత్ప్రమాణం ప్రతీయతామ్।” ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాది ప్రబలప్రమాణవిరోధేన తస్యైవ త్యాజ్యత్వమ శామేవాఙ్గీకార్యమ్। ఏవం శాస్త్రవిరోధే లోకాచారఏవత్యాజ్యః। త థాకాత్యాయనః॥ శ్లో॥ స్మృతేర్వేదవిరోధేతు పరిత్యాగోయథాభవేత్। తథైవలౌకికాచారం స్మృతిబాధాత్పరిత్యజేత్॥ * ॥ ఇతి। “శిష్టాచారఃస్మృ తిర్వేదస్త్రివిధం ధర్మలక్షణమ్” “తృతీయంలోకసఙ్గ్రహః” “ఆచా రశ్చైవ సాధూనామ్” ఇత్యాదేర్విషయమాహ వసిష్ఠః॥ వా॥ శ్రుతిస్మృ తివిహితోధర్మస్తదలాభే శిష్టాచారఃప్రమాణమ్॥ * ॥ ఇతి। శాస్త్రవిరో ధే లోకాచారో నప్రమాణమిత్యర్థః। తథాగౌతమః॥ వా॥ దేశజాతికుల ధర్మాఆమ్నాయైరవిరుద్ధాఃప్రమాణమ్॥ * ॥ ఇతి। శాస్త్రార్థవిప్రతిషె ధే యత్ర యశ్శిష్టాచారస్తత్రప్రమాణమిత్యాహ సుమన్తుః॥ శ్లో॥ యత్ర శాస్త్రగతిర్భిన్నా సర్వకర్మసుభారత। ఉదితేఽనుదితేచైవ హోమభే దోయథాభవేత్॥ నగరీయాణమహోబాహో సర్వశాస్త్రోదితాదపి। త స్మాత్కులక్రమాయాతమాచారన్త్వాచరేద్బుధః॥ * ॥ ఇతి। మనుః॥శ్లో॥ యేనాస్యపితరోయాతా యేనయాతాఃపితామహాః। తేన యాయాత్సతాం

మార్గం తేనగచ్ఛన్నరిష్యతి ॥ * ॥ యథా — "రాత్రింకుర్యాత్త్రిభాగం తు" ఇతి వచనార్థప్రకారస్తుణ్డీరమణ్డలే, "॥శ్లో॥ పూర్వమేవదినం గ్రాహ్యంయావన్నోదయతేరవిః।" ఇతివచనార్థప్రకారశ్చోళమణ్డలే। నను తర్హి తద్వదేవ చతుర్థీవివాహః క్వచిత్ క్వచిత్పఞ్చమాదూర్ధ్వం వివాహఇతివ్యవస్థా కింనస్యాత్, తదిదం శృణోతు నహి విప్రలాపః పరీక్షకానాం శ్రోత్రపద్ధతిమధ్యాస్తే శాస్త్రవిరుద్ధత్వాత్, అత్రైకం వక్తవ్యం కిం సపిణ్డావివాహోనవేతి, ఆద్యేనోత్తరం పాతిత్యేనా సమ్భావ్యత్వాత్, ద్వితీయే చనోత్తరమవివాదాదేవ, అతఃపరం నశక్యానచోత్తరమ్, కిఞ్చహన్తాస్తాద్వేచాజానన్ స్వైరంచరికరీతు కథంవాఽప్రాజ్ఞోప్రామాణికకోటీమాటీకతే, దురాగ్రహగ్రహగ్రహణేన ప్రాయోబహువిదామపి చిత్తం పిత్తోపహతవద్భ్రమ్యతీతిహి, మైవమ్, చన్ద్రికాకారో "అసవర్ణాసు నారీషు వివాహశ్చద్విజాతిభిః" ఇతి కలావసవర్ణావివాహనిషేధాత్, "స్నాత్వా సముద్వహేత్కన్యాం సవర్ణాం లక్షణాన్వితామ్" ఇతి సవర్ణావివాహస్యైవ విధానాత్, సజాతీయవివాహవిషయే "గృహస్థస్సదృశీంభార్యాం విన్దేతోర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చమాతృబన్ధుభ్యః పఞ్చమాత్" "పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా" ఇతి గౌతమయాజ్ఞవల్క్యాదిభిః పక్షద్వయే పఞ్చమాత్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహవిధానాత్, తదర్వాక్పాతిత్యాదిప్రత్యవాయస్మరణాత్, సజాతీయే చతుర్థీవివాహస్య దూరనిరస్తత్వాత్తదర్వాగ్వివాహో మహామూర్ఖసాహసమేవ। నను లోకే పతితం పరిహరన్తి నైవచతుర్థీవోఢారమితిచేత్? కిమధఃపతనేపి కేశగ్రహణేన, కింతావతా చతుర్థీవివాహశ్శాస్త్రీయస్స్యాత్, శాస్త్రంవాఽన్యథా స్యాత్, "॥శ్లో॥ మూర్ఖాస్స్వైరంప్రవదతాం శాస్త్రోన్మూలంకుయుక్తిభిః। శాస్త్రమేవానుధావామః ప్రమాణశరణావయమ్॥" తదిదం విద్వాంసోవిదాంకుర్వన్తు, తేహియుక్తాయుక్తేవ్యతివిద్రవతే, నహి సారాసారజ్ఞోఽన్యతివదతే, నహి లవణవణిక్కర్పూరమూల్యం జానాతి, కించేదంచ కించిదపరంచిన్త్యతే పఞ్చమాత్సప్తమాదర్వాక్సపత్నీమాతృబన్ధువర్గః పరిహార్యోనవేతి, పరిహార్యస్సపిణ్డత్వాత్। "నతూర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యః" ఇత్యత్ర "॥శ్లో॥ మాతుఃపితృష్వసుఃపుత్రామాతుర్మాతృష్వసుస్సుతాః।

మాతుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయామాతృబాన్ధవాః ॥ పితుఃపితృష్వసుః పుత్రాఃపితుర్మాతృష్వసుస్సుతాః । పితుర్మాతులపుత్రాశ్చ విజ్ఞేయాః పితృబాన్ధవాః ॥ " ఇతిదర్శితా బాన్ధవా ఇత్యుక్తం చన్ద్రికాయామ్, తత్క-థంబన్ధుశబ్దస్య సపిణ్డపరత్వమ్? నైవమ్, " మృతబన్ధోర్దశాహాని కులస్యాన్నం నభుజ్యతే " " ప్రేతస్యబాన్ధవా యథావృద్ధముదకమవతీర్యనోత్కర్షయేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయుః " ఇత్యాదిషు బన్ధుశబ్దవత్ " బన్ధుభ్యఃపితృమాతృతః " " పఞ్చమీంమాతృబన్ధుభ్యః " ఇత్యాదిషుచ బన్ధుశబ్దస్య సపిణ్డపరత్వావగతేః, " అసపిణ్డాచ యామాతుః " " మాతుస్సపిణ్డాయత్నేన " " అసపిణ్డాంయవీయసీమ్ " ఇతిమనుయాజ్ఞవల్క్యవ్యాఘ్రాదివచనేషు సపిణ్డాసపిణ్డయోరేవ వివాహవిధినిషేధదర్శనాత్ , ఏకశరీరావయవాన్వయలక్షణ సాపిణ్డ్యాభావేప్యతిదేశేన సాపిణ్డ్యసిద్ధేశ్చ తథాసుమన్తుః ॥ వా ॥ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరస్తద్భ్రాతరోమాతులాస్తత్సుతామాతులసుతాస్తత్స్వసారశ్చ మాతృష్వసారస్తత్సుతా మాతృష్వసృసుతాస్తద్దుహితరశ్చ భగిన్యస్తదపత్యాని భాగినేయాస్తస్మాత్తానోపయన్తవ్యాః, అన్యథా సఙ్కరకరాస్స్యుః ॥ * ॥ ఇతి । " అతోమిథ ఏషాంనిషేధః " ఇత్యఖణ్డాదర్శే పాఠాన్తరముక్తమ్ । స్మర్యతేచ సాపిణ్డ్యమ్॥శ్లో॥ ఏకత్వం సాగతాభర్తుఃపిణ్డేగోత్రేచ సూతకే ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాసహైకశరీరోత్పాదకత్వలక్షణ సాపిణ్డ్యసద్భావాచ్చ , పుత్రాదీనాంచ సపత్నీమాతృపిణ్డభూతపితృశరీరావయవాన్వయేన సపిణ్డత్వాత్తస్యాశ్చ , స్వమాతృపితృబన్ధుభిఃపఞ్చమసప్తమావధిసపిణ్డత్వాచ్చ , అతఏవహి " బన్ధుభ్యోఽపితృమాతృగః " " మాతృబన్ధుభ్యఃపఞ్చమాత్ " " మాతృతఃపితృతస్తథా " " పఞ్చమీం మాతృపక్షాచ్చ " ఇత్యాదిషు సామాన్యేన మాతృశబ్దఃప్రయుక్తః నజననీశబ్దః, తస్మాజ్జననీ బన్ధువర్గవత్సపత్నీమాతృయోనిసమ్బన్ధ బన్ధువర్గశ్చ పరిహార్యఏవేతి సిద్ధమ్ । ఏవం సామాన్యేన పితృశబ్దప్రయోగాజ్జనకవ్యతిరిక్తపితృకులమపి సప్తమావధిపరిహార్యమ్ । తథాగౌతమః ॥ వా ॥ అసమానప్రవరైర్వివాహఊర్ధ్వం సప్తమాత్పితృబన్ధుభ్యోబీజినశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంచ నియుక్తబీజివిషయమ్, అనియోగేతు త్రిపూరుషమేవ బీజి పితృసాపిణ్డ్యమ్ , " పృథగ్జనాః " ఇతి శఙ్ఖస్మృతేః । ఏతచ్చోచ్చవలక్షణమ్,

దత్తాదీనాం ద్వ్యాముష్యాయణత్వేన గోత్రద్వయస్యావశ్యపరిహార్యత్వాత్ । తథా హైరీనసిః ॥ వా ॥ అథదత్తక్రీతకృత్రిమపుత్రికాపుత్రాః పరిగ్రహే ణార్షేణ జాతాస్తే సంహృతగోత్రా ద్వ్యాముష్యాయణా భవన్తి ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ గోత్రరిక్థే జనయితుర్నహరేద్దత్త్రిమస్సుతః । గోత్రరిక్థానుగః పిణ్డో వ్యపైతి దదతస్స్వధా ॥ * ॥ దత్తగ్రహణం పుత్రాన్తరాణాముపలక్షణమితి వ్యాఖ్యాతం విజ్ఞానేశ్వరే । అతః పక్షద్వయే పఞ్చమసప్తమపురుషాత్పూర్వైవ కన్యావివాహ్యేతి నిరవద్యోఽయంనిర్ణయః .

కిఞ్చేదంచకిఞ్చిదపరం ప్రపఞ్చ్యతే । మనుః ॥శ్లో॥ బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రాజాపత్యస్తథాసురః । గాన్ధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమస్స్మృతః ॥ చతురో బ్రాహ్మణస్యాద్యాన్ప్రశస్తాన్కవయో విదుః । రాక్షసం క్షత్రియస్యైకమాసురం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ అత్ర యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మో వివాహ ఆహూయ దీయతే శక్త్యలఙ్కృతా । తజ్జః పునాత్యుభయతః పురుషానేకవింశతిమ్ ॥ యజ్ఞస్థఋత్విజే దైవ ఆదాయార్షస్తు గోయుగమ్ । చతుర్దశ ప్రథమజః పునాత్యుత్తరజస్తు షట్ ॥ ఇత్యుక్త్వా చరతాం ధర్మం సహయా దీయతేఽర్థినే । సకాయః పావయేత్తజ్జః షట్షడ్వంశ్యాన్సహాత్మనా ॥ ఆసురో ద్రవిణాదానాద్గాన్ధర్వస్సమయాన్మిథః । రాక్షసో యుద్ధహరణాత్పైశాచః కన్యకాచ్ఛలాత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర దేవలః ॥ శ్లో ॥ ఏవం వివాహాశ్చత్వారో ధర్మ్యాస్తోయప్రదానకాః । అశుల్కా బ్రాహ్మణా హ్యాశ్చ తారయన్తి ద్వయోః కులమ్ ॥ * ॥ ఆర్షే గోమిథునదానం నశుల్కమిత్యర్థః । తర్హ్యాసురో నధర్మ్య ఇతి చేన్న, చత్వారో ధర్మ్యాః ప్రథమాష్షడిత్యేకే ” ఇతి గౌతమేనాసురస్యచ ధర్మ్యత్వస్మరణాత్ । బ్రాహ్మణస్యాయం కథం ధర్మ్య ఇతి చేన్న, వైశ్యస్యాసురవివాహవిధానాత్ । అన్యత్పృష్టమన్యదేవోత్తరం దత్తమ్, మైవమ్, వైశ్యవృత్త్యా కృష్యాజీవతాం తద్ధర్మస్యోచితత్వాత్ । విప్రస్యాపద్ధర్మ ఏవ కృషిరితి చేత్సత్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ వివాహాస్త్వష్టధా భిన్నా బ్రాహ్మాద్యా మునిసత్తమ । పూర్వః పూర్వో వరో జ్ఞేయః పూర్వాభావే పరః పరః ॥ ” ఇతి నారదేనాసురవివాహస్యచాపద్ధర్మత్వస్మరణాత్ । ననుచ “ ॥ శ్లో ॥ క్రీతా ద్రవ్యేణ యా కన్యా నసా పత్నీ విధీయతే । నసా దైవే చ పిత్ర్యే చ దాసీం తాం కాశ్యపోఽబ్రవీత్ ॥ ” ఇతి

శాతాతపస్మరణాద్విప్రస్య కథం ధర్మ్య ఇతి చేన్న, దాసీవత్క్రీతత్వాభావా
ద్ధర్మార్థత్వాచ్చ ద్రవ్యదానస్య, "పాణిగ్రహణాద్ధి సహత్వం కర్మసు" ఇ
త్యాపస్తమ్బేన పాణిగ్రహణమారభ్యైవ వివాహసిద్ధాగ్నిసాధ్యాగ్నిహో
త్రాదిశ్రౌతస్మార్తకర్మాధికారస్మరణాత్, వివాహస్య ధర్మార్థత్వావగతే
శ్శిష్టానాం వివాహో ధర్మప్రజార్థతయా ధర్మ్య ఏవ। "భిక్షణే నిమిత్తమాచా
ర్యో వివాహః" "ద్రవ్యదానం వివాహసిద్ధ్యర్థం ధర్మతన్త్రసంయోగే చ"
ఇత్యాపస్తమ్బగౌతమాదిభిర్జ్ఞాపనాచ్చ విత్తదానేన వివాహేన క్రయగన్ధః,
తస్య ప్రజాధర్మార్థత్వాత్తదర్థతా ద్రవ్యదానస్య శ్రుతివిహితత్వాచ్చ। త
థాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ దానం క్రయశ్చ ధర్మశ్చాపత్యస్య న విద్యతే, వి
వాహే దుహితృమతే దానం కామ్యం ధర్మార్థం శ్రూయతే, తస్మాద్దుహితృ
మతేఽధిరథశతం దేయం తన్మిథుయా కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి। ॥ వా ॥ తస్యాం
క్రయశబ్దస్సంస్తుతిమాత్రం ధర్మాద్ధి సమ్బన్ధః ॥ * ॥ ఇతి। అస్యార్థః — వాక్యశే
షన్యాయేన "న జ్యేష్ఠం పుత్రం దద్యాన్నైకం పుత్రం దద్యాత్" ఇతి వసిష్ఠ
స్మరణాదత్రాపత్యశబ్దో జ్యేష్ఠైకపుత్రవిషయః। అతో దత్తపుత్రస్మరణం
చావిరుద్ధం విషయభేదాత్। విక్రయే అపత్యశబ్దః పుత్రపుత్రీవిషయః, "నా
స్తిక్యం వ్రతలోపశ్చ సుతానాం చైవ విక్రయః।" ఇతి సామాన్యేన యాజ్ఞ
వల్క్యేన సుతవిక్రయస్యోపపాతకేషు పాఠాత్, "మనుష్యాన్ రసాన్రా
గాంశ్చ శేషేణ న విక్రీణీయాత్" ఇతి మనుష్యమాత్రవిక్రయనిషేధాచ్చ।
సకృచ్ఛ్రుతస్యాపత్యశబ్దస్య తన్త్రేణావృత్త్యా వా చోదనాసూత్రవదర్థ
ద్వయపరత్వమవిరుద్ధమ్। అతోఽన్యస్మై కస్మైచిజ్జ్యేష్ఠైకపుత్రదానం పు
త్రపుత్రీవిక్రయశ్చ నాస్తీత్యర్థః। తథాహి "వివాహే దుహితృమతే దా
నం కామ్యమ్" ఇతి దుహితృమతే కన్యాపిత్రాదయే దానం ద్రవ్యదానం కా
మ్యం కామనిమిత్తం స్నాతకవ్రతవిషయే యజ్ఞాదినిమిత్తమ్। అత ఏవ "ప్ర
జాతన్తుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః" "జాయమానో హ వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా
జాయతే" "ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతివిహితప్రజా
సహత్వకర్మార్థత్వాద్వివాహద్రవ్యదానయోః "అయజ్ఞో వా ఏష యోఽపత్నీ
కః" ఇతి శ్రుతేః, "పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధినోర్వ్రతమ్" ఇతి సపత్నీ
కస్యైవ ధర్మాధికారస్మరణాచ్చ దుహితృమతే దానం ధర్మార్థమేవ న క్ర

యార్థమ్ । శూ్రియతే - ధర్మార్థదానస్య శ్రుతివిహితత్వాదిత్యర్థః । ఈ మే వశ్రుతిముదాహరతి ॥ వా ॥ తస్మాద్దుహితృమతేఽధిరథశతం దేయం తన్మి థుయాకుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మాత్ - ధర్మార్థత్వాత్ , రథేనాధిగతం రథాధికంవా గవాంశతమ్ , దేయమ్ - దద్యాత్ , తత్, దుహితృమతే, మిథుయాకుర్యాత్ - కన్యాయై వరాయచ క్షేత్రాలంకారాది ప్రత్యర్పణేన తద్ద్రవ్యదాన సామ్యాగతక్రయప్రసఞ్జనం వితథీకుర్యాదిత్యర్థః । యిద్వా , మిథుయా - మిథునమ్, “ ఆపోవాగ్నేర్మిథుయామ్మిథునవాన్భవతి ” ఇతిశ్రుతేః । మిథుయాకుర్యాత్ - వరదత్తద్రవ్యం మిథునసాత్కుర్యాదిత్యర్థః, “ మాదేవానాం మిథుయాకర్భాగధేయమ్ ” ఇతి శ్రుతేః । ఏవం వరదత్తద్రవ్యస్య ప్రత్యర్పణేసతి , తస్యామ్ - వివాహక్రియాయాం దుహితరివా , క్రయశబ్దః - కన్యాక్రీతేతి లోకవాదః , సంస్తుతిమాత్రమ్- అవిద్యమానార్థకథనమేవస్యాత్ , కుతః ? ధర్మార్థిసమ్బన్ధః, హి - యస్మాద్ధేతోః, దానం నక్రయార్థం నాపిదాసేక్రయవద్దాస్యక్రియార్థంకింతుధర్మార్థం ప్రజాసహత్వకర్మనిబన్ధనోయం దమ్పత్యోస్సమ్బన్ధఇతి । అతోధర్మార్థత్వాదేవ హేతోర్యతఃపాణిగ్రహణం తతోధర్మప్రజాసమ్పత్తయే వివాహస్యావశ్యకర్తవ్యత్వాద్ధర్మార్థం దానవిధానాచ్చ “ సర్వాణ్యుదకపూర్వాణి దానాన్యదృష్టార్థాని ” ఇతిస్మరణాద్దుహితృమతే వరఉదకపూర్వమేవ తద్ద్రవ్యం దద్యాత్ , దుహితృమాంశ్చకన్యాం ప్రజాసహత్వ కర్మభ్యఃప్రతిపాదయేత్ , తతశ్చ ధర్మార్థమేవ కన్యాప్రతిపాదన విధానాద్వరాయోదకపూర్వకమేవ కన్యాం దద్యాత్ । ఏవంహి శిష్టా ఆచరన్తి । యుక్తంచైతత్ , “ ॥శ్లో॥ స్థావరేవిక్రయోనాస్తి కుర్యాదాధిమనుజ్ఞయా । ’ ఇతి స్థావరవిక్రయే ప్రతిషిద్ధే ‘ ॥ శ్లో ॥ భూమిం యఃప్రతిగృహ్ణాతి యశ్చభూమిం ప్రయచ్ఛతి । తావుభౌపుణ్యకర్మాణౌ నియతౌ స్వర్గగామినౌ ॥ ’ ఇతి భూదానప్రశంసా దర్శనాచ్చ స్థావరవిక్రయే కర్తవ్యే ‘ ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యోదకదానేన షడ్భిర్గచ్ఛతి మేదినీమ్ । ’ ఇతిస్మరణాద్ధిరణ్యోదకం దత్వాదానరూపేణ స్థావరవిక్రయంకుర్యాత్ ” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరోక్తరీత్యాఽత్రాపి “ ॥శ్లో॥ కన్యావిక్రయిణో మూఢాః కిల్బిషస్యైవ కారకాః । పతన్తి నరకే ఘోరేయావదాభూతసంప్లవమ్ ॥ ” ఇతి కన్యావిక్రయనిషేధాత్ , “ వా

గ్నిచిన్నరకం యాంతి నకన్యాదోనసత్సుశః । విశ్వజిత్సమ్మితో యజ్ఞః కన్యా
దానం మహాఫలమ్ ॥ " ఇతి కన్యాదానప్రశంసాదర్శనాచ్చ ద్రవ్యదాన
మన్తరేణ కన్యాధిగమే వర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానార్థం వివాహే అవశ్యకర్త
వ్యే సతి " ॥ శ్లో ॥ అద్భిరేవ ద్విజాతీనాం వివాహస్తు ప్రశస్యతే । " ఇ
తి స్మరణాదుదకపూర్వం ద్రవ్యదానే కన్యాదానే చ న క్రయగన్ధః । అతః కే
వలం గార్హస్థ్యక్రియార్థం యా క్రీతా నూఢా చ యా రత్యర్థమేవోఢా తద్విష
యమేవ " నసాదైవేచ పిత్ర్యేచ " ఇతి వచనాదితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణ
యః । అతో న వరస్య క్రయదోషగన్ధః, ధర్మార్థిగానస్య శ్రుతిసిద్ధత్వాదభి
సన్ధిభేదాచ్చ । యథా — " ॥ శ్లో ॥ ఆత్మార్థం భోజనం యస్య రత్యర్థం య
స్య మైథునమ్ । వృత్త్యర్థం యస్య చాధీతం స యాతి నరకాన్బహూన్ ॥ "
ఇత్యాదయః ప్రతిషిద్ధా అప్యభిప్రాయభేదేన శిష్టైరనుష్ఠితా శ్లాఘ్యా భవ
న్తి । కించ " తన్మిథుయా కుర్యాత్ " ఇతి శ్రుతేర్వరదత్తద్రవ్యప్రత్య
ర్పణాభావే దుహితృమతః పునరస్త్యేవ దోషః । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ నక
న్యాయాః పితా విద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్కమణ్వపి । గృహ్ణంశ్శుల్కం
హి లోభేన స్యాన్నరోఽపత్యవిక్రయీ ॥ నానుశుశ్రుమ జాత్వేతత్పూర్వేష్వపి
హి జన్మసు । శుల్కసంజ్ఞేన మూల్యేన ఛన్నం దుహితృవిక్రయమ్ ॥ * ॥
యమోఽపి ॥ శ్లో ॥ కన్యాం తు జీవనార్థాయ యశ్శుల్కేన ప్రయచ్ఛతి । ఉ
పభుఙ్క్తే పురీషం చ మూత్రం తస్యాః పరత్ర చ ॥ తథా ॥ యో మనుష్యా
హి విక్రీయ యత్కిఞ్చిద్ధనమిచ్ఛతి । తేషాం మూత్రపురీషేణ సపరతోఽప
జీవతి ॥ తథా ॥ కన్యావిక్రయిణో మూఢాః కిల్బిషస్యైవ కారకాః । పత
న్తి నరకే ఘోరే దహన్త్యాసప్తమం కులమ్ ॥ * ॥ కన్యాభూషణాద్యర్థం ద్ర
వ్యగ్రహణేన దోషగన్ధో దుహితృమతోఽపి । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ యాసాం నా
దదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః । అర్హణం తత్కుమారీణామానృ
శంస్యం తు కేవలమ్ ॥ * ॥ ఆనృశంస్యమ్ - " కన్యావిక్రయిణో మూఢాః "
ఇత్యాద్యుక్తదోషాభావ ఇత్యర్థః । అతో వరేణ దత్తం కథఞ్చిత్ప్రత్య
ర్పణీయమితి సర్వం నిరవద్యమ్ । కించేదమేకమిహ విచార్యతే — " ॥ శ్లో ॥
ప్రత్యుద్వాహో నైవ కార్యో నైకస్మై దుహితృద్వయమ్ । న చైకజా
తయోః పుంసోరేకజాతే తు కన్యకే ॥ " ఇతి స్మర్యతే, తత్ర ప్రత్యు

ద్వాహాదికముపపద్యతే నవేతి, ప్రత్యుద్వాహనిషేధో నసమ్భవతీతి,
“ మనుష్యాణాంచ మనుష్యైః ” ఇత్యాపస్తమ్బేన వినిమయ విధానాత్,
“ నైకస్మైదుహితృద్వయమ్ ” ఇతిచ నసఙ్ఘటతే “ తస్మాదేకో ద్వేజా
యేవిన్దతే ” ఇతిశ్రుతేః, “ నచైకజాతయోః ” ఇతీదమపి నసఙ్గమితి వి
చారాసహత్వాత్ । అత్ర ప్రతివిధీయతే, ప్రత్యుద్వాహోనైవ కరణీ
యః, అస్మాదేవనిషేధాత్, చిరంనజీవతీతిలోకవాదాచ్చ । వినిమయస్మర
ణంతు దాస్యాదివిషయమితి వ్యాఖ్యానమ్ । “ మనుష్యప్రసాదాద్యాగా
విశేషేణ నవిక్రీణీయాత్ ” ఇతివిక్రయనిషేధాత్తస్య చితస్యాశ్చద్వి
వాహే “ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః ” ఇతి వివోఢృదుహితుర్మాతృత్వేన
కన్యాప్రదాతుస్తస్యా దౌహిత్రీత్వేన వివాహాయోగాచ్చ, భర్తృసాపిణ్డ్యం
ప్రాప్తాయాస్సపత్నీదుహితృసాపిణ్డ్యసిద్ధేస్సపిణ్డావివాహాసమ్భవపవ ।
అతపవవివోఢృకన్యయాస్స్వస్త్రీయాత్వేనచ స్యాలస్యచ వివాహో
నోపపద్యతే । అతో “ మాతుశ్చయోనిసమ్బన్ధేభ్యః ” ఇతినిషేధోఽత్రా
పి సమానః । “ మాతుగ్గపతుః ” ఇతి “ యోనిసమ్బన్ధాః ” ఇతి పాతిత్యహే
తుస్మరణాదేకస్మైదుహితృద్వయదానంచ నయోయుజ్యతే, “ ॥ శ్లో ॥ స
ఖిభార్యాంసమారుహ్య స్వస్త్రీయాం స్యాలిమేవచ । అహోరాత్రోషితో
భూత్వా తప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ ” ఇతిప్రాయశ్చిత్తస్మరణాత్ । తచ్చ
సకృద్గమనే, గమనాభ్యాసే “ నిన్దితకర్మాభ్యాసే ” ఇతి గౌతమేన పాతిత్య
స్మరణాత్ । నచస్యాలీగమననిషేధస్తదుద్వాహే । అనూఢాగమనే తదితి
చేన్న, తదుద్వాహేపి స్యాలీత్వానపాయాత్, జాయాద్వయమాత్రప్రాప్తి
పరత్వాచ్చశ్రుతేః, నతుజ్యేష్ఠాకనిష్ఠాద్వయవివాహప్రాప్తిపరత్వంతస్యాః,
అతోనవిరోధః । ఉత్తరార్ధమపి నసమ్పనీపద్యతే విచారాసహత్వాదేవ ।
“ పితృపత్న్యస్సర్వామాతరః ” ఇతివత్ “ శ్వశ్రూగ్గపూర్వజపత్నీ చమా
తృతుల్యాఃప్రకీర్తితాః ” ఇతి జ్యేష్ఠభ్రాతృపత్న్యా మాతృత్వాతిదేశాత్త
స్యాస్స్వసుర్మాతృష్వసృతుల్యత్వేన తస్యావివాహః కనిష్ఠస్య నోపపద్య
తే । ‘ స్వసపిణ్డభూతజ్యేష్ఠభార్యాసన్నబన్ధుత్వేనాసన్నబన్ధూద్వా
హశ్చనశోభనకరః ” ఇత్యభిజ్ఞాదర్శితాసన్నబన్ధూద్వాహస్య చిర
జీవిత్వాభావస్మరణాత్, “ మాతుశ్చభ్రాతురాప్తస్యగత్వాచాన్ద్రా

యణంచరేత్ ” ఇతి మాతృభ్రాతృత్రాప్తస్య ప్రత్యాఖ్యానన్నసపిణ్డస్య కన్యావివాహే ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ । గమనాభ్యాసేయమః ॥ శ్లో ॥ స్నుషాం మాతృష్వసుస్సాతృసఖీం మాతృష్వసుస్సుతామ్ । మాతులానీం తథాశ్వశ్రూం గత్వాసద్యఃపతేద్ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి । అత్రాప్యతిదేశప్రాప్తమాతృత్వాది ప్రాప్త్యర్థమేవ జనన్యాది శబ్దాప్రయోగః । ఏవమన్యత్రాపి సామాన్యశబ్దప్రయోగే ద్రష్టవ్యమ్ । కించ పూర్వమేవపుత్రస్య కన్యాశ్చిద్వివాహేకృతే పశ్చాత్పితురావర్తనేన స్నుషాయాస్స్వసృమాతృష్వసృ తత్సుతావివాహే స్నుషాయాంమాతులస్య పితృమాతులభ్రాతౄణాం స్వపుత్రీవివాహవచ్ఛాస్త్రవిరోధాభావేఽపి ప్రతీతివిరోధాల్లోకవిద్విష్టత్వాన్నశోభనకరశ్చిరమితి స్మరణాచ్చ తద్వర్జనమేవయుక్తమ్ । కించ యస్యావివాహేకృతే తస్యబన్ధుషు వివోఢుస్స్వసృత్వ మాతృత్వ స్వస్త్రీయత్వాది సమ్భవేసతి “ సఖిభార్యాకుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసుచ ” “ రేతస్సిక్త్వాకుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసుచ ” “ ॥ శ్లో ॥ పితుస్స్వసారం మాతుశ్చ మాతులాంచ స్నుషామపి । మాతుస్సపత్నీం భగినీమాచార్యతనయాం తథా ॥ ఆచార్యపత్నీం స్వసుతాం గచ్ఛంస్తు గురుతల్పగః। ” “ మాతృగమనం దుహితృగమనం స్వకులీనస్త్రీగమనం జ్ఞాతివిషయస్త్రీగమనమిత్యేతాన్యతిపాతకాని ” ఇతివిష్ణ్వాదినాదోషస్మరణాత్సాక్షాద్వాపరంపరయావాఽతిదేశాద్వాతాదృశీనోద్వాహ్యేతిసజ్క్షేపః। ఏవమియద్ధాపునరద్ధానిర్ధారితం శ్రద్ధాజాడ్యాదిమం నిశ్చయం విపశ్చిదపశ్చిమావిమృశన్తు.

ప్రామాణికోఽస్తీతివివాహనిష్ఠాంపర్యచ్ఛినద్వైదికసార్వభౌమః ।
నిర్మత్సరాఃపశ్యత సాధవస్తాం కింహైతుకైఃపణ్డితమానిభిస్తైః ॥ * ॥
ఇతి సమానప్రవరనిర్ణయస్సమాప్తః .

వివాహ్యకన్యానిర్ణయః.

ఇదమిహాపరం నిర్ణీయతే, వాచాద్భిర్వాదత్తాకన్యాఽన్యస్య వివాహార్హానార్హావేతి “ దత్తాం గుప్తాం వర్జయేత్ ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణాదనర్హేతిచేన్న, గుణవద్వరదత్తావిషయత్వాత్తస్య । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ దత్త్వాన్యాయేన యఃకన్యాం వరాయనదదాతితామ్ । అదుష్టశ్చేద్వరోరాజా

జ్ఞానసదణ్డ్యస్తత్రచోరవత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ సకృత్ప్రదీయ తేకన్యాహరంస్తాంశ్చోరదణ్డభాక్ । దత్తామపి హరేత్కన్యాం శ్రేయాంశ్చేద్వరఆవ్రజేత్ ॥ * ॥ అత్రవిజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ “ సకృదేవ కన్యా ప్రదీయతే ” ఇతిశాస్త్రనియతమ్, అతస్తాందత్వా హరన్కన్యాం చోరవ ద్దణ్డ్యః , యది పూర్వస్మాచ్ఛ్రేయాన్ విద్యాభిజనాతిశయయుక్తో వరఆగ చ్ఛతి పూర్వస్యచ పాతకాది యోగో దుర్వృత్తంవా తదా వాగ్దత్తామపి హరేత్ , ఏతచ్చ సప్తమపదాదర్వాగ్ద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తాయనదద్యాత్ ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నాదుష్టాం దూషయేత్కన్యాం నాదుష్టం దూషయేద్వరమ్ । దోషేసతి న దోషస్స్యాదన్యోన్యం త్యజతోర్ద్వయోః ॥ దీర్ఘకుత్సితరోగార్తావ్యఙ్గాసం స్పృష్టమైదునా । దుష్టాన్యగతభావాచ కన్యాదోషాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉన్మత్తః పతితః కుష్ఠీ తథాషణ్ఢస్సగోత్రజః । చ క్షుశ్శ్రోత్రవిహీనశ్చ తథాపస్మారదూషితః ॥ వరదోషాస్స్మృతాహ్యేతే కన్యాదోషాశ్చకీర్తితాః ॥ * ॥ ఏతఏవ కన్యాదోషాఇత్యర్థః । సఏవ ॥ శ్లో ॥ పతు యద్యన్యజాతీయః పతితః క్లీబఏవవా । వికర్మస్థస్సగోత్రోవా దాసోదీ ర్ఘామయోపివా ॥ ఊఢాపిదేయాసాన్యస్మై సప్రావరణభూషణా ॥ * ॥ ఊఢా - వాచాద్భిర్వాదత్తా, పాణిగృహీతాయాః పునరుద్వాహస్య కలౌని షేధాత్ । యద్వా ఊఢాపిదేయాకిల కిముతదత్తేతి । దత్తాయాఏవాన్యస్మై దానం కైముత్యసిద్ధమ్ । అతోదోషోనప్రచ్ఛాద్యః , “ ॥ శ్లో ॥ అనాఖ్యా యదదద్దోషం దణ్డ్యఉత్తమసాహసః । అదుష్టాంతు త్యజేద్దణ్డ్యోదూషయం స్తుమృషాశతమ్ ॥ ” ఇతి దణ్డస్మరణాత్ । ఉత్తమసాహసమ్ - సాశీతి పణ సహస్రమ్ , వివాహాత్ప్రాగేవ ద్వేషాదినా అవిద్యమానైః కన్యాదోషై ర్దూషయన్నప తథాదణ్డ్యః । అత్ర చన్ద్రికాయాంచ ॥ వా ॥ ఏవంచ వాగ్దానప్రభృత్యా సప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే మరణాదౌవాకన్యామ న్యస్మైదద్యాన్నోర్ధ్వమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తంభవతి । తథావసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అద్భి ర్వాచాచదత్తాయామ్రియేతాతోవరోయది । నచమన్త్రోపనీతాస్యాత్కు మారీపితురేవసా ॥ * ॥ కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ వరయిత్వాతుయఃకశ్చిత్ప్ర ణశ్యేత్పురుషోయది । రక్తాగమాంస్త్రీనతీత్య కన్యాఽన్యంవరయేద్వరమ్ ॥ * ॥

ప్రణశ్యేత్ - దేశాన్తరం గచ్ఛేత్, రక్తాగమః - రజఃప్రాదుర్భావః । తథా నారదః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిగృహ్య తు యః కన్యాం వరో దేశాన్తరం గతః । త్రీనృతూన్ సమతిక్రమ్య కన్యాన్యం వరయేద్వరమ్ ॥ * ॥ వరనాశాభావేపీత్యర్థః । ప్రతిగృహ్య - సర్వథా తవైవ దాస్యామీతి నిశ్చయ హస్తమఙ్గీకృత్యేత్యర్థః, ఉదకపూర్వకప్రతిగ్రహే తు వరస్య దోషాభావే అన్యస్మై పునర్దానాయోగాత్ । ఇదం చ పూర్వోక్తవరదోషసద్భావే । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ అదీయమానా భర్తారమధిగచ్ఛేద్యది స్వయమ్ । నైనః కిఞ్చిదవాప్నోతి న చ యం సాధిగచ్ఛతి ॥ * ॥ పితరి తావదదాతరి స్వయం కన్యా భర్తారం వరయేత్తదా కన్యావరయోర్న దోషః, పితురతిక్రమదోషో నాస్తీత్యర్థః । ఏవం సప్తమపదాదర్వాగ్దోషదర్శనే అన్యస్మై దానం శాస్త్రసిద్ధమ్ । అత్ర బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షో దశాబ్దాం తు భార్యాం విన్దేత నగ్నికామ్ । ఏకవింశతివర్షో వా సప్తవర్షామవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ యత్తు ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్వర్షో వహేత్కన్యాం హృద్యాం ద్వాదశవార్షికీమ్ । త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే సీదతి సత్వరః ॥" ఇతి మనువచనం తద్వివోఢ్రనియమపరమ్, "॥ శ్లో ॥ వర్షైరేకగుణాం భార్యాముద్వహేత్త్రిగుణః స్వయమ్ ।" ఇతి విష్ణుపురాణే దర్శనాత్ । యత్తు పునర్వచనమ్ "॥ శ్లో ॥ ప్రాప్తే ద్వాదశమే వర్షే యః కన్యాం న ప్రయచ్ఛతి । మాసి మాసి రజస్తస్యాః పితా పిబతి శోణితమ్ ॥" ఇతి తత్ఖలు "॥ శ్లో ॥ రోమకాలే తు సమ్ప్రాప్తే సోమో భుఙ్క్తే తు కన్యకామ్ । రజఃకాలే తు గన్ధర్వో వహ్నిస్తు కుచదర్శనే ॥" ఇతి ద్వాదశే వర్షే ప్రాప్తే గౌర్యా వ్యవస్థాస్వదత్తాయాః శోణితం పితా భుఙ్క్తే ఇత్యర్థపరమ్ । యదప్యపరమ్ "॥ శ్లో ॥ కన్యా ద్వాదశవర్షాణి యాఽప్రదత్తా గృహే వసేత్ । భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాః సా కన్యా వరయేత్స్వయమ్ ॥" ఇతి తదపి " యా కన్యా ద్వాదశవార్షికీ న దత్తా తస్యా ద్వాదశే వర్షే కతిచిద్దినాన్యపి పితృగృహే వాసేఽపి భ్రూణహత్యా స్యాత్ " ఇత్యేవమర్థం ప్రతిపాదయతి । అతః కన్యాదానే కాలావధిత్వభ్రమేణ కార్యః, దశాబ్దాత్పరం రజస్వలాత్వేన చ వృషలీపతిత్వేన చ తద్వివాహే పిత్రాదీనాం వివోఢుశ్చ ప్రత్యవాయస్మృతేః । తథా అయమేవ ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షా భవేద్గౌరీ నవవర్షా తు రోహిణీ । దశవర్షా భవేత్కన్యా అత ఊర్ధ్వం

రజస్వలా ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ గౌరీం దదన్నాకపృష్ఠం వైకుణ్ఠం రోహిణీం దదత్ । కన్యాం దదద్బ్రహ్మలోకం రౌరవం తు రజస్వలామ్ ॥ మాతా చైవ పితా చైవ జ్యేష్ఠభ్రాతా తథైవ చ । త్రయస్తే నరకం యాన్తి దృష్ట్వా కన్యాం రజస్వలామ్ ॥ యస్తాం వివాహయేత్కన్యాం బ్రాహ్మణో మదమోహితః । అసమ్భాష్యో హ్యపాఙ్క్తేయస్స విప్రో వృషలీపతిః ॥ వృషలీసంగృహీతా యో బ్రాహ్మణో మదమోహితః । సగతం సూతకం తస్య బ్రహ్మహత్యా దినే దినే ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ అష్టమే తు భవేద్గౌరీ నవమే నగ్నికా భవేత్ । దశమే కన్యకా ప్రోక్తా ద్వాదశే వృషలీ స్మృతా ॥ * ॥ శ్రీధరీయే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశాబ్దాదారభ్య సద్భర్త్రా మాబలా భవేత్ । తతస్తు వృషలీ సా స్యాత్సప్రాయోనిర్యది స్త్రియాః ॥ తద్భర్తా వృషలీనాథో గర్హితస్సర్వకర్మసు ॥ * ॥ సా ప్రా - ద్రవితా । అత్ర వృషలీ ద్వివిధా, రజస్వలా కాచిత్, కాచిద్దృష్టరజస్కా । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ పితృవేశ్మని యా నారీ రజః పశ్యత్యసంస్కృతా । భ్రూణహత్యా పితుస్తస్యాస్సా కన్యా వృషలీ స్మృతా ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ యావన్తశ్చర్తవస్తస్యాస్సమతీయుః పతిం వినా । తావన్త్యో భ్రూణహత్యాస్స్యుస్తస్య యో న దదాతి తామ్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరశ్చ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలీ వర్ధకీ వేశ్యా రజస్థా యా చ కన్యకా । ఊఢా చ యా సగోత్రేణ వృషల్యః పఞ్చ కీర్తితాః ॥ * ॥ అత్ర ప్రాదుర్భూతరజస్కాయాః వృషల్యాస్సగోత్రాధాసమభివ్యాహరణం వివోఢుస్సమానగోత్రవివాహగమనగర్హ్యత్వాదనేషూక్తప్రాయశ్చిత్తప్రాప్త్యర్థమ్ । యథా హి విజ్ఞానేశ్వరేణ “ ॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసు చ । సపిణ్డాపత్యదారేషు ప్రాణత్యాగో న సంశయః ॥ ” అన్త్యజాశ్చ - “ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలశ్శ్వపచః క్షత్తా సూతో వైదేహకస్తథా । మాగధాయోగవౌ చైవ సప్తైతేఽన్త్యావసాయినః ॥ ” ఇతి మధ్యమాఙ్గిరోదర్శితా ద్రష్టవ్యాః, నతు “ రజకశ్చర్మకారశ్చ ” ఇత్యాదిప్రతిపాదితాః, తేషు లఘుప్రాయశ్చిత్తస్యోక్తత్వాత్ । తథా “ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాన్త్యస్త్రియో గత్వా భుక్త్వా చ ప్రతిగృహ్య చ । పతత్యజ్ఞానతో విప్రో జ్ఞానాత్సామ్యన్తు గచ్ఛతి ” ఇతి చణ్డాలాదిసామ్యం ప్రతిపాదయతా మనునా కామతోఽత్యన్తాభ్యాసమరణాన్తికం దర్శితమ్, తథా హ్యజ్ఞానతశ్చణ్డాలీగమనాభ్యాసే పతతి, అతః

పతితప్రాయశ్చిత్తం ద్వాదశవార్షికం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఖ్యాయ స్వయోనిష్వన్త్యజాసుచేత్యేకవాక్యసమభివ్యాహారాత్, భగిన్యాది ష్వపిస్యామేవ వ్యవస్థా వేదితవ్యేతి వ్యవస్థాపితమ్। వృషలీవిషయేయమః॥శ్లో॥ బ్రాహ్మణోవృషలీం గత్వా త్రియహం సూతకీభవేత్। తథాఽస్యాంగర్భ మాధత్తే బ్రాహ్మణ్యాదేవహీయతే॥ * ॥ అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ యత్కరోత్యే కరాత్రేణ వృషలీగమనంద్విజః। తద్భైక్షభుగ్జపన్నిత్యం త్రిభిర్వర్షైర్వ్యపో హతి ॥ * ॥ వృషలీ - చణ్డాలీ, తద్విషయమితి వ్యాఖ్యాతం విజ్ఞానేశ్వరే ణ। చతుర్వింశతిమతే ॥ శ్లో ॥ వృషల్యామభిజాతస్తు త్రీణివర్షాణి సంయ తః। చతుర్థకాలపక్షమే దత్తం భుఞ్జీతవాగ్యతః ॥ * ॥ ఇదం శూద్రాది వి షయమితి వ్యాఖ్యాతమ్, అతఇదం శూద్రజాతీయవర్ధకీ వేశ్యావిషయమ్, "హీనయోని నిషేవణమ్" ఇత్యత్ర తథావ్యాఖ్యాతత్వాత్, శూద్రత్వా విశేషాత్ "యదేకరాత్రేణ కరోతి పాపం కృష్ణం వర్ణం బ్రాహ్మణస్సేవ మానః। చతుర్థకాలే ఉదకాభ్యవాయస్త్రిభిర్వర్షైస్తదపహన్తిపాపమ్॥" ఇత్యాపస్తమ్బవచనేన సమానార్థత్వాచ్చ। మనుః ॥ శ్లో ॥ వృషలీపీతఫే నస్య నిశ్వాసోపహతస్యచ। తస్యాంచైవప్రసూతస్య నిష్కృతిర్న విధీయ తే ॥ * ॥ ఇత్యాది వచనజాతం చణ్డికాయాం వృషలీత్వావిశేషాత్ప్ర దుర్భూతరజస్కా- రజస్వలోభయవిషయత్వేన ఉదాహృతమ్। అత్రాయం వివేకః — శూద్రావిషయత్వే "బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే" "నిష్కృ తిర్నవిధీయతే" ఇతిస్మరణమత్యన్తాభ్యాసవిషయమ్। తథా విజ్ఞానేశ్వరే ॥ వా ॥ శూద్రాగమనం సాధారణస్త్రీసమ్భోగశ్చ హీనయోనినిషేవ ణమ్, తత్ర యత్తు యమేన సాధారణస్త్రీగమనమధికృత్య గురుతల్పగమన వ్రతముక్తమ్, "॥ శ్లో ॥ గురుతల్పవ్రతం కేచిత్కేచిచ్చాన్ద్రాయణంస్మృ తమ్। గోఘ్నస్యేచ్ఛన్తి కేచిచ్చ కేచిద్యదవకీర్ణినః॥" ఇతి, తచ్చజ న్మప్రభృతి సానుబన్ధానవచ్ఛిన్నాభ్యాసవిషయమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్రేయం వ్యవస్థా — "॥ శ్లో ॥ పశువేశ్యాభిగమనే ప్రాజాపత్యం విధీయతే।" ఇత్యకామవిషయమ్, కామతస్తు "॥ శ్లో ॥ వేశ్యాగమనజంపాపం వ్యపో హన్తిద్విజాతయః। పీత్వాసకృత్తప్తకృచ్ఛ్రంత్రింశద్రాత్రంకుశోదకమ్॥" ఇతియమేనోక్తమ్, తత్రాభ్యాసాపేక్షయా చాన్ద్రాయణాదికం వ్యవస్థాపన్య

మ్, గర్భోత్పాదేతు వర్షత్రయమ్, అసత్పాదేఽపి కామతోఽత్యన్తావిచ్ఛిన్న బహుకాలాభ్యాసే గురుతల్పవ్రతమిత్యేవమేకవాక్యోపాత్తత్వాత్, "॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే । సర్వేషాం తద్భవేత్కార్యమేకరూపాహితేస్మృతాః॥" ఇతి వచనాచ్చ ప్రాదుర్భూతరజస్కాయావృషల్యాభర్తుశ్చ ద్రష్టవ్యమ్, సామాన్యేన వృషలీవచనేషు విశేషానుక్తేశ్చ, చణ్డాలీసగోత్రాదిషుచ "చణ్డాల్యాం గర్భమాధాయ గురుతల్పవ్రతంచరేత్" "గురుతల్పీసవిజ్ఞేయస్సగోత్రాంచైవముద్వహన్" ఇతి ప్రాయశ్చిత్త తౌల్యదర్శనాచ్చ, తత్సహపరితాయాః కన్యాయాశ్చ గమనాదౌతు ఇదమేవప్రాయశ్చిత్తం ద్రష్టవ్యమ్, తస్యాశ్చ వృషలీత్వాత్, రజస్వలాగమనాదౌతు "అసంభాష్యోహ్యపాఙ్క్తేయస్సవిప్రో వృషలీపతిః ।" "తత్పతిర్వృషలీనాథోగర్హితస్సర్వకర్మసు ।" ఇత్యాదిభిరవ్యక్తమేవోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అస్యావృషలీత్వేపి "రజస్థాయాచకన్యకా" "రజఃపశ్యత్యసంస్కృతా" ఇత్యాదివిశేషోక్తేర్నతద్విషయో గురుతల్పవ్రతాది ప్రసఙ్గఇతి । అత్రమనుః ॥ శ్లో ॥ కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహేకన్యర్తుమత్యపి । నత్వేవైనాం ప్రయచ్ఛేత్తు గుణహీనాయకర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇదం గుణవద్వరదానవిషయమ్ । బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ దద్యాద్గుణవతే కన్యాం నగ్నికాంబ్రహ్మచారిణే । అపివాగుణహీనాయ నోపరున్ధ్యాద్రజస్వలామ్ ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ పాణిగ్రహణమన్త్రాస్తు నియతం దారలక్షణమ్ । తేషాం నిష్ఠాతువిజ్ఞేయా విద్వద్భిస్సప్తమేపదే ॥ * ॥ నిష్ఠా - పరమావధిః । కన్యావరయోర్దోషదర్శనేపి సప్తమపదాదూర్ధ్వం నపరిత్యాగ ఇత్యర్థః । అత్రయమః ॥ శ్లో ॥ నోదకేన నవాచాచ కన్యాయాఃపతిరుచ్యతే । పాణిగ్రహణసంస్కారాత్పతిత్వంసప్తమేపదే ॥ తతశ్చ ॥ విధివత్ప్రతిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితామ్ । వ్యాధితాం విప్రకృష్టాం వాఛద్మనాచోపపాదితామ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదికమపి సప్తమపదాదర్వాగేవేతి వ్యవస్థాపనీయమ్ । అత్ర వసిష్ఠోవ్యక్తమాహ ॥ శ్లో ॥ స్త్రీపుంసయోస్తు సమ్బన్ధాద్వరణంప్రాగ్విధీయతే । వరణాద్గ్రహణంపాణేస్సంస్కారోహివిలక్షణః॥ తయోరనియతంప్రాహుర్వరణం దోషదర్శనాత్ ॥ * ॥ పాణిగ్రహణాత్ప్రాగ్దోషదర్శనాద్ధేతోర్వరణమనియతమిత్యర్థః । అతః "॥ శ్లో ॥ దత్తా

యాఽపునరుద్వాహో జ్యేష్ఠాంశం గోవధం తథా । కలౌ పఞ్చ నకుర్వీత భ్రాతృజాయాం కమణ్డలుమ్ ॥ ” ఇతినిషేధో గుణవద్వరదానవిషయః, ప్రదుష్టవివిధదోషదర్శనే ఛలదానేచ త్యాగస్మృతేః, అపాత్రే ఛలాదినా పాత్రేచ దత్తస్యాపి “ అదత్తం దోషదర్శనాత్ ” ఇతి అదత్తత్వస్మరణాత్ “ యత్ర వాప్యుపధింపశ్యేత్తత్సర్వం వినివర్తయేత్ ” ఇతి సోపాధికదానాదేర్నిర్వృత్తిస్మరణాచ్చ । ఉక్తదోషాభావే మనుః ॥ శ్లో ॥ సకృదంశో నిపతతి సకృత్కన్యాప్రదీయతే । సకృదాహదదానీతి త్రీణ్యేతాని సకృత్సకృత్ ॥ నదత్వా కస్యచిత్కన్యాం పునర్దద్యాద్విచక్షణః । దత్వా పునః ప్రయచ్ఛేచ్చ ప్రాప్నోతి పురుషానృతమ్ ॥ * ॥ “ శతమశ్వానృతే హన్తి సహస్రం పురుషానృతే ” ఇత్యుక్తదోషమాప్నోతీత్యర్థః । కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ సప్తపౌనర్భవాః కన్యా వర్జనీయాః కులాధమాః । వాచాదత్తా మనోదత్తా కృతకౌతుకమఙ్గలా ॥ ఉదకస్పర్శితా యాచ యాచపాణిగృహీతికా । అగ్నిం పరిగతా యాచ పునర్భూఃప్రసవాచయా ॥ ఇత్యేతాః కాశ్యపేనోక్తా దహన్తి కులమగ్నివత్ ॥ * ॥ వాచాద్భిర్వాదానే నిశ్చయతామ్బూలేవా కృతే అన్యస్మై కన్యాదానం గర్హితమ్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఏతత్తు న పరేచక్రుర్నాపరేజాతు సాధవః । యదన్యస్య ప్రతిశ్రుత్య యదన్యస్య ప్రదీయతే ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ వాగ్దత్తా మనోదత్తా అగ్నిం పరిగతా సప్తమపదం నీతా భుక్తా గృహీతగర్భా ప్రసూతా చేతి సప్తవిధా పునర్భూస్తాం గృహీత్వాన ప్రజాం నధర్మం విన్దేత ॥ * ॥ ఇతి । గుణవద్వరాయోదకపూర్వకదానే మనుః ॥ శ్లో ॥ నష్టే మృతే ప్రవ్రజితే క్లీబేచ పతితే పతౌ । పఞ్చస్వాపత్సు నారీణాం పతిరన్యోనవిద్యతే ॥ * ॥ “ దేవరాన్నసుతోత్పత్తిర్దత్తా కన్యా నదీయతే ” ఇతి కలౌనిషేధాద్భర్తృనాశాదిషు న దేవరనియోజనమిత్యర్థః । సర్వప్రకారేణానన్యపూర్వికైవ వివాహ్యేతి ధర్మశాస్త్రరహస్యమ్ । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యం సమ్బన్ధానాచరేద్బుధః । నినీషుః కులముత్కర్షమవమానసమాంస్త్యజేత్ ॥ * ॥ ఇతి నిశ్చేతవ్యం నిశ్చితమ్, పశ్చాద్విపశ్చిదపశ్చిమానాం నిర్మత్సరాణాం సన్తోషాయేదమపరం ప్రసఙ్గాద్విచార్యనిర్ధార్యతే । అత్ర మనుః ॥ శ్లో ॥ పైతృష్వసేయీం భగినీం స్వస్రీయాంమాతురేవచ । మాతుశ్చ భ్రాతురాప్తస్యగత్వాచాన్ద్రాయణం

చరేత్ ॥ ఏతాస్తిస్రస్తు భార్యార్థే నోపయచ్ఛేత బుద్ధిమాన్ । జ్ఞాతిత్వేనాను
పేయాస్తాః పతత్యుపయన్నధః ॥ * ॥ వ్యాసశ్చ ॥ శ్లో ॥ తృతీయాం మాతృ
తః కన్యాం తృతీయాం పితృతస్తథా । శుల్కేన చోద్వహిష్యన్తి విప్రాః పాప
విమోహితాః ॥ * ॥ పురాణే చ ॥ శ్లో ॥ యో మే త్వం హృదయాజ్జాతో వయ
స్త్వం న ప్రయచ్ఛతి । పాపాన్మాతులసమ్బన్ధాత్ప్రజా వై తే భవిష్యతి ॥ * ॥
శాతాతపశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాతులస్య సుతామూఢ్వా మాతృగోత్రాం తథైవ చ । స
మానప్రవరాం చైవ గత్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ ఉద్వాహితసగోత్రాం య
స్తనయాం మాతులస్య చ । ఋషిభిశ్చైవ తుల్యాం చ స తు చాన్ద్రాయణం
చరేత్ ॥ * ॥ ఏవం తృతీయావివాహమాత్రే సకృద్గమనమాత్రే చాన్ద్రా
యణముక్తమ్, గమనాభ్యాసే తు "బ్రహ్మహాసురాపగురుతల్పగమాతృపి
తృయోనిసమ్బన్ధాగస్తేననాస్తికనిన్దితకర్మాభ్యాసి" ఇతి గౌతమేన పాతిత్య
ముక్తమ్ । అత్ర బ్రహ్మహాదిభిస్సహ పాఠేఽపి స్తేయాదికం ప్రాయశ్చిత్తా
పనోద్యం తదేకవిషయం చ, మాతృపితృయోనిసమ్బన్ధాగమనే పునరభ్య
స్తే "పతితసోత్పన్నః పతితో భవతి" ఇతి వసిష్ఠస్మరణాత్పౌత్రాదే
పుత్రపరంపరయా ద్విజాతికర్మహానిరేవ । అత్ర శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సమా
నప్రవరాం కన్యామేకగోత్రామథాపి వా । వివాహయతి యో మూఢస్తస్య
వక్ష్యామి నిష్కృతిమ్ ॥ ఉత్సృజ్య తాం తతో భార్యాం మాతృవత్పరిపాల
యేత్ । తస్యాముత్పాద్య చణ్డాలం బ్రాహ్మణ్యాత్ప్రచ్యుతో భవేత్ ॥ * ॥
అత్ర సగోత్రాసమానప్రవరయోరుక్తం ప్రాయశ్చిత్తాదికం సపిణ్డాదివి
షయేఽపి తుల్యమ్, "అసపిణ్డామసగోత్రామసమానార్షేయామ్" ఇతి
సహపఠితానామేకోక్తస్య సర్వేషాం తుల్యత్వాత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే
॥ శ్లో ॥ బహూనామేకధర్మాణామేకస్యాపి యదుచ్యతే । సర్వేషాం త
ద్భవేత్తాసామేకరూపా హి తే స్మృతాః ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డాముద్వాహ్యా
గమనాభ్యాసే "॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషు స్వయోనిష్వన్త్యజాసు
చ । సపిణ్డాపత్యదారేషు ప్రాణత్యాగో న సంశయః ॥" ఇత్యుక్తమధికమ్ ।
అతస్తృతీయావివాహస్త్యాజ్యః, "జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాః పతత్యుప
యన్నధః" ఇతి మనుస్మరణాత్ । అత్రోపయన్తురేవ పాతిత్యస్మరణాత్,
సాఙ్కర్యాభావే కన్యాప్రదస్య తదన్యేషాం చ న దోషగన్ధః । మాతులసుతో

ద్వాహ నిషేధో గాన్ధర్వోద్వాహవిషయఇతిచేన్న, క్వచిదపి తథా విషయ
భేదాప్రతీతేస్తథావచనాభావాచ్చ, వ్యవస్థాపకవచనాభావేపి తథాకల్ప
నస్యాతిప్రసఙ్గాత్, " గురుతల్పసవిజ్ఞేయాఃపతితాశ్శూద్రతాంగతాః " ఇత్యా
దీనామపి తద్విషయత్వప్రసక్తేః । అసతి విశేషోపస్థాపకే సామాన్యసఙ్కో
చో నయుక్తఇతిచేత్తుల్యమత్రాపి, అన్యథా " ॥ శ్లో ॥ ఉద్వహేత సగో
త్రాంయస్తనయాం మాతులస్యచ । ఋషిభిశ్చైవ తుల్యాంచ " ఇతిసహో
పాత్తత్వేన సగోత్రాసమానార్షవివాహనిషేధస్యాపి గాన్ధర్వవివాహ వి
షయత్వప్రసక్తేః । కించ, గాన్ధర్వవివాహవిషయత్వేపి బ్రాహ్మాదివివా
హే సపిణ్డత్వానపాయాత్ప్రత్యవాయఃపునరవర్జనీయః, " జ్ఞాతిత్వేనా
నుపేయాస్తాఃపతత్యభ్యుపయన్నధః " అధఃపతనీయానీతి ప్రక్రాన్తపతన
హేతుషు మాతుఃపితురితి యోనిసమ్బద్ధే సహాపత్యే స్త్రీగమనమితి తృతీ
యోద్వాహస్య పాతిత్యస్మృతేః । నను చన్ద్రికాయాం సాయణీయేచమా
తులసుతా పరిణయనముక్తమితి చేత్సత్యముక్తం దురుక్తమ్, నతద్దురుక్తమ్,
" ॥ శ్లో ॥ తృతీయాం మాతృతఃకన్యాం తృతీయాం పితృతస్తథా । వివా
హయేన్మనుఃప్రాహ పారాశర్యోయమోఽఙ్గిరాః ॥ " ఇతి వచనోదాహర
ణాదితిచేన్నైవమ్, ద్విచన్ద్రభేదవద్భేదమిథ్యాత్వసాధకస్య భేదత్వస్యశుక్తిర
జతాభేదవదభేదమిథ్యాత్వసాధకేనాభేదత్వేనేవ " తృతీయాం మాతృతఃక
న్యాంతృతీయాం పితృతస్తథా । వివాహయతి యోమూఢః " " ఉద్వహేత
సగోత్రాంయస్తనయాం మాతులస్యచ " " మాతులస్యసుతామూఢ్వా "
ఇత్యాది ప్రబలప్రమాణైస్సత్ప్రతిపక్షత్వేన సాధ్యాసాధకత్వాత్, " ద్వైధ
ేబహూనాం వచనమ్ " " యతోభూయస్తతోవిద్వాన్కుర్యాద్ధర్మవిని
ర్ణయమ్ " " భూయసాంస్యాద్బలీయస్త్వమ్ " " బహూనామనుగ్ర
హోన్యాయ్యః " ఇత్యాది వచనన్యాయైస్తస్యైవ బాధాచ్చ । కించయ
థా విజ్ఞానేశ్వరేణ పితృవిషయే పార్వణపరానేకవచన సఙ్కోచ దోష భ
యేన ఏకోద్దిష్టపరవచనమేవ నిరస్తమ్, తద్వదత్రాపి వక్ష్యమాణసప్తమాధో వి
వాహనిషేధపర పూర్వోదాహృత మనుయాజ్ఞవల్క్యాపస్తమ్బబోధాయ
న గౌతమ పరాశరవ్యాస విష్ణునారద పైఠీనసి శాతాతపాది వచననిచయస్య
సఙ్కోచప్రసఙ్గాద్విరోధాత్ప్రాబల్యాచ్చ తృతీయావివాహవచనమేవని

తస్యాం న్యాయవిద్భిః, పాతిత్యప్రసక్తేః । అతఏవ భట్టాచార్యైర్మాతులసుతా వివాహోఽగర్హితః । కించ సవర్ణస్య సపత్నీపుత్రస్య కథంచిదన్యత్రకన్యాలాభే " ఊర్ధ్వం సప్తమ్యా అలాభే సప్తమీముద్వహేత్ " ఇత్యాపస్తమ్బోక్తసప్తమీవివాహవదసవర్ణపుత్రస్యాపద్విషయమేవ తృతీయావివాహపరం వచనమితియుక్తమ్ । " సర్వత్రాతిదేశ్యాత్ " ఇతి దిష్టస్యైవ వైషమ్యదృష్టేః " పితృపత్న్యస్సర్వా మాతరః " ఇత్యతిదిష్టం మాతృత్వం సపత్నీపుత్రస్య సాపిణ్డ్యావధిభూత తృతీయావివాహస్యోభయత్ర తుల్యత్వాన్న చోద్యావకాశః । ఏవమేవ "॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసృసుతాం కేచిన్మాతులస్య సుతామపి । వివహన్తి క్వచిద్దేశే సజాత్యాప్యపి సపిణ్డతామ్ ॥" ఇతివచనం చ విజాతీయవిషయమేవ సమర్థనీయం విశేషజ్ఞైః । సర్వత్రాపదుపాధిత్వాస్సజ్జోచస్య లోకే ద్రావిడేతరేషు తృతీయావివాహోఽనుమహాప్రవాహో వరీవృతతీతిచేత్ కింతేన, నహి తావతా శాస్త్రప్రామాణ్యం గతమ్, అశాస్త్రీయానుష్ఠానే అనుష్ఠాతైవ హతస్స్యాత్ । శాస్త్రవజ్జాతిధర్మశ్చ ప్రమాణమితిచేన్న, శాస్త్రావిరుద్ధస్యైవ తస్య ప్రామాణ్యాత్ । తథాగౌతమః ॥ వా ॥ దేశజాతికులధర్మా ఆమ్నాయైరవిరుద్ధాః ప్రమాణమ్ ॥ * ॥ ఇతి, అన్యథాఽతిప్రసఙ్గాత్ । తథాపి జాత్యాచారే నిర్బన్ధః నతావతా శాస్త్రస్యవాన్యస్య వా హానిః, అపితు శాస్త్రాతివర్తినఏవ । నహ్యన్యకృతమన్యోఽనుభుఙ్క్తే, " యతస్స్వకృతభుక్పుమాన్ " ఇతిస్మృతేః ॥ శ్లో ॥ వేదశాస్త్రం మృషాయేషాం తేషాం యుక్తం తదత్యయః । తన్నసత్యంహి తన్నిష్ఠావరిష్ఠా వైదికావయమ్ ॥ * ॥ నహి శాస్త్రోల్లఙ్ఘనం సాధీయః "॥శ్లో॥ యశ్శాస్త్రవిధిముత్సృజ్య వర్తతే కామకారతః । నచసిద్ధిమవాప్నోతి నసుఖం నపరాంగతిమ్ ॥ " ఇతిగీతత్వాత్ । అతశ్శాస్త్రావిరుద్ధఏవ దేశాద్యాచారఃప్రమాణమ్ । అతఏవ శాస్త్రవిహితస్యైవ దేశాద్యాచారస్య అవిచాల్యత్వమాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యస్మిన్దేశే పురే గ్రామే త్రైవిద్యే నగరేపివా । యోయత్ర విహితో ధర్మస్తం ధర్మం నవిచాలయేత్ ॥ * ॥ స్మృతిద్వైధే తత్తద్దేశాచారానుసారేణ ధర్మః కల్ప్య ఇత్యర్థః । కించ, "॥ శ్లో ॥ నమాంసభక్షణేదోషో నమద్యే నచ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా ॥ " ఇత్యాద్యుక్తమాంసభక్షణాదిషు ఇచ్ఛాయాం

వివాహయజ్ఞసురాగ్రహైరేవ వ్యవస్థాపనమేవ శిష్టాచారః నతు స్వేచ్ఛా
చారః । "గర్భాష్టమేఽష్టమేవాబ్దే" "ఏకాగ్నేస్త్రివిధం సమారోపణ
మాత్మన్యరణ్యోర్వా సమిత్సు పక్షస్తత్త్రయోఽపి వా" ఇత్యాదికవైకల్పిక
ధర్మేష్వాత్మనస్తుష్టిశ్శిష్టాచారో వా ప్రమాణమ్ । "ఉత్తరాంశః ప్రభాతే
తు" "పూర్వమేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిః" "దేవా
న్పితౄన్ సమభ్యర్చ్య ఖాదన్మాంసం న దోషభాక్" "గృహేఽపి నివసన్విప్రో
మునిర్మాంసవివర్జనాత్" ఇత్యాదిషు దేశాచారో వక్తుం యుక్తమ్ । యాజ
నాధ్యాపనప్రతిగ్రహశస్త్రాస్త్రభృత్త్వయుద్ధప్రజాపాలనకృషిగోర
క్షవాణిజ్యవిప్రశుశ్రూషాశిల్పజీవనాదికో హి జాతిధర్మః ప్రసిద్ధః । ఏతద్విష
యమేవ "॥ శ్లో ॥ సహజం కర్మ కౌన్తేయ సదోషమపి న త్యజేత్ ।" ఇతి గీ
తమ్ । ఏవం హి ధర్మశాస్త్రప్రవీణా విజ్ఞానేశ్వరాదయో వ్యవస్థాపయా
మాసుః "యథర్షిశిఖాం నిదధాతి యథైవైషాం కులధర్మస్స్యాద్దక్షిణతః
కుముజా వసిష్ఠానాముభయతశ్శిఖాః కాశ్యపానాం ముణ్డా భృగవః పఞ్చచూ
డా ఆంగిరసాశ్శిఖా వాజిమేకే మఙ్గలార్థం శిఖినోఽన్యే యథాకులధర్మం చ" ఇ
త్యాపస్తమ్బలౌగాక్షిప్రముఖమునిముఖముఖరితధర్మేషు కులాచార ఇతి వక్తు
ముచితమ్ । కుముజా - శిఖా, వాజిః - కేశపఙ్క్తిః । అతశ్శాస్త్రనిషిద్ధోఽ
ర్థో దేశజాతికులాచారో న భవతి, శాస్త్రవిప్రతిషేధే తు యస్సద్భిరనుష్ఠిత
స్స ఏవ లోకాచారశ్శిష్టాచారశ్చేతి తత్స్థితిః । కిం చ "॥ శ్లో ॥ ఉద్వాహ్య
తే దాక్షిణాత్యైర్మాతులస్య సుతా ద్విజైః । మధ్యదేశే స్త్వయరతాశ్శిల్పినశ్చ
గవాశినః ॥ మత్స్యాదాశ్చ నరాస్సర్వే వ్యభిచారరతాః స్త్రియః । ఉత్తరే
మద్యపా నార్యస్స్పృశ్యా నౄణాం రజస్వలాః ॥ అప్రజాతాం ప్రగృహ్ణాతి
భ్రాతృభార్యామభర్తృకామ్ । విరుద్ధాస్తు ప్రదృశ్యన్తే దాక్షిణాత్యేషు భూ
యశః ॥" ఇతి సాయణీయ ఏవ వివాహప్రకరణే తత్తద్దేశాచారపరిగణనా
యాం సహ పఠితత్వేన మాతులసుతావివాహస్యానాచారత్వం సువ్యక్తమ్,
అన్యథా తత్సహ పఠితత్వాన్మద్యపానవ్యభిచారాదీనామప్యాచారత్వప్రస
ఙ్గాత్ । తత్తద్దేశే సదాచార ఇతి చేన్న, తస్య తస్య వినివర్త్యత్వస్మరణాత్ ।
తథా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ మాతులస్యసుతోద్వాహో మాతృబన్ధుత్వదూషణమ్ ।
¶ కులేకన్యాప్రదానం చ దేశేష్వన్యేషు దృశ్యతే ॥ ఏవం విరుద్ధానా

¶ కులే కన్యాప్రదానం చేతి పాఠాన్తరమ్.

చారాన్ప్రియత్నేన నివర్తయేత్ । దేశజాత్యాదిధర్మస్య ప్రమాణే నవిరోధినః ॥ * ॥ ఇతి । "శాస్త్రేణాతో నృపస్సర్వం శాస్త్రదృష్ట్యా ప్రవర్తయేత్" ఇత్యత్రానాదరేషష్ఠీ । ప్రమాణవిరుద్ధాన్ దేశజాత్యాదిధర్మాననాదృత్యేత్యర్థః । అత్రధర్మశబ్దో గర్హావిరహమాత్రనిబన్ధనః, అన్యథా "ఏవంవిరుద్ధానాచారాన్ప్రమాణేనవిరోధినః" ఇతిమర్వచత్వాత్ । అత్రాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ ఏతేన దేశకులధర్మావ్యాఖ్యాతాః ॥ * ॥ ఇతి । ఇదంచవ్యాఖ్యాతం హరదత్తేన ॥ వా ॥ "జ్యేష్ఠోపాయాదఇత్యేకే" ఇత్యాదికం శాస్త్రవిప్రతిషేధాదప్రమాణమిత్యుక్తమ్, ఏతేన శాస్త్రవిరుద్ధస్యాప్రమాణత్వవ్యాఖ్యానేన శాస్త్రవిప్రతిషిద్ధా మాతులసుతా పరిణయాదయోఽప్రమాణమితి ॥ * ॥ ఇతి । అతస్తృతీయోద్వాహస్త్యాజ్యఏవ, "అధర్మాణాంతు సతతమాచారః పతనహేతుః" ఇతిస్మృతేః । ఏవమాపఞ్చమాదాసప్తమాచ్చ వివాహోనకార్యః, తస్యచ పతనహేతుత్వాత్ "గురుతల్పసవిజ్ఞేయః" ఇత్యాదిస్మృతేః । ఏతత్సర్వమాగ్రహావగ్రహగృహీతేభ్యోనరోచతే, అథాపి నిర్మత్సరఃప్రమాణపరతన్త్రఃకశ్చిద్వివశ్చిదస్తీతి వ్యవహ్యామస్మ । కించ "స్త్రీసన్తతిస్తథాపుంసామ్" "ఆపఞ్చమాత్సప్తమాచ్చ" "పఞ్చమాత్సప్తమాద్ధీనామ్" "పఞ్చమేసప్తమేచైవ" ఇత్యాదీని పఞ్చమాత్సప్తమాదర్వాగ్వివాహే పాతిత్యపరాణి వచనాని యఃఖలూదాజహారసఏవహిమాతులసుతావివాహమాతిష్ఠేత, ఏవం పూర్వాపరవిరుద్ధమనున్మత్తఃకోబ్రవీతి, తద్వచనజాతం స్వేనైవోదాహృతమ్, నూనంతేనవిస్మృతమ్, మాతులసుతావివాహనిషేధస్య గాన్ధర్వవివాహవిషయత్వకల్పనే మాతులసుతయాసహ పరితసగోత్రాసపిణ్డావివాహనిషేధస్యాపి తద్విషయత్వకల్పనప్రసక్త్యా తత్కల్పనస్య నిరస్తత్వాత్ । కించ, "వివాహాయేన్మనుఃప్రాహపారాశరోఙ్గిరాయమః" ఇతివచనమసజ్గతమేవవిచారాసహత్వాత్ । తథాహి — "అసపిణ్డాతు యామాతుః" "ఏతాస్తిస్రస్తుభార్యార్థే" ఇతివదన్మనుః కథంకారంతృతీయావివాహంవదేత్, యదివదేదున్మత్తప్రలపితంస్యాత్, "యద్వైకించమనురవదత్తద్భేషజమ్" ఇతిశ్రుతిప్రసిద్ధంప్రామాణ్యంభజ్యేత, తథా "మాతుస్సపిణ్డాయత్నేనవర్జనీయాద్విజాతిభిః" "తృతీయాం మాతృతఃకన్యాం తృతీయాంపితృతస్తథా ।

శులేనచోద్వహిష్యన్తినరాః పాపవిమోహితాః ॥ ” ఇతి వదన్వ్యాసః కథంఖలుతృతీయావివాహం బ్రూయాత్, యదిబ్రూయాత్, “ సహోవాచవ్యాసః పారాశర్యః ” ఇతి శ్రుతివ్యాఖ్యాతమాప్తతమత్వం కథముజ్జీవేత్, సచ విప్రలిప్సుః కోటిం నాటీకతే, కించ, మనువ్యాసాఙ్గిరోయమైస్స్వస్వస్మృతిషు నహి తృతీయావివాహ ఉక్తః అపితు పఞ్చమసప్తమార్వాక్తనీవివాహనిషేధ ఏవోక్తః, సచ చన్ద్రికాకారేణచోదాహృతః, అతో “ వివాహయేన్మనుః ప్రాహ ” ఇతి వచనమసఙ్గతమేవేత్యాస్తాం తావత్, ఇదం సమస్తం మూర్ఖాస్స్వైరం కుర్వన్తు, హన్త ఆచారాది కరణార్థవేదినోపి మాతృయోనిబన్ధుసమ్బన్ధమనురుద్ధతే, “ ॥శ్లో॥ లోకస్థిత్యైతుశాస్త్రార్థం నవివిఞ్చన్త్యహోబుధాః । వృథాకిలానుధావన్తి లోకం ధర్మస్తతోహతః ॥ ” కించ “ తృప్తాంజుహూం మాతులస్యైవ యోషాభాగస్తే మాతృష్వసేయీవపామివ ” ఇత్యర్థవాదశ్రుతిదర్శనాత్తృతీయావివాహే కర్తవ్యేమతే “ నాపుత్రస్యహిలోకోఽస్తి ” ఇతి, “ తత్సర్వే పశవోవిదుః ” “ తస్మాత్పుత్రోమాతరం స్వసారంచాధిరోహతి ” ఇత్యపి శ్రవణాత్స్వస్రాద్యధిరోహశ్చప్రసజ్యేత, “ సూర్యగ్రహే కురుక్షేత్రే మేషకృష్ణాజినాదికమ్ । ” “ చణ్డాలాత్ప్రతిగృహ్యాపి యజేతావశ్యకైర్మఖైః । ” ఇత్యాదినా నిత్యస్యావశ్యకర్తవ్యత్వే తాత్పర్యపర్యవసానాదృణాపకరణప్రజాతన్త్వవ్యచ్ఛేదవర్ణాశ్రమధర్మానుష్ఠానార్థవివాహస్యావశ్యకర్తవ్యత్వే తాత్పర్యగ్రహణమేవ యుక్తమితి సర్వస్మృతీనామవిరోధః “ యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః । యుక్తాఆయుక్తాః । అలూక్షాధర్మకామాస్స్యుః । యథాతేతత్రవర్తేరన్ । తథాతత్రవర్తేథాః ” ఇతిశ్రుతేః, సమ్మర్శియుక్తాలూక్షధర్మకామవర్తనానువర్తనమేవానువర్తనం నలోకవిలోకనమ్ । తస్మాన్మాతృతస్పఞ్చమాత్పితృతస్సప్తమాదూర్ధ్వమేవ వివాహ ఇతి ప్రామాణికానాం ధర్మశాస్త్రఘణ్టాపథః .

నిర్మత్సరాఃపాతకభీరవోయే పశ్యన్తు పాణిగ్రహనిర్ణయన్తే ।
బహ్వీఃస్మృతీర్వీక్ష్యవిమృశ్యసారంసమగ్రహీద్వైదికసార్వభౌమః ॥

ఇతి వివాహ్యకన్యానిర్ణయస్సమాప్తః .

ఇహతావత్ స్థాలీపాకో నిర్ణీయతే । ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ ఏవమత ఊర్ధ్వం దక్షిణావర్జముపోషితాభ్యాం పర్వసు కార్యః పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమ్ - తత్సన్యవహన్తి శ్రపయిత్వేత్యాది సూత్రోక్తప్రకారేణేత్యర్థః , అతఊర్ధ్వమ్ - ఆగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరమ్ । ఏవం పదతా వివాహశేషమధ్యే పర్వసమ్భవేపి తత్ర స్థాలీపాకః కార్య ఇత్యుక్తం భవతి , యద్యాగ్నేయస్థాలీపాకః కృతస్స్యాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ వివాహశేషమధ్యేతు పర్వణ్యాపతితే సతి । తస్మిన్నపి చ కర్తవ్యం స్థాలీపాకం యథావిధి ॥ తత్ర యద్యప్యమావాస్యా వివాహాత్స్యాదనన్తరమ్ । యది వా పౌర్ణమాసీ స్యాత్ స్థాలీపాకక్రియా మతా ॥ * ॥ ఇతి । అత్రామావాస్యాయామపి స్థాలీపాకస్మరణమాగామిపౌర్ణమాస్యామాధ్యాధిమాసదోషదుష్టత్వేద్రష్టవ్యమ్ । తథా గౌతమః ॥ వా ॥ పౌర్ణమాస్యుపక్రమా దర్శపూర్ణమాసౌ దర్శశ్చేత్పూర్వముపపద్యేత పౌర్ణమాసీవేష్ట్వైవ తతః కుర్యాదపూర్వాన్పౌర్ణమాసీమాకాఙ్క్షేదిత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి । చతుర్థీహోమానన్తరం యది దర్శః పూర్వమాగచ్ఛేత్తదా దర్శకాలాత్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీ స్థాలీపాకం కృత్వా తతస్స్వకాలే దర్శస్థాలీపాకం కుర్యాదితి తద్వ్యాఖ్యానే వ్యాఖ్యాతమ్ । ఏవమేవస్మృత్యన్తరేచోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ పాకయజ్ఞస్య చారమ్భమన్వారమ్భణమేవచ । పౌర్ణమాస్యాం యజేత్పూర్వం దర్శేతు న కథంచన ॥ మాధ్యాధిమాసదోషేతు పౌర్ణమాస్యాం యజేత్కథమ్ । దర్శేపి వా యజేత్పూర్వం పౌర్ణమాసీమమామపి ॥ అతికాలాన్తరారమ్భే యజమానశ్చపాపకృత్ । ఆయుశ్శ్రియం యశో హన్యాత్తస్మాత్తా నాతిసంక్రమేత్ ॥ * ॥ యావద్దర్శం తావత్పౌర్ణమాసస్థాలీపాకస్య కాలః । ఆద్యదర్శాత్పూర్వమేవ పౌర్ణమాసీం యజేత్ । ఏవమిష్ట్వా తతస్స్వకాలే, అమామపి - దర్శమపి, యజేత్, న తు ప్రతిపది పౌర్ణమాసీమమామపి సహ యజేదిత్యర్థః । అన్యథా దర్శకాలప్రాప్తౌ నపునరతిపన్నపౌర్ణమాసానుష్ఠానమ్ , అధికారాన్తరానురోధేన పూర్వాధికారనివృత్తేః । తదుక్తం స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ వా ॥ ఆకాలాత్కాలత్వేనాగామిపర్వకాలాత్ప్రాగేవాతిపన్నపర్వానుష్ఠానం కార్యమ్ , న తత్ప్రాప్తౌ తు వ్యతీతానుష్ఠానమ్ , “ తావద్దర్శం పౌర్ణమాసం యావదన్యోనపర్వకాలః ” ఇతి శ్రుతేః ॥ * ॥ ఇతి । కించ , ఆగామి

పర్వణోమష్టత్వే "॥ శ్లో ॥ రాకాచేచ్ఛేషహోమాత్ప్రాగప్యారమ్భో౽త్రపర్వణి । వైశ్వదేవమాసికయోస్సంవేశన జపాత్పరమ్ ॥ " ఇత్యాదిభిః ప్రాక్ఛేషహోమాత్పర్వభేదానాదరేణ స్థాలీపాకస్యావశ్యకర్తవ్యత్వావగతేః, అనేనైవాభిప్రాయేణాపస్తమ్బేన " ఏవమతఊర్ధ్వమ్ " ఇత్యనుశాసనాచ్చాకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ దర్శేపితత్పూర్వమేవ పౌర్ణమాస స్థాలీపాకంకృత్వా దర్శం కుర్యాదితిసిద్ధమ్ । వివాహానన్తరపర్వణి గ్రహణాదిదోషసమ్భవే ॥ శ్లో ॥ ఉపరాగో౽ధిమాసోవా యది ప్రథమపర్వణి । నాహరేత్ప్రథమామిష్టిం మౌఢ్యేచ గురుశుక్రయోః ॥ * ॥ ఇతి నిషేధాత్ప్రథమ స్థాలీపాకోనకార్యః । ఏవం వివాహానన్తరమాషాఢాది పితృమాస సమ్భవేచ నకార్యమ్, " ॥ శ్లో ॥ స్థాలీపాకక్రియాం కుర్యాద్వివాహోత్తరాయణే । పితృమాసచతుష్కే-తు యదికుర్యాద్వినశ్యతి ॥ " ఇతిప్రత్యవాయస్మృతేః । నను స్థాలీపాకాకరణే పునరౌపాసనాగ్నేఃప్రాబల్యం నాస్తీతిచేన్న, " ఔపాసనం హోమోవైశ్వదేవమష్టకాపార్వణ శ్రాద్ధం సర్పబలిరీశానబలిః " ఇతి సప్తపాకయజ్ఞానాం పృథక్ప్రకరణత్వేనాన్యోన్యనైరపేక్ష్యాత్ । నను " ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢేప్యధికేమాసి సజాతే ప్రతౌగ్రహణేపివా । అన్వారమ్భం ప్రకుర్వీత సమనన్తరపర్వణి ॥ " ఇతివచనాదన్వారమ్భః కార్య ఇతిచేన్నైవమ్, " నాహరేత్ప్రథమామిష్టిమ్ " ఇతివచనవిరోధాపత్తేః, ఆగామిపర్వణిమలాధిమాసమౌఢ్యాది సమ్భవే తతఃపూర్వమేవ వివాహానన్తరం పర్వసమ్భవే స్మిన్పర్వణి పౌర్ణమాసీమమావాసీత్యుక్తక్రమేణాన్వారమ్భం కుర్వీతేత్యుక్తత్వాచ్చ । అన్యథామలాధికమాసాదౌ ప్రథమస్థాలీపాక నిషేధవచన నిచయోవ్యర్థస్స్యాత్ । తథా కాలనిర్ణయాదౌ ॥ శ్లో ॥ ఉపాకర్మచ హవ్యంచ కవ్యం పర్వోత్సవం తథా । ఉత్తరే నియతం కుర్యాన్మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పర్వ - ప్రాథమికేష్టిః ప్రథమస్థాలీపాకశ్చ, నతుద్వితీయః, తస్యదోషాభావాత్, " ప్రారబ్ధేతుద్వితీయాదౌ ప్రోక్తదోషానవిద్యతే " ఇతిస్మరణాత్ । స్మృతిసఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భం దర్శపూర్ణేష్ట్యోరగ్నిహోత్రస్యచాదిమమ్ । ప్రతిష్ఠాపశుకర్మాద్యం మలమాసే వివర్జయేత్ ॥ * ॥ నను " ॥ శ్లో ॥ అధిమాసేతుశుక్రస్య గురోరస్తమయేపిచ ।

నిత్యం నైమిత్తికం కుర్యాత్కామ్యం కర్మ వివర్జయేత్ ॥" ఇతి నిత్యస్య కర్తవ్యత్వవచనాత్, "నిత్యానిహోపయన్నేనస్తేజస్వీ జాయత ఇతి విజ్ఞాయతే" ఇతి తదకరణే ప్రత్యవాయస్మృతేశ్చ నిత్యత్వాత్ స్థాలీపాకః కార్య ఇతి చేన్న, నిత్యకర్మకార్యత్వపరవచనానాం ప్రారబ్ధకర్మవిషయత్వాత్, మాసదోషేతు "ప్రారమ్భం దర్శపౌర్ణమాస్యోః" ఇత్యాదివచనైస్తేషాం ప్రారమ్భనిషేధాత్, "ఉత్తరేనియతం కుర్యాత్పూర్వే తన్నిష్ఫలం భవేత్" ఇతి తత్కరణేపి నైష్ఫల్యస్మరణాచ్చ । అత్ర పర్వవిషయే నియమమాహాపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పర్వసుచోభయోరుపవాస ఔపవస్తమేవ కాలాన్తరే భోజనం తృప్తిశ్చాన్నస్య యచ్చైనయోః ప్రియం స్యాత్తదేతస్మిన్నహని భుఞ్జీయాతామధశ్చ శయీయాతాం మైథునవర్జనంచ శ్వోభూతే స్థాలీపాక స్తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాతో నిత్యః లోక ఉపదిశన్తి ॥ * ॥ ఇతి । నన్వేతస్మిన్నితి పాణిగ్రహణమహః పరామృశ్యతే, తత్రప్రత్యబ్దం ప్రియభోజనాదికం విధీయత ఇతి వ్యాఖ్యానమ్, అతః కథమిదం పర్వవిషయమితి చేన్న, తథాక్వచిదపి లోకే సమాచారాభావాత్ । నహి కశ్చిదపి పాణిగ్రహణమహః స్మరన్ ప్రియభోజనాదికం ప్రత్యబ్దం కరోతి శ్వః స్థాలీపాకంచాచరతి । నన్వస్య పర్వవిషయత్వే పర్వసు ఇతి బహువచనాన్తస్య ఏతస్మిన్నిత్యేకవచనాన్తతయా ప్రత్యవమర్శో ఽనుపపన్నః, మైవమ్, వక్ష్యమాణధర్మాణాం ప్రతిపర్వప్రాప్త్యర్థత్వాదేకవచనాన్తస్య । కించ పాణిగ్రహణమహరితి విశేషణమేవానుపపన్నమ్, తదన్తరేణాపి విశేషార్థస్య గమ్యమానత్వాత్ । యథాఽఽహుః ॥ శ్లో ॥ గమ్యమానస్యచార్థస్య నైవయుక్తం విశేషణమ్ । శబ్దాన్తరైర్విభక్త్యా వా ధూమోయం జ్వలతీతివత్ ॥ * ॥ తస్మాదేతస్మిన్నితి ప్రకృతపర్వప్రతీతేస్తద్విషయమేవేదమితి యుక్తమ్ । కించాత్ర పక్షే ఉపోషితాభ్యామితి విహితమేవౌపవస్తమత్రానూద్యతే, కాలాన్తరే భోజనమివౌపవస్తం నతు తద్దివసోపవాస ఇత్యర్థవిశేషం బాధితుం తత్ర నియమ్యతే "తృప్తిశ్చాన్నస్య" ఇత్యాదినా । ననుపర్వపరత్వే తస్యోపచారః పార్వణేన వ్యాఖ్యాత ఇతిసూత్రస్య స్వైనైవ వ్యాఖ్యానమనుపపన్నమితి చేన్న, స్వాధ్యాయవిధివత్సూత్రపరనిర్వాహకత్వేన సూత్రస్యాప్యజ్ఞాతార్థజ్ఞాపనావిరోధాత్ । యద్వా "అతఊర్ధ్వమ్" ఇతి పర్వస్థాలీపాకస్తా

గ్నేయస్థాలీపాకధర్మ ఏవ పార్వణశబ్దేనోచ్యతే, తస్య నిత్యత్వోపదేశార్థమ్, అతః “ ప్రతిపర్వపత్న్యవహన్తి ” ఇత్యావ్యక్తక్రమేణైవోపచారః కార్యః । చన్ద్రికాయాంచ ॥ వా ॥ ఔపవస్తప్రియభోజనంకార్యం తథాఽఽప స్తమ్బః “ యచ్చైనయోఃప్రియంస్యాత్తదేతస్మిన్నహని భుఞ్జీయాతామ్ ” ఇతి ॥ * ॥ ఇతి । ఇదం పర్వవిషయత్వేనైవోదాహృతమ్, అత్ర నియమాన్తరంచ గృహ్యపరిశిష్టోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ శాకం మాంసం మసూరంచ లవణం కోరదూషకాన్ । మాషం మధుపరాన్నంచ త్యజేదుపవసన్ స్త్రియమ్ ॥ * ॥ కించత్వత్పక్షే “ నిత్యం లోకఉపదిశన్తి ” ఇతిసూత్రమత్యన్తానుపపన్నమ్, “ ప్రతిసంవత్సరం వివాహోత్పరేద్యుః స్థాలీపాకఃకార్యః ” ఇతి శిష్టానుపదేశాత్క్వచిదప్యాచారాభావాచ్చ । పర్వవిషయత్వేతు సుసఙ్గతమేవేదమ్, లోకే వేదార్థప్రదర్శకే ధర్మశాస్త్రే గౌతమాదిభిః “ అష్టకాపార్వణం నిత్యం§ స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ” ఇతి పాకయజ్ఞేషు నిత్యత్వేనోపదేశాత్ । అతఏవహి ప్రారబ్ధస్యాస్య మాఘాద్యావపి కర్తవ్యతాస్మరణమ్ । తథా విష్ణుయామళే ॥ శ్లో ॥ గురావస్తంగతే శుక్రే బాల్యేవా వార్ధకేఽపివా । నదోషాయభవేత్తత్కర్మ నిత్యత్వాన్నతుదుష్యతే ॥ * ॥ ఇతి । నిత్యగ్రహణాత్కామ్యనిషేధః, “ పక్షేవా యదివామాసే ” ఇత్యకరణే ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ నిత్యః । అతఃప్రియభోజనాధశ్శయన మైథునవర్జనాది విధానం పర్వవిషయత్వేనైవ సుసఙ్గతమిత్యలమ్ । అస్య కాలమాహ వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ పర్వణోయశ్చతుర్థాంశ ఆద్యాః ప్రతిపదస్త్రయః । యాగకాలస్సవిజ్ఞేయః ప్రాతరుక్తోమనీషిభిః ॥ లలాటసమ్మితేభానౌ ప్రథమఃప్రహరఃస్మృతః । సపవాధ్యర్ధసంయుక్తః ప్రాతరిత్యభిధీయతే ॥ * ॥ సన్ధిభేదేన పర్వచతుర్థాంశస్యాపి యాగకాలత్వమాహ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనేయదాసన్ధిఃపర్వప్రతిపదోర్భవేత్ । తదహర్యాగఇష్యేత పరతశ్చేత్పరేఽహని ॥ * ॥ పరతశ్చేత్ - ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిశ్చేదిత్యర్థః, “ ॥ శ్లో ॥ రవిరావర్తతేయస్మింస్తదావర్తనమిష్యతే । ఆవర్తనాత్పరం సన్ధౌ యాగంకుర్యాత్పరేఽహని ॥ ” ఇతి రవేరావర్తనం ద్వేధావిభక్తస్య దినస్యార్ధం నతు పఞ్చధావిభక్తస్య తృతీయో మధ్యా

§ న్నిత్యంస్థాలీపాకం సమాచరేదితిపాఠాన్తరమ్.

హ్నభాగః, నహి షోడశఘటికాకాలే తదధికే వారవిరావర్తతే, “ ॥ శ్లో ॥ పర్వప్రతిపదోస్సన్ధిరర్వాగావర్తనాద్యది । తస్మిన్నహనియష్టవ్యం పూర్వేద్యుస్స్యాదుపక్రమః ॥ ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టిరిత్యేషపర్వద్వయవినిర్ణయః ॥ ” లోకాక్షిశ్చ ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణే వాథమధ్యాహ్నే యదిపర్వసమాప్యతే । ఉపోష్యతత్రపూర్వేద్యుస్తదహర్యాగఇష్యతే ॥ * ॥ తదహః - సన్ధిదినమ్, కాలాధ్వనోరితి ద్వితీయా, తస్మిన్నహనీత్యర్థః । నను “ ॥ శ్లో ॥ నయష్టవ్యశ్చతుర్థాంశే యాగఃప్రతిపదఃక్వచిత్ । రక్షాంసి తద్విలుమ్పన్తి శ్రుతిరేషాసనాతనీ ॥ ” ఇతి కాత్యాయనవచనాత్కథం ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే యాగఃకర్తవ్యఇతిచేన్నైవమ్ , మధ్యందినే తదర్వాగ్వాసన్ధౌ తత్రైవయాగే కర్తవ్యే ఆలస్యాదినా తత్రాకృత్వా పరదినే ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే యదాస్థాలీపాకం కరోతి తద్విషయత్వాత్తస్య, ఆవర్తనాదూర్ధ్వం పర్వసన్ధౌశ్వఃపర్వచతుర్థాంశే యాగస్మరణాచ్చ । తథా వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ సన్ధిర్యద్యపరాహ్ణేస్యాద్యాగం ప్రాతఃపరేఽహని । కుర్వాణఃప్రతిపద్భాగే చతుర్థేపి నదుష్యతి ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్విదం గార్గ్యవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపద్యప్రవిష్టాయాం యదిచేష్టిస్సమాప్యతే । పునఃప్రణీయకృత్స్నేష్టిఃకర్తవ్యాయాగవిత్తమైః ॥ * ॥ ఇతి తదిదమిష్టివిషయమ్, నస్థాలీపాకవిషయమ్, “ పునఃప్రణీయకృత్స్నేష్టిః ” ఇతిజ్ఞాపనాత్ । ముఖ్యకాలాతిపత్తౌ గౌణకాలమాహ గోభిలః ॥ వా ॥ అథయదిగృహ్యాగ్నౌ సాయంప్రాతర్హోమయోర్దర్శపూర్ణమాసయోర్వా హవ్యం హోతారంవా నాధిగచ్ఛేత్కథం కుర్యాదాసాయమాహుతేః ప్రాతరాహుతిర్నాత్యేత్యాప్రాతరాహుతేస్సాయమాహుతిర్నాత్యేత్యమావాస్యాయాఃపౌర్ణమాసీనాత్యేత్యాపౌర్ణమాస్యా అమావాస్యానాత్యేతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ ॥ వా ॥ సర్వోపరపక్షఃపౌర్ణమాసస్య పూర్వఃపక్షోదర్శస్య ॥ * ॥ ఇతి । కాలఇతిశేషః । కాత్యాయనశ్చ ॥ వా ॥ పౌర్ణమాస్యత్యయే హవ్యం హోతా వా యదహర్భవేత్ । తదహర్జుహుయాదేవమమావాస్యాత్యయేపిచ ॥ * ॥ ఏవమేషు వచనేషు కృత్స్నస్య పక్షస్యకాలత్వోక్తేఃక్వచిద్దినేకర్తవ్యం నతుప్రతిపది, సంహత్యాశస్యాఃపక్షాన్తరాదిత్వేనాతీతయాగస్యాకాలత్వాదధికారాన్తరానురోధేన పూర్వాధికారాణి

వృత్తేః । తథా వామనః ॥ శ్లో ॥ ఉక్తకాలవ్యతిక్రాన్తౌ దివసే యత్ర కుత్ర చిత్ । ఆగామిపర్వణః పూర్వం స్థాలీపాకం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర పౌర్ణమాస్యాం విశేషః — పూర్ణిమాప్రతిపత్సన్ధిస్సఙ్గవావర్తనయోర్మధ్యే స్యాత్స సద్యస్కాలవిధిస్స్యాత్ , అన్వాధానాది తత్రైవ స్యాన్న పూర్వేద్యుః , తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ పౌర్ణమాస్యాంత్వన్వాధాన పరిస్తరణోపవాసాస్సద్యో వా సద్యస్కాలాయం సర్వం క్రియతే ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనశ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిశ్చేత్సఙ్గవాదూర్ధ్వమర్వాగావర్తనాద్రవేః । సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ భవేత్ ॥ * ॥ తథాఽమావాస్యాయాంచ విశేషః । అత్ర వృద్ధశాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ద్వితీయా త్రిముహూర్తా చేత్ప్రతిపద్యపరాహ్ణికీ । అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం పరతస్సోమదర్శనాత్ ॥ * ॥ అపరాహ్ణికీ - కృత్స్నచతుర్థకాలవ్యాపినీత్యర్థః । తదా పూర్వేద్యురన్వాధానమిష్టిస్తు చతుర్దశ్యపరదినే నతు సన్ధిదినే ప్రతిపది చన్ద్రదర్శనసద్భావాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ ఆవర్తనాత్పరం సన్ధిర్యది తస్మిన్నుపక్రమః । పరేద్యురిష్టిరిత్యేష పర్వద్వయవినిర్ణయః ॥ ” ఇత్యుక్తనియమోఽత్ర నాస్తీత్యర్థః । వృద్ధవసిష్ఠశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఇన్ద్రానిరుప్తే హవిషి పురస్తాదుదితే విధోః । జుహోత్యాతిచాహుతీస్తస్మిన్పశ్చాదపిహి తద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర సన్ధిపరిజ్ఞానోపాయమాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ పరేఽహ్ని ఘటికాన్యూనాస్తద్వైవాభ్యధికాశ్చ యాః । తదర్ధక్షేప్త్యపూర్వస్మిన్హ్రాసవృద్ధీ ప్రకల్పయేత్ ॥ * ॥ లోకాక్షిశ్చ ॥ వా ॥ తిథేః పరస్యా ఘటికాయాశ్చ న్యూనాస్తద్వైవాభ్యధికాశ్చ యాస్తాసామర్ధం విభజ్యాథ తథా ప్రయోజ్య హ్రాసే చ వృద్ధౌ ప్రథమే స్యాత్ ॥ * ॥ ఇతి । ప్రథమే - ప్రతిపది , యో హ్రాసః సః క్షయః , వృద్ధిశ్చ , తద్ద్వయం ద్వేధా విభజ్య అర్ధం పర్వణి సంయోజ్య సన్ధిర్నిశ్చేతవ్య ఇత్యర్థః .

శ్రుతిస్మృతీ యస్య దృశౌ ప్రసిద్ధే యత్స్వాంత్రయీలక్షణగో ద్వితీయః ।
సద్వృత్తభవ్యాభరణస్సమిద్ధే సుధీరయం వైదిక సార్వభౌమః ॥

ఇతి స్థాలీపాకనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఇహ తావజ్జాత్యాది దుష్టభక్షణనిబన్ధనం ప్రాయశ్చిత్తం నిర్ణీయతే — అత్ర వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ సంసర్గదుష్టం యచ్చాన్నం క్రియాదుష్టంచ కామతః । భుక్త్వా స్వభావదుష్టంచ తప్తకృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥ కేశకీటావపన్నంచ నీలీలాక్షోపవాసితమ్ । స్నాయ్వస్థిచర్మసంస్పృష్టం భుక్త్వా తూపవసేదహః ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ వా ॥ కేశకీటావపన్నరుధిరమాంసాన్యతరాస్పృశ్య స్పృష్టభ్రూణఘ్నావేక్షితావలీఢశ్వసూకరగవాఘ్రాతశుక్తపర్యుషితవృథాపక్వదేవాన్నహవిషాం భోజనే ఉపవాసః పఞ్చగవ్యాశనంచ ॥ * ॥ ఇతి । ఏతదుభయమకామవిషయమ్, కామతస్తు “ ॥ శ్లో ॥ మృద్వారికుసుమాదీంశ్చ ఫలకందేక్షుమూలకాన్ । విణ్మూత్రదూషితాన్ ప్రాశ్య కృచ్ఛ్రపాదం సమాచరేత్ ॥ సన్నికృష్టేఽర్ధమేవ స్యాత్కృచ్ఛ్రస్యాశువిశోధనమ్ ॥ ” ఇతి విష్ణూక్తం వేదితవ్యమ్ । దేవాన్నమ్ - అనివేదితమ్ । తథా విష్వక్సేనః ॥ శ్లో ॥ ప్రాకాసాదితంతు యాగార్థం దేవతానాం ప్రయత్నతః । తత్సన్తర్పణపర్యన్తం తావద్దేవాన్నముచ్యతే ॥ * ॥ అతో నివేదితం భోజ్యమేవ । అల్పసంసర్గే పాదః మహత్సంసర్గేఽర్ధమితి వ్యవస్థా । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ అమేధ్యపతితచణ్డాలపుల్కసరజస్వలాప్రసూతికుణికుష్ఠికునఖిస్పృష్టాని భుక్త్వా కృచ్ఛ్రం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుణిః - హస్తవికలః । ఏతత్కామకారవిషయమ్, అకామతోఽర్ధమ్ । అశక్తవిషయే విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా స్పృశ్యైస్తథాశౌచి కేశకీటాదిదూషితమ్ । కుశోదుమ్బరబిల్వాద్యైః పనసామ్బుజపత్రకైః । శఙ్ఖపుష్పీసువర్చాది క్వాథం పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ శూద్రాద్యుపహతే హారీతః ॥ శ్లో ॥ న శూద్రోపహతం భోజ్యం కీటైర్వామేధ్యసేవిభిః ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ భుఞ్జానేషు తు వా యత్ర శూద్ర ఉపస్పృశేదనర్హాద్భిర్వా సమానపఙ్క్తౌ భుఞ్జానేషు వా యత్రానుత్థాయోచ్ఛిష్టం ప్రయచ్ఛేదాచామేద్వా కుత్సయిత్వా వా యత్రాన్నం దద్యుస్తత్ర ప్రాయశ్చిత్తమహోరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఉచ్ఛిష్టపఙ్క్తిభోజనే క్రతుః ॥ శ్లో ॥ యస్తు భుఙ్క్తే ద్విజః పఙ్క్త్యాముచ్ఛిష్టాయాం కదాచన । అహోరాత్రోషితో భూత్వా పఞ్చగవ్యేన శుధ్యతి ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతే విశేషః ॥ వా ॥ అజావికమహిషమృగాణాం మాంసభక్షణే కేశనఖరుధిరప్రాశనే బుద్ధిపూర్వే

త్రిరాత్రమజ్ఞానాదుపవాసః ॥ * ॥ ఇతి । అకామతస్సకృద్భక్షణే ప్ర
చేతాః ॥ వా ॥ నఖకేశమృల్లోష్టభక్షణే అహోరాత్రాభోజనాచ్ఛు
ద్ధిః ॥ * ॥ ఇతి । ముఖమాత్రప్రవేశే స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కేశకీటనఖం ప్రా
శ్య అస్థికీకటమేవ వా । హేమతప్తఘృతం పీత్వా తత్క్షణాదేవ శుద్ధ్యతి ॥ * ॥
సూక్ష్మతరక్రిమికీటాస్థిభక్షణే హారీతః ॥ వా ॥ కీటపిపీలికాజలూకాతదస్థా
స్థిభక్షణే గోమూత్రగోమయాహారస్త్రిరాత్రేణ విశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ మ
నుః ॥ శ్లో ॥ బిడాలకాకాఖూచ్ఛిష్టం జగ్ధ్వా శ్వనకులస్య చ । కేశకీటావప
న్నం చ పిబేద్బ్రాహ్మీం సువర్చలామ్ ॥ * ॥ ఇదమకామవిషయమ్ । కా
మతస్తు విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ పక్షిశ్వాపదజగ్ధస్య రసస్యాన్నస్య భూయసః । సం
స్కారరహితస్యాపి భోజనే కృచ్ఛ్రపాదకమ్ ॥ * ॥ అకామతోభ్యాసే శా
తాతపః ॥ వా ॥ శ్వకాకాద్యవలీఢశూద్రోచ్ఛేషణభోజనే త్వతికృచ్ఛ్రమ్ ॥ * ॥
ఇతి । కామతోభ్యాసే స ఏవ ॥ శ్లో ॥ శునాముచ్ఛిష్టకం భుక్త్వా మాసమే
కం వ్రతీ భవేత్ । కాకోచ్ఛిష్టం గవాఘ్రాతం భుక్త్వా పక్షం వ్రతీ భవేత్ ॥ * ॥
కామతో బ్రాహ్మణాద్యుచ్ఛిష్టాశనే బృహద్యమః ॥ వా ॥ బ్రాహ్మణ
శూద్రోచ్ఛిష్టాశనే సప్తాహం పఞ్చగవ్యప్రాశనం వైశ్యోచ్ఛిష్టాశనే
పఞ్చాహం రాజన్యోచ్ఛిష్టాశనే త్రిరాత్రం బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టాశనేఽహో
రాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కామతోభ్యాసే మనుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా సహ బ్రాహ్మ
ణేన ప్రాజాపత్యేన శుద్ధ్యతి । భూభుజా సహ భుక్త్వాన్నం తప్తకృచ్ఛ్రే
ణ శుద్ధ్యతి ॥ వైశ్యేన సహ భుక్త్వాన్నమతికృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి । శూద్రేణ
సహ భుక్త్వాన్నం చాన్ద్రాయణమథాచరేత్ ॥ * ॥ అకామతస్తు శఙ్ఖః ॥
॥ వా ॥ బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టాశనే మహావ్యాహృతిభిరభిమన్త్ర్యాపః పిబేత్,
క్షత్రియోచ్ఛిష్టాశనే బ్రాహ్మీరసపక్వేన త్ర్యహం క్షీరేణ వర్తయేత్, వైశ్యో
చ్ఛిష్టభోజనే త్రిరాత్రోపోషితో భూత్వా బ్రాహ్మీం సువర్చలాం పిబేత్,
శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే షడ్రాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తత్రాభ్యాసే ద్వైగు
ణ్యాదికల్ప్యమ్, ఏతచ్చ పిత్రాద్యుచ్ఛిష్టవ్యతిరేకేణ, తత్ర దోషాభా
వాత్, పితుర్జ్యేష్ఠస్య చ భ్రాతురుచ్ఛిష్టం భోక్తవ్యమ్, ధర్మవిప్రతిపత్త్వావ
భోజ్యమ్ " ॥ శ్లో ॥ గురోస్స్వస్య యదుచ్ఛిష్టం భోజ్యం తత్పుత్రశిష్య
యోః । భార్యాభృతకదాసేభ్య ఉచ్ఛిష్టం శేషయేద్బుధః ॥ " ఇత్యాది

స్మృతిభ్యః । అతో బ్రహ్మచారిభిర్గృహస్థైశ్చాచార్యాద్యుచ్ఛిష్టం భోజ్య మేవ విహితత్వాత్ । సహభోజనే బృహద్వ్యాసః ॥శ్లో॥ మాతా వా భగినీ వాథ భార్యా వాన్యాశ్చయోషితః । న తాభిస్సహభోక్తవ్యం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణంచరేత్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ శూద్రోచ్ఛిష్టభోజనే సప్తరాత్రమభోజనం స్త్రీణాం చైవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । యత్త్వఙ్గిరోవచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణ్యా సహ యోఽశ్నీయాదుచ్ఛిష్టం వా కదాచన । తత్ర దోషం న మన్యన్తే సర్వ ఏవ మనీషిణః ॥ ” ఇతీదం పత్న్యా సహభోజనం వివాహవిషయమాపద్విషయం వేతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ అన్త్యానాం భుక్తశేషం తు భక్షయిత్వా ద్విజాతయః । చాన్ద్రం కృచ్ఛ్రం తదర్ధం చ బ్రహ్మక్షత్రవిశాం క్రమాత్ ॥ చాన్ద్రమ్ - చాన్ద్రాయణమ్ ॥ చణ్డాలపతితాదీనాముచ్ఛిష్టాన్నస్య భక్షణే । చాన్ద్రాయణం చరేద్విప్రః క్షత్రస్సాన్తపనం చరేత్ ॥ షడ్రాత్రం చ త్రిరాత్రం చ వర్ణయోరానుపూర్వ్యశః ॥ * ॥ ఆపది తు పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ఆపత్కాలే తు విప్రేణ భుక్తం శూద్రగృహే యది । మానస్తోకే న శుద్ధ్యేత ద్రుపదాం వా శతం జపేత్ ॥*॥ షట్త్రింశన్మతే ॥ శ్లో ॥ దీపోచ్ఛిష్టం తు యత్తైలం రాత్రౌ రథ్యాహృతం చ యత్ । అభ్యఙ్గాచ్చైవ యచ్ఛిష్టం భుక్త్వా నక్తేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ యదాహ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ పీతశేషం తు యత్తోయం భోజనే ముఖనిస్సృతమ్ । అభోజ్యం తద్ద్విజస్యాహుర్భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ ఇతి తదభ్యాసవిషయమ్, పీతశేషమితి చషకస్థవిషయమ్, “ పీత్వావశిష్టం చషకే పునస్తన్న పిబేజ్జలమ్ ” ఇతి శాణ్డిల్యస్మృతేః । ధీపూర్వే తు స ఏవ ॥ శ్లో ॥ పీతోచ్ఛిష్టం తు పానీయం పీత్వా తు బ్రాహ్మణః క్వచిత్ । త్రిరాత్రం తు వ్రతం కుర్యాద్వామహస్తేన వా పునః ॥ * ॥ అకామతస్త్వర్ధం కల్ప్యమ్ । ఉపహతోదపానే విష్ణుః ॥ వా ॥ మృతపఞ్చనఖాత్కూపాదత్యన్తోపహతాద్వా ఉదకం పీత్వా బ్రాహ్మణస్త్ర్యహముపవసేద్ద్వ్యహం రాజన్య ఏకాహం వైశ్యశ్శూద్రో నక్తం సర్వే చాన్తే పఞ్చగవ్యం పిబేయుః ॥ * ॥ ఇతి । అత్యన్తోపహతాత్ - మూత్రపురీషాదిభిరుపహతాదిత్యర్థః । యదా తు తత్రైవ శవముచ్ఛిష్టతయా భిన్నం భవతి తదా పునర్విశేషమాహ హారీతః ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నం భిన్నం శవం తోయే తత్రస్థం యది తత్పిబేత్ । శుద్ధ్యై చాన్ద్రాయణం కుర్యా

త్తప్తకృచ్ఛ్రమథాపి వా ॥ యదికశ్చిత్తతస్స్నాయాత్ప్రమాదేనద్విజో
త్తమః । జపం స్త్రిషవణస్నాయీత్వహోరాత్రేణ శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఇదం
చాన్ద్రాయణం కామతోమనుష్యశవోపహత జలపానవిషయమ్ , అకామ
తఃపానే దేవలః ॥ శ్లో ॥ క్లిన్నం భిన్నం శవంచైవ కూపస్థం యదిదృశ్యతే।
పయఃపిబేత్త్రిరాత్రంతు మానుషేద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ద్విగుణమ్ -
షడ్రాత్రమ్ । ఆపస్తమ్బః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలకూపభాణ్డస్థం నరఃకామాజ్జలం
పిబేత్ । ప్రాయశ్చిత్తం కథంతత్ర వర్ణేవర్ణేవినిర్దిశేత్ ॥ చరేత్సాన్తపనం
విప్రఃప్రాజాపత్యంతు భూమిపః । తదర్ధంతు చరేద్వైశ్యః శూద్రఃపా
దం వినిర్దిశేత్ ॥ శూద్రాదీనాం జలం పీత్వా పుష్కరిణ్యాం ప్రదేఽపి వా ।
జానుదఘ్నం శుచిజ్ఞేయమధస్తాదశుచిస్మృతమ్ ॥ తత్తోయం యఃపిబేద్వి
ప్రః కామతోఽకామతోపి వా । అకామతోనక్తభోజీ అహోరాత్రంతు
కామతః ॥ * ॥ దేవలః ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలకూపభాణ్డస్థమజ్ఞానాదుదకం పిబే
త్ । ద్విజస్త్ర్యహేణ శుద్ధ్యేత శూద్రస్త్వేకేనశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ రజకాదిభా
ణ్డతోయే పరాశరః ॥ శ్లో ॥ భాణ్డస్థమన్త్యజానాంతు జలం దధిపయఃపిబే
త్ । బ్రాహ్మణఃక్షత్రియోవైశ్యశ్శూద్రశ్చైవప్రమాదతః ॥ బ్రహ్మకూర్చోప
వాసేనద్విజాతీనాంచనిష్కృతిః । శూద్రస్యచోపవాసేనతథాదానేన శక్తి
తః ॥ * ॥ కామతస్తుద్విగుణమ్, అభ్యాసేత్వాపస్తమ్బః ॥శ్లో॥ అన్త్యజైఃఖాని
తాఃకూపాస్తటాకావాప్యఏవవా । ఏషుస్నాత్వాచ పీత్వాచ ప్రాజాపత్యే
నశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ అత్రాపి, అన్త్యజాః - రజకాదయః “ ॥శ్లో ॥ రజకశ్చర్మ
కారశ్చ నటోబురుడఏవచ । కైవర్తమేధభిల్లాశ్చ సప్తైతేత్యన్త్యజాఃస్మృ
తాః ॥ ” ఇత్యుక్తాగ్రామాన్త్యజాఏవాత్రాన్త్యశబ్దేనోచ్యన్తే నతుబహిరన్త్య
జాశ్చ ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణ వివృతమ్ । అశక్తవిషయే పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ప్ర
పాస్వరణ్యేఘటకేచ సైరేద్రోణ్యాంజలం కోశవినిస్సృతంచ । శ్వపాకచ
ణ్డాల పరిగ్రహేషు పీత్వాజలం పఞ్చగవ్యేనశుద్ధిః ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥
పాదుకాపాదమాక్రమ్య తోయం పిబతి యోద్విజః । అహోరాత్రోపవా
సేన పఞ్చగవ్యేన శుద్ధ్యతి ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ శృఙ్గాస్థిద
న్తజైఃపాత్రైశ్శఙ్ఖశుక్తి కపర్దికైః । పీత్వానవోదకం చైవ పఞ్చగవ్యేన శు
ద్ధ్యతి ॥ * ॥ ఏతదకామవిషయమ్, కామతస్తూపవాసశ్చ “ ॥ శ్లో ॥ కాలే

నవోదకం శుద్ధం నపిబేత్త్ర్యహమేవతు । అకాలే సప్తరాత్రన్తు పీత్వా నాద్యాదహర్నిశమ్ ॥ ” ఇతిస్మరణాత్ । క్షీరవిషయేమనుః ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహేగోక్షీరమౌష్ట్రమేకశఫంతథా । ఆవికం సన్ధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ గోపయః ॥ ఆరణ్యానాంచసర్వేషాం మృగాణాం మహిషీం వినా । స్త్రీక్షీరంచవివర్జ్యాని సర్వశుక్తానిచైవహి ॥ * ॥ ఇతి । ఏతేషు “ శేషేషూపవసేదహః ” ఇత్యేకరాత్రోపవాసఉక్తః, సోకామతస్సకృత్పానేద్రష్టవ్యః । తథావిష్ణుః ॥ వా ॥ గోజామహిషీవర్జమకామాత్సర్వపయాంసిప్రాశ్యోపవసేత్, అనిర్దశాహ గోక్షీరం సన్ధినీయమసూస్యన్దినీవివత్సాక్షీరంచామేధ్యభక్షాయాశ్చ ॥ * ॥ సన్ధినీ - యావృషేణ సన్ధీయతేసా “ ॥ శ్లో ॥ వశాంవన్ధ్యాంవిజానీయాద్వృషాక్రాన్తాంచసన్ధినీమ్ ” ఇతిత్రికాణ్డీ, “ యాచైకాంవేళామతిక్రమ్యదుహ్యతే యాచవత్సాన్తరేణసన్ధీయతే సాచసన్ధినీ ” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరః । అనతిక్రాన్తదశాహా - అనిర్దశాహా, వివత్సా - మృతవత్సా, యమసూః - యమళప్రసవిత్రీ, స్యన్దినీ - సదాస్రవత్క్షీరా, ఏకశఫా - బడబాదయః, స్త్రీక్షీరం ప్రసిద్ధమ్ । శఙ్ఖః ॥ వా ॥ సర్వాసాంద్విస్తనీనాం క్షీరమభోజ్యమజావర్జమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అజాగ్రహణాదావికం త్యాజ్యమ్, ఆవికమ్ - ఐళకమ్ । బోధాయనః ॥ వా ॥ సన్ధినీక్షీరమపేయం వివత్సాన్యవత్సయోశ్చ, అపేయపయఃపానే కృచ్ఛ్రమన్యత్రగవ్యేష్వేతు త్రిరాత్రముపవాసః ॥ * ॥ ఇహత్రిరాత్రగ్రహణమజ్ఞానవిషయమ్, జ్ఞానతస్త్వఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహగోక్షీరంమాహిష్యంచాజమేవచ । గోశ్చక్షీరం వివత్సాయాస్సన్ధిన్యాశ్చపయస్తథా ॥ క్షీరాణియాన్యభక్ష్యాణి తద్వికారాశనేబుధః । సప్తరాత్రం వ్రతం కుర్యాత్తాసాం పయసిచ స్మృతమ్ ॥ * ॥ అభ్యాసేయమః ॥ శ్లో ॥ గోజావిమహిషీక్షీరవర్జంసర్వపయాంసిచ । తాన్యప్యనిర్దశాహాని పీత్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ ॥ శ్లో ॥ సన్ధిన్యమేధ్యభక్షాయాఃపీత్వాపక్షవ్రతం చరేత్ । క్షీరంక్షీరవికారాంశ్చ శకృన్మూత్రమథాపివా ॥ అపేయమన్యవత్సాయావివత్సాయాస్తథైవచ ॥ * ॥ కామతోఽభ్యాసేస్వైరీనసిః ॥ వా ॥ ఖరోష్ట్రమహిషీక్షీరప్రాశనే తప్తకృచ్ఛ్రం పునరుపనయనంచ, అనిర్దశాహ గోక్షీరపానే షడ్రాత్రమభోజనమ్, సర్వాసాం ద్విస్తనీనాం పయఃప్రాశనేప్యజా

వస్థమేతదేవ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రశఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ క్షీరాణియాన్యభక్ష్యాణి తద్వికారాశనేబుధః । సప్తరాత్రవ్రతంకుర్యాత్ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ సన్ధిన్యమేధ్యభక్ష్యాయా భుక్త్వాపక్షవ్రతం చరేత్ ॥ * ॥ అత్రబ్రాహ్మణవ్యతిరిక్తస్య కపిలాక్షీరనిషేధః ॥ శ్లో ॥ క్షత్రియశ్చాపివృత్తస్థో వైశ్యశ్శూద్రోఽథవాపునః । యఃపిబేత్కపిలాక్షీరం నతతోఽన్యోఽస్తిపాపకృత్ ॥ * ॥ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ వాగ్దుష్టంభావదుష్టంచ భావనే భావదూషితమ్ । భుక్త్వాన్నం బ్రాహ్మణఃపశ్చాత్త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఏతత్కామకారవిషయమ్ । శఙ్కాయాంతు వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ శఙ్కాస్థానేసముత్పన్నే హ్యభోజ్యాభక్ష్యసంజ్ఞితే । ఆహారశుద్ధిం వక్ష్యామి తన్మేనిగదతశ్శృణు ॥ అక్షారలవణం రూక్షం పిబేద్బ్రాహ్మీం సువర్చలామ్ । త్రిరాత్రం శఙ్ఖపుష్పీంవా బ్రాహ్మణఃపయసాసహ ॥ పలాశబిల్వపత్రాణి కుశాశ్వత్థముదుమ్బరమ్ । అపఃపిబేత్క్వథయిత్వా త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ప్రచేతాః ॥ శ్లో ॥ భక్షయేద్యదినీలీంతు ప్రమాదాద్బ్రాహ్మణఃక్వచిత్ । చాన్ద్రాయణేనశుద్ధిస్స్యాదాపస్తమ్బోఽబ్రవీన్మనుః ॥ * ॥ కామతోభ్యాసే ద్విగుణాదికల్ప్యమ్ । యత్తుసుమన్తూక్తమ్ ॥ వా ॥ లశునపలాణ్డుగృఞ్జనకవకభక్షణే సావిత్ర్యష్టసహస్రేణ మూర్ధ్నిసమ్పాతానవనయేదేతాన్యేవ వ్యాధితస్య భిషక్క్రియాప్రతిషిద్ధానిభవన్తి యానిచైవం ప్రకారాణి తేష్వపి నదోషః ॥ * ॥ ఇతి తదేకసాధ్యవ్యాధ్యుపశమనార్థే ద్రష్టవ్యమ్, అన్యత్రయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పలాణ్డువిడ్వరాహంచ లశునం గ్రామకుక్కుటమ్ । ఛత్రాకం గృఞ్జనంచైవ జగ్ధ్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ పలాణ్డుః - స్థూలకందనాళో లశునానుకారీ, లశునమ్ - రసోనంసూక్ష్మశ్వేతకందనాళమ్, గృఞ్జనమ్ - లశునానుకారిలోహితసూక్ష్మకన్దమ్, మతిపూర్వదీర్ఘకాలాభ్యాసేమనుః ॥ శ్లో ॥ ఛత్రాకం విడ్వరాహంచ లశునం గ్రామకుక్కుటమ్ । పలాణ్డుం గృఞ్జనంచైవ మత్యాజగ్ధ్వాపతేద్బుధః ॥ అమత్యైతానిషడ్జగ్ధ్వా కృచ్ఛ్రం సాన్తపనంచరేత్ । యదిచాన్ద్రాయణం వాపి శేషేషూపవసేదహః ॥ * ॥ ఛత్రాకమ్ - కవకమ్, అమతిపూర్వాభ్యాసే శఙ్ఖః ॥ వా ॥ లశునపలాణ్డుగృఞ్జనవిడ్వరాహగ్రామకుక్కుటకుమ్భికభక్షణేద్వాదశరాత్రం పయఃపిబేత్ ॥ * ॥ ఇతి । కుమ్భికమ్ - ఛత్రాకమ్ । హా

రీతః ॥ శ్లో ॥ ఉపోతకీం లతాయుక్తాం స్వస్తికం శిగ్రుమూలకమ్ । హస్తి
నీం నారికేరీఞ్చ భుక్త్వాచోపవసేదహః ॥ * ॥ కామతోభ్యాసే బృహద్వ
షుః ॥ శ్లో ॥ ఖట్వావాతాఙ్కకుమ్భిక వ్రశ్చ్యనప్రభవాం స్తథా । భూ
స్తృణం శిగ్రుభేదంచ కుక్కుటం కవకానిచ । ఏతేషాం భక్షణంకృత్వా
ప్రాజాపత్యంచరేద్ద్విజః ॥ * ॥ మతిపూర్వాభ్యాసే మనుః ॥ శ్లో ॥ త
ణ్డులీయక కుమ్భిక వ్రశ్చన ప్రభవాం స్తథా । నాళికానారికేరీచ శ్లేష్మాతక
ఫలానిచ ॥ భూస్తృణం శిఘ్రుకంచైవఖడ్గకం కవకంతథా। ఏతేషాంభక్షణం
కృత్వాప్రాజాపత్యం సమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏతేషాం కామతస్సకృద్భక్షణే ।
“ శేషేషూపవసేదహః ” ఇతి మనూక్తోపవాసఃకార్యః । అశక్తవిషయే
విష్ణుః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా స్పృశ్యైస్తథాశౌచి కేశకీటాదిదూషితమ్ । కుశో
దుమ్బరబిల్వాద్యైఃపనసామ్బుజపత్రకైః ॥ శఙ్ఖపుష్పీసువర్చాది క్వాథం
పీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ఆసనారూఢపాదోవా
వస్త్రార్ధప్రావృతోపివా । ముఖేనధమితశ్చైవభుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చ
రేత్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ ఉపదంశమధాన్నంవా భోజనేముఖనిస్సృ
తమ్ । ద్విజాతీనామ భోజ్యం తద్భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥
ఏతద్వచనద్వయమభ్యాసవిషయమ్ , ప్రాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్ ।
బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అలేహ్యనామపేయానామ భక్ష్యాణాంచ భక్ష
ణే । రేతోమూత్రపురీషాణాం శుద్ధ్యై చాన్ద్రాయణం స్మృతమ్ ॥ * ॥
అలేహ్యాదికమభ్యాసవిషయమ్ । పురీషాది సకృద్విషయమ్ । ప్రజాపతిః
॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మసూత్రం వినాభుఙ్క్తే విణ్మూత్రం కురుతేఽపివా । గాయ
త్ర్యష్టసహస్రేణ ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ మనుః ॥ శ్లో ॥ అనా
పదిచరేద్యస్తు సిద్ధభిక్షాం గృహేవసన్ । దశరాత్రంచరేద్వ్రజమాపత్కా
లేత్ర్యహంవిదుః ॥ ప్రతిమాసమిదం ప్రోక్తమభక్ష్యం ప్రతిశఙ్కయా । ప్ర
తిసంవత్సరంచాపి శ్రోత్రియస్యవిధీయతే ॥ * ॥ సిద్ధభిక్షాగ్రహణాదావేతు
నదోషః । గృహేవసన్ - గృహస్థః , వ్రజమాహాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ గోమూ
త్రేణతుసంయుక్తం యావకంచోపయోజయేత్ । ఏతత్తువిహితంపుణ్యం కృ
త్స్నమఙ్గిరసాస్స్వయమ్ ॥ ప్రణవాన్తసమారభ్యం నామ్నా వ్రజమితి స్మృత
మ్ ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ కేవలాన్యపిశుక్తాని తథా పర్యుషితంచ య

త్ । ¶ ఋజీషపక్వం భుక్త్వాతు త్రిరాత్రంతు వ్రతీభవేత్ ॥ * ॥ ఋజీషమ్-అనగ్నిః ఊష్మా, తత్పక్వం ఋజీషపక్వమ్ । ఇదంఘృతహీనవిషయమ్ । ఘృతయుక్తం నదుష్టమిదమ్, “ ఋజీషపక్వం భోక్తవ్యం సర్పిర్యుక్తమితిస్థితిః ” ఇతిస్మృతేః । అత్ర ద్విఃపక్వపర్యుషితశుక్తవిషయే భోజ్యాభోజ్యవివేకోఽస్మదుక్తే స్మృతిరత్నాకరే విస్తరేణ ద్రష్టవ్యమ్ । శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ వృథాపాకస్య భుఞ్జానః ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్బుధః । ప్రాణాయామం త్రిరభ్యస్య ఘృతం ప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ వృథాపాకః - ఔపాసనరహితః । ఇదమజ్ఞానతస్సకృద్భుక్తవిషయమ్ । మనుః ॥ శ్లో ॥ అభక్ష్యాణిద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవానిచ । పేలుం గవ్యంచ పీయూషం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పీయూషమ్ - అనిర్దశాహగోక్షీరమ్ । అమేధ్యప్రభవానిచేతి వృక్షవ్యతిరిక్తసర్వవస్తువిషయమ్, వృక్షస్యతునదోషః । తథాబోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అమేధ్యేషుచ యేవృక్షా ఉప్తాః పుష్పఫలోపగాః । తేషామపి నదుష్యన్తి పుష్పాణిచ ఫలానిచ ॥ * ॥ మనుః పునరభోజ్యాని పరిగణయ్య ప్రాయశ్చిత్తమాహ ॥ శ్లో ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాంచ నభుఞ్జీత కదాచన । అభిశస్తస్య షణ్డస్య పుంశ్చల్యా దామ్భికస్యచ ॥ శుక్తం పర్యుషితంచైవ శూద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవచ । చికిత్సకస్య మృగయోః క్రూరస్యోచ్ఛిష్టభోజినః । ఉగ్రాన్నం సూతకాన్నంచ పర్యాయాన్నమనిర్దశమ్ ॥ రాజాన్నం తేజఆదత్తే శూద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసమ్ । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకృన్తినః ॥ కారుకాన్నం ప్రజాంహన్తి బలంనిర్ణేజకస్యచ । గణాన్నం గణికాన్నంచ లోకేభ్యః పరికృన్తతి ॥ పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాస్త్వన్నమిన్ద్రియమ్ । విష్ఠావార్ధుషికస్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణోమలమ్ ॥ యఏవైతేత్వభోజ్యాన్నాః క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాంత్వగస్థిరోమాణి వదన్త్యన్నంమనీషిణః ॥ భుక్త్వాతోఽన్యతమస్యాన్నమమత్యాతు త్ర్యహం క్షపేత్ । మత్యాభుక్త్వాచరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవచ ॥ * ॥ ఇతి । యమః ॥ శ్లో ॥ అపాఙ్క్తేయస్యయఃకశ్చిత్పఙ్క్తౌ భుఙ్క్తే ద్విజోత్తమః । అహోరాత్రోపోషితస్సన్ పఞ్చగవ్యేనశుధ్యతి ॥ పక్షేవా యదివామాసే యస్యనాశ్నన్తిదేవతాః । భుక్త్వాదురాత్మనస్తస్య ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరే

¶ ఋచీసపక్వం

త్ ॥ * ॥ పక్షేనాశ్నన్తీతి స్థాలీపాకాభావ ఉక్తః, మాసేనాశ్నన్తీతి ద
ర్శశ్రాద్ధాభావ ఉక్తః, అతస్తద్ద్వయమవశ్యం కర్తవ్యమ్, తదకర్తురన్న
భోజనే చాన్ద్రాయణం కార్యమిత్యర్థః । సర్వభక్ష్యభక్షణే కర్తవ్యశేష
మాహ యమః ॥ శ్లో ॥ స్వస్తికర్మ నిరూహైశ్చ ప్రచ్ఛర్దనవిరేచనైః । శిశు
కృచ్ఛ్రేణ శుధ్యేత తస్మాన్నాస్త్యత్ర సంశయః ॥ * ॥ సంవర్తః ॥ శ్లో ॥
దృష్ట్వోదక్యాం చ చణ్డాలాన్ ప్రతిలోమాంస్తథాఽనుజాన్ । భుఞ్జానోఽనుద్గి
రన్ భుక్తం త్రిరాత్రాదేకతశ్శుచిః ॥ * ॥ అనుజాన్ - అనులోమజాన్ । భుక్త
ముద్గిరన్నేకరాత్రోపవాసేన శుచిః, అనుద్గిరన్ పునస్త్రిరాత్రోపవాసా
చ్ఛుచిరిత్యర్థః । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే భుక్త్వాన్నం సూతకే మృ
తకే తథా । అసంస్పృశ్యో భవేత్తావద్యావదన్నం ప్రజత్యధః ॥ * ॥ భుక్తమ
న్నం న జీర్ణం సన్నిశ్శేషేణ యావదధో ప్రజతి తావదస్పృశ్యః । అధో ప్రజ
తీతి నిష్పురీషత్వమేవోచ్యతే । తచ్చ కియతా కాలేనేత్యాకాఙ్క్షాయామా
పస్తమ్బః ॥ వా ॥ అభోజ్యం భుక్త్వా నైష్పురీష్యన్తత్సప్తరాత్రేణ వాప్య
తే ॥ * ॥ ఏతచ్చ గురుద్రవ్యాశనవిషయమ్, లఘుపదార్థాశనే త్ర్యహ
మేవ । అనేనాభిప్రాయేణ గౌతమః ॥ వా ॥ అభక్ష్యభోజనే నిష్పురీష
భావస్త్రిరాత్రం సప్తరాత్రం వా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ చణ్డా
లసూతకోదక్యవాక్యం శ్రుత్వా ద్విజోత్తమః । భుక్త్వా తు గ్రాసమాత్రేణ దిన
మేకమభోజనమ్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే చ ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యామథ చణ్డాలం గ్రా
మకుక్కుటసూకరౌ । భుక్త్యన్తరే సమీక్ష్యైతాన్ జపేత్పూర్వోదితామృచ
మ్ ॥ * ॥ ఋక్ - మానస్తోక ఇతి మన్త్రః । తథా ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలం పతి
తం శ్వానముదక్యాం సూతికాం తథా । దృష్ట్వా భుక్త్యన్తరే స్నాత్వా మాన
స్తోకే ఋచం జపేత్ ॥ హోమే దానే చ యాగే చ యదేభిరవలోకితమ్ ।
దైవే కర్మణి పిత్ర్యే చ తత్సర్వం పరివర్జయేత్ ॥ రజస్వలాదృష్టమన్నం భుక్త్వా
వమనమిష్యతే । చణ్డాలదృష్టమన్నం చ సూతికాదృష్టమేవ చ ॥ * ॥ పరాశ
రః ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్త్యుపవిష్టానాం విప్రాణాం సహభోజనే । యద్యేకో
పి త్యజేత్పాత్రం శేషమన్నం న భోజయేత్ ॥ మోహాద్భుఞ్జీత చేత్తస్యాం ప
ఙ్క్తావుచ్ఛిష్టభోజనమ్ । ప్రాయశ్చిత్తం చరేద్విప్రః కృచ్ఛ్రం సాన్తప
నం స్మృతమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ యదా భోజనకాలే తు అశుచిర్భవ

తద్ద్విజః । పాత్రేనిధాయ తంగ్రాసం స్నాత్వావిప్రో విశుధ్యతి ॥ విశుధ్యత్యు
పవాసేన త్రిరాత్రేణైవ భోజనే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే ॥ శ్లో ॥ ఏకపఙ్క్తిషు
భుఞ్జానో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం స్పృశేత్ । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా
గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ కృతేమూత్రపురీషేవా భుక్తోచ్ఛిష్టేతథాద్వి
జః । శ్వాదిస్పృష్టేజపేన్మన్త్రం సహస్రంస్నానపూర్వకమ్ ॥ చణ్డాలా
ద్యైస్తు సంస్పృష్టముచ్ఛిష్టంచేద్ద్విజోత్తమః । గోమూత్రయావకాహార
ష్షడ్రాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ హారీతః ॥ శ్లో ॥ భోజనేతు గుదస్రావే త్య
క్త్వాన్నం శౌచమాచరేత్ । స్నాతోఽప్యుపోష్యఘృతం ప్రాశ్యపఞ్చగవ్యేన
శుధ్యతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ యత్యన్నం యతిపాత్రస్థం యతినా
ప్రేషితంచ యత్ । తదేతదన్నత్రయం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥
ఏకాదశ్యాంతు యోభుఙ్క్తే తద్భుక్తం శ్వానవిట్సమమ్ । ప్రతిగ్రాసమఘం
భుఙ్క్తే భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశా
స్త్రే మనీషిభిః । ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిఃక్వాపినోదితా ॥ ఏకప
ఙ్క్తౌతు భుఞ్జానఉచ్ఛిష్టం స్పృశతేయది । ద్వావిప్రౌ విసృజేదన్నం భు
క్త్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ భుఞ్జానానాం మిథస్స్పర్శే యన్మాత్రమవశి
ష్యతే । తదన్నమత్యజన్భుక్త్వా గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ॥ * ॥ ఇదం
భుఞ్జానానాం మిథస్స్పర్శవిషయమ్ , పూర్వవచనంతు మిథస్స్పర్శవ్యతిరే
కేణ భుక్తిపాత్రోచ్ఛిష్టస్పర్శవిషయమితివివేకః । హారీతః ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వా
గ్రహణకాలేతు ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ । తస్మిన్నేవదినేభుక్త్వాశ్రా
ద్ధేతు త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ చన్ద్రస్యయదివా
భానోర్యస్మిన్నహని భార్గవ । గ్రహణంతుభవేత్తస్మిన్న పూర్వం భోజన
క్రియా ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం గ్రామయాజకాన్నం స
ఙ్గ్రహభోజనమ్ । నారీప్రథమగర్భాన్నం భుక్త్వాచాన్ద్రాయణం చరే
త్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్రనవశ్రాద్ధగ్రహణాదన్యశ్రాద్ధే విశేషోఽవగమ్యతే ।
క్షత్రియాదిశ్రాద్ధభోజనే త్వనాపది షట్త్రింశన్మతే ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రా
యణం నవశ్రాద్ధే పరాకోమాసికేస్మృతః । త్రైపక్షికే సాన్తపనం కృ
చ్ఛ్రం మాసద్వయేస్మృతమ్ ॥ క్షత్రియస్య నవశ్రాద్ధే వ్రతమేతదుదాహృ
తమ్ । వైశ్యస్యార్ధాధికం ప్రోక్తం క్షత్రియాత్తుమనీషిభిః ॥ శూద్రస్యతు

నవశ్రాద్ధే చరేచ్చాన్ద్రాయణద్వయమ్ । సార్ధం చాన్ద్రాయణం మాసే త్రిపక్షే త్వైన్దవం స్మృతమ్ ॥ మాసద్వయే పరాకం స్యాదూర్ధ్వం సాన్తపనం స్మృతమ్ ॥ * ॥ స్తైనపతితక్లీబాద్యపాత్రేయాణాం శ్రాద్ధే భరద్వాజః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణస్తత్ర భుక్త్వాన్నం శిశుచాన్ద్రాయణం చరేత్ । అనుశ్రాద్ధే తథా భుక్త్వా తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుద్ధ్యతి ॥ సఙ్కల్పితే తథా భుక్త్వా త్రిరాత్రం క్షపణం స్మృతమ్ ॥ * ॥ తథా సర్పాదిహతశ్రాద్ధే ॥ శ్లో ॥ పతనానాశకైశ్చైవ విషోద్బన్ధోదకైర్మృతౌ । భుక్త్వైషాం షోడశశ్రాద్ధే కుర్యాదిన్దువ్రతద్వయమ్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మణశ్రాద్ధే అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యం నవశ్రాద్ధే ప్రాణాయామాన్ షడాచరేత్ । ఉపవాసస్త్రిమాసాదివత్సరాన్తం ప్రకీర్తితః ॥ ప్రాణాయామత్రయం వృద్ధావహోరాత్రం సపిణ్డనే । ఆమరూపే స్మృతం నక్తం తద్దైవవ్రతపారణే ॥ ద్విగుణం క్షత్రియస్యైతత్త్రిగుణం వైశ్యభోజనే । సాక్షాచ్చతుర్గుణం జ్ఞేయం స్మృతం శూద్రస్యభోజనే ॥ * ॥ శూద్రవిషయే శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ చాన్ద్రాయణం నవశ్రాద్ధే పరాకో మాసికే స్మృతః । త్రైపక్షికేఽతికృచ్ఛ్రం స్యాత్షాణ్మాసికే కృచ్ఛ్రమేవ తు ॥ ఆమశ్రాద్ధాశనే విద్వాన్మాసమేకం వ్రతం చరేత్ । ఆబ్దికే కృచ్ఛ్రపాదస్స్యాదేకాహం పునరాబ్దికే ॥ బ్రహ్మచర్యాననధ్యాయస్సర్వేష్వేవం వినిర్ణయః ॥ * ॥ ఇతి । బ్రహ్మచారివిషయే మనుః ॥ శ్లో ॥ మాసికాదిషు యోఽశ్నీయాదసమాప్తవ్రతో ద్విజః । త్రిరాత్రముపవాసోఽస్య ప్రాయశ్చిత్తం విధీయతే ॥ ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇదమజ్ఞానవిషయమ్, జ్ఞానతస్తు ॥ శ్లో ॥ మధుమాంసం తు యోఽశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధం సూతకమేవ వా । ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషం సమాపయేత్ ॥ ఆమశ్రాద్ధభవేదర్ధం ప్రాజాపత్యస్య సర్వదా ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మౌదనే చ సోమే చ సీమన్తోన్నయనే తథా । జీవశ్రాద్ధే నవశ్రాద్ధే భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ యస్తు బలాత్కారేణ మ్లేచ్ఛాద్యైరన్నం భోజ్యతే తస్యాపస్తమ్బో విశేషమాహ ॥ శ్లో ॥ బలాద్దాసీకృతా యే తు మ్లేచ్ఛచణ్డాలదస్యుభిః । అశుభం కారితాః కర్మ గవాదిప్రాణిహింసనమ్ ॥ ఉచ్ఛిష్టమార్జనం చైవ తథా తస్యైవ భోజనమ్ । ఖరోష్ట్రవిడ్వరాహాణామామిషస్య చ భక్షణమ్ ॥ తత్స్త్రీణాం చ తథా సఙ్గస్తాభిశ్చ సహభోజనమ్ ।

మాసోషితే ద్విజాతౌ తు ప్రాజాపత్యం విశోధనమ్ ॥ చాన్ద్రాయణంచాహి
తాగ్నేః పరాకస్త్వథవా భవేత్ । చాన్ద్రాయణం పరాకంచ చరేత్సంవత్స
రోషితః ॥ సంవత్సరోషితశ్చాన్ద్రో మాసార్ధం యావకం పిబేత్ । మాసమా
త్రోషితశ్చాన్ద్రః కృచ్ఛ్రపాదేన శుధ్యతి ॥ ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్కల్ప్యం
ప్రాయశ్చిత్తం ద్విజోత్తమైః । సంవత్సరైస్త్రిభిశ్చైవ తద్భావం సన్నిగ
చ్ఛతి ॥ * ॥ తద్భావస్తజ్జాతిత్వమ్, తత్సాజాత్యమితి యావత్ । ఏవం సా
మ్యేవ త్రిస్మరణం వత్సరత్రయాత్పరం ప్రాయశ్చిత్తాభావప్రదర్శనపరమ్,
"ప్రతిలోమా ధర్మహీనాః" ఇతి స్మృతిధర్మవిధురమ్లేచ్ఛాది జాతిత్వాప
త్తేః । అత్ర దాసీకరణాదీన్యష్టౌ నిమిత్తాని । అతశ్చ ప్రతినిమిత్తం నైమిత్తిక
మావర్తత ఇతి న్యాయేనైకైకస్య నిమిత్తస్య ప్రాజాపత్యం భవతి, యావ
న్నిమిత్తం సమ్భవతి తావత్ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రచరణం కార్యమిత్యర్థః ।
యస్తు బలాత్కారేణ భోజ్యతే తస్యాపస్తమ్బేన విశేష ఉక్త ఇతి విజ్ఞానేశ్వ
రేణ భోజనమాత్రస్య నిమిత్తత్వోక్తేః ప్రత్యేకనిమిత్తమితి సుస్పష్టమ్ । ఇ
దంచ సకృద్విషయమ్, తథా పరాశరః ॥ శ్లో ॥ సకృద్భుక్తా తు యా నారీ
నేచ్ఛన్తీ పాపకర్మతః । ప్రాజాపత్యేన సా శుద్ధ్యేదృతోః ప్రస్రవణేన
చ ॥ * ॥ అత్ర "తత్స్త్రీణాంచ తథా సఙ్గః" ఇత్యుక్తస్త్రీసఙ్గస్యై
వ సకృత్కృతస్యైవ ప్రాజాపత్యస్మరణాదత్రాపి సకృత్త్వం సిద్ధమ్ । ఏవం
తత్సహ పతితానాం సహ భోజనాదీనాం సకృత్త్వం ద్రష్టవ్యమ్ । అభ్యాసే
తు ద్విగుణమ్ । ఆహితాగ్నేః ప్రతినిమిత్తం చాన్ద్రాయణమభ్యాసే ద్విగుణమ్ ।
ఏవం బ్రాహ్మణగవాది ప్రాణహింసాది వ్యతిరేకేణ మాసమాత్రోషితే చ
ప్రాజాపత్యమాహితాగ్నేశ్చాన్ద్రాయణమ్, సంవత్సరోషితే చాన్ద్రపరా
కౌ, ఊర్ధ్వం సంవత్సరాద్ద్విగుణాది కార్యమ్, సంవత్సరత్రయోషితస్య తు
ప్రాయశ్చిత్తాభావ ఏవ, తదభావాపత్తిస్మృతేః । అత్రానుక్తవిశేషం స్మృ
తిరత్నాకరే సుగమమ్ । అపాఙ్క్త్యేయాఽన్నే విశేషమాహ పైఠీనసిః ॥ వా ॥
కునఖీ శ్యావదన్తకః పిత్రా వివదమానః స్త్రీజితః కుష్ఠీ పిశునః సోమవిక్రయీ వా
ణిజ్యకో గ్రామయాజకోఽభిశస్తకో వృషలాభిజాతః పరివిత్తిః పరివివిదమా
నో దిధిషూపతిః పునర్భూపుత్రశ్చోరః కాణ్డపృష్ఠః సేవకశ్చేత్యభోజ్యాన్నా
అపాఙ్క్త్యా అశ్రాద్ధార్హాః, ఏషాం దత్త్వా చ భుక్త్వా చ అజ్ఞానాత్త్రిరా

త్రమభ్యాసె చాన్ద్రాయణమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అజ్ఞానాత్త్రిరాత్రస్మరణాత్ జ్ఞానాత్షడాత్రం కల్ప్యమ్, “ విహితం యదకామానాంకామాత్తద్ద్విగుణంభవేత్ ” ఇతిమనుస్మృతేః । సంస్కారాన్నభోజనేవ్యాసః ॥ శ్లో ॥ నివృత్తే చౌలహోమేతు ప్రాజ్ఞాన్నమకరణాత్తథా । చరేత్సాన్తపనం భుక్త్వా జాతకర్మణిచైవహి ॥ అతోఽన్యేషుచభుక్త్వాన్నం సంస్కారేషు ద్విజోత్తమః । నియోగాదుపవాసేన శుధ్యేచ్చానిద్యభోజనే ॥ నారీ ప్రథమగర్భాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ । నాజ్ఞనేఽద్విగుణంకల్ప్యమ్ ॥ * ॥ ప్రాజాపత్యాద్యశక్తౌ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యేతు గామేకాం దద్యాత్సాన్తపనేద్వయమ్ । పరాకతప్తకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే తిస్రస్తు గాః స్మృతాః ॥ ప్రాజాపత్యక్రియాశక్తౌ ధేనుం దద్యాద్విచక్షణః । ధేనోరభావే తన్మూల్యం దాతవ్యంవా నసంశయః ॥ గవామభావే నిష్కం స్యాత్తదర్ధం పాదమేవవా । పాదహీనం నకర్తవ్యమితి వేదవిదోవిదుః ॥ * ॥ కృచ్ఛ్రేతు బ్రాహ్మణభోజనవ్యవస్థోక్తా తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రే పఞ్చాతికృచ్ఛ్రే త్రిగుణహారహస్త్రింశదేవం త్రితీయే చత్వారింశచ్చ తప్తే త్రిగుణితగుణితా వింశతిస్స్యాత్పరాకే । కృచ్ఛ్రే సాన్తపనాఖ్యే భవతి షడధికా వింశతిః సైవహీనా ద్వాభ్యాం చాన్ద్రాయణేస్యాత్తపసికృశబలో భోజయేద్విప్రముఖ్యాన్ ॥ * ॥ గోమతా గోర్దేయా, ధనినా ధనమ్, ధాన్యవతా విప్రభోజనమ్, దరిద్రస్య వేదపారాయణగాయత్రీజపాదికమితివ్యవస్థా.

యత్కిఞ్చిదభ్యస్తమిదం సమస్తం స్వార్థంపరేషాం
గదితుం సమర్థః । శ్రుతావబోధోచితశీలశాలీ
విరాజతే వైదిక సార్వభౌమః ॥

ఇత్యభక్ష్యభక్షణప్రాయశ్చిత్తనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఉత్సవనిర్ణయస్సామ్ప్రతం ప్రతన్యతే । అత్ర భృగుః ॥ శ్లో ॥ దేవోత్సవే ప్రవృత్తేతు నమనుష్యోత్సవోమతః । తస్మిన్గ్రామే నకర్తవ్యం కుర్యాచ్చేత్సవినశ్యతి ॥ * ॥ శఙ్ఖః ॥ వా ॥ దేవోత్సవే ప్రవృత్తేత్వానాదృతేఽన్యదభ్యుదయం నకరణీయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సుమన్తుః ॥ శ్లో ॥ కృష్ణోత్సవే ప్రవృత్తేతు నాన్యదేవోత్సవోమతః । ఉభౌచ నిష్ఫలౌస్యాతామశుభాని ఫలం

తచ ॥ కూర్మిరదేవోత్సవాన్తేతు కారయేత్కేశవోత్సవమ్ । తాదృశ్యావర్ధతే సంపన్నేచేత్సాతత్రహీయతే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ దేవతాన్తరకల్యాణే వర్తమానేతు వైష్ణవమ్ । కుర్యాద్దేవోత్సవం నైవవైష్ణవేఽన్యోత్సవం క్వచిత్ ॥ ఉత్సవే దేవదేవస్య ధ్వజారోహణపూర్వకే । ప్రవృత్తేనైవ యాగాది చౌలాదిం నైవసంక్రియామ్ ॥ గ్రామాద్యఙ్గాయతనే ప్రవృత్తేహ్యుత్సవేపునః । కుర్యాదేవాన్తరేయాగం చౌలాదించైవసంక్రియామ్ ॥ ఆరోపితేధ్వజేవిష్ణోరుత్సవార్థం విశేషతః । గ్రామాన్తరం నైవగచ్ఛేద్యదిగచ్ఛేద్వినశ్యతి ॥ * ॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానామేకస్మిన్నేవవత్సరే । వివాహం మౌఞ్జిబన్ధంచ చూడాకర్మ నకారయేత్ ॥ * ॥ ఏకమాతృగ్రహణాద్భిన్నమాతృకేషు నదోషః । వత్సరగ్రహణాన్మధ్యే తూత్సవనిషేధః । అయమర్థః — సోదరాణామేకస్మిన్వర్షే వివాహాదికం తుల్యోత్సవం నకుర్యాదితి । తథామిహిరః ॥ శ్లో ॥ ఏకోదరప్రసూతానామేకస్మిన్నేవవత్సరే । వివాహోనైవకర్తవ్యో గార్గ్యస్య వచనం యథా ॥*॥ వివాహగ్రహణం తుల్యోత్సవోపలక్షణమ్ । యద్వా వివాహంకృత్వా మౌఞ్జీబన్ధం నకుర్యాత్ , మౌఞ్జీబన్ధం కృత్వా చూడాకర్మ నకారయేత్ । తథా ॥ శ్లో ॥ ముణ్డనాన్మణ్డనం కార్యం మణ్డనాన్నతుముణ్డనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మణ్డనం వివాహః, ముణ్డనముపనయనమ్ । మిహిరశ్చ ॥ శ్లో ॥ నపుం వివాహోర్ధ్వమృతుత్రయేణ వివాహకార్యం దుహితుఃప్రకల్పయేత్ । నమణ్డనాచ్చాపిహిముణ్డనంచస్యాన్మణ్డనాన్మణ్డనమన్యగేవ ॥ * ॥ పుం వివాహగ్రహణాత్ స్త్రీవివాహానన్తరం పుంవివాహఃకార్యఏవ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ పుత్రస్య పాణిగ్రహణాత్పరస్తాన్నమాసషట్కేతనయావివాహః । తద్వద్వివాహాదపి నోపనీతిస్తథోపనీతేఃపరతశ్చచౌలమ్ ॥ * ॥ అతుల్యోత్సవత్వేనా నియమేప్రాప్తే పూర్వాపరభావోఽభియుజ్యతే । తద్వదితి - మాసషట్కాదిత్యర్థః । అస్యాపవాదమాహమిహిరః ॥ శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాం శుభద్వయమృతుత్రయే । నకుర్యాద్వర్షభేదేతు త్రిమాసాదూర్ధ్వమిష్యతే ॥ ఫాల్గునే చైత్రమాసేచ పుత్రోద్వాహోపనాయనే । భేదాదబ్దస్యకుర్వీత నర్తుత్రయవిలఙ్ఘనమ్ ॥ * ॥ పుత్రీవిషయే విశేషమాహ మిహిరః ॥శ్లో॥ ఉద్వాహ్యపుత్రీంతు పితావిదధ్యాత్పుత్రస్యనన్తరస్యోద్వహనంనజాతు । యా

వచ్చతుర్థీదినమఙ్గళస్య సమాపనం తావదతోవిదధ్యాత్ ॥*॥ శేషహోమాన్తమేవ పుత్ర్యన్తరవివాహనిషేధఇత్యర్థః । అయంనిషేధో యమళయోర్నాస్తి ॥ శ్లో ॥ భ్రాతృద్వయే స్వసృయుగే స్వసృభ్రాతృయుగేతథా । సమానాపి క్రియాకార్యా మాతృభేదేతథైవచ ॥*॥ ఇతి సమానోత్సవస్యాపి సమానకాలకర్తవ్యత్వస్మృతేః । తత్రప్రథమజఏవ జ్యేష్ఠః । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ నమాతృతోజ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతోజ్యైష్ఠ్యముచ్యతే ॥ జన్మజ్యైష్ఠే నచాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపిస్మృతమ్ । యమయోశ్చైవ గర్భేచ జన్మతోజ్యేష్ఠతామతా ॥*॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రేచ ॥ శ్లో ॥ యమయోర్జననాజ్జ్యైష్ఠ్యమాథానాన్యేష్యతేబుధైః । గర్భస్యైకస్యచిల్లోకే చిరాజ్జనన దర్శనాత్ ॥*॥ అతోమహాప్రబలమనుస్మృతివిరోధాత్పశ్చాజ్జాతస్యజ్యేష్ఠత్వపరవచనమనాదరణీయమ్, జ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥శ్లో॥ ఏకస్మింస్తుగృహేకుర్యాదేకాహేవశుభక్రియామ్ । అనేకాంయస్తుకుర్వాణస్సనాశమధిగచ్ఛతి ॥ ద్విశోభనం త్వేకగృహేతు నేష్టం శుభంతు కుర్యాన్నవతేఽపరస్తాత్ । ఆవశ్యకేశోభన ఉత్సవేచేద్వ్యోర్ధవాచార్య విభేదకేవా ॥*॥ ద్వారస్యాచార్యస్యవా విభేదఇత్యర్థః । యమళవ్యతిరిక్తవిషయమిదమ్ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ సూనోర్మాతరిగర్భిణ్యాం చూడాకర్మ నకారయేత్ । పఞ్చమాబ్దాదధస్తార్ధ్వం గర్భిణ్యామపి కారయేత్ ॥*॥ ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ జన్మభేజన్మదివసే జన్మమాసే శుభంత్యజేత్ । జ్యేష్ఠమాసాద్యగర్భస్య శుభంవర్జ్యం స్త్రియాఅపి ॥ మాఙ్గల్యద్వాహ ప్రతిష్ఠాదీన్ కేచిత్తత్రాపి కుర్వతే ॥*॥ అతఃపుంసవన సంస్కృతగర్భస్యైవ జన్మమాసజ్యేష్ఠమాసయోరుత్సవ నిషేధః । తథాజ్యోతిశ్శాస్త్రే ॥ శ్లో ॥ మౌఞ్జీనిబద్ధవ్రతకర్మణీచ చూడాకృతిశ్చ ప్రథమోవివాహః । స్నానంచపుంసఃప్రథమస్యనేష్టో జ్యేష్ఠాఖ్యమాసేపిచ జన్మమాసే ॥*॥ ప్రథమోపివాహఇత్యుక్తేః “ ॥ శ్లో ॥ ద్విజ్యేష్ఠం మధ్యమం ప్రోక్తమేకజ్యేష్ఠం శుభావహమ్ । జ్యేష్ఠత్రయంనకుర్వీత వివాహస్సర్వసమ్మతః ॥” ఇత్యుక్తనిషేధాద్ద్వితీయ వివాహే నాస్తీత్యర్థః । తథా ॥ శ్లో ॥ జన్మమాసినచజన్మ భేతథానైవ జన్మదివసేషుకారయేత్ । ఆద్యగర్భదుహితుస్సుతస్యవా జ్యేష్ఠమాసినహి పాణిపీడనమ్ ॥*॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ జన్మమాసేనకుర్వీత ఆద్యగర్భస్యశోభనమ్ । కనిష్ఠపుత్రపు

త్రాస్త్యుస్తు శోభనం నారదోఽబ్రవీత్ ॥ దేశేకాలేచ పాత్రేచ సమ్యగ్వేతు మునీశ్వరాః । కన్యాదానం వయోధిక్యే జన్మమాసేశుభంవిదుః ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ మీనేధనుషిసింహేచ స్థితేసప్తతురఙ్గమే। క్షౌరమన్నం నకురీత వివాహం మౌఞ్జిబన్ధనమ్ ॥ ఆషాఢఃపౌష్యపాన్మాషో మార్గశీర్షస్తథైవచ । చత్వారోదూషితా మాసా వర్ణసంస్కారకర్మణి ॥ * ॥ గృహ్యపరిశిష్టే ॥ శ్లో ॥ ధర్మ్యేష్వేవ వివాహేషు శుభకాలపరీక్షణమ్ । నాధర్మ్యేషు ॥ * ॥ ఇతి । అనేన "సర్వఋతవో వివాహస్య" ఇత్యుక్తకాలః అధర్మ్య వివాహ విషయ ఇత్యుక్తం భవతి, ॥ శ్లో ॥ ధర్మ్యేష్వపి వివాహేషు శ్రాద్ధాదిషుచకర్మసు । పౌష్ణకార్తికమీనాఖ్యం వైశాఖం మూలమాసకమ్ ॥ ఉత్తమం మేషసింహాఖ్యౌ మాసౌతౌళిస్తుమధ్యమః । అధమశ్చైవమాసేషు వివాహంవర్జయేత్సదా ॥ * ॥ మూలమాసశ్చైత్రమాసః " ॥ శ్లో ॥ తృతీయేబ్దే త్రియంశోనే పఞ్చమేచోత్తరాయణే । గర్భాద్వా జన్మతోవాస్యాన్నషష్ఠే జన్మశశ్మిశోః ॥ " "గర్భాష్టమేతు బ్రాహ్మణముపనయీత" ఇత్యాద్యుక్తకాలస్య మలాదిదోషదుష్టత్వేసతి నతత్రోత్సవః కార్యః । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ యదారవేర్మణ్డలమేతికావ్యో వినష్టతేజా గురురప్యథైవమ్ । కాలస్సదీక్షావ్రతతీర్థయాత్రా వివాహయజ్ఞోత్సవనాశహేతుః ॥ * ॥ వృద్ధమనుః ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాంచ యజ్ఞదానవ్రతానిచ । వేదవ్రతవృషోత్సర్గచూడాకరణమేఖలాః ॥ మాఙ్గల్యమభిషేకంచ మలమాసే వివర్జయేత్ । బాలేవా యదివావృద్ధే శుక్రేచాస్తఙ్గతే గురౌ । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శనమ్ ॥ * ॥ దేవదర్శనమపూర్వవిషయమ్ । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ నామాన్నప్రాశనే చౌలం వివాహం మౌఞ్జిబన్ధనమ్ । నిష్క్రమం జాతకర్మాపి కామ్యం వృషవిసర్జనమ్ ॥ అస్తగేచగురౌశుక్రే వృద్ధేబాలే మలిమ్లుచే । ఉద్యాపనముపాకర్మం వ్రతానాం నైవకారయేత్ ॥ * ॥ అత్ర వ్యవస్థామాహ సఏవ ॥ శ్లో ॥ నామకర్మచ జాతేష్టిం యథాకాలం సమాచరేత్ । అతిపాతేతు కుర్వీత ప్రశస్తే మాసిపుణ్యభే ॥ * ॥ మరీచిః ॥ శ్లో ॥ గృహప్రవేశగోదానస్నానాశ్రమమహోత్సవాః । నకుర్యాన్మలమాసేపి గురౌ శుక్రే తథాస్తగే ॥ * ॥ స్నానమ్ - సమావర్తనమ్ । గార్గ్యః ॥ శ్లో ॥ అనాదిదేవతాం దృష్ట్వా శుచిస్సన్నష్టభార్గవే । మలమాసేప్యనావృత్తతీర్థ

యాత్రామపివర్జయేత్ ॥ * ॥ అనాదీత్యపూర్వ దేవతాదర్శనమేవోచ్యతే। అనావృత్తమ్ - అపూర్వమ్ " జన్మనోధి తృతీయేవర్షే " ఇతి గర్భచతుర్థాబ్దశ్చౌలకాలస్సిద్ధః, " పఞ్చమేచోత్తరాయణే " ఇతి జన్మచతుర్థస్సిద్ధః, ఏవం గర్భతో జన్మతశ్చతుర్థాబ్దస్య చౌలకాలత్వే సిద్ధేపి చౌళేతృతీయోఽబ్దఃపఞ్చమశ్చోక్తః, నక్వచిదపి చతుర్థోఽబ్దఇతి వాదోభ్రాన్తిమూలఇతి సిద్ధమ్। యథా " చతుర్థీముద్వహేత్ " ఇతివచనస్య విజాతి విషయత్వైవ సజాతివిషయత్వభ్రాన్తిః। ఏవమిహావక్తవ్యమ్— కింసపిణ్డాపివివాహ్యే ఉతనవివాహ్యేతి, ఆద్యేనోత్తరమ్, సపిణ్డా సగోత్రా సమానప్రవరావివాహస్య పాతిత్య హేతుత్వస్మరణేపి శాస్త్రముల్లఙ్ఘ్య స్వేచ్ఛయా వివాహే శాస్త్రాన్నవతారాత్। తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ యత్రతు ప్రీత్యుపలబ్ధితఃప్రవృత్తిర్నతత్ర శాస్త్రమస్తి ॥ * ॥ ఇతి। ద్వితీయేచనోత్తరమ్, అవివాదాదేవేత్యలమ్। నను " ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధజాతకనామాని యేచసంస్కారసంజ్ఞితాః। మలిమ్లుచేపి కర్తవ్యాః కామ్యాఇష్టీర్వివర్జయేత్ ॥ " ఇతి వచనాత్కథం వివాహాది సంస్కారా మాసదోషేన కార్యాఇతి చేన్న, పూర్వోక్తగార్గ్యాది వచనవిరోధాత్పిణ్డోదకాది పరత్వాచ్చ సంస్కారశబ్దస్య। తథా సత్యతపాః ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచాహ్వే యేమాసే విపద్యేతయదిద్విజః। తస్మైన్నపిచకర్తవ్యాఃపిణ్డదానోదకక్రియాః ॥ జాతకర్మ చ పుంసూతిం సీమన్తోన్నయనప్రాశనమ్। మలిమ్లుచేపి కుర్వీత నిమిత్తం యదిజాయతే ॥ * ॥ అతో నిత్యత్వేపి జాతకాద్యన్నాన్తాఏవ సంస్కారాఃకర్తవ్యాః, నచౌలాదయః। తథాఽఽత్రేయే ॥ శ్లో ॥ మాసప్రాప్తేషు కార్యేషు మూఢత్వం జీవశుక్రయోః। అధిమాసాది దోషాశ్చ నస్స్యుఃకాలవిధేర్బలాత్ ॥ * ॥ " సీమన్తోన్నయనం ప్రథమేగర్భే " " చతుర్థేమాసిషష్ఠేఽష్టమేవా సీమన్తః " " షష్ఠేఽన్నప్రాశనంమాసి " ఇత్యాదిభిర్మాస ప్రోక్తానాం పుంసవన సీమన్త జాతకర్మ నామాన్నప్రాశన సంస్కారాణామేవ మాస దోషేపి కార్యత్వం సిద్ధమ్, ఏవం పునరుత్సవేపి మలాదిమాసస్త్యాజ్యః। ఆత్రేయే ॥ శ్లో ॥ అశుభేర్క్షే కృతోద్వాహే పునస్తాముద్వహేచ్ఛుభే ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ వా ॥ అథచేదౌపాసనారమ్భాత్ప్రాగ్జ్వలనస్యనాశే పునర్వివాహం కుర్వీత, అథపునర్వివాహేష్వేతానుతీసదన్తి ప్రతోదమిషుం వాసః

పూర్వం భోజనం త్రిరాత్రవ్రతమిత్యాది వివాహశేషాన్వర్జయేత్ ॥ * ॥
ఇతి। సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ హోమాదౌపాసనారమ్భాదనలే శాన్తిమా
గతే। యుగాద్యవాన్తరం కర్మ శేషం కృత్వా సమాపయేత్ ॥ * ॥ శేషమ్-
శేషహోమాన్తమ్। తథా సఙ్గ్రహేచ ॥ శ్లో ॥ ప్రాక్చేదౌపాసనార
మ్భాద్వివాహాగ్నిర్వినశ్యతి। గృహప్రవేశనాదర్వాగ్ద్వాదశాహవ్యతిక్రమే॥
వివాహో నైవసిద్ధ్యేత పునర్వృణీతకన్యకామ్ ॥ * ॥ అస్యార్థః —
" ॥ శ్లో ॥ ప్రాతర్హోమస్సఙ్గవాన్త కాలస్స్యాదుదితేరవౌ। సాయమస్తమి
తే హోమ కాలస్తు నవనాడికాః ॥" ఇత్యుక్తకాలే ఆగ్నేయస్థాలీపాకా
త్పరం ఔపాసనహోమః ప్రారబ్ధశ్చేత్ " అనుగతో మన్థ్యః " ఇత్యు
క్తమేవ కార్యమ్, తతోఽర్వాగగ్నినాశే పునర్వివాహః కార్య ఏవ, స్వగ్రా
మస్యాతి దూరత్వేనవా కేనచిద్విఘ్నేనవా వధ్వాసహ నిష్క్రాన్తస్య మ
ధ్యే ద్వాదశాహవ్యతిక్రమేచ పునర్వివాహః కార్య ఇతి వా। మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥
లేఖాహోమాత్పురావహ్నిర్వినాశే పునరుద్వహేత్। చతుర్థీహో
మకరణాత్ప్రాగగ్న్యనుగమే సతి ॥ గృహ్యాగ్న్యనుగమోక్తం స్యాత్ప్రా
యశ్చిత్తమతః పరమ్ ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అమత్యా వారుణీం పీత్వా
ప్రాశ్య విణ్మూత్రమేవ వా। బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః పునస్సంస్కారమ
ర్హతి ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ సిన్ధుసౌవీరసౌరాష్ట్రం స్తథా ప్రత్యన్తవాసి
నః। అఙ్గవఙ్గకళిఙ్గాంశ్చ గత్వా సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ప్రత్యన్తవాసినః -
చణ్డాలప్రదేశాః। చన్ద్రికాయాంచ ॥ శ్లో ॥ సిన్ధుసౌవీరసౌరాష్ట్రమావ
న్త్యం దక్షిణాపథమ్। తీర్థయాత్రాం వినా గత్వా పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥
బోధాయనః " అధోపనీతస్యావృత్యాః " ఇత్యుపక్రమ్య ఆద్యశ్రాద్ధాశౌ
చాన్న మధు మాంస భోజనాదీని పరిగణయ్య " ఏతేషు పునస్సంస్కారో వి
ద్యతే " ఇతి। తత్కాలే వర్జ్యమాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ వపనం మేఖలాదణ్డ
భైక్షచర్యావ్రతానిచ। నివర్తన్తే ద్విజాతీనాం పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ స
ర్వాణ్యన్యత్తు కుర్వీత యథాశాస్త్రం యథావిధి। కాలశ్చైవ వసన్తాదిర్న నిరీ
క్ష్యః కదాచన ॥ * ॥ మాసదోషస్తు నిరీక్ష్య ఏవ, " ॥ శ్లో ॥ మలిమ్లుచైస్స
మాక్రాన్తం మాసం సఙ్క్రాన్తివర్జితమ్। మలిమ్లుచం విజానీయాద్గర్హితం
సర్వకర్మసు ॥ " ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః। వివాహే కన్యారజః ప్రాదుర్భావే

అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ వివాహే వితతే తత్ర హోమకాల ఉపస్థితే । కన్యామృతుస్సమాగచ్ఛేత్కథం కుర్వన్తి యాజ్ఞికాః ॥ యజుఃపవిత్రైః క్లిన్నైస్స్నావిత్రీపూతవారిభిః । అనేన చానువాకేన పవమానస్సువర్జనః ॥ స్నాపయిత్వా చ విద్వద్భిరన్యవస్త్రైర్మలఙ్కృతామ్ । పూర్ణాహుత్యా చమిన్ద్రాభ్యాం హుత్వాఽనుజ్ఞాప్య తాం ఇతః ॥ తయా సహ తతస్తత్ర శేషం కార్యం సమాపయేత్ । ప్రధానహోమనిర్వృత్తౌ మలవద్వాససీ యది ॥ త్రియహే పర్యుషేతేతు తత్ర శేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ కించ వయోధికత్వే కాలాన్తరే దోషశఙ్కాయాం వా కన్యాకుమారయోరుపనయనం పిత్రాద్యాశౌచ సమ్భవేపి తత్కాలే కారయితవ్యమ్, "అత్ర హ్యధికారశ్శాస్త్రైర్భవతి" ఇత్యుపనయనోత్తరకాలమేవ తయోశ్శాస్త్రోక్త కర్మాధికారస్మరణేన ఆశౌచాభావాత్ । "తస్మాదభిజనవిద్యాసముదితం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్" ఇతి, సమాహితేన - ఆశౌచరహితేనాన్యేన కారయితవ్యస్మరణాత్, "॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో భ్రాతా సకుల్యో జననీ తథా । కన్యాప్రదః పూర్వనాశే ప్రకృతిస్థః పరః పరః ॥ కన్యాయాస్తు పితా మాతా భ్రాతా మాతుల ఏవ వా । పితుర్భ్రాతా గురుర్వాపి ప్రదాతుం ప్రభుతాం గతాః ॥" ఇతి పితామహాదీనాం కన్యాప్రదానాధికారస్మరణాచ్చ । యదా కాలాతిక్రమో న భవతి తదా పిత్రాద్యనుమత్యాఽన్యోఽన్యగృహేఽన్యదీయైర్ద్రవ్యైరుపనయనం కారయితవ్యమేవ । ఏవమేవాఖణ్డాదర్శేచ వ్యాఖ్యాతమ్ । వృద్ధగార్గ్యః కర్మమధ్యే పునరాశౌచసమ్భవే కార్యమాహ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపత్న్యాతు క్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం నిధాయాత్ర సంస్కార్యావితరో హి సః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఏకపుత్రశ్చేదితి పుత్రాన్తరసద్భావే సఏవ పితరౌ సంస్కుర్యాదితి భావః ॥ శ్లో ॥ ప్రతిష్ఠాదిషు కృత్యేషు యస్మిన్గ్రామే మృతిర్భవేత్ । శీఘ్రం బహిశ్శవం నీత్వా కర్మ శేషం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఆదిశబ్దేనచౌలోపనయనాదిగ్రహణమ్ । నీత్వా - మధ్యే విలమ్బ్య శవే నిర్హృతే కర్మశేషం సమాపయేదిత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞాదిష్వన్తరా మృతసూతకే । శేషమన్నం పరైర్దేయం దాతౄనోభక్తౄంశ్చ నస్పృ

శేత్ ॥ * ॥ పరైః - ఆశౌచంహిత్వైః, నస్పృశేత్ - ఆశౌచిజనఇతి శేషః । ఏతంవివాహాదిమధ్యే ఆశౌచసమ్భవేదత్తః ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకాలేవివాహేషు దైవయోగేచసిష్కృతౌ । హూయమానే తథైవాగ్నౌ నాశౌచం నచసూతకమ్ ॥ * ॥ వివాహేష్వితి బహువచనం ప్రధానహోమాదిశేషహోమాన్తకర్మాభిప్రాయమ్ । తథాబ్రాహ్మపురాణే ॥ శ్లో ॥ వివాహయిజ్ఞోః కన్యాయా లాజహోమాదికర్మణి । ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపి స్వాధ్యాయనిరతస్యచ ॥ సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతిప్రకృతమ్ । ఆదిశబ్దేనయదృతాది హోమప్రవిశ్య హోమస్థాలీపాక శేషహోమాఉచ్యన్తే । విజ్ఞానేశ్వరేచ ॥ శ్లో ॥ దానేవివాహేయజ్ఞేచ సఙ్గ్రామే దేశవిప్లవే । ఆపద్యపిచకష్టాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేసమ్భృతసమ్భారే వివాహేశ్రాద్ధకర్మణి । తథాచౌళాదిసంస్కారే ప్రారబ్ధేసద్యఇష్యతే ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం కర్మమధ్యేతు శావం సూతకమేవవా । ఆపతేద్యదిసర్వేషాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ మాతాపిత్రోశ్చమరణే పుత్రస్య మరణేతథా ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యర్థసారే తావదాశౌచాభావే వ్యవస్థోక్తా ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భోవరణంయజ్ఞే సఙ్కల్పోవ్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధేపాకపరిక్రియా ॥ * ॥ ఇతి । “ ॥ శ్లో ॥ తత్పూర్వేద్యుర్గ్రహకృత్వా చేత్కుర్యాచ్చేదభ్యుదయం తతః । కుర్యాత్కర్తాతదాతత్ర సద్యఃకర్మేతికీర్త్యతే ॥ ” ఇతివచనాత్పూర్వేద్యురభ్యుదయే తదాద్యశౌచాభావః, ఉత్సవదినేప్రాతరభ్యుదయే తత్ప్రభృతితదభావః, అత్రహ్యధికాంశ్శాస్త్రైర్భవతి “ పూర్వంసఙ్కల్పితంద్రవ్యందీయమానంనదుష్యతి ” ఇతిస్మరణాత్ । కన్యాద్రవ్యయోరాశౌచాభావాద్గృహాన్తరే తైరేవ ద్రవ్యైర్వివాహకరణంనిర్వాహ్యకులమ్, ప్రాతరభ్యుదయాకరణేపీతి వ్యవస్థాపనీయా । వరస్యతు తస్మిన్నబ్దే జ్ఞాతిమృతౌ సమావృత్తస్య “ ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీం నోదకం దద్యాదావ్రతస్యసమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకం దత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ ” ఇత్యతిక్రాన్తాశౌచస్మరణాత్త్రిరాత్రాద్యతిక్రాన్తాశౌచే తత్కాలీనజ్ఞాత్యాశౌచేచ నవివాహఇతి ద్రష్టవ్యమ్ । తథాసపిణ్డీకరణాకరణే నోత్సవఃకార్యః, “ ॥ శ్లో ॥ యావత్సపిణ్డీకరణం తావత్పృథ్వ్యాదినేష్యతే । తత్సోదరస్యపు

త్రస్య నత్వన్యస్య సగోత్రిణః ॥ ” ఇతిస్మృతేః । ఇదముపలక్షణమ్ “ ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృపుత్రో వా సపిణ్డశ్శిష్యఏవ వా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం తతః ॥ ” ఇతివచనాత్ । తస్మాత్ “ పుత్రః పౌత్రశ్చ తత్పుత్రః ” ఇత్యాదిభిర్యస్మిన్ కర్తృత్వం పర్యవసితం సపునః సపణ్డీకరణం కృత్వైవ శుభం కుర్యాత్ , “ ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణశ్రాద్ధమకృత్వా శుభకర్మకృత్ । ధ్రువమాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతాక్రమాత్ ॥ అకృత్వా ప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతస్యమోక్షణమ్ ॥ ” ప్రేతమోక్షణమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ “ ॥ శ్లో ॥ అకృతే ప్రేతసంస్కారే నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ముఖ్యకర్తుశ్చసన్నిధౌ ॥ ” ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః । అతఏవశాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం తథా । అపకృష్యాపి కుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥ అతశ్శుభాగమే ఊర్ధ్వమాసికాన్యపకృష్య కర్తా కుర్యాత్ , తథా ద్వాదశాహాదాపకృతం సాపిణ్డ్యంచ మాసికైస్సహ మృతాహే కుర్యాత్ , శుభాగమస్యైవ సాపిణ్డ్యకాలత్వాత్ । ద్వాదశాహాదావపకృష్య కృతాన్యపి పునరపకృష్య కుర్యాత్ । తథా శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాదర్వాగపకృష్య కృతాన్యపి । పునస్తాన్యపకృష్యన్తే వృద్ధ్యుత్తరనిషేధనాత్ ॥ * ॥ నిషేధమాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ నిర్వృత్య వృద్ధితన్త్రం తు మాసికాని నతన్త్రయేత్ । అయాతయామం మరణం భవేదితి వినిశ్చితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । తదేవమ్ “ ॥ శ్లో ॥ ప్రేతసంస్కారకార్యాణియానిశ్రాద్ధాని షోడశ । యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతేతతః ॥ ” ఇతివచనం వృద్ధివ్యతిరేకేణాపకృష్య కృతమాసికానాం స్వస్వకాలే పునఃకరణపరమ్, అతోవృద్ధావపకృష్య కృతానాం నపునఃకరణం నిషేధాత్ । ఏవం మాసికాపకర్షో మాసికకర్తురేవోత్సవే, “ కర్తా నాన్దీముఖే ” ఇతి స్మృతేః । కేచిదత్ర భ్రాత్రాద్యుత్సవేపి మాసికాన్యపకృష్యకుర్వన్తి, తత్కల శబ్దశాస్త్రానభిజ్ఞత్వవిజృమ్భితమ్ , “ నిర్వృత్యతన్త్రయేత్ ” ఇతి వృద్ధితన్త్రమాసికయోస్సమానకర్తృకత్వావగమాత్ । అతో నభ్రాత్రాద్యుత్సవే మాసికాపకర్షః, భిన్నకర్తృకత్వాత్తయోః, అన్యథా “ స్నాత్వాభుఞ్జీత ” ఇత్యేవమాదావన్యేనస్నానాదికరణేపి తదకృత్వాఽన్యస్యభోజనాది,

ప్రసక్తేః, " జగ్ధ్వాచాన్ద్రాయణం చరేత్ " ఇత్యాదావన్యస్యాపి ప్రాయశ్చిత్తప్రసఙ్గాచ్చ । నచవాచ్యం ప్రయోజకకర్తృత్వమస్తీతి, అనుశాసనవిరోధాత్ , గ్రామయాజకస్య గ్రామే కస్యచిదుత్సవేపి స్వపితృమాసికాపకర్షప్రసక్తేశ్చ । ఏవం శబ్దశక్త్యైవార్థసిద్ధేర్మాసికకర్తురేవోత్సవే మాసికాపకర్షానభ్యుత్రామ్యుత్సవఇతి శేముషీవిశేషజుషాం విదుషాం సువ్యక్తమిత్యాస్తాం తావత్ । ఏవం మాసికాపకర్షే నియతోత్సవవిషయః, వివాహాదిరనియతః, పుంసవనాద్యుత్సవోనియతః, తస్యావశ్యకత్వాత్ , " నివేశేహవృత్తే నైయ్యమికానిశ్రూయన్తే, అగ్నిహోత్రమతిథయః " ఇత్యాపస్తమ్బేన వివాహానన్తరమేవాగ్నిహోత్రాదేర్నైయ్యమికత్వస్మరణాత్, వివాహస్యతు రాగాధీనత్వాచ్చ వివాహశ్చానియతః । " స్నాత్వా సముద్వహేతకన్యామ్ " ఇతి సమావర్తనవివాహయోరవినాభావావగమాత్, " ॥ శ్లో ॥ స్నాతస్తూపయమాదర్వాఙ్మృతోనర్ఛతి సద్గతిమ్ । తస్మాదాసన్నవైవాహ్యస్నానకర్మ సమాచరేత్ ॥ " ఇతివచనాచ్చ వివాహాభావే స్నానంచానియతమ్ । వేదవ్రతానితు వేదాఙ్గత్వాన్నియతాని బ్రహ్మచారిభిరవశ్యకార్యాణి " ॥ శ్లో ॥ వేదవ్రతాదికానాదౌ ప్రారభేదుత్తరాయణే । యావత్సంవత్సరాన్తంతు తావచ్చరణమిష్యతే ॥ " ఇతి శ్రీధరీయవచనాత్తేషాం వేదాఙ్గత్వం సువ్యక్తమ్। అతఏవ వివాహానపేక్షత్వేప్యధీత వేదేన తాని కార్యాణి, అనధీతస్యానియమః, వేదాధ్యయనాభావాదుపాకర్మవత్ ॥ శ్లో ॥ అధీతవేదవిద్యానాముపాకర్మ ద్విజన్మనామ్ । అధ్యాయాఙ్గమిదం ప్రోక్తమితిహోవాచ భార్గవః ॥ * ॥ ఇతి । అతఃపుంసువనాదికమేవావశ్యకార్యమ్ , తదుక్తమ్ " జాతకర్మ చపుంసూతిః " ఇతి, " నామకర్మ చజాతేష్టిమ్ " ఇతిచ । వ్రతాదేశవ్రతానామవశ్యకార్యత్వేపి మలే నకార్యాణి, తచ్చోక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ వేదవ్రతవృషోత్సర్గచూడాకరణమేఖలాః ॥ * ॥ ఇతి । శ్రీధరీయేచ ॥ శ్లో ॥ అమాచపూర్ణిమాచైవ యస్మాసే యుగళంభవేత్ । యస్మిన్నదృశ్యతేమాసి చాలకర్మాదివర్జయేత్ ॥ ఏకమాసే ద్వయేపూర్ణే దర్శస్త్వైకస్య సమ్భవే । అగ్నిజ్వాలేతి విఖ్యాతా శుభకర్మవినాశినీ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ వివాహయజ్ఞోత్సవనాశహేతుః ॥ * ॥ ఇతిచ । దేవలశ్చ ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమితౌయస్య దేహస్తస్యాశుచిర్భవేత్ । నదై

వం నాపిపిత్ర్యంచ యావత్పూర్ణోనవత్సరః ॥ * ॥ అగ్న్యాధానాదికంచ ప్రథమాబ్దే నకార్యం తదాహ స ఏవ ॥ శ్లో ॥ స్నానంచైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నితర్పణమ్ । ప్రథమేఽబ్దే నకర్తవ్యం మహాగురునిపాతనే ॥ * ॥ ఏవం పితృమృతాబ్దే వివాహాది నిషేధాత్తదర్థం నమాసికాపకర్షః । ఏవంచ స్వస్యైవావశ్యకార్యోత్సవమన్తరేణ మాసికాపకర్షే ప్రత్యవాయశ్చ ప్రసజేత్ । తథా శాట్యాయనిః ॥ శ్లో ॥ అన్తరేణైవ యోవృద్ధిం మాసికాన్యపకర్షతి । సశ్రాద్ధీనరకే ఘోరే పితృభిస్సహ మజ్జతి ॥ * ॥ ఏవమప్యజ్ఞానాత్తదపకర్షస్య కాలే కృతస్యాకృతత్వాత్ , " యథాకాలేతు కార్యాణి నాన్యథాముచ్యతే తతః " " అకాలే చేత్కృతం కర్మ కాలం ప్రాప్య పునః క్రియా " ఇత్యాదివచనాచ్చ యథాకాలే పునరపి కార్యాణి । ఏవం భ్రాత్రాద్యుత్సవే స్వస్య చ వివాహోత్సవార్థం మాసికాపకర్షో నాస్తీతి నిరవద్యోయం నిర్ణయ ఇత్యలమ్ । అకృతవివాహే విదేశవిస్థే జ్యేష్ఠే కనిష్ఠస్య వివాహావస్థాయాం వ్యవస్థామాహ శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశైవతు వర్షాణి జ్యాయాన్ ధర్మార్థయోగతః । న్యాయ్యం ప్రతీక్షితుం భ్రాతా శ్రూయమాణః పునఃపునః ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠః ॥ వా ॥ అష్టౌ ద్వాదశవర్షాణి వా జ్యేష్ఠం భ్రాతరమనివిష్టమప్రతీక్షమాణః ప్రాయశ్చిత్తీభవతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమః ॥ వా ॥ నష్టేభర్తరీత్యుపక్రమ్య ద్వాదశవర్షాణి బ్రాహ్మణస్య విద్యాసమ్బన్ధశ్చ ॥ * ॥ ఇతి । పత్న్యాః పత్యుః ప్రతీక్షణనియమమాహ ॥ వా ॥ భ్రాతరి చైవం జ్యాయసి కనీయాన్కన్యాగ్న్యాధేయేషు ॥ * ॥ ఇతి । ఏవంచ ద్వాదశాబ్దామూర్ధ్వం నతత్ప్రతీక్షణమ్, కింతు వివాహః కార్యః । తథాస్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశాబ్దాత్తు నాయాతి దేశాన్తరగతస్థితః । వివాహాదీని కర్మాణి కనిష్ఠస్తు తదాచరేత్ ॥ దేశాన్తరగతే జ్యేష్ఠే ద్వాదశాబ్దాన్నిరీక్ష్యతు । పశ్చాత్కనిష్ఠో విధివత్కుర్యాద్వై దారసఙ్గ్రహమ్ ॥ * ॥ ఏవం ప్రతీక్షణం పతితాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్ । తథా చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఉన్మత్తః కిల్బిషీకుష్ఠీ పతితః క్లీబ ఏవ వా । రాజయక్ష్మామయావీ చ నన్యాయ్యస్స్యాత్ప్రతీక్షితుమ్ ॥ * ॥ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ క్లీబే దేశాన్తరస్థే చ పతితే భిక్షుకే తథా । జాత్యన్ధబధిరే మూకే నదోషః పరివేదనే ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరస్థక్లీబైకవృషణానసహోదరాన్ । వేశ్యాదిసక్తపతితపాపతు

ల్యాతిరోగిణః ॥ కుహకోన్మత్తచోరాంశ్చ పరివిన్దన్న దుష్యతి । జడమూకా న్ధబధిరకుబ్జవామనఖేటకాః ॥ అతివృద్ధానభార్యాంశ్చ కృషిసక్తాన్నృ పస్యచ । కుహకోన్మత్తమూకాంశ్చ పరివిన్దన్న దుష్యతి ॥ * ॥ ఖేటకః - భ గ్నపదద్వయః । ధర్మసారే ॥ శ్లో ॥ షణ్డాన్ధబధిరస్తబ్ధజడగద్గదపఙ్గుషు । కుబ్జవామనరోగార్తకుష్ఠాఙ్గపికలాదిషు ॥ మత్తోన్మత్తేషు మూకేషు శయ నస్థేనిరిన్ద్రియే । ధ్వస్తపుంస్త్వేషు చైతేషు సంస్కార్యత్వం యథోచి తమ్ ॥ మూకోన్మత్తౌ నసంస్కార్యా వితికేచిద్వదన్తిహి । కర్మస్వనధికారి త్వాత్పాతిత్యం నాస్తియత్తయోః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కుబ్జవామ నఖఞ్జేషు గద్గదేషు జడేషుచ । యోగశాస్త్రాభియుక్తేషు నదోషఃపరివేద నే ॥ * ॥ ధర్మసారేచ ॥ శ్లో ॥ షణ్డాన్ధబధిరస్తబ్ధజడగద్గదపఙ్గుషు । యతి నైష్ఠికకుబ్జేషు నదోషఃపరివేదనే ॥ * ॥ పతితాదివ్యతిరిక్త మత్తాదీనాం ర మ్యాది వివాహం కారయిత్వాఽనుజోవివహేత్ । తథా మనుః ॥ శ్లో ॥ మ త్తోన్మత్తజడక్లీబపతితానాం ద్విజన్మనామ్ । నోద్వాహోనచసంస్కారో నాశౌచం నోదకక్రియా ॥ రమ్యావివాహఃకర్తవ్యస్తదలాభేఽర్కశాఖ యా । వివాహం మనుజాఃకుర్యురిత్యేవం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి । తస్మా దీదృగ్విషయే కనిష్ఠస్య నకాలప్రతీక్షణం నవాపరివేదన దోషగన్ధః । ఏవమప వాదశతసద్భావాదిత్యలమ్ । ఏవం స్మృతిషూపనయనాదిషు పరివేదనదోష స్మరణాత్కనిష్ఠస్య జాతకాది చౌలాన్తసంస్కారాయథాకాలం కర్తవ్యా ఇతిసిద్ధమ్ । శఙ్ఖః ॥ శ్లో ॥ నాగ్నయఃపరివేదన్తి నవేదా నతపాంసిచ । న చశ్రాద్ధం కనిష్ఠస్య నచకన్యావిరూపికా ॥ * ॥ అత్రాఖణ్డాదర్శకారః ॥ నా ॥ దత్తస్య జ్యేష్ఠానుమత్యా కనిష్ఠస్యాధానేనాగ్నయఃపరివిన్దన్తి, తథా జ్యేష్ఠే మహారోగగ్రస్తే దేశాన్తరస్థేవా అవిజ్ఞాతే తథాపూర్వోక్త విషయే కనిష్ఠ ఉపనీతేన వేదాఃపరివిన్దన్తి, తథా జ్యేష్ఠే అకృతవ్రతే కనిష్ఠేన తపసిచీర్ణే న తపాంసి పరివిన్దన్తి, తథా విరూపికావైకల్య యుక్తాఅనుజాయా వివా హే విఘ్నహేతుర్నభవతి ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అగ్రజస్తు య దానగ్నిరాదద్యాదనుజఃకథమ్ । అగ్రజానుమతఃకుర్యాదగ్నిహోత్రంయ థావిధి ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డపురాణే ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకర్మణిచోద్వాహే జ్యేష్ఠే సతి కనీయసా । జ్యేష్ఠానుమత్యాకర్తవ్యేసతి తత్కర్మశోభనమ్। ఏవంజ్యేష్ఠానుమ

త్రైవ దత్త్వాగ్నిహోత్రాదికం కుర్యాత్ । ఇదమదత్తవిషయం కిం న స్యాత్, న స్యాత్, పరివేదనదోషస్మరణాత్ । తథా యమః ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠే నివిష్టే భార్యా తు కనిష్ఠస్య విధీయతే । నివిష్టశ్చానివిష్టే తు పరివేత్తా స ఉచ్యతే ॥ దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠాయాం యద్యనూఢాయాముహ్యతే హ్యనుజా తు యా । సైవాగ్రే దిధిషూర్జ్ఞేయా పూర్వా తు దిధిషూః స్మృతా ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః “ అగ్రే దిధిషూ దిధిషూపతిపర్యాహిత పరివిష్టపరివిత్తపరివిన్నపరివివిదానేషూత్తరోత్తరస్మిన్నశుచికర నిర్వేషో గరీయాన్ ” ఇత్యుక్త్వా “ శుచికరణా ద్వాదశమాసా ద్వాదశార్ధమాసా ” ఇత్యాదినా పతనీయవృత్తిం స్మరతి । అత్ర విజ్ఞానేశ్వరః ॥ వా ॥ పరివిత్తే చ వసిష్ఠేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేషో నోక్తః, తత్ర నాపది మానవముపపాతక సాధారణప్రాప్తం త్రైమాసికమ్, ఆపది తు యాజ్ఞవల్కీయం వ్రతచతుష్టయం శక్త్యపేక్షయా యోజ్యమ్, తథా పరివేత్తరి చ వసిష్ఠేన ప్రాయశ్చిత్తవిశేష ఉక్తః, “ పరివివిదానః కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా తస్మై దత్త్వా పునర్నివేశేత్తాం చైవోపయచ్ఛేత ” ఇతి, పరివివిదానః - పరివేత్తోచ్యతే, అసౌ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా, తస్మై - జ్యేష్ఠాయ, తాం - స్వోఢామ్, దత్వా - బ్రహ్మచర్యాహృతభైక్షవద్గురుపరిభవపరిహారార్థం నివేశ్య పునరుద్వహేత్, తామేవ స్వోఢాం జ్యేష్ఠాయ నివేదితాం తేన చానుజ్ఞాతాముపయచ్ఛేత్ । యత్తు హారీతేనోక్తమ్ “ జ్యేష్ఠేఽనివిష్టే కనీయాన్నివిశమానః పరివేత్తా భవతి, పరివిన్నో జ్యేష్ఠః, పరివేదినీ కన్యా, పరివివిదానో దాతా, పరివేష్టా యాజకః, సర్వే పతితాః ప్రాజాపత్యేన కృచ్ఛ్రేణ పావయేయుః ” ఇతి, యదపి శఙ్ఖేనోక్తమ్ “ పరివిత్తిః పరివేత్తా సంవత్సరం బ్రాహ్మణగృహేషు భైక్షం చరేయాతామ్ ” ఇతి, తదుభయమపి కామకారేణ కన్యాపిత్రాద్యనుజ్ఞాతోద్వాహవిషయమ్, ప్రాయశ్చిత్తస్య గురుత్వాత్ । యదా పునః కామతః కన్యాం పిత్రాదిదత్తామేవ పరిణయతి తదా మానవోక్తం త్రైమాసికం పూర్వోక్తౌ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌ చరిత్వా తస్మై దత్త్వా పునర్నివిశేతేతి తత్రాగ్రే దిధిషూపతిః ప్రాజాపత్యకృ

చ్ఛ్రం కృత్వా తామేవ జ్యేష్ఠాం పశ్చాదన్యేనోఢాముద్వహేత్, దిధిషూపతిస్తు కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే చరిత్వా సోఢాం జ్యేష్ఠాం కనీయస్యాః పూర్వోఢే దత్వా తాం కన్యాముద్వహేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరః ॥ శ్లో ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ * ॥ అతో జ్యేష్ఠానుమత్యా దారాగ్నిహోత్రకరణస్మరణం దత్తవిషయమేవ “ ॥ శ్లో ॥ భగినీషు కనిష్ఠస్య నదోషః పరివేదనే । భగినీషు కనీయస్యా దోషోఽస్తి పరివేదనే ॥ నత్వేవాధానయోగేషు పరతన్త్రీయ తస్సదా । ” ఇతికవషోక్తభర్తృపరతన్త్రత్వవద్దత్తస్యాపి “ ॥ శ్లో ॥ గోత్రాన్తరం ప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవ చ । జ్ఞాతిత్వం చ నివర్తన్తే తత్కులే సర్వముచ్యతే ॥ ” ఇతి గృహీతృగోత్రత్వాదిస్మరణాత్తద్విషయత్వం స్పష్టమ్ । తథా స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ దత్తస్య పరివేత్తృత్వమాశౌచం దాయమేవ చ । గృహీతృగోత్రాత్సంగ్రాహ్యం శ్రౌతస్మార్తాదికం తథా ॥ * ॥ ఇతి । అతః “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠశ్చేద్దీర్ఘరోగీ స్యాత్పతితో వా విదేశగః । షణ్ఢో వా ప్రవ్రజేత్తస్య కనిష్ఠో దారమర్హతి ॥ ” ఇత్యాది దోషసమ్భవ ఏవ కనిష్ఠవివాహో నిర్వ్యాకులః నాన్యథేతి నిర్ణయః । కించ “ ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠో భ్రాతా యదా తిష్ఠేదాధానం నైవ కారయేత్ । అనుజాతస్తు కుర్వీత శఙ్ఖస్య వచనం యథా ॥ పితుర్యస్య తు నాధానం కథం పుత్రస్తు కారయేత్ । అగ్నిహోత్రేఽధికారోఽస్తి శఙ్ఖస్య వచనం యథా ॥ ” ఇత్యాది శఙ్ఖసుమన్త్వాది వచనం చ దత్తవిషయమితి కేచిత్, “ ॥ శ్లో ॥ అగ్రజస్తు యదానగ్నిరాదధ్యాదనుజః కథమ్ । అగ్రజానుమతః కుర్యాదగ్నిహోత్రం యథావిధి ॥ సోదరాణాం తు సర్వేషాం పరివేత్తా కథం భవేత్ । దారైస్తు పరివిద్యన్తే నాగ్నిహోత్రేణ నేజ్యయా ॥ ” ఇతి వృద్ధవసిష్ఠాది వచనాదాధానమాత్రస్య దోషాభావపరమిత్యన్యే, ఇజ్యయా - పఞ్చమహాయజ్ఞేన, దారాగ్నిహోత్రవిషయే పర్యాహిత పరివిష్టేత్యాది వచనవిరోధాన్నతద్విషయమిత్యపరే, “ ॥ శ్లో ॥ పితా పితామహో యస్య నవ్రతీ నాగ్నిమాన్ క్వచిత్ । తపోగ్నిహోత్రమన్త్రేషు నదోషః పరివేదనే ॥ ” ఇత్యుశనస్స్మరణాదీదృశవిషయమిత్యేకే, యదత్ర యుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్ । అఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ ఏకమాతృప్రసూతానాం భ్రాతృణాం పరివేదనే । దో

షస్వాన్యత్సర్వవర్ణేషు నదోషో భిన్నమాతృషు ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ పితృవ్యపుత్రాన్ సాపత్న్యాన్ పరనారీసుతాం స్తథా । దారాగ్నిహోత్ర సంయోగే నదోషః పరివిన్దతః ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆవసథ్యను నాదృత్య త్రేతాయాం యః ప్రవర్తతే । సోనాహితాగ్నిర్భవతి పరివేత్తాతథోచ్యతే ॥ * ॥ ప్రథమమాధేయమౌపాసనాగ్నిమనాధాయ గార్హపత్యాద్యగ్న్యాధానే పరివేత్తాభవతీతి వ్యాఖ్యాతమ్ । బౌధాయనః ॥ వా ॥ అథ జడబధిరమూకానాం సంస్కారం వ్యాఖ్యాస్యామః ఋతుర్యథాకామీస్యాత్పుణ్యనక్షత్రే బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా౽౽శిషోవాచయిత్వా కేశానోప్యస్నాతం కుమారం శుద్ధం యజ్ఞోపవీతినమపఆచమ్య దేవయజనముదానయత్యథ దేవయజనప్రభృత్యగ్నిముఖాన్కృత్వా యాజ్ఞికీం సమిధమాజ్యేనాక్త్వా తూష్ణీమభ్యాధాపయతి తూష్ణీమశ్మానమాస్థాపయతి యథాలాభంతూష్ణీం మేఖలామమన్త్రవద్గ్రన్థిం కరోతి తూష్ణీమజినం ప్రముంచతి తూష్ణీందణ్డం ప్రయచ్ఛతి యాజ్ఞికవృక్షస్య నామాపృచ్ఛతి । అథైనం దక్షిణేహస్తే గృహ్ణాతి యస్మిన్భూతంచ భవ్యంచేత్యథైనం పరిదదాతి దేవేభ్యస్త్వేత్యథైనముపనయతి దేవస్యత్వేతి సర్వనామగ్రహణవర్జమాచార్యఏవ పక్త్వాజుహోతి తూష్ణీం సర్వాన్మన్త్రానాచార్యఏవ జపేదిత్యేకే షణ్డజడక్లీబహీనాధికాఙ్గానామామయావ్యపస్మారిశ్విత్రిణాం దీర్ఘరోగిణాంచైతేన వ్యాఖ్యాతా ఇత్యేకే ॥ * ॥ ఇతి .

కించ “ సీమన్తోన్నయనం ప్రథమే గర్భే చతుర్థేమాసి ” ఇతి సీమన్తస్య చతుర్థమాస కార్యత్వస్మృతేః , “ సవనం స్పన్దనాత్పురా ” ఇతి పుంసవనస్య ప్రసవాత్ప్రాక్కార్యత్వనిశ్చయాచ్చ సీమన్తం ప్రథమంకుర్యాదితి నాశఙ్కనీయమ్, చతుర్థమాసాత్ప్రాగేవ గర్భస్పన్దనస్మరణాత్ । తథా బైజావాపః ॥ వా ॥ మాసిద్వితీయే తృతీయే వా పురాస్పన్దతే గర్భః ॥*॥ ఇతి । అతో జఠరే గర్భచలనమేవస్పన్దనం నప్రసవః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమం పుంసవం కార్యం సార్ధంసీమన్తకర్మణా । సీమన్తోన్నయనస్యోక్తమాసవారర్క్షరాశిషు ॥ * ॥ ఏవంసహ కర్తవ్యత్వస్మరణాచ్చతుర్థమాసే సీమన్తోన్నయనం కథమితిచేన్న , “ గర్భస్పన్దనే సీమన్తోన్నయనం యావద్వాప్రసవః ” ఇతి శఙ్ఖస్మరణాచ్చతుర్థమాసాత్ప్రాగపి తత్సహాకరణే

నవిరోధః । “ యావద్వాసప్రసవః ” ఇతి ద్వైవాన్తరితోభయవిషయమ్,
“ గర్భలక్షణంచ తృతీయేమాసిసమ్భవతి ” ఇతి, “ పుంసువనం వ్యక్తేగ
ర్భే ” ఇతిస్మృత్యాచ నవిరోధః । అతఃకాలైక్యేపి ప్రథమం పుంసువనంకా
ర్యమితి నియమాన్నవృత్త్యయప్రసఙ్గః । ఇదంచ నప్రతిగర్భం కార్యమ్, “ ప్ర
థమేగర్భే ” ఇతిస్మృతేః । అత్ర హారీతః ॥ శ్లో ॥ సకృచ్చకృత సంస్కా
రాస్సీమన్తేనద్విజస్త్రియః । యంయంగర్భంప్రసూయన్తే ససర్వస్సంస్కృ
తోభవేత్ ॥ * ॥ సీమన్తగ్రహణం పుంసువనస్యాప్యుపలక్షణం సాహచర్యా
త్ । అతఏవ సామాన్యేనాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ సకృచ్చసంస్కృతానారీస
ర్వగర్భేషు సంస్కృతా ॥ * ॥ ఇతి । అనేన గర్భిణ్యాగర్భస్యచాయంసం
స్కారఇతి నభ్రమితవ్యమ్, “ గర్భాధాన పుంసువన సీమన్తోన్నయన జా
తకర్మ నామకరణాన్నప్రాశన చౌలోపనయన చత్వారి వేదవ్రతాని స్నా
నంసహ ధర్మచారిణీసంయోగఃపఞ్చానాం యజ్ఞానామనుష్ఠానమ్ ” ఇతి
గౌతమేన జాతకర్మాదివన్నిషేకాదీనామపి జాతసంస్కారస్మరణాదుపన
యనాది సహపాఠేనగర్భసంస్కారత్వావగమాచ్చ । అత్ర చన్ద్రికా
యామ్ ॥ శ్లో ॥ గర్భిణ్యాభర్తరిప్రేతే తత్పితాభ్రాతరస్తథా । అన్యేవా
బాన్ధవాఃకుర్యుస్తస్యాఃపుంసువనాదికమ్ ॥ * ॥ తత్పితా-భర్తృపితా, భ్రా
తరో బాన్ధవాశ్చ తస్యైవ । తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ భార్యాద్వయం యస్య భ
వేత్తుతస్య సంస్కృష్టవహ్నౌసవనంప్రకుర్యాత్ । తత్రైవ సీమన్తమపి ప్రశ
స్తం వదన్తివహ్నేరవిభాగఇష్టః ॥ స్త్రీయదాఽకృతసీమన్తా గర్భిణీప్రసువీ
తచేత్ । గృహీతపుత్రావిధివత్పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ వా ॥ షష్ఠేఽష్టమేవా సీమన్తోమాస్యేతే ॥ * ॥ బైజావాపః ॥ వా ॥ సీ
మన్తోన్నయనం మాసిచతుర్థే షష్ఠేపఞ్చమేవా ॥ * ॥ సాఙ్ఖ్యాయనః ॥ వా ॥
సప్తమేమాసిప్రథమేగర్భే సీమన్తోన్నయనమ్ ॥ * ॥ ఏవం కాలవికల్పస్స్వ
స్వగృహ్యేసూక్తావుక్తావపి కాలాతిక్రమేవాగ్రాహ్యః । అతశ్చతుర్థమాసప్ర
భృతి ప్రసవాత్ప్రాక్సఙ్కటేషు క్వచిత్కార్యమ్ । అయంసావనేనైవగ్రా
హ్యః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేసావనేమాసి షష్ఠేవాప్యష్టమేపివా । సీమ
న్తోన్నయనం కార్యం తేనపుంసువనం తథా ॥ * ॥ తేన - సీమన్తోన్నయనే
న సహేత్యర్థః । తదేవం మాసమధ్యే మాసాన్తేవా ఋతుసమ్భవే తత్రైవ

గర్భసమ్భవాత్సంయోగదినమారభ్య ప్రతిమాసం త్రింశద్దినసఙ్ఖ్యయా
సఙ్ఖ్యాయ చతుర్థాదిమాసే సీమన్తోన్నయనం కార్యమ్ । ఏతద్వచ
నబలాద్యుగ్మమాసఏవ సఙ్కటేఽపి కార్యమ్, అయుగ్మమాసస్యశూద్రా
దివిషయత్వాత్ । యత్త్విదం వచనమ్ “ ॥ శ్లో ॥ సౌరేమాసి శుభర్క్షేతు
శుభకర్మాణి కారయేత్ । గ్రహాణాం నాయకస్సూర్యస్తస్మాత్సౌరం
విశిష్యతే ॥ ” ఇతి, తత్తు మీనదశాన్తరం చైత్రమాసప్రవృత్తేస్తత్ర
శుభకర్మకార్యత్వప్రసక్తౌ జ్యేష్ఠదర్శానన్తరమాషాఢత్వాత్తత్ర శుభనిషే
ధేచ ప్రసక్తే తదుభయం మాభూదితి చాన్ద్రమాసగ్రహణనిషేధపరమితి న
విరోధః । బైజావాపః ॥ శ్లో ॥ జన్మనోనన్తరం కార్యం జాతకర్మయథావి
ధి । దైవాదతీతకాలం చేదతీతేసూతకేభవేత్ ॥ * ॥ అత్ర సత్యవ్రతః
॥ శ్లో ॥ ఆశౌచేతుసముత్పన్నే పుత్రజన్మయదాభవేత్ । కర్తుస్తాత్కాలికీ
శుద్ధిఃపూర్వాశౌచేనశుద్ధ్యతి ॥ * ॥ జ్ఞాత్వాశౌచేవర్తమానేపి పుత్రేజాతే
జాతకర్మకార్యమేవ । కించ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యాఞ్చపరేరాత్రౌ మాసేపూ
ర్ణేతథాఽపరే । అష్టాదశేఽహనితథా వదన్త్యన్యేమనీషిణః ॥ * ॥ మనుయ
మౌచ ॥ శ్లో ॥ నామధేయం దశమ్యాంతు ద్వాదశ్యాంవాథకారయేత్ ॥ * ॥
శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశే షోడశే వింశే ద్వాత్రింశేఽహ్ని ద్విజాతయః ।
నామకర్మక్రమాత్కుర్యుర్దశమేద్వాదశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ అత్రమాసప్రా
ప్తవద్దినోక్త నామకరణేచ నమాసదోషః । తథాతత్రైవ ॥ శ్లో ॥ యస్యాః
క్రియాయాస్సమోప్రోక్తః కాలోమాసైర్దినైరపి । తస్యానదోషోమూఢ
త్వం వక్రంవాజీవశుక్రయోః ॥ * ॥ కాలాతిక్రమేతు మాసదోషఃపరిహార్య
ఏవ, అత్రాపి పూర్వవత్కాలభేదవ్యవస్థా । లౌకాక్షిః ॥ వా ॥ షష్ఠేఽ
న్నప్రాశనం జాతేషువాఽదన్తేషువా ॥ * ॥ శఙ్ఖః ॥ వా ॥ సంవత్సరేఽ
న్నప్రాశనమర్ధసంవత్సర ఇత్యేకే ॥ * ॥ యమః ॥ శ్లో ॥ అష్టమేమాసిబా
లాన్నం యచ్ఛ్రేష్టం మఙ్గళంకులే ॥ * ॥ “ జన్మనోధిషష్ఠేమాసి ” ఇత్యాప
స్తమ్బః । అత్రాపిస్వగృహ్యానుసారేణవ్యవస్థా, సఙ్కటేఽన్యోగ్రా
హ్యః । మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ దేవతాపురతస్తస్య ధాత్ర్యుత్సఙ్గగతస్య
చ । అలంకృతస్యదాతవ్యమన్నం పాత్రేతు కాఞ్చనే ॥ * ॥ యాజ్ఞవ
ల్క్యః ॥ శ్లో ॥ అహన్యేకాదశేనామ చతుర్థేమాసినిష్క్రమః । షష్ఠేఽన్న

ప్రాశనం మాసి చూడాం కుర్యాద్యథాకులమ్ ॥ * ॥ నిష్క్రమః - గృహా
న్నిష్క్రమణమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థమాసి కర్తవ్యం శిశో
ర్నిష్క్రమణం గృహాత్ ॥ * ॥ నిర్గత్య కర్తవ్యమాహ యమః ॥ శ్లో ॥
తతస్తృతీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దర్శనమ్ । చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శి
శోశ్చన్ద్రస్య దర్శనమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః ॥ వా ॥ జన్మనోఽధి తృతీయే వ
ర్షే చౌళం పునర్వస్వోః ॥ * ॥ శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ తతస్సంవత్సరే పూర్ణే చూ
డాకర్మ విధీయతే ॥ * ॥ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ తృతీయేఽబ్దే శిశోర్గర్భాజ్జ
న్మనో వా విశేషతః । పఞ్చమే చౌళకం కార్యం స్త్రియాః పుంసోఽథవా స
నమ్ ॥ తృతీయే పఞ్చమే వాపి సప్తమే జన్మతశ్శిశోః । గర్భాద్వా చౌళకం
కార్యమితి జీవేన భాషితమ్ ॥ సావనాత్ప్రథమే వర్షే తృతీయే పఞ్చమేఽపి
వా । దామోదరమతం హ్యేతత్సప్తమే చౌళమిష్యతే ॥ తృతీయేఽబ్దే త్ర్యం
శోనే పఞ్చమే వోత్తరాయణే । గర్భాద్వా చౌళకం కార్యం నష్టే జన్మత
శ్శిశోః ॥ * ॥ తదేవం జన్మారభ్య సావనేన తృతీయే వర్షే చతుర్షు మాసే
షు గతేషు చౌళం కార్యమ్, " గతే త్రిభాగే తు వదన్తి చౌళమ్ " " తృతీయే
బ్దే త్ర్యంశోనే " ఇత్యాదిస్మృతేః । అత్ర చతుర్థేఽబ్దేఽపి చౌళం సిద్ధమ్,
తదనుక్తిస్తు గర్భపక్షస్య గ్రహణేన జన్మతశ్చతుర్థవర్షసిద్ధేః, " నష్టే జ
న్మతశ్శిశోః " ఇతివజ్జన్మ చతుర్థాబ్దనిషేధాభావాచ్చ । యత్తు " ॥ శ్లో ॥
చూడాకృతౌ శిశోర్మాతా గర్భిణీ తు భవేద్యది । విపద్యతే తదా గర్భో దమ్ప
తీ తు తదబ్దతః ॥ " ఇతి వచనం తత్పఞ్చమాబ్దాదధోవిషయమ్, " పఞ్చ
మాబ్దాదథస్తూర్ధ్వం గర్భిణ్యామపి కారయేత్ " ఇతిస్మృతేః । అత్రాపి,
" ॥ శ్లో ॥ నాతుత్రాత్ప్రథమే వర్షే తృతీయే పఞ్చమేఽపి వా । సప్తమే చౌ
ళకం కుర్యాదితి కాశ్యపదర్శనమ్ ॥ " ఇత్యాదిభిరుక్తకాలవికల్పస్స్వస్వగృ
హ్యానుక్తౌ సజాతీయవాగాహ్యః । సావనాత్తు త్రయోర్వ్రీహియవవద్వికల్పః ।
స్మృత్యన్తరే విశేషః ॥ శ్లో ॥ చౌళం శిశోర్మాతరి గర్భవత్యాం కుర్యా
త్పురస్తాదపి పఞ్చమాసాత్ ॥ చతుర్షు మాసేష్విత్యర్థః ॥ దృష్టే ద్వితీయే
పి శిశోస్తు చౌళం శేషం భవేద్గర్భవినాశనాయ ॥ * ॥ (సప్తమాసాత్) ఇతి
పాఠాన్తరమ్ । తథా షట్సు మాసేషు మాతరి గర్భిణ్యామపి శిశోశ్చౌళం కు
ర్యాదిత్యర్థః । ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ మాతుర్గర్భే శిశోశ్చౌళం గర్భఘ్నం

పితృహోఽబ్దతః । తస్మాచ్చౌళం ప్రకర్తవ్యం మాతుర్గర్భస్య పూర్వతః ॥ ద్వ
ష్టేద్వితీయేశిరసి చౌళం దుఃఖాయ నేతరత్ ॥ * ॥ ఇతి । ద్వితీయేగర్భే స
త్యపి ప్రథమస్య చౌళే దుఃఖాయ న భవతీత్యర్థః । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ అతి
పాతిషు చౌళేషు శిరోరోగాదిభిశ్శిశౌ । పీడితే సర్వవర్షేషు సర్వర్క్షేష్వ వి
చారయన్ ॥ చూడాకర్మ ప్రయత్నేన కుర్యాదేవాయుషే శిశోః ॥ * ॥ స్మృ
త్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ శిశోరకృతచౌళస్య చౌళం పితృమృతౌ కథమ్ । తూష్ణీం
కృత్వాఽథ సాపిణ్డ్యే కృతే కుర్యాత్సమన్త్రికమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః
॥ శ్లో ॥ గర్భాష్టమేఽష్టమే వాబ్దే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ॥ * ॥ ఆపస్త
మ్బః ॥ వా ॥ గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత ॥ * ॥ ఇత్యత్ర బహు
వచనం కామ్యోపనయనోక్త నవమాబ్దాదికాలగ్రహణార్థమ్, యద్వా గర్భ
సప్తమ జన్మాష్టమ కాలగ్రహణార్థమ్ । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ జన్మనః కేవ
లంసంజ్ఞా సప్తమే గర్భతోఽష్టమే । వసన్తే విధివత్కార్యాద్విప్రాణాము
పనాయనమ్ ॥ * ॥ అతో బ్రాహ్మణస్య గర్భగ్రహణాదారభ్య జన్మతోఽష్ట
మే వర్షే వ్రతాదేశః కార్యః, అత్ర గర్భాష్టమో ముఖ్యః, "గర్భాష్టమే" ఇ
తి ప్రథమోపాత్తత్వాత్, "గర్భాదిసఙ్ఖ్యా వర్షాణామ్" ఇతి గౌతమస్మృ
తేశ్చ । బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ నవమం దశమం వాపి వర్షే చోత్తమ మధ్య
మే । బ్రాహ్మణస్య క్రమాత్ప్రోక్తమధమం చాధమాధమమ్ ॥ * ॥ గర్భ
తోఽష్టమ నవమౌ వత్సరావుత్తమమధ్యమౌ, జన్మతో నవమదశమావధమా
ధమావిత్యర్థః । యత్త్వాత్రేయమ్ ॥ శ్లో ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వేశా జీవ
శుక్రకుజేన్దుజాః । శాఖాధీశే శక్తియుక్తే తచ్ఛాఖాధ్యయనం శుభమ్ ॥ * ॥ ఇ
తి తత్పునః, "అథ కామ్యాని సప్తమే బ్రహ్మవర్చసకామమష్టమే ఆయు
ష్కామం నవమే తేజస్కామం దశమేఽన్నాద్యకామమేకాదశ ఇన్ద్రియ
కామం ద్వాదశే పశుకామమ్" ఇత్యుక్తకామ్యవిషయమ్ । పఞ్చమేఽపి
కామ్యమాహాఙ్గిరాః ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్య పఞ్చమేగ్రజన్మనః ।
ఆయుష్కామస్య నవమే కార్యం మౌఞ్జీనిబన్ధనమ్ ॥ * ॥ ఆత్రేయే చ ॥ శ్లో ॥ స
ప్తమాదిషు వర్షేషు గర్భతస్తూపనాయనమ్ । కేప్యాహుర్జన్మతష్షష్ఠే పఞ్చ
మే వా వ్రతక్షమే ॥ * ॥ అతో గ్రహబలాబలచిన్తనం కామ్యోపనయన విష
యమేవ, "అష్టవర్షం బ్రాహ్మణముపనయీత, తమధ్యాపయేదితిశ్రుతేః

ప్రబలత్వాత్సూర్యబలస్యాత్ర గ్రహబలాదిచిన్తనం నకిఞ్చిత్కరమ్ " ఇతి కాలదీపవ్యాఖ్యానే నిర్ణీతత్వాన్నిత్యానైష్టిక-వర్షోపనయనే శాఖాధీశ బలాబలచిన్తా న కార్యేతిసిద్ధమ్ । అత్రపితుర్విద్యావృత్తాది విరహే తదుక్తసముదేతోఽన్య ఉపనేతాప్రార్థనీయః । తథాఽఽపస్తమ్బః ॥ వా ॥ తమసోవా ఏషతమః ప్రవిశతి యమవిద్వానుపనయతే యశ్చావిద్వానితిహి బ్రాహ్మణమ్, తస్మాదభిజనవిద్యా సముదేతం సమాహితం సంస్కర్తారమీప్సేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం స్వస్య సముదేతత్వే స్వాశౌచ సమ్భవేప్యన్యేన కారయితవ్యముపనయనమన్యథా కాలాతిక్రమ దోషాపత్తేః । ఏవం కాలాతిపత్తావన్యేనకన్యాప్రదానం పిత్రాద్యనుజ్ఞయా కార్యమితి ప్రాగేవ నిరణైష్మ । కించ " త్రిరాత్రముభయోరధశ్శయ్యా బ్రహ్మచర్యమ్ " ఇత్యవిశేషేణ స్మరణాదుత్తరత్ర క్రమవిధానాచ్చ వివాహాది శేషహోమాన్తం బ్రహ్మచర్యం ద్వితీయాది వివాహేపి కార్యమ్ । ఏవం బ్రహ్మచర్యవిధానాత్ " ॥ శ్లో ॥ తామ్బూలేఽభర్తృకస్త్రీణాం యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్ । ఏకైకం మాంసతుల్యం స్యాత్సమ్భూయతు సురాసమమ్ ॥ " ఇతి బ్రహ్మచారిణాం తామ్బూలభక్షణే ప్రత్యవాయస్మరణాత్తచ్చనకార్యమ్ । ఏవం " షోడశోద్వాహే గర్భే చైపిత్ర్యన్త్యాబ్దే క్షురం త్యజేత్ " " వస్తాబ్దే షోడశాబ్దేచ వివాహాబ్దే తదర్ధేవచ । మాతాపిత్రోర్మృతాబ్దేచ వపనం నైవకారయేత్ ॥ " " బద్ధాస్మృక్తే వివాహే తనునఖవపనే సార్వకాలం ప్రశస్తమ్ " " వివాహే పఞ్చమాహేచ దశాహే మృతసూతకే । సద్యః క్షౌరం ప్రకుర్వీత తనుర్యజ్ఞోపజీవినామ్ ॥ " ఇత్యాదివచనేషు వివాహమాత్రావలమ్బనేన సామాన్యేన క్షౌర నిషేధ దర్శనాద్విశేషానుక్తేశ్చ ద్వితీయాది వివాహేషుచ వపనం కార్యం వివాహాబ్దేచ తన్నకార్యమితి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః.

ఏతేచ నిషేకాదయో దేహసంస్కారాఏవ । తథామనుః ॥ శ్లో ॥ వైదికైఃకర్మభిఃపుణ్యైర్నిషేకాద్యైర్ద్విజన్మనామ్ । కార్యశ్శరీర సంస్కారః పావనఃప్రేత్యచేహచ ॥ స్వాధ్యాయేనవ్రతైర్హోమైస్త్రైవిద్యేనేజ్యయా సుతైః । మహాయజ్ఞైశ్చయజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియతేతనుః ॥ * ॥ ఏతేబీజగర్భదోషప్రశమనార్థాశ్చ । తథాయాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఏవమేనశ్శమంయాతి బీజగర్భసముద్భవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమ్ - నిషేకాది సంస్కా

రకరణే । మనుశ్చ ॥ శ్లో ॥ గార్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌడామౌఞ్జీనిబద్ధ
నైః । బైజికం గార్భికం చైతద్ద్విజానామవమృజ్యతే ॥ * ॥ హారీతః ॥ వ ॥
ద్వివిధ ఏవ సంస్కారో భవతి బ్రాహ్మో దైవశ్చ, గర్భాధానాదిస్మార్తో
బ్రాహ్మః పాకయజ్ఞహవిర్యజ్ఞసోమయజ్ఞాశ్చేతి దైవః, బ్రాహ్మసంస్కారసం
స్కృతః ఋషీణాం సమానతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి , దైవేనోత్తరేణ సం
స్కృతో దేవానాం సమతాం సలోకతాం సాయుజ్యంగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి ।
ఏతద్గుణవిహీనాభిప్రాయమ్ । తథా గౌతమః ॥ వ ॥ యస్యైతే చత్వారింశ
త్సంస్కారా న చాష్టావాత్మగుణా న స బ్రహ్మణస్సాయుజ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛ
తి యస్య ఖలు సంస్కారాణామేకదేశోఽప్యష్టావాత్మగుణాస్స బ్రహ్మణస్సాయు
జ్యం సాలోక్యం చ గచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతి । శఙ్ఖశ్చ ॥ శ్లో ॥ సంస్కారైస్సం
స్కృతః పూర్వైరుత్తరైరపి సంస్కృతః । నిత్యమష్టగుణైర్యుక్తో బ్రాహ్మణో
బ్రహ్మలౌకికమ్ ॥ బ్రాహ్మం పదమవాప్నోతి యస్మాన్న చ్యవతే పునః ॥ * ॥
తే చాత్మగుణా గౌతమేనోక్తాః ॥ వ ॥ అథాష్టావాత్మగుణాః దయా సర్వ
భూతేషు క్షాన్తిరనసూయా శౌచమనాయాసో మఙ్గళమకార్పణ్యమస్పృ
హా ॥ * ॥ ఇతి । తేషాం లక్షణమాహ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అశా వా బన్ధువ
ర్గే వా మిత్రే ద్వేష్టరి వా సదా । ఆపన్నే రక్షితవ్యత్వధీర్దయైషా ప్రకీర్తితా ॥
బాహ్యే వాఽభ్యన్తరే వాపి దుఃఖ ఉత్పాదితే పరైః । న ప్రకుప్యతి నో హన్తి
సా క్షాన్తిః పరికీర్తితా ॥ న గుణాన్గుణినో హన్తి స్తౌతి మన్దగుణానపి । నాన్య
దోషేషు రమతే సాఽనసూయా ప్రకీర్తితా ॥ అభక్ష్యపరిహారశ్చ సంసర్గశ్చా
ప్యనిన్దితైః । స్వధర్మే చ వ్యవస్థానం శౌచమేతత్ప్రచక్షతే ॥ శరీరం పీడ్య
తే యేన సుశుభేనాపి కర్మణా । అత్యన్తం తం న కర్తవ్యమనాయాసస్స ఉచ్య
తే ॥ ప్రశస్తాచరణం నిత్యమప్రశస్తవివర్జనమ్ । ఏతద్ధి మఙ్గళం ప్రోక్తం ఋషిభి
స్తత్త్వదర్శిభిః ॥ స్తోకాదపి హి దాతవ్యం ముదితేనాన్తరాత్మనా । అహన్యహ
నియత్కిఞ్చిదకార్పణ్యం తదుచ్యతే ॥ యథోత్పన్నైస్తు సన్తోషః కర్తవ్య
స్స్వగతైర్ధనైః ॥ పరార్థాన్నాభిలష్యేత సాఽస్పృహా పరికీర్తితా ॥ * ॥
ఇతి । నిషేకాదయ ఉపనయన వేదవ్రతాన్తా ఏకోనవింశతి సంస్కారాః, పా
కయజ్ఞసంస్థాస్సప్త హవిర్యజ్ఞసంస్థాస్సప్త సోమయజ్ఞసంస్థాశ్చ సప్తేత్యేక
వింశతిసంస్థాః , ఏతే చత్వారింశత్సంస్కారాః । ఏతేష్వావశ్యకర్తవ్యాః.

వేదవ్రతాన్తైస్సహ వివాహ ఔపాసన హోమస్థాలీపాక వైశ్వదేవపఞ్చమహాయజ్ఞ శ్రాద్ధాదిభిర్నిత్యైస్సంస్కారైరన్యాసుచ సంస్థాసు యథాశక్త్యనుష్ఠానైరష్టభిరాత్మగుణైశ్చ యుక్తః పురుషః పరం బ్రహ్మాధిగచ్ఛతీతి తాత్పర్యమ్ । అఖణ్డాదర్శే ॥ శ్లో ॥ భర్త్రా పత్నీ సదాభ్యర్చ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః । ఉత్సవే బన్ధుభిః పూజ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః ॥ * ॥

వేదే ద్వితీయః స్మృతిషు ప్రవీణో వేదాన్తవిశ్రాన్తమనాశ్శ్రితేషు ।
సుధీస్సదాచారనిధిస్సమిద్ధే సదస్యభూత్సలో వైదికసార్వభౌమః ॥ * ॥

ఇత్యుత్సవనిర్ణయస్సమాప్తః.

ఇహ తావదేకాదశీ నిర్ణీయతే । నను గ్రన్థాన్తరే పునరష్టాదశధా విభజ్య వ్యవస్థయా నిర్ణీతత్వాత్తన్నిర్ణయః కిమర్థం క్రియతే, మిథో వ్యాహతి బాహుళ్యాత్ప్రౌఢవాదప్రాయిత్వాత్తద్వ్యవస్థాయా దుస్థత్వాచ్చ । తథాహి — సూర్యోదయమారభ్య వర్తమానైకాదశీ శుద్ధేత్యుక్తం తదయుక్తమ్, " ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయం యదా శుద్ధం దశమీగన్ధవర్జితమ్ । సర్వదోషవినిర్ముక్తముపోష్యం తద్దినం నరైః ॥ " ఇతి భవిష్యత్పురాణవచనేనారుణోదయవేధరహితాయా ఏకాదశ్యాశ్శుద్ధత్వనిశ్చయాత్, ఉదయాదిః ప్రవృత్తిస్మరణస్యైకాదశీవ్యతిరిక్తతిథివిషయత్వాచ్చ । తథా స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ ప్రతిపత్ప్రభృతయో హ్యేతా ఉదయాదోదయాద్రవేః । సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితాః ॥ * ॥ ఇతి ప్రకృతస్య తిథేరుదయాదిత్వస్యాపవాదత్వేన హరివాసరవర్జితా ఇత్యస్యార్థ సమర్థనస్య యుక్తత్వేన అరుణోదయే దన్తధావనవర్జనపరత్వకథనం విద్వాంసః పరామృశన్తు, అప్రకృతార్థాపవాదయోగాత్ । తదనీమ్ " ప్రత్యూషే ధావయేద్దన్తాన్ హరివాసర వర్జితమ్ " ఇత్యేవం వచనవ్యక్తిస్స్యాన్నతథాస్తి, అరుణోదయవిద్ధోపవాస నిషేధాభిప్రాయం తదితి యుక్తమ్ । తథా స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యనుగతా యత్ర తిథిరేకాదశీ భవేత్ । తస్యాపత్యవినాశాయ పరేత్య నరకం వ్రజేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీని యాని విద్ధోపవాసనిషేధపరాణి తాని సర్వాణ్యరుణోదయవేధాభిప్రాయాణీతి మన్తవ్యమ్ । తథా కణ్వః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలే తు దశమీ యత్ర దృశ్యతే । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీ స్యాత్

త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ * ॥ భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయ కాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే । పాపమూలం తదాజ్ఞేయ మేకాదశ్యాముపోషణమ్ ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిసఙ్గతా।సంయుక్తైకాదశీంతాంతు మోహాద్వైద్యదత్తవాన్హరిః ॥ * ॥ నారదశ్చ ।శ్లో॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే । నతత్రైకాదశీకార్యాధర్మకామార్థనాశినీ ॥ * ॥ ఏవంచ యత్తుకైశ్చిదుక్తం యానివిద్ధోపవాసనిషేధపరాణి తాన్యుదయాదూర్ధ్వవేధపరాణీతి తదప్యపాస్తమ్, ఏవం స్మృతిచన్ద్రికాయామరుణోదయవేధస్య త్యాజ్యత్వ నిశ్చయాత్ । స్మృతిసారసముచ్చయేచ ॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాగ్యదావిప్రముహూర్తద్వయసంయుతా । సంపూర్ణైకాదశీనామ తత్రైవోపవసేద్గృహీ ॥ కలాన్వయేఽపి విప్రేన్ద్ర దశమ్యైకాదశీం త్యజేత్ । సురయాబిన్దునాస్పృష్టం గఙ్గామ్భఇవ దుష్యతి ॥ నతత్రైకాదశీగ్రాహ్యా ధర్మకామార్థనాశినీ ॥ * ॥ అతస్త్రివర్గార్థిభిరరుణోదయవేధస్త్యాజ్య ఇత్యర్థః । సౌధర్మేషుచ ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యోదయవేళాయాః ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా । సైకాదశీతు సంపూర్ణా విద్ధాన్యాపరికీర్తితా ॥ * ॥ అతోఽరుణోదయే దశమీయుక్తాఽవిద్ధేతి సిద్ధమ్ । భవిష్యత్పురాణేచ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలేతు దశమీ యది దృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీతత్ర పాపమూలముపోషణమ్ ॥. అరుణోదయ వేళాయాం దశాఙ్గస్థోభవేద్యది । ప్రదుష్టం తత్ప్రయత్నేన వర్జనీయంనరాధిప ॥ * ॥ నను " ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తో యదిస్యాదరుణోదయః । నైవోపోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమ్ ॥ " ఇతివచనాదరుణోదయ వేధనిషేధో వైష్ణవవిషయ ఇతిచేన్న, " ఉపోష్యం తద్దినం నరైః " ఇతిసర్వవర్ణాధికార స్మరణభఙ్గ ప్రసఙ్గాద్ధర్మార్థకామవినాశస్మరణాచ్చ । కించ " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంనిరాహారో యోభుక్త్వా ద్వాదశీదినే । శుక్లేవాయదివాకృష్ణే తద్వ్రతం వైష్ణవం మహత్ ॥ " " ఏకాదశ్యాంనభుఞ్జీత వ్రతమేతద్ధివైష్ణవమ్ " ఇతి మత్స్యాదివచనేష్వేకాదశ్యుపవాసస్యవైష్ణవవ్రతత్వప్రతిపాదనాదవైష్ణవానాం తత్రానధికారస్స్యాత్, " నచలతి నిజవర్ణధర్మతోయః " " ॥ శ్లో ॥ సమాత్మా సర్వభూతేషు నిజాచారాదవిప్లుతః । విష్ణ్వర్పితాఖిలాచారస్సహివైష్ణవఉచ్యతే ॥ " ఇతి వైష్ణవలక్షణస్మృతేః । వర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః

సన్నిఖరరుణోదయ వేధస్యావశ్య పరిహరణీయత్వాదన్యథా సర్వవర్ణసాధార
ణ్యేనైకాదశ్యుపవాసవిధాయకాని వచనాని భ్రాన్తజల్పితాని స్యుః । తస్మాత్
ఆహితాగ్న్యాదిస్మృతి నిషేధవచనవద్వైష్ణవస్య దోషాధిక్య ప్రదర్శనపరం
తదితి మన్తవ్యమ్ । అతో ధర్మార్థకాముకానామరుణోదయ వేధస్త్యాజ్య ఏవ,
అన్యథా “ మోహిన్యై దత్తవాన్ హరిః ” ఇత్యరుణోదయవిద్ధోపవాసఫ
లస్య హరిణా మోహిన్యై దత్తత్వేన తన్మోహిన్యాఏవస్యాత్, ఏవం హి దే
వాశ్చ తస్యై వరం దత్తవన్తః, “ ॥ శ్లో ॥ మోహిన్యాస్తు వచశ్శ్రుత్వా
సురాస్సర్వే సహోపతే । సమ్భ్రాన్తిసుచిరం కాలం దిగమ్బరపురోగమాః ॥ య
మస్య దర్శనార్థాయ వైకుణ్ఠవ్యసనాయచ । పాషణ్డినాం వివృధ్యర్థం పాప
సఞ్జననాయచ ॥ ఊచుస్తే మోహినీం దేవా లోకసంమోహనాయచ । వ
త్తం మోహిని తేస్థానం ప్రత్యూషే దశమీయుతమ్ ॥ దృష్టం హరిదినోపే
తం దశమ్యా గ్రస్తమేవహి ॥ ” ఇత్యాదివచనైరరుణోదయవిద్ధోపవా
సే, చన్ద్రికాయాం యమదర్శనాది ఫలావాప్తిప్రతిపాదనాచ్చ సర్వైరే
వారుణోదయ వేధస్త్యాజ్యః । పాద్మేచ ॥ శ్లో ॥ దశమ్యాగ్రస్తవిద్ధంహి
దత్తం జమ్భాసురాయతు । బ్రహ్మణాపరితుష్టేన ధూర్జటేస్సచవేనచ ॥ న
ప్రార్థయేయముదయం నచైవహరివాసరమ్ । వైనతేయోదయోనహ్యం దీ
యతాం విబుధేశ్వరాః ॥ సూర్యోదయవిహీనంతు దశమ్యాగ్రస్తతః
స్థితమ్ । పద్మనాభదినాసన్నం తత్ర యద్యత్ఫలంతవ ॥ * ॥ ఇత్యరుణోదయ
యవిద్ధోపవాసో జమ్భాసురార్థఇతి సుస్పష్టమ్ । కించ “ ॥ శ్లో ॥ త్రయో
దశ్యాం నలభ్యేత ద్వాదశీయది కిఞ్చన । ఉపోష్యైకాదశీతత్ర దశమీమి
శ్రితాచయా ॥ ” ఇతివచనేన ద్వాదశీసామ్య ప్రయుక్తే విద్ధసన్యైకాద
శ్యాం గృహీయత్వే వ్యవస్థితేఇత్యుక్తమ్, సహిప్రౌఢవాదఏవ, తదుదాహృ
తవచనే తథావ్యవస్థానవగమాత్ “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధైవ ద్వాదశీరాజన్నుపో
ష్యా మోక్షకాఙ్క్షిభిః । సకామైర్గృహిభిఃపూర్వవిద్ధాపేతి వినిశ్చయః ॥ ”
ఇతివచనాన్తరేణ వ్యవస్థాయామపి విద్ధసమావిషయత్వాప్రతీతేః “ ॥ శ్లో ॥ ద
శమీమిశ్రితాపూర్వాద్వాదశీయదిలుప్యతే । ఏకాదశ్యాం తదాబ్రహ్మన్నుపవా
సఃకథంభవేత్ ॥ ” ఇతిప్రకృతపూర్వవచనాపేక్షయా వ్యవస్థాయాం ద్వాదశీ
సామ్యప్రయుక్తయోర్విద్ధహీనయోరప్యనేన వచనేన వ్యవస్థాప్రసజ్యేత,

తచ్ఛ్రుతవానిష్టమ్, తత్రత్యయా సర్వేషాం సర్వతోఽపవాసోక్తేస్తదపి తవ
నశక్యంవక్తుమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీనలభ్యేత సకలాద్వాదశీయది । ఉపోష్యా
దశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽబ్రవీత్ ॥ ” ఇతిపూర్వత్రోపోష్యత్వేన త్వ
ముదాహృతేనానేన వచనేన దశమీపూర్వైత్యస్య వ్యవస్థావచనస్యచ తుల్యా
ర్థత్వేన ద్వాదశీసామ్యహాసయుక్తయోరేకాదశ్యోః పూర్వత్రైవ సర్వే
షాముపవాసప్రసక్తేర్విద్ధహీనయోర్వ్యవస్థాప్రసజ్యేత । కించ “ ॥ శ్లో ॥
కలార్ధేనాపివిద్ధాస్యాద్దశమ్యేకాదశీయదా । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వా
దశీం సముపోషయేత్ ॥ ” ఇతిద్వాదశ్యాధిక్యవత్యామపి విద్ధసమాయాం
పరతోఽపవాసఉక్తః । తతస్తేనైవ వచనేన విద్ధహీనాయామత్రాపి పరత్రో
పవాసేఽవశ్యకర్తవ్యేపి “ ఏకాదశీనలభ్యేత ” ఇతి వచనేన పూర్వత్రోప
వాసకథనం వేధపక్షపాతపవేతిస్పష్టమ్, ఉభయత్రవిద్ధత్వావిశేషాద్వ్య
వస్థాపకాభావాచ్చ । ద్వాదశ్యాధిక్యేపరత్రోపవాస ఉక్తస్తదభావాత్పూ
ర్వత్రోక్తఇతిచేన్న, “ కలార్ధేనాపి ” ఇత్యస్య ద్వాదశ్యాధిక్యవిషయత్వా
ప్రతీతేః, ద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాయామపి విద్ధహీనాయాః, “ ॥శ్లో॥ ఏకా
దశీనలభ్యేత సకలాద్వాదశీయది । ఉపోష్యాదశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽ
బ్రవీత్ ॥ ” ఇతి వచనేన పూర్వత్రోపవాసోక్తేశ్చ । వచనద్వయే ద్వాద
శ్యాధిక్యాప్రతీతావపి కస్యాశ్చిత్పూర్వత్రోపవాసః కస్యాశ్చిద్విద్ధహీనా
యాఃపరత్రోపవాసఇతి వ్యవస్థాస్ఫుటా । త్రయోదశ్యాం కామినఃపార
ణనిషేధాద్విద్ధహీనాత్రయే పూర్వత్రోపోష్యత్వేనోక్తావపి విద్ధాధికాయా
ద్వాదశీసామ్యవత్యా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీ ద్వితీయాచ చతుర్దశీ ।
అమావాస్యాతృతీయాచ ఉపోష్యాస్స్యుఃపరాన్వితాః ॥ ” ఇతిపరత్రోపోష్య
త్వేన త్వదుక్తాయాఃపూర్వత్రోపవాసఃప్రసజ్యేత, త్రయోదశ్యాం ద్వాద
శ్యభావాత్ “ ఏకాదశ్యష్టమీ ” ఇత్యస్మిన్వచనే విద్ధాధిక్యం ద్వాదశీసా
మ్యాధిక్యంవా నప్రతీయతే, తథా “ ॥ శ్లో ॥ కలార్ధేనాపి విద్ధాస్యాద్దశ
మ్యేకాదశీయదా । తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వ ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ ”
ఇత్యత్రచ విద్ధాసామ్యం ద్వాదశ్యాధిక్యంవా నప్రతీయతే, అతోవిద్ధా
మాత్రస్య త్యాజ్యతాపరమిదం వచనద్వయమ్ । కించ ద్వాదశ్యాధిక్య
యుక్తాయావిద్ధాహీనాయాఅపి పూర్వత్రోపవాసకథనం మహాసాహసమ్,

“ ॥ శ్లో ॥ తతోఽపోష్యా ద్వితీయాతు పరతో ద్వాదశీయది । శుద్ధాప్యేకాదశీత్యాజ్యా పరతో ద్వాదశీయది ॥ ద్వాదశీతు త్రయోదశ్యాం కలామాత్రాపి దృశ్యతే । పారణాయ నలభ్యేత ద్వాదశీయదికించన ॥ ” ఇత్యాది వచనైస్త్రయోదశ్యాం ద్వాదశ్యభావఏవ పూర్వత్రోపవాసవిధానాత్, ద్వాదశ్యాధిక్యేఽపి పూర్వత్రోపవాసే “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ । ” ఇతి ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ । తర్హి పరత్రోపవాసఇతి చేత్తచ్ఛ్రుతవనశక్యమ్, “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధాయదాసమాహీనా సమక్షీణాధికోత్తరా । ఏకాదశీముపవసేన్నశుద్ధాం వైష్ణవీమితి ॥ ” “ ఏకాదశీన లభ్యేత ” ఇత్యాదివచనైర్ద్వాదశ్యాధిక్యేఽపి త్వయా పూర్వత్రోపవాసోక్తేః । సైతదవిరుద్ధమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీతు కలాకాష్ఠాయది స్యాదపరేఽహని । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ ॥ ” ఇతి పరత్రైవోపవాసవిధానాత్ । “ నశుద్ధాం వైష్ణవీమ్ ” ఇతివచనవిరోధాన్న పరత్రోపవాసఇతిచేన్న, “ ద్వాదశీతుకలామాత్రా ” ఇత్యేతద్వచనవిరోధాత్, “ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి ” ఇతి ప్రత్యవాయాధిక్యస్మరణేన పూర్వత్రోపవాసాయోగాచ్చ । నను శుద్ధసమాహీనయోర్ద్వాదశ్యాధిక్యాభావే పూర్వత్రోపవాసోనవిరుద్ధః, తత్సహోపాత్తత్వాద్ద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాయామపి శుద్ధైకాదశ్యాః పూర్వత్రోపవాసఇతిచేన్న, బహువచనవిరోధాత్, “ శుద్ధాయదాసమాహీనా ” ఇతి శుద్ధసమాహీనయోరేవానూదితత్వాత్, తత్ప్రతియోగిత్వేన “ సమాక్షీణాతధోత్తరే ” ఇత్యేవ పారస్య న్యాయ్యత్వాచ్చ । అహోవిరోధపరంపరా, విద్ధాధికాయాం సమాధికోత్తరాయాం పూర్వత్రోపవాసమాశఙ్క్య విద్ధైకాదశ్యుపవాసస్య దోషవత్తయా నిరస్తత్వాదిత్యుక్త్వా “ ॥ శ్లో ॥ నోపోష్యా దశమీవిద్ధా సదైవైకాదశీతిథిః । తాముపోష్యనరో జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ ॥ దశమ్యాం యస్తువిద్ధాయామేకాదశ్యాముపోషయేత్ । తస్యాయుః క్షీయతే సత్యం నారదోఽహం బ్రవీమి వః ॥ దశమ్యనుగతా యత్ర తిథిరేకాదశీభవేత్ । తస్యాపత్యవినాశాయ పరేత్యనరకం వ్రజేత్ ॥ దశమీ శేషసంయుక్తా గాన్ధార్యా సముపోషితా । తస్యాః పుత్రశతం నష్టం తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥ ” ఇత్యాది నారదాది వచనాని తేనైవోదాహృతాని, తథాపి కుక్కుటశకునిన్యాయేన విద్ధహీనయోరుపవాసః

ఉక్తః, నచ విద్ధహీనావిద్ధాధికాత్వభేదేన వ్యవస్థాస్థేయా, తేషు వచనేషు తథావిషయభేదాప్రతీతేః। యేనవిద్ధహీనాత్ర యేపూర్వత్రోపవాసశ్చ విద్ధాధికాయాం పరత్రోపవాసశ్చ స్యాత్। కించ వేధనిరూపణప్రకరణే "॥ శ్లో ॥ నవమ్యేకాదశీచైవ దశావిద్ధాయదాభవేత్। తదాత్యాజ్యావిశేషేణ గఙ్గామ్బుశ్వదృతౌయథా॥" ఇత్యాదివచనముదాహృత్య ఏకాదశ్యాం దశమ్యా కిఞ్చిన్మాత్రవిద్ధాయాం ద్వాదశ్యేవోపవాసే స్వీకార్యేతి నిశ్చితమ్, తథాప్యత్ర విద్ధోపవాసపవాక్తః। కించ ప్రతీచ్యమతోపన్యాసావసరేప్యష్టధాభిన్నైకాదశీషు ద్వాదశీహాని యుక్తాశుద్ధైకాదశీవ్యతిరిక్తాసుప్తస్వేకాదశీషు పరైవోపోష్యేత్యుక్త్వా, తత్రప్రమాణత్వేన "॥ శ్లో ॥ సర్వత్రైకాదశీకార్యా ద్వాదశీమిశ్రితానరైః। ప్రాదుర్భవతు వామావా యతోనిత్యముపోషణమ్॥ ద్వాదశీమిశ్రితాకార్యా సర్వత్రైకాదశీతిథిః। ద్వాదశీచత్రయోదశ్యాం విద్యతే యదివానవా॥" ఇతివచనాని తత్రోదాహృతాని, తేషు ద్వాదశీపదముద్ధృత్య దశమీపదంప్రక్షిప్య "దశమీమిశ్రితా కార్యా" ఇతి తాన్యేవ వచనాని విద్ధహీనాత్రయోపవాసవిధావన్యత్ర చోదాహృతాని। అహో వేధపక్షపాతం సమ్పశ్యన్తుసన్తః। హన్త కింతదానీమపి స్వేనైవోదాహృత నరకవ్రజనాయుఃక్షయాపత్యవినాశపర్వశతోద్భవపుణ్యనాశాది ప్రత్యవాయపరవచనజాతం పలాయితం శాయితం వా। నను విద్ధానాం దశమీదుష్టత్వేన తత్రోపవాసాసమ్భవాత్పరత్ర ద్వాదశ్యాశ్చోదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టత్వేన శుద్ధద్వాదశీత్వాభావాత్తత్రోపవాసపరవచనాభావాచ్చ సర్వదోపవాసబాధప్రసక్తౌ వచనబలాద్విద్ధాస్వేవోపవాసఇతి నిశ్చీయతే ఇతినిశ్చితత్వాద్విద్ధైవోపోష్యేతిచేదహోవ్యామోహం పశ్యన్తు, విద్ధోపవాసే తేనైవోదాహృతెనానర్థపరంపరావాచినా వచననిచయేన విద్ధోపవాసస్యైవ త్యాజ్యత్వాత్। తర్హి విద్ధోపవాస పరవచనానాం కాగతిరితిచేదగతిరేవగతిః, తేషామన్యార్థం ప్రవృత్తత్వాత్। తథా స్మృతిసారసముచ్చయే స్పష్టం నిర్దిష్టం శిష్టానామ్॥ శ్లో ॥ యానికానిచవాక్యాని విద్ధోపోష్యపరాణితు। అసురాణాం మోహనాయ పాషణ్డానాం వివృద్ధయే॥ అతోవిద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీముపవాసయేత్। కోటిజన్మార్జితం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి॥ * ॥ శౌనకశ్చ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రేషు

కేషాంచిద్దశమ్యా వేధ ఇష్యతే । అరుణోదయవేళాయాం నావకాశోవిచారణే ॥ * ॥ బ్రహ్మవైవర్తేచ ॥ శ్లో ॥ చతస్రో ఘటికాః ప్రాతరరుణోదయ ఉచ్యతే । చతుష్టయవిభాగేన వేధాదీనాంకిలోదయః ॥ అరుణోదయవేధస్స్యాత్సార్ధంతు ఘటికాత్రయమ్ । అతివేధోద్విఘటికాప్రభాతం దర్శనాద్రవేః ॥ అప్రభాతమితి పదచ్ఛేదః ॥ మహావేధోపి తత్రైవ దృశ్యతేవా న దృశ్యతే । తురీయస్తత్ర కథితో వేధస్సూర్యోదయే బుధైః ॥ సర్వప్రకార వేధోయముపవాసస్య దూషకః ॥ * ॥ నారదీయేచ ॥ శ్లో ॥ కలావేధేపి విప్రేన్ద్ర దశమ్యేకాదశీం త్యజేత్ । సురయాబిన్దునాస్పృష్టం గఙ్గామ్భఇవ నిర్మలమ్ ॥ * ॥ యదుక్తముదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టాయాం ద్వాదశ్యాముపవాస విధాయకం వచనం నాస్తీతి, తత్ర “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీయదాలుప్తా పరతో ద్వాదశీయది । ఉపోష్యా ద్వాదశీతత్ర యదీచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్ ” ॥ ఇతి వ్యాసస్మృతిః స్మర్యతే । కించ “ శ్లో ॥ దశమీమిశ్రితాపూర్వా సమావృద్ధిం గతాపరా । ఉపోష్యా ద్వాదశీతత్ర నదశమ్యాయుతాక్వచిత్ ॥ ఏకాదశీముపోష్యైత ద్వాదశీం వధవాపి తామ్ । విమిశ్రాం వాపి కుర్వీత నదశమ్యాయుతాం క్వచిత్ ॥ ” ఇత్యాదివచనజాతం కిం నవిజ్ఞాతం విస్మృతం వా, తామితి ద్వాదశీం పరామృశ్య “ విమిశ్రాంవా ” ఇత్యుక్తేః “ నదశమ్యాయుతామ్ ” ఇతి నిషేధాచ్చ త్రయోదశీవిమిశ్రామితి వ్యాఖ్యానం సాధీయః । కించ “ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసఙ్గతాయత్ర భవత్యేకాదశీతిథిః । దినక్షయేపి సాపుణ్యా నదశమ్యాయుతాక్వచిత్ ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ ” ఇత్యాది, “ ఏకాదశీద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । త్రియహస్పృగహోరాత్రం నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః ॥ ఏకాదశీద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । ఉపవాసం నకుర్వీత పుత్రపౌత్రసమన్వితః ॥ ” ఇత్యాదికం చ వచనముదాహృత్య విప్రతిషేధవృత్త్యా తిథిత్రయే త్రయోదశ్యాం పారణనిషేధాత్సకామైః పూర్వతోఽపవాసః కార్యః, నిష్కామైస్తిథిత్రయముపోష్యమిత్యుక్తం తదయుక్తమ్, “ సుతార్థిభిః ” “ పుత్రపౌత్రసమన్వితః ” “ నకుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ ” ఇత్యాదిషు ఫలవిశేషస్మరణాత్ । “ ॥ శ్లో ॥ పారణంతు త్రయోదశ్యాం న కర్తవ్యం ఫలార్థిభిః ॥ ” ఇత్యత్రాపి ఫలశబ్దస్య భాగపశున్యాయేన పుత్ర

రూపఫలవిశేషేపర్యవసానాత్పుత్రార్థినపవ త్రయోదశీ పారణ నిషేధః నాన్యఫలార్థిన ఇతి విదుషాం సుస్పష్టమ్ । సచనిషేధస్తిథి త్రయప్రయుక్తోప వాస నిబన్ధనః నైకాదశీవిషయః, తదుపవాసస్య నిత్యత్వేనావశ్యకర్తవ్య త్వాదవిశేషేణోపవాసవిధానాచ్చ । తథాకార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీద్వాదశీ చ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ । తత్ర క్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ నారదీయే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసఙ్గతాయత్ర భవేదేకాదశీతిథిః । దినక్షయేపి సాపుణ్యా నదిశాధ్యాకదాచన ॥ * ॥ కార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ ఏకాద శీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । త్రిభిర్యుక్తాభిధాకార్యా సర్వపాపహ రాస్మృతా ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ ద్విస్పృగేకాదశీయత్ర తత్రసన్నిహితోహరిః । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతు పార ణమ్ ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశే షే త్రయోదశీ । త్రిస్పృశీనామ సాప్రోక్తా బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ తత్ర క్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఏవమేషువచనే షు బహుఫలోక్తేస్సకామస్యాపి త్రయోదశీపారణమవిరుద్ధమ్, సిద్ధంచ తిథి త్రయేప్యేకాదశ్యుపోషణమ్, అతోవిప్రతిషేధాభావాన్నవ్యవస్థా స్థా ప్యా । అన్యథాక్రతుశతపుణ్యఫలశ్రవణాన్నిష్కామస్యాపి త్రయోద శ్యాంపారణం నస్యాత్, తతశ్చ తిథిత్రయైకాదశ్యుపవాసపరవచననిచయ వైయర్థ్యంస్యాత్, పాపవత్పుణ్యస్యాపి మోక్షప్రతిబన్ధకత్వేన త్యాజ్య త్వాత్, “ తదావిద్వాన్ పుణ్యపాపేవిధూయ నిరఞ్జనఃపరమం సామ్యము పైతి ” ఇతిశ్రుతేః । తథాసతి త్రయోదశీపారణపరవచనాని దత్తజలాఞ్జ లీనిస్యుః । అతోఽత్ర త్రయోదశీపారణం తిథిత్రయాత్మకైకాదశ్యుపోషణం చ సకామాకామయోర్విధిబలాత్కర్తవ్యమేవ । “ ॥ శ్లో ॥ తిథిత్రయస్పృ తే దేవినోపోష్యాదశమీయుతా । సైవోపోష్యాసదాపుణ్యా పరతశ్చేత్త్రి యోదశీ ॥ ” ఇత్యేకాదశీకలాయుక్తా త్రయోదశీమిశ్రితాతిథిత్రయాత్మికా ద్వాదశ్యేవోపోష్యా, ఇదం తిథిత్రయం విహాయ దశమీయుక్తైకాదశీనోపో ష్యేతి విద్ధైకాదశ్యుపవాసనిషేధపూర్వకం పరత్రోపవాసవిధానాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధం హరిదినం నస్యాద్ద్వాదశీం గ్రాహయేత్తదా । ద్వాద శ్యాముపవాసోత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ అన్యథాకురుతేయస్తు

స యాతి నరకం ధ్రువమ్ । దశమ్యనుగతా హన్తి ద్వాదశ ద్వాదశీఫలమ్ ॥ ధర్మాపత్యధనాయుశ్చ త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ " ఇతి సారస్వతాదివచనైర్విద్ధోపవాసే ప్రత్యవాయాభిధానాచ్చ । నను " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యైవ ద్వాదశ్యాం పారణం స్మృతమ్ । త్రయోదశ్యాం న తత్కుర్యాద్ద్వాదశద్వాదశీక్షయాత్ ॥ పారణం తు త్రయోదశ్యాం యః కరోతి నృపోత్తమ । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి నాత్ర కార్యా విచారణా ॥ ఉపోష్యైకాదశీం యస్తు త్రయోదశ్యాం తు పారణమ్ । కరోతి తస్య నశ్యన్తి ద్వాదశ్యో ద్వాదశైవ తు ॥ " ఇతి కౌర్మ సారస్వతాదివచనైస్త్రయోదశీపారణనిషేధాత్కథం కామినస్త్రపారణమితి చేన్న, " తత్ర క్రతుశతం పుణ్యమ్ " ఇత్యాదివిశేషేణ సకామాకామయోస్త్రయోదశ్యాం పారణాభిధానాత్ । తర్హి వికల్పోఽస్త్వితి చేన్న, నిషేధస్యాన్యవిషయత్వాత్, సతి గత్యన్తరే అష్టదోషదుష్టస్య వికల్పస్యాయుక్తత్వాద్విద్ధోపవాసే దోషస్మృతేశ్చ । తథా శ్రీవిష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తాముపోష్యైకాదశీం నృప । సంవత్సరకృతేనేహ నరో ధర్మేణ ముచ్యతే ॥ * ॥ బ్రహ్మవైవర్తే చ ॥ శ్లో ॥ దశమీశేషసంయుక్తాం యః కరోతి విమూఢధీః । ఏకాదశీఫలం తస్య న స్యాద్ద్వాదశవార్షికమ్ ॥ * ॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ నోపోష్యా దశమీవిద్ధా సదైవైకాదశీ తిథిః । తాముపోష్య నరో హన్త్యపుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ ॥ * ॥ ఇతి । సకృదభ్యాసాత్యన్తాభ్యాసభేదేన వా బుద్ధిపూర్వాబుద్ధిపూర్వాభ్యాసభేదేన వా వర్షద్వాదశవర్షశతోద్భవపుణ్యహానివ్యవస్థా స్థాప్యా, " నోపోష్యా దశమీవిద్ధా ధర్మకామార్థనాశినీ " " స యాతి నరకం ధ్రువమ్ " " దశమ్యనుగతా హన్తి ద్వాదశ ద్వాదశీఫలమ్ " ఇతి ప్రత్యవాయభూయస్త్వస్మృతేః । న కథాచిదపి విద్ధోపోష్యేత్యర్థః । అతస్త్రయోదశీపారణనిషేధవచనానాం సతథావ్యవస్థానుష్ఠత్వాత్ । వయం పునరత్ర బ్రూమః — ద్వాదశీసామ్యహారిసంయుక్తాయాం శుద్ధాధికైకాదశ్యాం సకామాకామయోః " పూర్వముపవసేత్కామీ " " నిష్కామస్తూత్తరాం సదా " ఇత్యాదివచనైర్వ్యవస్థా కృతా తద్విషయే క్రతుశతపుణ్యఫలావాప్తిబలేన సకామైశ్శుద్ధాధికోపవాసో న కార్యః కింతు శుద్ధైకాదశ్యుపవాస ఏవ కార్యః, సకామస్య త్రయోదశీపారణనిషేధాత్, ద్వాదశద్వాదశీక్షయస్మరణాచ్చ । యదా ద్వాదశ్యాధిక్యే

సత్యాఽలస్యాదినా తదతిక్రమేణ త్రయోదశీపారణే ప్రత్యవాయపరం శాస్త్ర
స్కాన్దాది వచనజాతమితి యుక్తంచైతత్, తథా తేష్వర్థప్రతీతేః, “ మ
హాహానికరీ హ్యేషా ద్వాదశీలఙ్ఘితా నృణామ్ ” ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ। అత స్తి
థిత్రయోద్దేశ్యోపవాసస్యైవ నిషేధః। తథా కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ తత్ప్ర
యుక్తోపవాసస్య నిషేధోఽయముదాహృతః। ప్రయుక్త్యన్తరయుక్తస్య న
విధిర్న నిషేధనమ్ ॥ * ॥ తత్ప్రయుక్తేతి సఙ్క్రాన్త్యాది ప్రయుక్తేత్యర్థః।
ప్రయుక్త్యన్తరయుక్తస్య - నిత్యైకాదశ్యుపవాసవిధిచోదితస్య। జైమినిశ్చ
॥ శ్లో ॥ తన్నిమిత్తోపవాసస్య నిషేధోఽయముదాహృతః। నానుషఙ్గస్తతో
గ్రాహ్యో యతో నిత్యముపోషణమ్ ॥ * ॥ తన్నిమిత్తేతి సఙ్క్రాన్త్యాది నిమి
త్తేత్యర్థః। అనుషఙ్గః - తిథిత్రయసఙ్క్రాన్త్యాదిరేకాదశీసమ్బద్ధసఙ్క్రా
న్త్యాదిగతో నిషేధః, ఏకాదశ్యుపవాసే న గ్రాహ్యః, నిత్యత్వాదిత్యర్థః। అ
నుషఙ్గనిషేధమాహ గౌతమః ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యేఽహని సఙ్క్రాన్త్యామసితై
కాదశీషు చ। వ్యతీపాతే కృతే శ్రాద్ధే పుత్రీ నోపవసేద్గృహీ ॥ * ॥ అసితై
కాదశీతి కామ్యాభిప్రాయమ్। మాత్స్యే చ ॥ శ్లో ॥ దినక్షయే చ సఙ్క్రా
న్త్యాం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః। ఉపవాసం న కుర్వీత పుత్రపౌత్రసమ
న్వితః ॥ * ॥ జైమినిశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యేఽహని సఙ్క్రాన్త్యాం వ్యతీపా
తే దినత్రయే। పారణంచోపవాసంచ న కుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ ॥ * ॥ అ
త్ర సర్వత్ర “ పుత్రవాన్ ” “ పుత్రీ ” ఇతి హేతూక్తేః కామ్యోపవాస వి
షయోఽయం నిషేధః, న తు నిత్యైకాదశ్యుపవాసవిషయః। పాద్మే ॥ శ్లో ॥
ఏకాదశీ వార్కదినే భరణ్యాం వా యదా భవేత్। ఉపోష్యైకాదశీం తాం తు
బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥ దశమీశేషసంయుక్తాం న కుర్వీత కదాచన। తిథి
వృద్ధౌ తథా హాన్యాం సంప్రాప్తే వా దినత్రయే ॥ * ॥ విద్ధోపవాస పరవచన
దర్శనేపీత్యర్థః। అతో దశమీద్వాదశీయుక్త దినత్రయం నోపోష్యమ్। త
థా గోభిలః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదా బ్రహ్మన్ దినక్షయతిథిర్భవేత్। తదా
హ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్ర
యోదశ్యాం తు పారణమ్ ॥ * ॥ ఋష్యశృఙ్గశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదా వ
త్స దినక్షయతిథిర్భవేత్। తత్రోపోష్యా ద్వాదశీ తు త్రయోదశ్యాం తు పార
ణమ్ ॥ * ॥ అతస్తిథిత్రయే సకామనిష్కామయోరుభయోరప్యుపవాసస్త్రి

యోదశీపారణంచ వచనసిద్ధమ్। అతఃప్రౌఢవాదేన సకామస్య విద్ధోపవాస కథనం మోహినీమోహప్రయుక్తమేవ। కించ విద్ధాశుద్ధోపవాస వచనేష్వన్యతరాభ్యుపగమేఽన్యతరవిరోధో దుర్నిరోధో వేధాముఖైరపి, తేషువచనేషు భేదేన విషయవ్యవస్థామస్తాం, తేషువిషయభేదాప్రతీతేః। అప్రతీతావప్యుభయ విధవచనావిరోధవ్యవస్థాస్థాయాం వ్యవస్థాపకాభావేన వైపరీత్య ప్రసఙ్గో దుర్నివారస్స్వర్గిస్వాన్తైరపి। ఏవం విద్ధాఙ్గీకారే వర్షశతోద్భవపుణ్యహానాయుః శ్రియాపత్యవినాశ ధర్మకామార్థ వినాశనరకాద్యనేకానర్థాపత్తేర్విద్ధోపవాసకథనమ్ “ వ్యామూఢచేతసాం బోధాయ క్రియతేఽస్మాభిరేకాదశ్యాదినిర్ణయః” ఇతిత్వదుక్తేభ్యోమూఢేభ్యపవరోచతేనపరీక్షకాణామ్। అతోబహువిరోధాద్వ్యాహతత్వాత్ప్రౌఢవాదప్రాచుర్యేణార్థనిర్ణయస్యదుష్కరత్వాద్బహుదోషదుష్టత్వాచ్చ గ్రన్థాన్తరమనాదరణీయమేవ.

సాంప్రతం వివేకినాం ప్రీతయేఽస్మాభిరేకాదశ్యానిర్ణయఃక్రియతే —

అత్రవిద్ధాత్యాగాన్న ప్రత్యవాయ ప్రసఙ్గః। విద్ధోపవాస పరవచనానామన్యార్థం ప్రవృత్తత్వాత్తదనాదరో యుక్తః। వేధశ్చారుణోదయ విషయోవచన నిచయసిద్ధః। త్రయోదశీపారణ నిషేధవచనానాం శుద్ధాధికైకాదశ్యుపవాసార్హసకామ విషయత్వాత్తద్విధాయక వచనానాం విషయభేదేన వ్యవస్థితత్వాన్న మిథోవిషయ విప్రతిషేధః। ద్వాదశ్యధిక్యేపూర్వదినేపారణే ద్వాదశ ద్వాదశీహానిస్మరణాద్ద్వయోరపి నత్రయోదశీపారణనిషేధః। తదా నశుద్ధాత్యాగవిరోధః, పరత్రైవోపవాసవిధానాత్। తథోభయోరపి తిథిత్రయాత్మికైకాదశ్యుపవాస విధానాత్త్రయోదశ్యాం పారణం నిర్వ్యాకులమితి సఙ్గ్రహః। తథా విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ ఉపావృత్తస్తుపాపేభ్యో యస్తువాసోగుణైస్సహ। ఉపవాసస్సవిజ్ఞేయస్సర్వభోగ వివర్జితః ॥ విష్ణుమభ్యర్చయేద్భక్త్యా రాత్రౌ జాగరణాదికమ్। తత్తజ్జప్యం జపధ్యాయః తత్కథాశ్రవణాదికమ్ ॥ తదర్చనంచ తన్నామకీర్తన శ్రవణాదయః। ఉపవాసకృతామేతే గుణాఃప్రోక్తామనీషిభిః ॥ అసమ్భాష్యాః సమాభాష్య తులస్యగసికాదళమ్। ఆమలక్యాఃఫలం వాపి పారణే ప్రాశ్యశుధ్యతి ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ తస్మాత్పాషణ్డిభిఃపాపైరాలాపస్పర్శనంత్యజేత్। విశేషతఃక్రియాకాలే యజ్ఞాదౌచాపి దీక్షితః ॥ స్పర్శనేతు

బుధస్స్నాత్వా శుచిరాదిత్యదర్శనాత్ । సమ్భాష్యతాం శుచిషదం చిన్తయేదచ్యుతం బుధః ॥ తేషామాలోకనాత్సూర్యం పశ్యేత మతిమాన్నరః ॥ * ॥ కూర్మేతు ॥ శ్లో ॥ బహిర్గ్రామాన్త్యజాన్ సూతీం పతితంచ రజస్వలామ్ । నస్పృశేన్నాభిభాషేత నేక్షేతవ్రతవాసరే ॥ * ॥ బహిరన్త్యజాశ్చణ్డాలాదయః, గ్రామాన్త్యజారజకాదయః । హారీతః ॥ వా ॥ పతితనాస్తిక పాషణ్డికాది సమ్భాషణముపవాసదినే వర్జయేత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ మిథ్యావాదే దివాస్వాపే బహుశోఽమ్బునిషేవణే । అష్టాక్షరం ప్రతిజప్త్వా శతమష్టోత్తరం శుచిః ॥ * ॥ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ అసకృజ్జలపానాచ్చ సకృత్తామ్బూలచర్వణాత్ । ఉపవాసః ప్రణశ్యేత్తు దివాస్వాపాచ్చ మైథునాత్ ॥ స్త్రీణాంతు ప్రేక్షణాత్స్పర్శాత్తాభిస్సంకథనాదపి । నిష్పతేత బ్రహ్మచర్యం న దారేష్వృతుసఙ్గమాత్ ॥ * ॥ సుమఙ్గలీవిషయే మనుః ॥ శ్లో ॥ పుష్పాలఙ్కారవస్త్రాణి గన్ధధూపానులేపనమ్ । ఉపవాసే న దుష్యన్తి § దన్తధావన వర్జనమ్ ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసదినే రాజన్ దన్తధావనకృన్నరః । స పూతివక్త్రసంయుక్తో నరకం ప్రతిపద్యతే ॥ * ॥ విష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధోపవాసదివసే ఖాదిత్వా దన్తధావనమ్ । గాయత్ర్యాశతసమ్పూతమమ్బు ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసో యదా నిత్యశ్శ్రాద్ధం చ ప్రకృతం భవేత్ । ఉపవాసం తదా కుర్యాదాఘ్రాయ పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవ్రతం చైవ పితుస్సాంవత్సరం దినమ్ । ఋతుకాలశ్చేత్తత్రాపి శ్రాద్ధకర్మ విధీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారే చ ॥ శ్లో ॥ పితుః క్షయదినే ప్రాప్తే భవేదేకాదశీ యది । అభ్యర్చ్య పితృదేవాదీనాజిఘ్రేత్పితృసేవితమ్ ॥ * ॥ ఏవం స్మృతిభిర్నిశ్చితత్వాద్ద్వాదశ్యాం శ్రాద్ధపరం పురాణవచనమనాదరణీయమ్, స్మృతేః ప్రబలత్వాత్పురాణస్య దుర్బలత్వాత్, “ ॥ శ్లో ॥ శ్రాద్ధవిఘ్నే సముత్పన్నే నవిజ్ఞాతే మృతేఽహని । ఏకాదశ్యాంతు కర్తవ్యం దర్శే వాథ విచక్షణైః ॥ ” ఇత్యుక్త్వా తత్రైకాదశ్యామేవ శ్రాద్ధవిధానాచ్చ । బోధాయనకాత్యాయనౌ ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షాధికోఽప్రాప్య పూర్ణాశీతివత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ అష్టవర్షాధికో మర్త్యో

§ దన్తధావనమఞ్జనమితి పాఠాన్తరమ్

హ్యాపూర్ణాశీతిహాయనః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ నను తర్హి “ ॥ శ్లో ॥ ఆహితాగ్నిరనడ్వాంశ్చ బ్రహ్మచారీచ తేత్రయః । అశ్నన్త ఏవ సిధ్యన్తి నైషాంసిద్ధిరనశ్నతామ్ ॥ ” ఇత్యాపస్తమ్బస్మరణం కథమితిచేన్న, “ ద్వాత్రింశతం గృహస్థస్య ” ఇత్యుక్తగ్రాసనియమాపవాదకత్వాదస్యతయోర్విశేషేణవిహితత్వాచ్చ । తథా స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ । ॥ శ్లో ॥ గృహస్థోబ్రహ్మచారీచ ఆహితాగ్నిస్తథైవచ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ అతస్తయోరపి భోజనే ప్రత్యవాయో దురత్యయః । మాత్స్యేవిశేషః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు యోభుఙ్క్తే శక్తిమాన్నిరుపద్రవః । సురాపానసమం పాపం భవేత్తస్యనసంశయః ॥ * ॥ కార్ష్ణే ॥ శ్లో ॥ § ఏకభుక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేనచ । ఉపవాసేన దానేననద్వాదశికో భవేత్ ॥ * ॥ ఏక§భుక్తాదివిషయఃపాద్మేదర్శితః ॥ శ్లో ॥ ఏక§భుక్తేన నక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్ । నాతిక్రమేద్ద్వాదశీంతు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ ఉపవాసేష్వశక్తానామశీతేరూర్ధ్వజీవినామ్ । ఏక § భుక్తాదికంకార్యమాహబోధాయనోమునిః ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ అనుకల్పస్త్వయంప్రోక్తః క్షీణానాం వరవర్ణిని । మూలం ఫలం పయస్తోయముపభోజ్యం భవేచ్ఛుభమ్ ॥ నత్వేవభోజనంకైశ్చిదేకాదశ్యాం బుధైఃస్మృతమ్ । గాత్రాభ్యఙ్గం శిరోఽభ్యఙ్గం తామ్బూలఞ్చానులేపనమ్ ॥ వ్రతేషు వర్జయేన్నిత్యం భక్ష్యంవాపిచకించన । శాకంమాంసంత్వధాక్షౌద్రం తైలం వితథభాషణమ్ ॥ వ్యాయామంచప్రవాసంచ దివాస్వాపంచ మైథునమ్ । శష్కుల్యపూపం ద్వాదశ్యాం వర్జయేద్భోజనంపునః ॥ * ॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ అశక్తాస్తూపవాసేషు బాలవృద్ధాశ్చరోగిణః । కృత్వైక § భుక్తం విప్రేన్ద్ర ఉపవాసఫలం లభేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ కావ్యాలాపంగన్ధలేపం పుష్పధారణమేవచ । రక్తస్త్రీదర్శనంచైవ క్షౌరమభ్యఙ్గమేవచ ॥ అనివేదితభక్తంచ వర్జయేన్మర్దనాదికమ్ । త్యజేదుష్ణోదకస్నానం సుగన్ధామలకాదికమ్ ॥ దధిక్షీరంఘృతంగవ్యమైక్షవం గుడవర్జితమ్ । తిలాశ్చైవాసితాముద్గా ఇకన్దం కేసరవర్జితమ్ ॥ ప్రశస్తం సిన్ధులవణం ఘృతేనాభ్యఞ్జనంవ్రతే ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ

§ భక్తమితి పాఠాన్తరమ్

చణకం కోరదూషకాః । శాకం మధు పరాన్నంచ హన్యురష్టావివే ఫలమ్ ॥ * ॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం మసూరంచ పునర్భోజనమైథునే । ద్యూతమత్యమ్బుపానంచ ఫలప్రేప్సుర్వివర్జయేత్ ॥ * ॥ పైఠీనసిః ॥ శ్లో ॥ భార్యాపత్యుర్వ్రతంకుర్యాద్భార్యాయాస్తుపతిర్వ్రతమ్ । అసామర్థ్యేపరస్తాభ్యాం వ్రతభఙ్గో నజాయతే ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ పుత్రం వావినయోపేతం భగినీం భ్రాతరంతువా । ఏషామభావఏవాన్యం బ్రాహ్మణం దక్షిణాదిభిః ॥ కారయేద్ధర్మపత్నీంవా పుత్రంవా వినయాన్వితమ్ । భ్రాతరం భగినీం శిష్యం బ్రాహ్మణంవానియోజయేత్ ॥ కర్తాదశగుణంపుణ్యం ప్రాప్నోత్యేవనసంశయః ॥ యముద్దిశ్యకృతఃసోపి సంపూర్ణం ఫలమశ్నుతే ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ కామ్యేప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యేనైమిత్తికేచసః । కామ్యేష్వప్యుపక్రమాదూర్ధ్వం కేచిత్ప్రతినిధింవిదుః ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ యత్తుసాకురుతేపుణ్యం వినాపాపంపతివ్రతా । తత్తస్యాస్సకలం దేవి తస్యార్థంనలభేత్పతిః ॥ భర్త్రా కరోతియాసాధ్వీ యత్కిఞ్చిత్సుకృతం శుభమ్ । తస్యపుణ్యస్యసంపూర్ణమర్థం ప్రాప్నోత్యసంశయః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ నారీఖల్వననుజ్ఞాతా భర్త్రా పిత్రాసుతేనవా । నిష్ఫలంతు భవేత్తస్యా యత్కరోతివ్రతాదికమ్ ॥ అనాపృచ్ఛ్యతుభర్తారముపోష్యవ్రతమాచరేత్ । ఆయుష్యంహరతేభర్తుస్సానారీనరకంవ్రజేత్ ॥ నాస్తిస్త్రీణాం పృథక్కర్మ నవ్రతం నాప్యుపోషణమ్ । పతిశుశ్రూషణంతాసాం తేనస్వర్గో విధీయతే ॥ * ॥ యద్యపి పాణిగ్రహణాద్ధిసహత్వంకర్మసు తథాపశక్తౌ భర్త్రాద్యనుజ్ఞయా నదోషః । వారాహే ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకే వాపిదానార్చనవివర్జితమ్ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత వ్రతమేతన్నలుప్యతే ॥ * ॥ ఋష్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ సంప్రవృత్తేపిరజసి నత్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ । కామ్యే నియోజయేద్విప్రం స్వయంనాద్యాద్రజస్వలా ॥ * ॥ పులస్త్యః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత నారీదృష్టేరజస్యపి । సూతకేమృతకేచైవ నాశ్నీయాద్ధరివాసరే ॥ * ॥ అయమేకాదశ్యుపవాసోనిత్యః ప్రత్యవాయస్మృతేః । తథావిష్ణుః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత కదాచిదపిమానవః । యదిభుఞ్జీత మోహేన నరకేషునిమజ్జతి ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం మునిశ్రేష్ఠయోభుఙ్క్తే మూఢచేతనః । ప్రతిగ్రాసమసౌభుఙ్క్తే

కిల్బిషం శ్వాసవిట్సమమ్ ॥ నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తా ధర్మశాస్త్రైర్మనీషిభిః ।
ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిః క్వాపినోదితా ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ పృ
థివ్యాం యానిపాపాని బ్రహ్మహత్యా సమానిచ । అన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠన్తి సం
ప్రాప్తేహరివాసరే ॥ తానిపాపాన్యవాప్నోతి సంప్రాప్తేహరివాసరే ॥*॥
కౌర్మే ॥ శ్లో ॥ రటన్తీహ పురాణాని భూయోభూయో మహామునే । న
భోక్తవ్యం నభోక్తవ్యం సంప్రాప్తేహరివాసరే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ భో
క్ష్యేవిషం విశేషహ్నాం పతిష్యేపర్వతాగ్రతః । ఖడ్గేనవాశిరశ్ఛిన్ద్యాం నభో
క్ష్యేహరివాసరే ॥ వరం శ్వమాంసంమద్యంవా సుతామాంసం వరాననే ।
తచ్ఛేదపినరైర్భుక్తం నభుక్తం హరివాసరే ॥ * ॥ అయం నైమిత్తికశ్చ—
పాద్మే ॥ శ్లో ॥ తావద్గర్జన్తిపాపాని దేహేస్మిన్ మనుజాధిప । యావనో
పవసేజ్జన్తుఃపద్మనాభదినంపరమ్ ॥ నేదృశం పావనంకిఞ్చిత్త్రిషు లోకేషు
విద్యతే । యాదృశం పద్మనాభస్య దినం పాతకనాశనమ్ ॥ నగఙ్గానగయా
భూప నకాశీనచపుష్కరమ్ । నచాపివైష్ణవం క్షేత్రం తుల్యం హరిదినేన
తు ॥ * ॥ అయం కామ్యశ్చ సంయోగపృథక్త్వన్యాయేన నిత్యస్య కామ్య
త్వమవిరుద్ధమ్ — స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ యదిచ్ఛేద్విపులాన్భోగాన్ ముక్తిం
వాత్యన్తదుర్లభామ్ । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ వి
ష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ యదిచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం సుతాన్సంపదమాత్మనః । ఏ
కాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ కౌర్మే ॥ శ్లో ॥ యదిచ్ఛే
ద్విష్ణుసాయుజ్యం శ్రియంసన్తతిమాత్మనః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయో
రుభయోరపి ॥ * ॥ యత్తువచనమ్, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీత పక్ష
యోరుభయోరపి । వనస్థయతిధర్మోఽయం శుక్లామేవసదాగృహీ ॥ ” ఇతి
తత్ పక్షద్వయోపవాసపరానేకస్మృతివిరోధాత్ప్రత్యవాయస్మృతేశ్చా
నాదరణీయమ్, యద్వా “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం సితేపక్షే యస్తుకుర్యా
దుపోషణమ్ । సవిష్ణులోకంవ్రజతి కృష్ణపక్షేవిముచ్యతే ॥ ” ఇతి గోభిలా
ద్యుక్తశుక్లైకాదశ్యుపవాసఫలమాత్రాభిప్రాయంవా । అత్ర — కౌర్మే ॥ శ్లో ॥
నశఙ్ఖేనపిబేత్తోయం నఖాదేత్కూర్మసూకరౌ । ఏకాదశ్యాం నభుఞ్జీతపక్ష
యోరుభయోరపి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యైకాదశీనిత్యం పక్ష
యోరుభయోరపి ॥ * ॥ సనత్కుమారసంహితాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ

సదోపోష్యైకపక్షయోశ్శుక్లకృష్ణయోః ॥ * ॥ ఆగ్నేయే ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యై కాదశీ రాజన్యావదాయుస్స్వవృత్తిభిః ॥ * ॥ కణ్వః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీము పవసేన్నకదాచిదతిక్రమేత్ ॥ * ॥ శ్రీవిష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మహా సగో ఘ్నశ్చ స్తేయీచాగురుతల్పగః । ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే పక్షయోరు భయోరపి ॥ మాతృహా పితృహా చైవ భ్రాతృహా గురుహా తథా । ఏకాదశ్యాం తు యో భుఙ్క్తే పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ సాయంప్రా తర్యథాసన్ధ్యే సాయంప్రాతర్యథాహుతీ । తథా సితాసితే పుణ్యే ద్వాదశ్యౌ ధర్మతస్సమే ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యేత పక్షయోరుభయో రపి । యథా శుక్లా తథా కృష్ణా నవిశేషోఽస్తి ధర్మతః ॥ * ॥ స్మృతిసారసము చ్చయే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు యో భుఙ్క్తే మోహావృతచేతనః । శు క్లాయామథ కృష్ణాయాం నిరయం యాతి వైధృతిమ్ ॥ వివేచయతి యో మో హాచ్ఛుక్లాం కృష్ణేతి పాపకృత్ । ఏకాదశీం స్వయం యాతి నరకం నాత్ర సం శయః ॥ వరం స్వమాతృగమనం వరం గోమాంసభక్షణమ్ । వరం హత్యా వరం స్తేయమేకాదశ్యాంతు భోజనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాది ద్రష్టవ్యమ్, అతః ప్రత్యవాయ భీరుభిశ్శుక్లకృష్ణైకాదశ్యుపవాసః కర్తవ్య ఇతి సిద్ధమ్ । కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ నిత్యోపవాసీ యో మర్త్యస్సాయంప్రాతర్భుజిక్రియామ్ । సత్యజేన్మతిమా న్విప్రస్సంప్రాప్తే హరివాసరే ॥ * ॥ బోధాయనః ॥ శ్లో ॥ అథ నిత్యోపవా సీ చేత్సాయంప్రాతర్భుజిక్రియామ్ । వర్జయేన్మతిమాన్విప్రస్సంప్రాప్తే హ రివాసరే ॥ * ॥ కాత్యే దేవలః ॥ శ్లో ॥ సాయమాద్యన్తయోరహ్నోస్సా యంప్రాతశ్చ మధ్యమే । ఉపవాసఫలప్రేప్సుర్జహ్యాద్భుక్తచతుష్టయమ్ ॥ * ॥ ఇయమేకాదశీ తావద్విద్ధా శుద్ధాధికైకాదశీ అధికద్వాదశీ చేతి చతుర్విధా, అ త్రైవవిద్ధాభేదాన్తర్భావాత్ । అరుణోదయ దశమీయుక్తా విద్ధా, స చ నా డీచతుష్టయాత్మకః కాలః, “ ॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాక్ చతస్రస్తు ఘటికా అరుణోదయః ” “ చతస్రో ఘటికాః ప్రాతరరుణోదయ ఉచ్యతే ” ఇత్యా దిస్మృతేః । అరుణోదయే దశమీగన్ధరహితా శుద్ధా సమ్పూర్ణాఖ్యా । తథా నారదధర్మేషు ॥ శ్లో ॥ ఆదిత్యోదయవేలాయాః ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయా న్వితా । సైకాదశీ తు సమ్పూర్ణా విద్ధాన్యా పరికీర్తితా ॥ * ॥ భవిష్యత్పు రాణే చ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయకాలే తు దశమీ యది దృశ్యతే । సా విద్ధైకాదశీ

త్రైత్ర పాపమూలముపోషణమ్ ॥ * ॥ అతసూర్యోదయవేధో విద్ధాశబ్దార్థ ఇతినభ్రమితవ్యం వచనాభావాత్, “ ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయవేళాయాందశాగన్ధోభవేద్యది । ప్రమష్టం తత్క్రియత్నేన వర్జనీయం నరాధిప ॥ ” ఇత్యాదివచనవిరోధాచ్చ । అతస్సర్వైస్సర్వదా విద్ధాత్యాజ్యైవ । తథాపాద్మే ॥ శ్లో ॥ కలార్థేనాపవిద్ధాంతు దశమ్యైకాదశీంత్యజేత్ । సురయాబిన్దునాస్పృష్టం గఙ్గామ్భఇవనిర్మలమ్ ॥ శ్వలీఢం పఞ్చగవ్యంవా దశమీదూషితాంత్యజేత్ । ఏకాదశీంనృపశ్రేష్ఠ పక్షయోరుభయోరపి ॥ * ॥ సౌరే ॥ శ్లో ॥ అష్టమీ సప్తమీ విద్ధా రోహిణీకృత్తికాన్వితా । దశమ్యైకాదశీ విద్ధా హన్తిపుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥ “ నోపోష్యాదశమీవిద్ధా ” “ దశమ్యనుగతాహన్తి ” “ సయాతినరకంధ్రువమ్ ” “ నతత్రైకాదశీకార్యా ” “ పాపమూలం తదాజ్ఞేయమ్ ” “ ఏకాదశ్యాముపోషణమ్ ” “ మోహినైయదత్తవాన్హరిః ” “ ధర్మకామార్థనాశినీ ” “ పుణ్యంవర్షశతోద్భవమ్ ” “ తస్యాపత్యవినాశాయ ” “ పరేత్యనరకంవ్రజేత్ ” “ పాషణ్డానాం వివృద్ధయే ” “ నరోధర్మేణముచ్యతే ” ఇత్యాదీని ప్రాగుక్తానిచాత్రానుసన్ధేయాని । అతఏవ వేధసన్దేహేపి ద్వాదశ్యేవోపోష్యేతి వ్యక్తముక్తం స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ బహువాక్యవిరోధేన సన్దేహోయత్రజాయతే । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ ॥ శ్లో ॥ బహ్వాగమవిరోధేతు బ్రాహ్మణేషు వివాదిషు । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ పాద్మేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాశీముపోష్యేత పక్షయోరుభయోరపి । సన్దిగ్ధేషుతుకార్యేషుద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఏవం విద్ధావిషయే ద్వాదశ్యుపవాస త్రయోదశీపారణ విధానాత్కామినోపి త్రయోదశీ పారణం నిర్వ్యాకులమ్ । “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు విద్ధాయాం నోపవాసం సమాచరేత్ । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీత త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ” ఇత్యాదికంచాత్రానుసన్ధేయమ్ । ఏతేన విద్ధసమాశ్రయం విద్ధహీనాశ్రయంచ సర్వైర్వర్జ్యోపోష్యమితి సిద్ధమ్ । శుద్ధావిషయే భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయం యదాశుద్ధం దశమీశేషవర్జితమ్ । సర్వదోషవినిర్ముక్తముపోష్యం తద్దినం నరైః ॥ * ॥ నరైః - వర్ణాశ్రమజాతి భేదభిన్నైః ।

సర్వదోషవివర్జితమ్ - ధర్మార్థకామాపత్యనాశ నరకాదిదోషవివర్జితమ్, దశమీశేష వివర్జితత్వాదిత్యర్థః । నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యా సర్వదా శుద్ధా ద్వాదశీవా ద్విజోత్తమైః । క్షత్త్రైర్వైశ్యైస్తథా శూద్రైః కిమన్యచ్ఛ్రోతుమిచ్ఛసి ॥ * ॥ నను “ ॥ శ్లో ॥ దశమీమిశ్రితా పూర్వా ద్వాదశీయదిలుప్యతే । ఏకాదశ్యాం మహాప్రాజ్ఞ ఉపవాసః కథం భవేత్ ॥ శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్నుపోష్యా మోక్షకాఙ్క్షిభిః । సకామైర్గృహిభిః పూర్వా విద్ధాపీతి వినిశ్చయః ॥ ” ఇతి నిర్ధారణాద్విద్ధైవ కామిభిరుపోష్యేతి చేన్న, “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదా విద్ధా పరతో న వివర్ధతే । యతిభిర్గృహిభిశ్చైవ విద్ధోపోష్యా సదా తిథిః ॥ ” ఇతి స్మృతిచన్ద్రికోదాహృతవచనేన సత్ప్రతిపక్షత్వేన నిష్కామస్యాపి విద్ధోపవాస ప్రసక్తేః । అస్త్వితి చేన్న, ధర్మకామార్థనాశాయుఃక్షయాపత్యనాశవర్షశతోద్భవపుణ్యహాని నరకాది ప్రత్యవాయాపత్తేః । సా వ్యవస్థా దుస్స్థైవ । విద్ధోపవాసవచనజాతం కిమర్థం ప్రవృత్తమితి చేత్ తామసశాస్త్రవన్మోహనార్థమిత్యుక్తం కిం విస్మృతమ్ ? తద్యథా “ ॥ శ్లో ॥ త్వం హి రుద్రమహాబాహో మోహశాస్త్రాణి కారయ । దర్శయిత్వాల్పమాయాసం ఫలం శీఘ్రం ప్రదర్శయ ॥ కుహకం చేన్ద్రజాలాని విరుద్ధాచరణాని చ । దర్శయిత్వా జనం సర్వం మోహయాశు మహేశ్వర ॥ యద్ధీనతపసా యుక్తం కేవలం తామసం చయత్ । తద్దుర్గతిప్రదం న్యూణామిహలోకే పరత్ర చ ॥ యద్వేదబాహ్యం కర్మ స్యాన్మాముద్దిశ్యోపసేవ్యతే । తద్రౌద్రమితివిఖ్యాతం కనిష్ఠగతిదం నృణామ్ ॥ ” ఇతి వారాహోద్యుక్తమ్, తథాఽత్రాపి మోహనార్థమ్ । తథా స్మృతిసారసముచ్చయే ॥ శ్లో ॥ యాని కానిచ వాక్యాని విద్ధోపోష్యపరాణితు । అసురాణాం మోహనార్థం పాషణ్డానాం వివృద్ధయే ॥ అతో విద్ధాం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ । కోటిజన్మార్జితం పాపం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఊచుస్తే మోహినీం దేవా లోకసంమోహనాయ వై । దత్తం మోహిని తే స్థానం ప్రత్యూషే దశమీయుతమ్ ॥ * ॥ గోభిలః ॥ శ్లో ॥ అరుణోదయ వేళాయాం దశమీ యదిదృశ్యతే । సంపృక్తైకాదశీం తాంతు మోహిన్యై దత్తవాన్ హరిః ॥ * ॥ ఇత్యాది ప్రాగుక్తమత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ । అతో మోహినార్థత్వాద్విద్ధోపవాసస్త్యాజ్య ఏవ సర్వైరితి సిద్ధమ్ । అథాధికైకాదశీ ద్వివిధా విద్ధాధికా శుద్ధాధికా

చేతి। విద్ధాధికావిషయే స్మృతిచన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ కలాయుక్తాయేన ద్వాదశ్యుపోషితా । కింతస్యబహుభిర్యజ్ఞైరశ్వమేధాదిభిర్నృప ॥*॥ నారదశ్చ ॥ శ్లో ॥ కలాప్యేకాదశీయత్ర పరతో ద్వాదశీనచేత్ । తత్రక్రతుశతం పుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అత్రాపివిద్ధాయాస్త్యాజ్యత్వవిధానాద్విద్ధాధికాయాఉపోష్యత్వస్మరణాచ్చ కామినోప్యత్ర త్రయోదశీపారణం నిర్వ్యాకులమ్, క్రతుశతపుణ్యసిద్ధిరధికా। కౌర్మే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి పూర్వవిద్ధాహ్యుపోషితా । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన ద్వాదశీంసముపోషయేత్ ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీసంగతాయత్ర భవత్యేకాదశీకలా । దినక్షయేపి సాపుణ్యా న దశాఘ్యాకదాచన ॥ * ॥ దశాఘ్యా - దశమీవిద్ధా, దినక్షయః - తిథిత్రయమ్ । చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశ్యైకాదశీయత్ర సంగతా త్రిదశాధిప । తాముపోష్యతతఃకుర్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ ద్వాదశీమిశ్రితా కార్యా సర్వత్రైకాదశీతిథిః । ద్వాదశీచత్రయోదశ్యాం విద్యతేయదివానవా ॥ * ॥ పాద్మేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాఃకలాత్వేకాపరతోద్వాదశీనచేత్ । తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ ఇదంసర్వంవచనం నిష్కామవిషయమితిచేన్న, క్రతుశతపుణ్యస్మృతేః, " తత్సుకృతదుష్కృతే ధూనుతే " " పుణ్యపాపేవిధూయ " ఇతిముముక్షోః ప్రతిబన్ధకత్వేన పుణ్యస్యాపి త్యాజ్యత్వశ్రుతేః । " ॥ శ్లో ॥ కలాకాష్ఠాముహూర్తాపి యదినస్యాత్పరేఽహని । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ " ఇతి దోషస్మరణాత్కామినో విద్ధోపవాసఇతిచేన్న, అస్యశుద్ధాధికైకాదశీవిషయత్వాద్విద్ధోపవాసేఽనర్థపరం పరాస్మరణాచ్చ । విద్ధాధికావిషయే త్రయోదశీ పారణవిధానాచ్చ న దోషప్రసఙ్గః, విద్ధాక్రమనిబన్ధనత్వాత్ప్రత్యవాయస్య । ప్రత్యుతాత్ర ఫలంచస్మర్యతే వాయుపురాణే ॥ శ్లో ॥ కలాప్యేకాదశీయత్ర పరతోద్వాదశీనచేత్ । తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దేచ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాంతు విద్ధాయాం నోపవాసార్చనాదికమ్ । ద్వాదశ్యామేవకుర్వీతత్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ శతయజ్ఞాదికంపుణ్యం ముక్తిరేవ పరం ఫలమ్ ॥ * ॥ అస్యవిద్ధావిషయత్వేపి విద్ధాధికావిషయత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమ్ । శతయజ్ఞాధికమితి సకామవిషయమ్, ముక్తిరేవేతి ని

ష్కామవిషయమ్। అతో నిష్కామకామినోరుభయోరపి విద్ధావిద్ధాధికయోః పరత్రోపవాస ఇతి సిద్ధమ్। తథా విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీ ద్వితీయా చ చతుర్దశీ। అమావాస్యా తృతీయా చ ఉపోష్యాస్యుః పరాన్వితాః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ కలార్ధేనాపి విద్ధా స్యాద్దశమ్యైకాదశీ యది। తదా హ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ * ॥ నను విద్ధైకాదశ్యుపవాస పరవచనబలేన విద్ధైకాదశ్యుపవాస ఇతి చేన్న, విద్ధాత్యాగపరవచననిచయబలేన శుద్ధైకాదశ్యుపవాస విధాయక స్మృతిశతబలేన చ శుద్ధైకాదశ్యుపవాస ఇతి నిశ్చయాత్। తథా పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీముపోష్యైత ద్వాదశీమథవాపి తామ్। విమిశ్రాం వాపి కుర్వీత న దశమ్యాయుతాం క్వచిత్ ॥ * ॥ శుద్ధామేవైకాదశీముపోష్యేత, తస్యాం దశమీవేధదూషితాయాం త్రయోదశీవిమిశ్రాం ద్వాదశీమేవోపోష్యేత, న కదాచిదపి దశమ్యాయుతామ్। ఇదం శుద్ధాధికావిషయమితి చేన్న, శుద్ధాశుద్ధాధికయోః పూర్వాపరభావేన గృహస్థయత్యోర్వ్యవస్థితత్వస్మృతేః। శుద్ధాధికావిషయే స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని సమ్పూర్ణా వ్యాప్తాహోరాత్రసంయుతా। ద్వాదశ్యాం చ తథా తత్ర దృశ్యతే పునరేవ సా ॥ పూర్వా కార్యా గృహస్థైస్తు నిష్కామస్యోత్తరా తిథిః ॥ * ॥ మార్కణ్డేయః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। పూర్వాముపవసేత్కామీ నిష్కామస్తూత్తరాం సదా ॥ * ॥ విష్ణుధర్మే ॥ శ్లో ॥ నిష్కామస్తు గృహీ కుర్యాదుత్తరైకాదశీం సదా। సకామస్తు సదా పూర్వాం పరతో ద్వాదశీ న చేత్ ॥ * ॥ పరతః - త్రయోదశ్యామ్। గారుడే చ ॥ శ్లో ॥ పునః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా యదా భవేత్। తత్రోపవాసో విహితశ్చతుర్థవనవాసినోః ॥ విధవాయాశ్చ తత్రైవ పరతో ద్వాదశీ న చేత్ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయాం చ ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। ఉత్తరాం తు యతిః కుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృహీ ॥ * ॥ ఏవం సతి “ ॥ శ్లో ॥ సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। లుప్యతే ద్వాదశీ తత్ర ఉపవాసః కథం భవేత్ ॥ ఉపోష్యే ద్వే తిథీ తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరైః ॥ ” “ ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। త్రయోదశీ ఉషఃకాలే ఉపోష్యా తత్ర కా భవేత్ ॥ ఉపోష్యే ద్వే తిథీ తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరైః ॥ ”

ఇత్యాదివచనానామయమర్థః — అధికారిభేదేన ద్వితీయోపోష్యే విష్ణుప్రీ
ణనతత్పరైస్సంయుక్తే ద్వితీయోపోష్యేతి వ్యవస్థా ద్వాదశ్యాధిక్యాభా
వే " లుప్యతేద్వాదశీయత్ర " " త్రయోదశీఉపగకాలే " ఇత్యాది జ్ఞాపనా
త్, తస్మిన్సతిసర్వేషామప్యుత్తరత్రోపవాసః, తథావస్థాయః, ఏవమేతై
ర్వ్యవస్థాపకైర్వచనైఃకామినోవిద్ధోపవాస పరవచనజాతం అధికైకాదశీ వి
షయమితి వ్యవస్థాపితమ్, అతఃపిత్రాద్యుచ్ఛిష్టభక్షణవత్ప్రశ్నాన్నృతపాత
కవన్నాన్యత్ర ప్రసఙ్గః, అత్రవిషయే " బహ్వాగమవిరోధేన " ఇత్యాది
జ్ఞాపనాద్గణితభేదేనారుణోదయవిద్ధైకాదశ్యాధిక్యద్వాదశీ ప్రాసనమ్భవాభి
ప్రాయం గృహస్థయత్యోర్వ్యవస్థావచనజాతమితి నచోద్యావకాశలేశః। న
నుచ " ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యాదశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽబ్రవీత్ । సకామై
ర్గృహిభిఃపూర్వావిద్ధాపీతివినిశ్చయః ॥ " " ॥ శ్లో ॥ ఉపోష్యైకాదశీత
త్ర దశమీమిశ్రితాపిచ । ఏకాదశీయదావిద్ధా " ఇత్యాదిష్వవిశేషేణ స్మర
ణాత్పూర్వోదయవేధఃకింనస్యాత్, నస్యాత్, తథాతత్రాప్రతీతేః, " ఉ
దయాత్ప్రాగ్యదావిప్రా ముహూర్తద్వయసంయుతా " " ఆదిత్యోద
యవేళాయాం ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా " ఇత్యాదివచనైర్వాక్య
శేషన్యాయేన విద్ధాశబ్దస్యారుణోదయవేధపరత్వనిశ్చయాదన్యత్ర వ్యవస్థాప
కాభావాచ్చ, అన్యథాత్వత్పక్షే సూర్యోదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టహీనైకా
దశ్యావిద్ధాత్వస్య దుర్వచత్వాత్, " ఏకాదశీయదావిద్ధాద్వాదశీసకలాయ
ది " " ఉపోష్యాదశమీవిద్ధా " ఇత్యాదివచనవిషయతాభావాత్, ఉద
యాదోదయాన్తం వర్తమానత్వాత్తథాశుద్ధాత్వాభావేనచ " శుద్ధా య
దాసమూహీనా సమాక్షీణాతథోత్తరా " " ఏకాదశీముపవసేన్నశుద్ధాం వై
ష్ణవీం బుధః " ఇత్యాదివచనవిషయత్వాభావాచ్చ, నేయం శుద్ధానాపివి
ద్ధా, తమభయావలమ్బినాహి విధినిషేధౌ, తతస్సూర్యోదయాదర్వాక్త
నాసు సమాక్షీణాసూపవాసలోపవస్యాత్, అతోవిద్ధోపవాసపరవచనజా
తం కామినోబహువాక్యవిరోధేనేతి జ్ఞాపనాద్వాక్యభేదేనారుణోదయవిద్ధై
కాదశీవిషయమేవేతి నిశ్చీయతే। తదేవమ్ " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీతు సంపూ
ర్ణా పరతఃపునరేవసా । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతు పార
ణమ్ ॥ " " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీతు సంపూర్ణా ప్రభాతేపునరేవసా । ద్వాద

శ్యాం లఙ్ఘనం కార్యం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ ” ఇత్యాదికం నిష్కామ
విషయమితి మన్తవ్యమ్, సకామస్య పూర్వత్రైవోపవాసవిధానాత్ । త
థా శ్రీవిష్ణురహస్యే ॥ శ్లో ॥ నిష్కామస్తు గృహీ కుర్యాదుత్తరైకాదశీం స
దా । సకామస్తు సదాపూర్వామితి బోధాయనోఽబ్రవీత్ ॥ * ॥ నను చ ధర్మ
కామార్థనాశినీత్యరుణోదయవిద్ధోపవాసే త్రివర్గనాశస్మరణాత్కథం తత్రో
పవాస ఇతి చేన్న, తత్ర వేధాభావాత్, బహుభిర్వచనైస్సకామనిష్కామ
యోరధికైకాదశ్యుపవాసవ్యవస్థాపనస్యానతిక్రమణీయతయా అరుణోదయ
విద్ధోపవాసపరవచనానామధికైకాదశీవ్యతిరిక్తవిషయత్వసిద్ధేః, సర్వత్ర వి
హితవ్యతిరిక్తవిషయత్వాన్నిషేధస్య । అన్యథా యాగీయపశుహింసాయా
అపి నిషేధస్స్యాత్ । నను చ ద్వాదశీహానియుక్తయోర్వృద్ధాధికాశుద్ధాధి
కయోస్తిథిత్రయత్వేన “ నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః ” “ నకుర్యాత్పుత్రవా
న్గృహీ ” ఇత్యాదిభిస్తత్రోపవాసనిషేధాత్కథం తే ఉపోష్యే, మైవమ్,
“ ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి పూర్వవిద్ధాప్యుపోషితా । తస్మాత్సర్వప్ర
యత్నేన పూర్వవిద్ధాం పరిత్యజేత్ ॥ ” ఇతి విద్ధోపవాస పరిత్యాగస్మరణా
త్, “ ॥ శ్లో ॥ తాముపోష్య నరో జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతోద్భవమ్ । ” ఇతి
ప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ కథం విద్ధోపవాస ఇతి తుల్యమ్। “ ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ
యదాశుద్ధా ద్వాదశీ చ క్షయంగతా । దశమీమిశ్రితా తత్ర ఉపోష్యా ముని
సత్తమ ॥ ” ఇతి విధానాద్విద్ధోపవాస ఇతి చేత్తర్హి నిషేధవిద్ధోపవాసవిధీ
మిథస్సన్నద్ధావద్ధా యుధ్యేతామ్ । సకామవిషయో విధిః, నిష్కామవిషయో
నిషేధః “ ॥ శ్లో ॥ శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్నుపోష్యా మోక్షకాఙ్క్షిభిః । సకా
మైర్గృహిభిః పూర్వా విద్ధాపీతి వినిశ్చయః ॥ ” ఇతి నిర్ధారణాదితి చేన్న, ద్వా
దశీహానిసంయుక్తయోస్తయోస్సూర్యోదయాన్తం వర్తమానతయా శుద్ధా
త్వాభావేన “ శుద్ధైవ ద్వాదశీ రాజన్ ” ఇతి వచనేన ద్వాదశ్యుపవాసస్య మ
ర్ఘణత్వాత్ । యథా త్వయైవ విద్ధహీనాత్రయమేవోపోష్యం నతు సూ
ర్యోదయాత్ప్రాక్ప్రవిష్టా ద్వాదశీ తస్యాశ్శుద్ధాత్వాభావాదిత్యుక్తమ్,
తథాఽత్రాపి। కించ “ ధర్మకామార్థనాశినీ ” “ తస్యాపత్యవినాశాయ పరేత్య
నరకం వ్రజేత్ ” “ ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి ” “ జహ్యాత్పుణ్యం వర్షశతో
ద్భవమ్ ” “ పాపమూలం తదా జ్ఞేయమ్ ” ఇత్యాది వచనశతైస్సకామస్యైవ

విద్ధోపవాసానర్థ పరంపరాప్రతిపాదనాత్ । అతోదశమీమిశ్రితద్వాదశీయు క్తమేకాదశీదినం నోపోష్యమేవ। తథాగోబిలః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీయదాబ్ర హ్మాణ దినక్షయతిథిర్భవేత్ । తదాహ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సము పోషయేత్ ॥ తత్రక్రతుశతంపుణ్యం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్ ॥ * ॥ ఋ శ్యశృఙ్గః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదావత్సదినక్షయతిథిర్భవేత్ । తత్రోపోష్యా ద్వాదశీస్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అతః "త్రియహస్పృ గ హోరాత్రం నోపోష్యం తత్సుతార్థిభిః" ఇత్యాదివచనం తిథిత్రయనిబ న్ధనోపవాసనిషేధపరమ్, "॥శ్లో॥ ఆదిత్యేఽహనిసఙ్క్రాన్తౌ వ్యతీపాతేదిన త్రయే । పారణంచోపవాసంచ నకుర్యాత్పుత్రవాన్గృహీ ॥" ఇతి తిథిత్ర యోపవాసస్యైవ పుత్రవతోనిషేధాత్ । అతః "ఏకాదశీయదాబ్రహ్మణ" "ఏకాదశీ యదావత్స" "ఏకాదశీ ద్వాదశీచ రాత్రిశేషే త్రయోదశీ। త్రిభిర్వ్యాసాతిథిఃకార్యా సర్వపాపహరాస్మృతా ॥" ఇత్యాదివచనమేకాద శీనిమిత్తోపవాసాభిప్రాయమ్ । అతోఽయం తిథిత్రయసఙ్క్రాన్త్యాదిని మిత్తోపవాసవిషయోనిషేధః, నిత్యత్వాదేకాదశ్యుపవాసవిషయో విధిరితిన కశ్చిద్విరోధః। అత్ర త్రయోదశ్యాం పారణవిధానాత్, "॥ శ్లో ॥ ఏకా దశీవారదినే భరణ్యాంవాయదాభవేత్ । ఉపోష్యైకాదశీంతాంతు బ్ర హ్మహత్యాం వ్యపోహతి ॥" "ద్విస్పృగేకాదశీయత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః" "పుణ్యంక్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాంతుపారణమ్" ఇత్యాది భిఃఫలవిశేషవిధానాచ్చ, త్రయోదశీపారణం కామినోనిర్వ్యాకులమ్ । అ ర్కదినం తిథిత్రయాద్యుపలక్షణమ్, అతస్తన్నిమిత్తే హ్యేకాదశ్యుపవాసఃకా ర్యఏవ "ద్వాదశీసంగతాయత్ర తదాహ్యేకాదశీం త్యజేత్" "నోపో ష్యాదశమీయుతా" ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః ద్వాదశీవృద్ధిసంయుక్తాయావిద్ధాధి కాయాః కామ్యైకాదశ్యుపవాసేపి త్రయోదశీపారణనిషేధః । కిఞ్చాస్మా త్ర ద్వాదశీసద్భావే ద్వాదశ్యతిక్రమె త్రయోదశీ పారణ ఏవ నిషేధః । ద్వాదశ్యభావే త్రయోదశీపారణస్యైవ విహితత్వాత్, అనన్తపుణ్యహేతు త్వాచ్చ నతత్రదోషః । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ త్రయోదశ్యాంతుశుద్ధాయాం పారణేపృథివీఫలమ్ । శతయజ్ఞాదికంపుణ్యంనరఃప్రాప్నోత్యసంశయః ॥*॥ "పుణ్యంక్రతుశతస్యోక్తమ్" "తత్రక్రతుశతం పుణ్యమ్" ఇత్యాదిస్మృ

తిథ్యోః గృహస్థయత్యోః పూర్వాపరభావేన ఉపవాసవ్యవస్థా న స్థేయసీ । అత్ర శుద్ధా వావిద్ధా వా ద్వాదశ్యాధిక్యే సర్వైర్ద్వాదశ్యేవోపోష్యా । తథా నారదః ॥ శ్లో ॥ నచేదేకాదశీవిద్ధా ద్వాదశీపరతః స్థితా । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమాం గతిమ్ ॥ * ॥ పరతః - త్రయోదశ్యామ్ । వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ యదా లుప్తా పరతో ద్వాదశీ యది । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర తిథివృద్ధిః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ పూర్ణా భవేద్యదా నన్దా భద్రా చైవ వివర్ధతే । ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర తిథివృద్ధిః ప్రశస్యతే ॥ * ॥ పూర్ణా - శుద్ధా, నన్దా - ఏకాదశీ, భద్రా - ద్వాదశీ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ భవేత్పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ యది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య ద్వాదశీం సముపోషయేత్ ॥ * ॥ స్మృతిసారసముచ్చయే చ ॥ శ్లో ॥ పూర్ణాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా ద్వితీయా యది వర్ధతే । శుద్ధా వా యది వా విద్ధా వృద్ధామేవోపవాసయేత్ ॥ * ॥ వృద్ధా - అధికైకాదశీ, ద్వితీయా - ద్వాదశీ, పూర్ణా - వేధరహితా, త్రయోదశ్యాం ద్వాదశీసద్భావే ద్వాదశీమేవోపవాసయేదిత్యర్థః । తదేవం బహుభిర్వచనైర్ద్వాదశ్యాధిక్యమాత్రావలమ్బనేన ద్వాదశ్యుపవాసవిధానాత్, ద్వాదశ్యాధిక్యయుక్తాసు విద్ధహీనా శుద్ధసమాసు పూర్వత్రోపవాసకథనం బహుస్మృతివిరుద్ధత్వాద్దూరం నిరస్యమ్ । నను "॥ శ్లో ॥ శుద్ధా యదా సమా హీనా సమా క్షీణాధికోత్తరా । ఏకాదశీముపవసేన్న శుద్ధాం వైష్ణవీం బుధః ॥" ఇతి వచనవిరోధాన్న పరత్రోపవాస ఇతి చేన్న, అధికద్వాదశ్యుపవాసపరానేకస్మృతివిరోధేన దుర్బలస్యాస్య త్యాజ్యత్వాత్, "శుద్ధాప్యేకాదశీ త్యాజ్యా పరతో ద్వాదశీ యది" ఇత్యాది వచనవిరోధాచ్చ "శుద్ధా యదా సమా హీనా" ఇత్యనూదితయోస్సమహీనయోః ప్రతియోగిత్వేన "సమా క్షీణా తథోత్తరా" ఇతి వక్తుం యుక్తత్వాత్ । "సమా క్షీణాధికోత్తరా" ఇతి పాఠోఽపపాఠః । నను " దశమీమిశ్రితా కార్యా సర్వత్రైకాదశీ తిథిః । ప్రాదుర్భవతు వా మా వా యతో నిత్యముపోషణమ్ ॥ త్రయోదశ్యాం న లభ్యేత ద్వాదశీ యది కిఞ్చన । ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర దశమీమిశ్రితాపి చ ॥" ఇత్యాది వచనైర్విద్ధహీనాసూపవాస ఇతి చేన్న, విద్ధహీనావిషయత్వాప్రతీతేః, "ద్వాదశీమిశ్రితా" ఇత్యేవ పాఠాచ్చ । తథైవ హి త్వయా ప్రతీచ్యమతోపన్యాససమయే పఠితమ్। సఙ్గ్రహే చ ద్వాదశీమిశ్రితేత్యేవ పాఠో దృశ్యతే। అతో దశమీ

మిశ్రితేత్యాదిషు పారస్య సన్దైహోద్దశమీ వేధత్యాగస్య బహుస్మృతిసిద్ధత్వా ద్వేధస్యాన్యార్థం ప్రవృత్తత్వాచ్చ నవిద్ధహీనాసూపవాసప్రసఙ్గః । నను చ "॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । తత్రోపోష్యా పరాపూర్ణా పరతోద్వాదశీయది ॥" ఇతిస్మృతేరుభయాధిక్యఏవ సకామస్య పరత్రోపవాసఇతి నభ్రమితవ్యమ్, "ఏకాదశీయదాలుప్తా" "నచేదేకాదశీవిష్ణా" ఇత్యాదివచనైరేకాదశ్యాధిక్యాభావేప్యధికద్వాదశ్యుపవాసవిధానాత్, "ఏకాదశీపరిత్యాజ్యా" "శుద్ధాప్యేకాదశీత్యాజ్యా" ఇత్యాదౌ "ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర" ఇత్యాదౌచ అధికారివిశేషానుల్లేఖేనైవాధికైకాదశ్యుపవాసవిధానాన్నవిషయసఙ్కోచోయుక్తః । కించ "॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీవివృద్ధాచేచ్ఛుక్లపక్షే విశేషతః । ఉత్తరాంతు యతిఃకుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృహీ ॥" ఇత్యధికైకాదశ్యాం యథానకామస్య పూర్వత్రోపవాసోవిహితస్తథాద్వాదశ్యాధిక్యేపి ప్రసక్తైతదపవాదత్వేన "పరతోద్వాదశీయది" ఇత్యాదిద్వాదశ్యాధిక్యమనూద్యపరత్రోపవాసోవిధీయతే, "తత్రోపోష్యాద్వితీయా" ఇతి, అతోద్వాదశ్యాధిక్యే సర్వైరపి పరత్రోపవాసఃకార్యః । తథానారదః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । సర్వైరేవోత్తరాకార్యా పరతోద్వాదశీయది ॥ * ॥ సంపూర్ణా - "॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాగ్యదావిప్రముహూర్తద్వయసంయుతా । సమ్పూర్ణైకాదశీనామతత్రైవోపవసేద్గృహీ ॥" ఇతి గారుడాద్యుక్తలక్షణా । నారదః ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతే పునరేవసా । తత్రోపోష్యాద్వితీయాతు పరతోద్వాదశీయది ॥ * ॥ తత్ర - అధికైకాదశ్యామ్, ఉపోష్యా - అధికైకాదశీఇయంప్రథమా , తత్ర, యదిపరతః - త్రయోదశ్యాం ద్వాదశీస్యాత్ , తదా , ద్వితీయా - అధికద్వాదశ్యేవోపోష్యేత్యర్థః । తత్రైవైకామేవోపవసేదితి నిమిత్తమితిస్పష్టమ్। చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ సమ్పూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । వైష్ణవీచ త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాపిదృశ్యతే ॥ గృహస్థోపి పరాంకుర్యాత్పూర్వాంనోపవసేద్గృహీ ॥ * ॥ "సకామస్తునదాపూర్వామ్" ఇతిచ పాద్మోక్తప్రతిషేధోనానుపపన్నః । అధికద్వాదశ్యుపవాసస్య సన్తానహేతుత్వమాహ నారదః ॥ శ్లో ॥ సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా । తత్రో

పోష్యాద్వితీయాతు పుత్రపౌత్రవివర్ధనీ ॥ * ॥ అత్రచ పాక్షైకక్యం స్ప ష్టమ్ । తదేవమ్ " ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ నచేద్విష్ణా ద్వాదశీపరతఃస్థితా । ఉపోష్య ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమం పదమ్ ॥ " ఇతి వారాహా దివచనం చైవమేవ ద్రష్టవ్యమ్ । ద్వాదశ్యాధిక్యాభావేప్యధికైకాదశ్యు పవాసస్యానేకవచన సిద్ధత్వాదధికైకాదశ్యేవోపోష్యా, ఏవమేకాదశ్యా ధిక్యాభావేప ద్వాదశ్యాధిక్యే సైవోపోష్యా, శుద్ధైకాదశ్యుప వాసేతు " ఏకలిప్త్యాచ సంయుక్తా యదివృద్ధి పరాతిథిః " " అత్రవైకాదశీనాస్తి దశమ్యావాప్యసజ్జతా " " ద్వాదశీతు కలా కాష్ఠా యదిస్యాదపరేహ ని " " ద్వాదశ ద్వాదశీర్హన్తి పూర్వస్యాం పారణం కృతమ్ " ఇతిప్రత్యవా యస్మరణాత్ " ఏకాదశీంపరిత్యజ్య " " శుద్ధాప్యేకాదశీత్యాజ్యా " ఇ తిశుద్ధాయా అప్యేకాదశ్యాఃపరిత్యాగ విధానాచ్చాధిక ద్వాదశ్యేవ స ర్వైరుపోష్యేతి నిరవద్యోఽయం నిర్ణయః । స్మృత్యన్తరే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశీ తుసమ్పూర్ణా ద్వాదశీవృద్ధిగామినీ । వఞ్జులీనామసాప్రోక్తా కోటియ జ్ఞఫలప్రదా ॥ వఞ్జుళద్వాదశీంత్యక్త్వా యఃకుర్యాత్పూర్వవాసరే । సప్త జన్మకృతంపుణ్యం తత్క్షణాదేవనశ్యతి ॥ * ॥ వారాహే ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢా సితపక్షేషు మైత్రశ్రవణరేవతీ । ఆదిమధ్యావసానేషు భవేయుర్ద్వాదశీషు చేత్ ॥ తేపావనాహ్వయాయోగా మునిభిఃపరికీర్తితాః ॥ * ॥ ఆషాఢాసి తపక్షేషు - ఆషాఢ భాద్రపద కార్తికశుక్లపక్షేష్విత్యర్థః । మాత్స్యేచ ॥ శ్లో ॥ శేతేవిష్ణుస్సదాఽఽషాఢే భాద్రేచపరివర్తతే । కార్తికేచప్రబుధ్యేత శుక్ల పక్షేహరేర్దినే ॥ * ॥ చాతుర్మాస్యం నామ చతుర్మాసకర్తవ్యం వ్రతమ్, తస్యవిష్ణుస్వాపనిమిత్తత్వాత్సతావన్నిరూప్యతే — స్వభావతోమిథునాషా ఢపప విష్ణోస్స్వాపః । తథాశ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ స్వాపస్తు విష్ణోర్మిథునే శుక్ల ద్వాదశికాతిథౌ । పవిత్రం విదధీతైవ మిథునస్థేదివాకరే ॥ * ॥ భృగుశ్చ ॥ శ్లో ॥ ఆషాఢశుక్లద్వాదశ్యాం శయనం కురుతేహరిః । కార్తికశు క్లద్వాదశ్యాం కురుతే బోధనం హరిః ॥ తథా ॥ దుగ్ధాబ్ధౌ శేష పర్య ఙ్కే ఆషాఢ్యాం సంవిశేద్ధరిః । నిద్రాం త్యజతి కార్తిక్యాం తయోస్స మ్పూజయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ మాత్స్యేచ ॥ శ్లో ॥ శేతేవిష్ణుస్సదాషాఢే భా ద్రేచపరివర్తతే । కార్తికేతు ప్రబుధ్యేత శుక్లపక్షే హరేర్దినే ॥ * ॥

సదేతిమిథునాషాఢే వా కర్కటాషాఢే వా సర్వథా ఆషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపో నాన్యథేత్యర్థః । కర్కటకే శయనవచనం మిథునే దర్శద్వయసత్త్వవిషయమ్ । శ్రీధరీయే ॥ శ్లో ॥ మిథునస్థో యదా భానురమావాస్యాద్వయం స్పృశేత్ । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ తత్రైవ ॥ శ్లో ॥ దర్శద్వయం భవేద్యత్ర రవిసఙ్క్రాన్తివర్జితమ్ । అధిమాసస్స విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ హారీతశ్చ ॥ శ్లో ॥ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ మేషం గచ్ఛేద్దివాకరః । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయః విష్ణుస్స్వపితి కర్కటే ॥ * ॥ వృద్ధమిహిరశ్చ ॥ శ్లో ॥ మాధవాద్యేషు షట్స్వేకం మాసి దర్శద్వయం భవేత్ । ద్విరాషాఢస్స విజ్ఞేయశ్శేతే కర్కటకేఽచ్యుతః ॥ * ॥ మేషాదిషట్స్వన్యతరమాసే దర్శద్వయసత్త్వే మిథునాది దర్శే జ్యేష్ఠమాసస్య గతత్వాన్మిథునకర్కటకరాశిద్వయస్థస్య చాన్ద్రస్య సమాసద్వయస్యాషాఢసంజ్ఞత్వాత్పూర్వస్య దుష్టత్వాదుత్తరాషాఢస్య శుద్ధత్వాచ్చ కర్కటకాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాప ఇత్యర్థః । ఏవం కర్కటకాధికత్వే తు కర్కటకాది దర్శేన కర్కటకాషాఢస్య గతత్వాచ్ఛ్రావణమాసద్వయస్య ప్రవృత్తేస్తత్ర విష్ణుస్వాపే ప్రమాణాభావాదధికమాసస్య దుష్టత్వాత్సదాషాఢశబ్దవైయర్థ్యప్రసఙ్గాదుత్సర్గః "ప్రాప్తే మిథునాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపః" ఇతి శ్రీధరీయే వ్యఖ్యాతత్వాచ్చ మిథునాషాఢ ఏవ విష్ణోస్స్వాపః । తథా భవిష్యత్పురాణే ॥ శ్లో ॥ మిథునస్థే సహస్రాంశౌ స్వాపయేన్మధుసూదనమ్ । తులాప్రాప్తే మహారాజ తత ఉత్థాపయేచ్యుతమ్ ॥ అధిమాసే తు పతితే హ్యేష ఏవ విధిః స్మృతః । నాన్యథా స్వాపయేత్కృష్ణం నాన్యతోత్థాపయేద్ధరిమ్ ॥ * ॥ అతస్సామాన్యహింసానిషేధస్య యాజ్ఞీయపశ్వాలమ్భనవిధినేవ మిథునస్థ ఇతి విశేషవచనేన కర్కటాషాఢశయనపరసామాన్యవచనస్య బాధో ద్రష్టవ్యః । తర్హి మాధవాద్యేషు షట్స్వేకమిత్యర్థమితి చేన్నైవమ్, సామాన్యేనోక్తస్య దర్శద్వయయుక్తస్య ద్విరాషాఢాపరనామ్నోఽధిమాసస్య వత్సరాన్తరే విష్ణుస్వాపస్యావస్థాప్రదర్శనార్థత్వాత్ । తథా వృద్ధమిహిరః ॥ శ్లో ॥ మేషాదిమిథునాన్తేషు యదా దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం మిథునార్కే హరిస్స్వపేత్ ॥ కర్కటాదిత్రికే వాపి యదా దర్శద్వయం భవేత్ । అబ్దాన్తరే తదావశ్యం కర్కటార్కే హరిస్స్వపేత్ ॥ * ॥ ఏవం వ్యవస్థోపయోగిత్వేన

మాధవాద్యేష్వితి వచనమిత్యవిరోధః । ఏవమాషాఢశుక్లద్వాదశ్యాం విష్ణుశయనవిధానాదాషాఢపౌర్ణమాస్యామేవ యతీనాం సఙ్కల్పః, కథంచిత్తత్రాసమ్భవే “ యావత్స్యాత్కృష్ణపఞ్చమీ ” ఇతిస్మరణాత్తత్రవా సఙ్కల్పఃకార్యః । నను “ ॥ శ్లో ॥ శ్వోభావినిం ప్రతిపదమారభ్య శ్రావణీం యతిః । నప్రయాయాచ్చతుర్మాసాన్ వపనం కారయేన్నచ ॥ శ్రావణంమాసమారభ్య యావన్మాసచతుష్టయమ్ । వసేయుస్సర్వయతయఏకత్రైవేతినిశ్చితమ్ ॥ ” ఇత్యాదివచనైశ్శ్రావణేఽపి యతీనాం సఙ్కల్పఃస్మర్యతఇతిచేత్ మైవమ్, సమర్థస్త్వం తదర్థమవిజ్ఞాయ సంబభ్రమీవ, “ ॥ శ్లో ॥ దర్శాన్తాఃపూర్ణమాసాన్తాశ్చన్ద్రమాసాద్విధాస్మృతాః । యతీనాం పూర్ణమాసాన్తాదర్శాన్తాఃపితృకర్మణి ॥ ” ఇతిదర్శాన్తచాన్ద్రమాసాషాఢాన్తఃపాతి పౌర్ణమాస్యన్తత్వేన యత్యాషాఢస్యగతత్వేప కృష్ణప్రతిపత్ప్రభృతిప్రవృత్తయతిశ్రావణమాసస్యాషాఢత్వాత్తదవలమ్బేన శ్రావణం మాసమిత్యాదివచనమిత్యవిరోధః । తతశ్చాషాఢాతిక్రమే సఙ్కల్పకాలాతిక్రమప్రాయశ్చిత్తకృచ్ఛ్రం కృత్వా సఙ్కల్పఃకార్యఇతి వివేకః । నన్వేవం మాసాధిక్యే చాతుర్మాస్యవ్యపదేశభఙ్గప్రసఙ్గఇతి చేన్న, “ షష్టిభిర్దివసైర్మాసఃకథితోబాదరాయణైః ” ఇతిషష్టిదినానామేకమాసత్వస్మరణాత్ । నన్వధికాభావేప్యాషాఢమాసమారభ్య కార్తికమాస ఏవ సమాపనేపి చాతుర్మాస్యాధిక్యమితి చేన్మైవమ్, అవిచారితరమణీయత్వాదాషాఢకార్తికయోఃపూర్ణమాసయోరేవారమ్భసమాప్తివిధానాత్సఙ్కల్పసమాపనయోఃపూర్వత్రచపరత్రచపఞ్చదశదినవిరహాన్నచోద్యావకాశః । భగవానప్యాహ ॥ శ్లో ॥ శయనేబోధనేచైవ వదఙ్గపరివర్తనే । ఉపవాసమకుర్వాణో హృదిశల్యం సమార్పయేత్ ॥ * ॥ అత్యన్తాశక్తేనాప్యవశ్యమిదం త్రయముపోషితవ్యమితిభావః । శౌనకః ॥ శ్లో ॥ హింసాత్మకైస్తు కింతస్య యజ్ఞైఃకార్యం మహాత్మనః । ప్రస్వాపేచ ప్రబోధేచ పూజితోయేనకేశవః ॥ * ॥ నారదః ॥ శ్లో ॥ శుక్లావాయదివాకృష్ణా ద్వాదశీశ్రవణాన్వితా । తయోరేవోపవాసస్స్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమ్ ॥ * ॥ అత్ర త్రయోదశీపారణే నిషేధోనాస్త్యేవ, విహితత్వాత్ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యామవిద్ధాయాం సమ్ప్రాప్తా శ్రవణాతదా । ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర సర్వపాపక్షయా

వహ॥ * ॥ ఏకాదశ్యామవిద్ధాయామపినోపవసేద్బుధః, అపితుసమ్ప్రాప్త
శ్రవణద్వాదశ్యేవోపోష్యేత్యర్థః। తథాతత్రైవ॥ శ్లో॥ యదాహ్యేకా
దశీశుద్ధా ద్వాదశీశ్రవణాన్వితా। తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వా ద్వాదశీం స
ముపోషయేత్ ॥ * ॥ మాత్స్యే॥ శ్లో॥ ద్వాదశ్యాం శుక్లపక్షస్య నక్ష
త్రం శ్రవణం యది। ఉపోష్యద్వాదశీంతత్ర హరిమభ్యర్చయేన్నరః ॥ * ॥
స్మృత్యపారసముచ్చయే॥ శ్లో॥ ద్వాదశీం శ్రవణోపేతాం యోనోపోష్యే
తమర్త్యతః। షష్టిసంవత్సరకృతం పుణ్యంతస్యవినశ్యతి ॥ * ॥ అతశ్శ్ర
వణద్వాదశీత్యాగప్రత్యవాయశ్రుతేశ్శక్తివిషయే తత్రైవ॥ శ్లో॥ ఏకాద
శీముపోష్యైవ ద్వాదశీం సముపోషయేత్। నతత్రవిధిలోపస్స్యాదుభయో
ర్దేవతం హరిః॥ * ॥ హైరీనసిః॥ శ్లో॥ యుగ్మాగ్నియుగభూతానిషణ్ము
నీవసురన్ధ్రకే। రుద్రేణద్వాదశీయుక్తా చతుర్దశ్యాచపూర్ణిమా॥ ప్రతిపస్య
ప్యమావాస్య త్రయోదశ్యాం చతుర్దశీ। ఏతద్యుగ్మం మహాపుణ్యం ప్రవ
దన్తి మనీషిణః॥ వ్యస్తమేతన్మహాదోషో హన్తిపుణ్యం పురాతనమ్ ॥ * ॥
యుగ్మా - ద్వితీయా, అగ్నిః - తృతీయా, యుగమ్ - చతుర్థీ, భూతమ్ -
పఞ్చమీ, షట్ - షష్ఠీ, మునిః - సప్తమీ, వసుః - అష్టమీ, రన్ధ్రమ్ - నవ
మీ, రుద్రః - ఏకాదశీ, ద్వాదశీ - శ్రవణద్వాదశీ, ఏతద్యుగ్మమ్ - తిథిద్వ
యమ్, వ్రతోపవాసాదిషు పూజ్యమ్, వ్యస్తమ్ - వియుక్తమ్, ద్వితీయాప్ర
తిపద్యుక్తా తృతీయాయుక్తా చతుర్థీత్యేవం పృథక్తిథియుక్తా పుణ్యవినాశి
నీ, అతఏకాదశీయుక్తైవ శ్రవణద్వాదశ్యుపోష్యా నతు త్రయోదశీయుక్తా,
“హన్తిపుణ్యంపురాతనమ్” ఇతిస్మృతేః। తథాకార్ష్ణే ॥ శ్లో॥ నాగవిద్ధా
తుయాషష్ఠీ రుద్రవిద్ధోదివాకరః। కామవిద్ధోభవేద్విష్ణుర్నగ్రాహ్యాస్తేతు
వాసరాః॥ * ॥ నాగః - పఞ్చమీ, రుద్రః - అష్టమీ, దివాకరః - సప్తమీ,
కామః - త్రయోదశీ, విష్ణుః - శ్రవణద్వాదశీ। వేధేనియమమాహ హైరీనసిః
॥ శ్లో॥ పక్షద్వయేపితిథయస్తిథింపూర్వాంతథోత్తరామ్। త్రిభిర్ముహూర్తై
ర్విధ్యన్తి సామాన్యోయంవిధిఃస్మృతః॥ * ॥ అస్యార్థః — ఉదయానన్తరం
పూర్వాతిథిస్త్రిముహూర్తాచేత్సాపరాం తిథింవిధ్యతి, పరేద్యురస్తమయా
త్ప్రాగుత్తరాత్రిముహూర్తాచేత్సాపూర్వాం తిథింవిధ్యతి, తదేతత్సఙ్క్షి

హితం కాలనిర్ణయే ॥ శ్లో ॥ ఉదయేపూర్వయాతిథ్యా విధ్యతే త్రిముహూ
ర్తకైః । సాయంతూత్తరయాతద్వన్న్యూనయాతు నవిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి ।
అతస్త్రిముహూర్తవేధపక్షగ్రాహ్యః । శ్రీవిష్ణుపురాణే విశేషః ॥ శ్లో ॥
యాఃకాశ్చతిథయఃప్రోక్తాఃపుణ్యానక్షత్రయోగతః । తాస్వేవతద్వ్రతం
కుర్యాచ్ఛ్రవణద్వాదశీంవినా ॥ * ॥ సఙ్గ్రహే ॥ శ్లో ॥ ద్వాదశీశ్రవణ
ర్క్షంచ స్పృశేదేకాదశీంయది । సఏవవైష్ణవోయోగో విష్ణుశృఙ్ఖలసంజ్ఞి
తః ॥ * ॥ పారణవిషయే పాద్మే ॥ శ్లో ॥ కలార్ధంత్రితయంవాపి ద్వాదశీం
నవ్యతిక్రమేత్ । ముహూర్తానికరోత్యేషా ద్వాదశీలఙ్ఘితానృణామ్ ॥ కరోతి
ధర్మవిధ్వంసమునాస్తేవ సరస్వతీ ॥ * ॥ చన్ద్రికాయామ్ ॥ శ్లో ॥ ఏకా
దశీముపోష్యైవ ద్వాదశ్యాం పారణంభవేత్ । త్రయోదశ్యాం నకుర్వీత
ద్వాదశద్వాదశీక్షయాత్ ॥ * ॥ అతోఽల్పాయామపి ద్వాదశ్యాం పార
ణమవశ్యం కర్తవ్యం ప్రత్యవాయస్మరణాత్ । నారదః ॥ శ్లో ॥ కలాయా
మపివిప్రేన్ద్రద్వాదశ్యాం పారణంస్మృతమ్ । అజ్ఞానాచ్చేత్త్రయోద
శ్యాం పారణం రాక్షసంభవేత్ ॥ యదాభవేత్త్రయోదశ్యాం ద్వాద
శ్యాస్తుకలాద్వయమ్ । ద్వాదశద్వాదశీర్హన్తి త్రయోదశ్యాంతు పారణ
మ్ ॥ * ॥ ద్వాదశ్యభావే త్రయోదశ్యాం పారణే నదోషః ॥ శ్లో ॥ ఏకాద
శీకలాయుక్తాముపోష్యద్వాదశీం నరః । త్రయోదశ్యాంతు యోభుఙ్క్తే వి
ష్ణోస్సాయుజ్యమృచ్ఛతి ॥ * ॥ గారుడే ॥ శ్లో ॥ యదాత్వల్పాద్వాదశీస్యా
దపకర్షేభుజేర్భవేత్ । ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికీస్యాపి తత్రస్యాదపకర్ష
ణమ్ ॥ * ॥ స్కాన్దే ॥ శ్లో ॥ యదాభవేదతీవాల్పా ద్వాదశీపారణాదినే ।
ఉషఃకాలేద్వయంకుర్యాత్ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికంతథా ॥ * ॥ దేవలః
॥ శ్లో ॥ సఙ్కటేవిషమేప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారయేత్కథమ్ । అద్భిస్తు
పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం నదోషకృత్ ॥ * ॥ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥
సన్ధ్యాదికం భవేన్నిత్యం పారణంతు నిమిత్తతః । అద్భిస్తు పారయిత్వాథ
నైత్యకాన్తేభుజిర్భవేత్ ॥ * ॥ పాద్మే ॥ శ్లో ॥ కలాయామపివిప్రేన్ద్రద్వా
దశ్యామరుణోదయే । స్నానార్చనక్రియా కార్యా దానహోమాది సం
యుతా ॥ ఏతస్మాత్కారణాద్విప్రప్రత్యూషేస్నానమాచరేత్ । పితృత

ర్పణాదికం కృత్యం స్వల్పాం దృష్ట్వైవ ద్వాదశీమ్ ॥ అరుణోదయ వేళా యాం కృత్యం సర్వం సమాపయేత్ । నాతిక్రమేద్ద్వాదశీం తు యథాకాలం ద్విజోత్తమః ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డే ॥ శ్లో ॥ కాంస్యం మాంసం సురాం క్షౌద్రం లోభం వితథభాషణమ్ । వ్యాయామం చ ప్రవాసం చ దివాస్వాపమథాఞ్జనమ్॥ తిలపిష్టం మసూరాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః । ద్వాదశ్యాం వర్జయేన్నిత్యం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ద్వాదశ్యాం పారణం కుర్యాద్వర్జయిత్వా హ్యుపోతకీమ్ ॥ * ॥ “ శాకం మాంసం తథా క్షౌద్రమ్.” ఇత్యత్ర శాకం వ్యాఖ్యాతమ్ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ వ్యాయామం వ్యవసాయం చ § దివాస్వప్నమథాఞ్జనమ్ । శష్కుల్యపూపం ద్వాదశ్యాం వర్జయేద్భోజనం పునః ॥ * ॥ అత్రైకం చిన్త్యతే — “ నిత్యం నైమిత్తికం కామ్యమ్ ” ఇతి త్రివిధం కర్మ , నిత్యేషు యథాధికారవిధిః ప్రవర్తతే, కామ్యేషు యథావిధ్యధికారః , నిత్యం తు యథాశక్తికరణేనాపి చరితార్థమ్ , కామ్యం పునస్సాఙ్గానుష్ఠానేన సఫలమ్, తచ్చ నశక్యం కర్తుమ్, ద్రవ్యతనశ్శరీరాదిశుద్ధ్యభావాత్ । అతః కామ్యానుష్ఠానాన్నిత్యసిద్ధిరితి వ్యామోహమాత్రమ్ , కర్మకర్తృసాధనవైగుణ్యేన కామ్యస్యైవాసిద్ధేః । అతఏవాపస్తమ్బేనం లౌకికమర్థం పురస్కృత్య “ ధర్మాంశ్చరేన్నిష్ఫలా హ్యుభయే భవన్తి ” ఇతి సాఙ్గానుష్ఠానవైకల్యేన కామ్యస్య వైఫల్యమభిధాయ “ తద్యథా ఆమ్రే ఫలార్థే నిమిత్తే ఛాయాగన్ధావనూత్పద్యేతే ఏవం ధర్మం చర్యమాణమర్థా అనుత్పద్యన్తే నో చేదనూత్పద్యన్తే నధర్మహానిర్భవతి ” ఇతి । నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిమాహ ఉజ్వలాయామ్ ॥ శ్లో ॥ యథేక్షుహేతోస్సలిలం నిషేచితం తృణాని వల్లీరపిచ ప్రసిఞ్చతి । ఏవం నరో ధర్మపథేన వర్తయన్యశశ్చ కర్మాణి వసూని విన్దతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ ॥ శ్లో ॥ అకృత్స్నత్వాత్సాధనానాం మోహాద్వా తత్కర్మకృతస్తథా । ఫలస్యచాభిసన్ధానాదపవిత్రో విధిస్స్మృతః ॥ * ॥ అతో నిత్యానుష్ఠానాదేవ కామ్యసిద్ధిః , తదసిద్ధావపి కామ్యవన్నాధర్మహానిః । ఏవం ముఖ్యకల్పశక్తస్యానుకల్పానుష్ఠానే ఫలహానిః । “ ॥ శ్లో ॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే । నసాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్వి

---

§ దివాస్వాపం చ మైథునమ్ । ఇతి తత్పాఠాన్తరమ్.

ద్యతేఫలమ్ ॥ " ఇతి మనుయాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతేః । యధావన్ముఖ్యకల్పా సమ్భవాద్గౌణకల్పనిషేధాచ్చ యధాశక్తినిత్యమేవానుష్ఠేయమ్ । పాద్మే ॥ శ్లో ॥ హరిదివసముపోష్యప్రోక్తమార్గేణజన్తుర్వ్రజతి నపునరన్తర్వస్మి గోళం జనన్యాః । బహువృజినసమేతఃకామరాగాన్వితోఽపి వ్రజతి పదమనన్తం లోకనాథస్యవిష్ణోః ॥*॥ * * * * * * * *

ఇతి శ్రీ హారీతకులతిలకస్య సరస్వతీవల్లభపౌత్రస్య
శ్రీరఙ్గనాథసూనోః వైదికసార్వభౌమాపరనామధేయస్య
శ్రీవేఙ్కటనాథస్య కృతిషు దశనిర్ణయ్యాం
ఏకాదశీనిర్ణయస్సమాప్తః.

